

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
SOCIOLOĢIJAS NODAĻA

LĪGA PAULA

**KOPIENU RĪCĪBSPĒJA LAUKU ATTĪSTĪBĀ
LATVIJĀ**

Promocijas darbs izstrādāts socioloģijas nozarē
Apakšnozare: lauku socioloģija

Darba zinātniskā vadītāja:
Profesore, Dr.sc.soc. Aija Zobena

Rīga 2016

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”.

ANOTĀCIJA

Promocijas darba mērķis ir izstrādāt kopienu rīcībspējas analīzes teorētisko modeli, raksturot kopienu rīcībspēju un iesaisti lauku attīstībā Latvijā. Teorētiskais ietvars balstās uz atziņām par lauku attīstības teorētiskajiem modeļiem, kopienu iesaisti vietējās attīstības procesos, kopienu rīcībspēju un par prakses kopienām. Rīcībspējas analīzes modelis aprobēts, veicot gadījuma izpēti Riebiņu, Rundāles un Strenču novados. Pētījumā tiek secināts, ka lauku kopienu rīcībspēja ir ļoti atkarīga no ārējiem resursiem, to ietekmē gan ārējie, gan iekšējie faktori. Iniciatīvas, ko realizē prakses kopienas laukos, lielākoties saistītas ar sociālo un kultūras jomu, kopienu ekonomiskā rīcībspēja ir vāja. Izstrādātais kopienu rīcībspējas analīzes modelis ir aprakstošs un noderīgs longitudināliem pētījumiem, lai izvērtētu pārmaiņas dažādās kopienu rīcībspējas dimensijās.

Atslēgas vārdi: kopienu rīcībspēja, lauku attīstība, prakses kopienas, sadarbība, sociālais kapitāls

ANNOTATION

The aim of the thesis is to develop a theoretical model for the analysis of capability in rural communities, to characterise capability and involvement of communities in rural development in Latvia. The theoretical framework is based on the analysis of theoretical models of rural development, community involvement in rural development, the theory of communities of practice (CoP) and community capability. The model was approbated during the case study in three rural municipalities: Riebiņi, Rundāle and Strenči. It is concluded that capability of rural communities is affected by internal and external factors such as external resources. CoPs in rural areas mostly realize social and cultural initiatives; economic capability of rural communities is rather weak. The model for the analysis of community capability is descriptive and useful for longitudinal studies in order to evaluate community capability in its dimensions.

Key words: capability of community, rural development, communities of practice, cooperation, social capital

SATURA RĀDĪTĀJS

ABREVIATŪRU SARAKSTS	6
ATTĒĻU SARAKSTS	7
TABULU SARAKSTS	7
IEVADS	8
1. KOPIENAS KĀ VIETĒJĀS ATTĪSTĪBAS AGENTI LAUKOS ...	15
1.1. Kopienas laukos: jēdziena teorētiskais ietvars.....	15
1.2. Vietējā attīstība un kopienu loma tās virzīšanā.....	31
2. KOPIENAS RĪCĪBSPĒJA LAUKU ATTĪSTĪBAS KONTEKSTĀ	45
2.1. Lauku attīstības teorētiskie modeļi un Eiropas Savienībā realizētā politika lauku attīstības jomā.....	45
2.1.1. Eksogēnā, endogēnā un neoendogēnā lauku attīstība	45
2.1.2. Lauku attīstības politika Eiropas Savienībā	51
2.2. Lauku attīstība un kopienu iniciatīvas Latvijā	58
2.3. Dzīvotspējīgas lauku kopienas un to rīcībspēja: jēdzienu konceptualizācija	63
3. LAUKU KOPIENU RĪCĪBSPĒJAS ANALĪZES TEORĒTISKIE UN METODOLOĢISKIE ASPEKTI	75
3.1. Kopienu rīcībspējas dimensijas un to analīzes iespējas: līdzšinējo pētījumu pārskats.....	75
3.2. Prakses kopienas kā rīcībspējas izpausmes forma.....	84
3.3. Kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis.....	94
4. LAUKU KOPIENU RĪCĪBSPĒJAS ANALĪZE	101
4.1. Pētījuma metodoloģijas apraksts	101
4.1.1. Pētnieciskās pieejas pamatojums	101
4.1.2. Gadījumu izvēle	104
4.1.3. Pētījuma izlases raksturojums un lauka darba apraksts	105
4.2. Gadījumu apraksts: pētījumam izvēlēto novadu raksturojums.....	111
4.2.1. Novadu salīdzinājums.....	111
4.2.2. Riebiņu novada raksturojums	114
4.2.3. Strenču novada raksturojums	118
4.2.4. Rundāles novada raksturojums	122

4.3. Kopienų iesaistė vietėjās attīstības procesos	128
4.4. Kopienų rīcībspējas dimensiju analīze: prakses kopienas kā kopienų rīcībspējas izpausmes formas	143
4.5. Kopienų rīcībspēju ietekmējošie faktori	158
4.6. Lauku kopienų rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis un tā izmantošanas iespējas	164
DISKUSIJA UN SECINĀJUMI	168
PATEICĪBAS	173
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI	174
PIELIKUMI	194

ABREVIATŪRU SARAKSTS

- EJZF – Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonds
ELFLA – Eiropas lauksaimniecības fonds lauku attīstībai
ERAF – Eiropas Reģionālās attīstības fonds
ES – Eiropas Savienība
ESF – Eiropas Sociālais fonds
ILA – integrēta lauku attīstība
INTERREG – Eiropas reģionālās attīstības finanšu instruments (*European Territorial Cooperation*)
KLP – Kopējā lauksaimniecības politika
KIF – Kopienu iniciatīvu fonds
KKF – Kultūrkapitāla fonds
LEADER – *Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale* (fr.val.), *Links between the rural economy and development actions* (angl.val.), *Saites starp lauku ekonomiku un attīstības darbībām* (latv.val)
LVAF – Latvijas vides aizsardzības fonds
PBLA – Pasaules Brīvo latviešu apvienība
PHARE – *Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies*, ES programma, kas paredzēja ekonomikas pārstrukturēšanu ES kandidātvalstīs
SAPARD - *Special Action for Pre-Accession for Agricultural and Rural Development*
SIF – Sociālās integrācijas fonds
SVVA – sabiedrības virzīta vietējā attīstība
VRG – vietējā rīcības grupa

ATTĒLU SARAKSTS

1.	Promocijas darba teorētiskais ietvars	12. lpp.
2.	Promocijas darba izstrādes gaita	13. lpp.
1.1.	Kopienas sociālā kapitāla tipoloģija	28. lpp.
1.2.	Kopienas sociālā kapitāla veidu ietekme uz kopienas pārmaiņām	29. lpp.
2.1.	Kopējās Lauksaimniecības politikas vēsturiskā attīstība	52. lpp.
2.2.	Sociāli ekoloģiskās sistēmas iezīmes un tās apakšsistēmu savstarpējās attiecības	67. lpp.
2.3.	Kopiena un tās rīcībspēja	70. lpp.
3.1.	Kopienų rīcībspējas dimensiju mijiedarbība	79. lpp.
3.2.	Prakses kopienas iekšējā struktūra: līdzdalības līmeņi	90. lpp.
3.3.	Lauku kopienų rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis	95. lpp.
3.4.	Prakses kopienas un rīcībspēja	96. lpp.
4.1.	Promocijas darbā pētītie novadi	104.lpp.
4.2.	Iedzīvotāju skaits vecumgrupās Strenču, Rundāles un Riebiņu novados 2015. gadā	112.lpp.
4.3.	Iedzīvotāju etniskais sastāvs Strenču, Rundāles un Riebiņu novados 2011. - 2015. gadā, %	113.lpp.
4.4.	Ekonomiski aktīvo statistisko vienību sadalījums lauksaimniecībā Riebiņu, Rundāles un Strenču novados	114.lpp.
4.5.	Riebiņu novads	115.lpp.
4.6.	Strenču novads	118.lpp.
4.7.	Rundāles novads	122.lpp.

TABULU SARAKSTS

1.1.	Kopienų sociālā kapitāla veidi un pārmaiņas kopienās	29. lpp.
1.2.	Kopienų attīstības pieejas	32. lpp.
4.1.	Pētījuma izlases raksturojums Rundāles novadā	107.lpp.
4.2.	Pētījuma izlases raksturojums Riebiņu novadā	108.lpp.
4.3.	Pētījuma izlases raksturojums Strenču novadā	108.lpp.
4.4.	Ārējie faktori, kas ietekmē kopienų rīcībspēju laukos	162.lpp.
4.5.	Iekšējie faktori, kas ietekmē kopienų rīcībspēju laukos	163.lpp.

IEVADS

Tēmas aktualitāte

Domājot par reģionu un lauku attīstību, aizvien vairāk lauku un reģionālās attīstības pētījumos, kā arī Eiropas Savienības un Latvijas politikā tiek uzsvērtā vietējo kopienu nozīme un aktivitāte, kopienu attīstībai un to kapacitātes veicināšanai jau vairākus gadus desmitus tiek realizētas speciālas programmas (piemēram, LEADER). Lauku attīstības politika balstījusies uz dažādiem teorētiskajiem modeļiem, šobrīd kļūst aktuāls neoendogēnais modelis, kurš paredz vietējo kopienu lielāku lomu un iesaisti attīstības procesos, vienlaikus ievērojot reģionālās vajadzības un respektējot vispārīgos apstākļus (Galdeano-Gómez, Aznar-Sánchez & Pérez-Mesa, 2011). Pētījumi liecina (piemēram, Marsden, Eklund & Franklin, 2004; Moseley, Cherrett & Cawley; 2001 Kovách, 2000), ka ne vienmēr programmas un to aktivitātes sasniedz savu mērķi, ja kopienu rīcībspēja nav tādā līmenī, lai sekmīgi izmantotu piedāvātās iespējas. Līdztekus kritiskākaiem viedokļiem un pārskatiem ir apkopota arī pozitīvā pieredze, ko un kādā veidā vietējā līmeņa iniciatīvas Eiropas valstu lauku teritorijās spējušas sasniegt, iesaistot vietējos attīstības aģentus un realizējot pārmaiņas lēmumu pieņemšanas procesus (piemēram, Grandberg, Andersson & Kovách (eds), 2015). Kopienu rīcībspēja ir būtiska vietējām sociālajām, kultūras, ekonomiskajām un politiskajām aktivitātēm, jo kopienas ir nozīmīgs sociālās struktūras elements, kas var realizēt pārmaiņas un veicināt vietējo teritoriju sociāli ekonomisko attīstību. Svarīgs aspekts ir identificēšanās ar vietējo kopienu, piesaiste vietējai teritorijai un tās cilvēkiem, jo pretējā gadījumā indivīdam mazināsies vai neveidosies motivācija ieguldīt savus resursus kopienas dzīves vides attīstībā, kas rezultātā varētu dot labumu arī viņam pašam.

Globalizācijas un vietēja līmeņa pārmaiņu procesu ietekmē daudzviet pasaulē politikas veidotāji, lēmumu pieņēmēji, akadēmiskās vides pārstāvji un paši iedzīvotāji saskaras ar jautājumu: kā panākt, lai lauku reģioni būtu ilgtspējīgi un dzīvotspējīgi? Apzinoties Latvijas lauku problēmas, nereti rodas šaubas, vai tas ir reāli sasniedzams mērķis. Lai gan ir daudz pozitīvu piemēru, ilgstošās sociāli demogrāfiskās problēmas un aizvien jauni ekonomiskie izaicinājumi rada bažas par esošo politikas instrumentu atbalsta pietiekamību un pašu lauku kopienu kapacitāti pretoties kā ārējiem faktoriem un notikumiem, tā iekšējiem procesiem, kuri negatīvi ietekmē kopienu dzīvotspēju. Par šiem jautājumiem diskutē gan Latvijā, gan citās Eiropas valstīs. Svarīgi saprast, pēc kādiem kritērijiem kopienu dzīvotspēju var raksturot un kas būtu jāņem vērā, lai stiprinātu vietējo kopienu kapacitāti. Tas ir aktuāli gan politikas veidotājiem, gan akadēmiskajai videi, jo līdz šim Latvijā uz konkrētu lauku kopienu izpēti

orientētu detalizētu un mērķtiecīgu pētījumu (gadījumu izpētes, kopienā balstīti pētījumi) ir ārkārtīgi maz. Tiek atzīts, ka Latvijā lauku pētījumi notiek pārāk reti, līdztekus kvantitatīviem pētījumiem nepieciešama sociālo procesu izpēte, izmantojot kvalitatīvās metodes („Latvijas pilsētu un lauku”, 2009, 102. lpp). Lauku kopienu problemātika lauku attīstības kontekstā tieši vai netieši skarta citos pētījumos, raksturojot vispārīgo situāciju Latvijas laukos un analizējot sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā (piemēram, Cimdiņa & Raubiško, 2012; Kārklīņa, 2012a; Kārklīņa, 2012b; Sabiedrības integrācijas fonds, 2011), izvērtējot LEADER programmas, partnerību darbību un kopienu iniciatīvas (piemēram, LVAEI, 2011a; LVAEI, 2011b; Paula, 2008; Paula & Zobena, 2007, Tisenkopfs & Šūmane, 2004a; Tisenkopfs & Šūmane, 2004b; Tisenkopfs & Šūmane, 2003a; Tisenkopfs & Šūmane, 2003b), analizējot sociālos un ekonomiskos apstākļus Latvijas laukos (piemēram, „Latvijas lauku telpas attīstība”, 2012; Herslund, 2007; Tisenkopfs, 1999; Deiviss, Slī & Tisenkopfs, 1997), analizējot amatiermākslu kopienas attīstībā (Daugavietis, 2015), izvērtējot lauku un pilsētu mijiedarbību un vietas piesaistes aspektus (piemēram, Bulderberga, 2014; Lāce, 2014a; Lāce, 2014b; „Latvijas pilsētu un lauku”, 2009), analizējot reģionālās attīstības plānošanas aspektus (piemēram, Baltiņa, 2011), pašvaldību sadarbību (Bite, 2012), pētot inovācijas lauku ekonomikas nozarēs (Zēverte-Rivža & Paula, 2014; Paula, Järvinen, Karhu, Pyysiäinen, Kolstrup, Pinzke & Löfqvist, 2013; Šūmane, 2010). ESF projekta „Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes – Latvijas lauku iedzīvotāju attīstības stratēģijas un kultūrvides pārmaiņas” ietvaros izdotas vairākas nozīmīgas publikācijas, kurās atspoguļota Latvijas lauku iedzīvotāju dzīve sociālantropoloģiskā skatījumā (piemēram, Dzenovska, 2012; Cimdiņa & Raubiško, 2012; Cimdiņa & Raubiško (sast.), 2012). Viens no jaunākajiem Latvijā veiktajiem pētījumiem (Zobena & Ijabs, 2015) piedāvā risinājumus sociālās attīstības mērīšanā, kas ietver arī teritoriālo kopienu rīcībspējas indeksa izveidi (Šķiņķis, Vilka, Cimdiņš & Usča, 2015).

Līdztekus zinātniskiem pētījumiem un akadēmiskām publikācijām atzīmējami praktiskākas ievirzes darbi, kur apkopota kopienu fondu un lauku forumu pieredze un kas ir orientēti uz kopienu iniciatīvu praktisku organizēšanu (piemēram, Damberga (red.), 2007; Danga, 2006). No pētnieciskā aspekta raugoties, šādi materiāli ir nozīmīgi, jo sniedz priekšstatu no „iekšpuses”, kā kopienas darbojas un kādas līdzdalības formas praktiski tiek izmantotas.

Jēdzieni „lauku attīstība”, „dzīvotspējīgas lauku kopienas” un „kopienu rīcībspēja” ir cieši saistīti, jo ekonomiski un sociāli attīstītas lauku teritorijas nav iedomājamas bez saprātīgas vietējo un kopienai ārējo resursu izmantošanas, attīstītas sociālās infrastruktūras, cilvēkiem, nākotnes perspektīvām. Īpaši 21.gs. Eiropā jūtama paradigmu maiņa no laukiem kā vietas, kas saistāma tikai ar lauksaimniecisko ražošanu, uz telpu, kas

piedāvā arī citus pakalpojumus, pieredzes un preces ne tikai pašiem lauku iedzīvotājiem, bet arī pilsētniekiem un tūristiem (Clout, 2012). Mūsdienu Eiropā aktuālā endogēnā un neoendogēnā pieeja lauku attīstībai paredz attīstību tās plašākajā izpratnē, ar lauku attīstību saprotot ne tikai tradicionālās lauksaimniecības nozares, bet gan arī diversificētu vietējo ekonomiku, sociālo iekļaušanu un aktīvāku kopienu iesaisti attīstības procesos (Galdeano-Gómez et al., 2011; Ray, 2006). Aizvien vairāk pētnieki uzsver uz cilvēkiem centrētu, kā arī uz konkrētām teritorijām orientētu (*place-based*) pieeju izmantošanu lauku un reģionālajā attīstībā, respektējot lokālās īpatnības un apstākļus (Bently & Pugalis, 2014).

Kaut arī daudzviet novērojama depopulācija un tradicionālo kopienu saišu sairšana, iedzīvotāji konkrētās teritorijās veido sociālus kopumus, kuriem piemīt sava iekšējā struktūra, attiecību modeļi, savstarpējās ekspektācijas. Cilvēki mēdz savus sociālos kontaktus veidot un uzturēt ārpus noteiktām teritoriālām robežām, taču viņu dzīve notiek saistībā ar konkrētu teritoriju, tādēļ tā ir nozīmīga pakalpojumu saņemšanas kontekstā (Brown & Schafft, 2014), attīstības veicināšanā un citos aspektos. Kopienas jēdziens promocijas darbā izmantots divējādi: pirmkārt, ar to tiek saprasts plašāks kādas teritoriālas vienības iedzīvotāju kopums – šajā gadījumā novada vai tā daļas (piemēram, pagasta, ciema) iedzīvotāji; otrkārt, tas ir ietverts citā, prakses kopienu (*communities of practice*) jēdzienā (Wenger, 2003), lai raksturotu, kā kopienu rīcībspēja izpaužas, plašākas kopienas ietvaros atsevišķiem indivīdiem darbojoties mazākās grupās jeb formālās vai neformālās iniciatīvu grupās un risinot sev vai arī plašākai kopienai aktuālus jautājumus. Kopienas iesaiste tiek analizēta saistībā ar kopienas rīcībspēju, ko promocijas darba autore definē kā kopienā esošā cilvēkkapitāla, organizatorisko resursu un sociālā kapitāla mijiedarbību, kas izpaužas kā kopienas spēja un kapacitāte apzināt izdevības, mobilizēt tās rīcībā esošos resursus un prasmes, un mērķtiecīgi rīkoties atbilstoši kopienas izvirzītajiem mērķiem, realizējot konkrētas aktivitātes, kas savukārt veicina vai uztur kopienas un tās atsevišķo elementu labklājību.

Promocijas darba pētījuma objekts un priekšmets

Pētījuma objekts: lauku kopienas Latvijas reģionos.

Pētījuma priekšmets: lauku kopienu rīcībspēja.

Promocijas darba mērķis un uzdevumi

Promocijas darba **mērķis** ir izstrādāt kopienu rīcībspējas analīzes teorētisko modeli un, izmantojot prakses kopienu teoriju un gadījuma izpētes metodoloģiju, raksturot kopienu rīcībspēju un iesaisti lauku attīstībā Latvijā.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi **darba uzdevumi**:

- 1) raksturot kopienas kā vietējās attīstības aģentus laukos, analizējot to lomu lauku attīstības virzīšanā;

- 2) raksturot lauku attīstības teorētiskos modeļus, Eiropas Savienības un Latvijas lauku attīstības politikas nostādnes, akcentējot vietējo kopienu lomu lauku attīstības procesos;
- 3) konceptualizēt kopienu rīcībspējas jēdzienu un raksturot rīcībspējas dimensijas (kultūras, sociālo, ekonomisko, vides un politisko) kopienu sociālās dzīvotspējas kontekstā;
- 4) raksturot un pamatot prakses kopienu pieejas metodoloģiskās iespējas kopienu rīcībspējas analīzē, izstrādāt rīcībspējas analīzes kritērijus un teorētisko modeli lauku kopienu rīcībspējas analīzei;
- 5) veicot gadījumu analīzi vairākos Latvijas lauku novados, raksturot kopienu rīcībspēju un pilnveidot teorētisko modeli lauku kopienu rīcībspējas analīzei;
- 6) izstrādāt priekšlikumus politikas veidotājiem un kopienām par to, kā veicināt un stiprināt kopienu iesaisti lauku attīstības procesos.

Promocijas darba pētnieciskie jautājumi un pieņēmumi

Promocijas darbā izvirzīti vairāki pētnieciskie jautājumi, kuriem atbilstoši pakārtoti pieņēmumi.

1) Kādas formālas un neformālas kopienu iesaistes prakses vietējās attīstības procesos identificējamās lauku novados?

1.1. pieņēmums: Līdztekus formālām kopienu iesaistes iespējām lēmumu pieņemšanas un realizēšanas procesos novados pastāv dažādas neformālas mijiedarbības un iesaistes prakses.

1.2. pieņēmums: Kopienas kā lauku attīstības resursu Latvijā varētu izmantot plašāk, kopienu iesaiste lēmumu pieņemšanā un vietējā attīstībā ir drīzāk formāla.

2) Kuru problēmu risināšanai dažādās dzīves darbības jomās Latvijas laukos identificējamās prakses kopienu *prakses*, apvienojot individuus kopīgai rīcībai?

2.1. pieņēmums: Latvijas lauku kopienās galvenokārt tiek realizēta kultūras un sociālā rīcībspēja, risinot tās vajadzības, kurām netiek saņemts pietiekams valsts vai pašvaldības institūciju atbalsts.

2.2. pieņēmums: Ekonomisko problēmu risināšanai lauku kopienās par maz tiek izmantots kopienas iekšējais potenciāls.

3) Kādi faktori ietekmē kopienu rīcībspēju?

3.1. pieņēmums: Kopienu rīcībspēju būtiski ietekmē individuālie faktori un pieejamie ārējie resursi kopienu iniciatīvu realizēšanai.

3.2. pieņēmums: Aktīvākās sociāli demogrāfiskās grupas laukos prakses kopienu izveidē ir sievietes un jaunieši, turklāt prakses kopienas darbību un ilgtspēju būtiski ietekmē tās līderis.

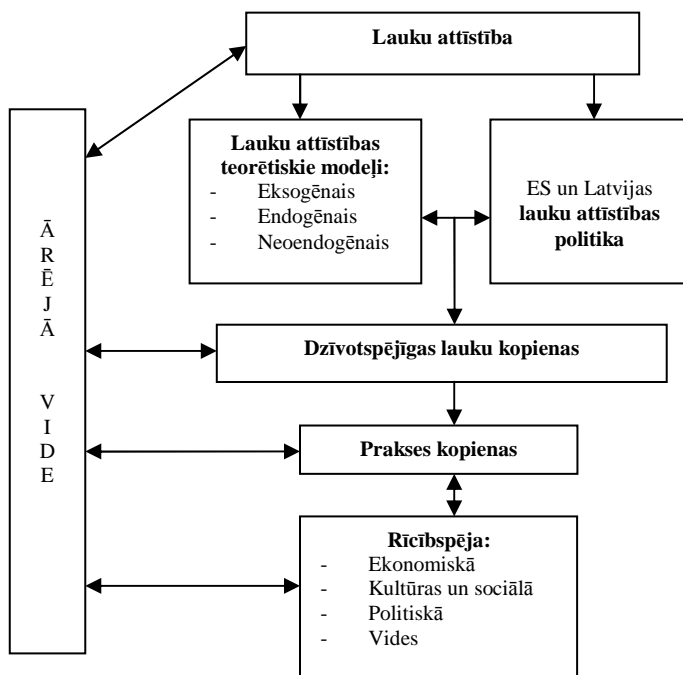
4) Kādi ierobežojumi un priekšrocības identificējamās, praktiski izmantojot promocijas darbā izstrādāto kopienu rīcībspējas analīzes teorētisko modeli?

4.1. *pieņēmums*: Promocijas darbā izstrādātais kopienas rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis raksturo kopienu rīcībspēju dinamikā, tādēļ tas ir piemērotāks longitūdināliem pētījumiem.

4.2. *pieņēmums*: Izmantojot kopienu rīcībspējas analīzes teorētisko modeli dažādu kopienu rīcībspējas salīdzināšanai, jāņem vērā katras kopienas unikalitāte, kā arī fakts, ka modelis ir aprakstošs.

Promocijas darba teorētiskais ietvars un pētījuma metodoloģija

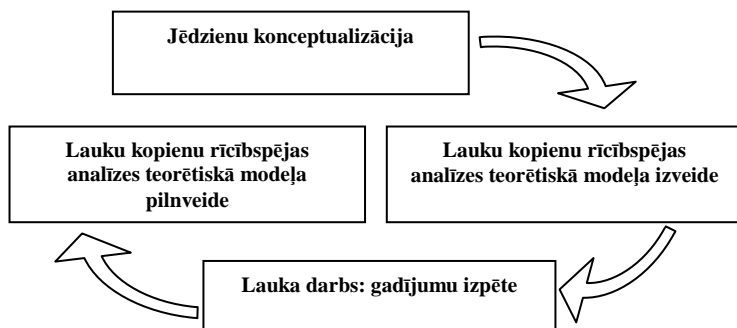
Promocijas darba teorētiskais pamatojums balstās uz teorētiskajām atziņām par lauku attīstības teorētiskajiem modeļiem, kopienu iesaisti vietējās attīstības procesos, par prakses kopienām un kopienu rīcībspēju (skat. 1. att.).

1.attēls. Promocijas darba teorētiskais ietvars.

Lai sasniegtu promocijas darba mērķi, empīriskajā daļā izmantota gadījuma izpētes metodoloģija (Yin, 2003), analizēti dokumenti (novadu attīstības plānošanas dokumenti), veiktas daļēji strukturētās intervijas ar novadu pašvaldību darbiniekiem un kopienu pārstāvjiem (sabiedrisko

organizāciju un iniciatīvu pārstāvjiem), veiktas ekspertintervijas, novērošana, izmantota pieejamā statistiskā informācija. Promocijas darba izstrāde ir virzīta tā, kā parādīts 2. attēlā. Tātad vispirms konceptualizēti galvenie jēdzieni un izstrādāts lauku kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis, pēc tam šis modelis apbēts empīriskā pētījuma laikā, veicot gadījumu izpēti trijos Latvijas novados (Riebiņu novadā, Rundāles novadā un Strenču novadā); visbeidzot modelis pārskatīts un pilnveidoti analīzes kritēriji, balstoties uz gadījuma izpētes procesā iegūtajiem empīriskajiem rezultātiem.

2.attēls. Promocijas darba izstrādes gaita.

Izpētes novitāte

Latvijā ir maz pētījumu par lauku kopienu iesaisti attīstības procesos, pārsvarā tie saistīti, piemēram, ar iedzīvotāju aptaujām par viņu iesaisti nevalstisko organizāciju darbībā (piemēram, Sabiedrības integrācijas fonds, 2011), līdzdalību dažāda līmeņa pārvaldes struktūru vēlēšanās, LEADER aktivitāšu analīzi, vietējo rīcības grupu stratēģiju analīze, pārskati par resursu izlietojumu, kopienu iniciatīvu struktūras analīze, labās prakses piemēru apskats, novadu iedzīvotāju informētība par LEADER aktivitātēm u.c. (piemēram, LVAEI 2011a; LVAEI, 2011b; Paula, 2008; Paula & Zobena, 2007). Šie pētījumi ir šauri fokusēti uz konkrētām darbības jomām. Jāatzīmē, ka līdz šim nav veikti nozīmīgi empīriski pētījumi par kopienu iesaisti lauku attīstības procesos plašākā nozīmē un kompleksī. Tātad trūkst empīrisku liecību gan par atsevišķām kopienām (novadiem), gan laukiem kopumā, kas raksturotu kopienu rīcībspēju dinamikā: kādas formālas un neformālas prakses novados tiek realizētas kopienu sociālo aģentu iesaistīti lauku attīstības procesos; kādas ir kopienas sociālo aģentu prasmes formulēt savas vajadzības un sadarboties gan kopienas (pagasta, novada) ietvaros, gan ar ārējiem sociālajiem aģentiem; kādas ir kopienu spējas un iespējas izmantot vietējos un ārēji pieejamos resursus savu vajadzību nodrošināšanai

un mērķu sasniegšanai; kādi faktori ietekmē minētos procesus; kādi kritēriji būtu izmantojami kopienu rīcībspējas analīzei, lai raksturotu kopienu pieredzi dinamikā. Šie iemesli nosaka *promocijas darba teorētisko un empīrisku novitāti*: konceptualizēts kopienu rīcībspējas jēdziens lauku attīstības kontekstā un izstrādāts kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis, kurš aprobežs, veicot gadījumu analīzi trijos Latvijas novados. Promocijas darbā izstrādātas arī rekomendācijas kopienām un politikas veidotājiem sekmīgākai vietējo kopienu iesaistei attīstības procesos un kopienu rīcībspējas analīzei.

Promocijas darba autore vairāk nekā desmit gadus nodarbojas ar dažādu lauku un reģionu attīstības aspektu izpēti: sadarbība un sociālie tīkli starp lauku tūrismā un lauku attīstībā iesaistītajiem sociālajiem aģentiem, sociālais kapitāls un tīklošanās, zināšanu pārnese un sociālā mācīšanās kopienās, prakses kopienas, kopienu rīcībspēja, lauku partnerību darbība. Šī pieredze noteikusi promocijas darba temata izvēli. Saistībā ar minētajiem tematiem un promocijas darbu, autore ir piedalījies vairākos pētnieciskos projektos, pētījumu rezultāti aprobežti 29 prezentācijās vietēja līmeņa un starptautiskās zinātniskās konferencēs un kongresos, kā arī 23 publikācijās (raksti zinātniskajos žurnālos, monogrāfijās, konferenču rakstu krājumos, pētījumu projektu ziņojumos un tautas attīstības pārskatos). Gūtās atziņas un pieredze aprobežta arī darbā ar studentiem.

Promocijas darba struktūra

Promocijas darba struktūru veido četras nodaļas (trīs teorētiskās nodaļas un viena nodaļa, kurā apkopoti empīriskā pētījuma rezultāti). Pirmajā nodaļā sniegts kopienas jēdziena teorētiskais ietvars, kā arī raksturotas lauku kopienas un to loma vietējās attīstības virzīšanā. Otrajā nodaļā autore raksturo lauku attīstības teorētiskos modeļus (eksogēnos, endogēno un neoendogēno) un to saistību ar lauku attīstības politiku Eiropas Savienībā, kas noteikusi kopienu kā vietējo attīstības aģentu plašāku iesaisti attīstības procesos. Nodaļā tiek raksturota lauku attīstības politika Latvijā un kopienu iniciatīvas, kā arī pieejamie atbalsta pasākumi kopienu iniciatīvu realizēšanai. Autore konceptualizē kopienu rīcībspējas jēdzienu un parāda tā saistību ar kopienu dzīvotspēju. Trešajā nodaļā apskatīti lauku kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskie un metodoloģiskie aspekti, balstoties uz teorētiskajām atziņām un iepriekš veikto pētījumu apskatu, izstrādāts kopienu rīcībspējas teorētiskais modelis un pamatota prakses kopienu teorijas izmantošana rīcībspējas analīzē. Ceturtajā nodaļā autore prezentē gadījuma izpētes rezultātus, savukārt promocijas darbu noslēgumā ir diskusija un secinājumi, kā arī rekomendācijas politikas veidotājiem un lauku kopienām.

1. KOPIENAS KĀ VIETĒJĀS ATTĪSTĪBAS AGENTI LAUKOS

Vai lauku kontekstā varam runāt par kopienām, un ko šis jēdziens sevī ietver? Vai laukos vēl ir kopienas? Kas tās veido un kādi procesi tajās notiek mūsdienu globalizētajā tehnoloģiju laikmetā? Atbildes uz šiem jautājumiem palīdz izprast tos kopienu dzīves aspektus, kas ir svarīgi gan lauku attīstības kontekstā, gan kopienu rīcībspējas analizē, tādēļ šajā promocijas darba nodaļā tiek konceptualizēts kopienas jēdziens lauku attīstības kontekstā, raksturota to loma vietējās attīstības virzīšanā.

1.1. Kopienas laukos: jēdziena teorētiskais ietvars

Kopienas jēdziens ir viens no tiem, kurš pētnieku un sociālo zinātnieku vidū pēdējās desmitgadēs izraisījis pamatotas diskusijas par tā konceptualizāciju atbilstoši sabiedrības attīstības posmam, saturu, transformācijām, analīzes metodoloģiskajiem principiem un visbeidzot aktualitāti 21. gadsimtā postmodernisma un globalizācijas apstākļos. Tomēr jākonstatē, ka kopienas jēdziens joprojām tiek lietots ne tikai sociālajās zinātnēs, bet arī ikdienas dzīvē un saistībā ar sociālās dzīves praktiskajiem aspektiem: politikas veidošanu un attīstības veicināšanu, vides ilgtspēju, cilvēkdrošības aspektiem (piemēram, Ozoliņa, Reinholde & Rudzīte, 2014). Praktiski visos teorētiskajos pārskatos un empīriskos datos balstītajās diskusijās saistībā ar minēto tematu loku aktualizējas jautājums par kopienas kapacitāti, spēju pašorganizēties, kopienas ilgtspēju un drošību tās visplašākajā nozīmē. Kopienas jēdziens tiek lietots arī ikdienas komunikācijā, lai norādītu uz kādu cilvēku kopumu saistībā ar visdažādākajām dzīves jomām: vietas, apkaimes, kopienu organizācijas (kopienu fondi), sociālās grupas (studentu kopiena), etniskā piederība (krievu kopiena, latviešu kopiena), interešu kopienas, profesionālās piederības kopienas (medikā, juristi u.c.), kopiena saistībā ar kopīgām īpašumtiesībām, labklājība (kopienas veselības aprūpes centri u.tml.), politika (Eiropas Kopiena vai Eiropas Savienība), globālās organizācijās darbojošos subjektu kopiena. Šis apakšnodaļas uzdevums ir raksturot tos elementus, kuri veido lauku kopienas un ir izmantojami, lai analizētu kopienu rīcībspēju.

Kopienas jēdziens tiek izmantots daudzās zinātņu nozarēs, piemēram, ģeogrāfijā, politikā, ekonomikā, socioloģijā un antropoloģijā. Viens no pirmajiem autoriem 19. gadsimta socioloģijā, kurš rakstījis par kopienām, ir vācu zinātnieks F. Tennīss (Tönnies, 1955, 1887). Viņš ieviesa jēdzienus *Gemeinschaft* (kopība, kopiena) un *Gesellschaft* (sabiedrība).

Minēto jēdzienu dihotomija tika izmantota, lai raksturotu pārmaiņas sociālajās attiecībās, kuras bija raksturīgas 19. gadsimta Vācijas sabiedrībai. *Gemeinschaft* jeb kopienas jēdzienu vairāk saistīja ar lauku vidi, kur starp cilvēkiem dominēja ciešākas, tuvākas attiecības, ieverot dziļāku mijiedarbību un savstarpēju atkarību. *Gesellschaft* savukārt tika attiecināts uz industriālo sabiedrību, kur cilvēki atsvešinājās, kļuva racionālāki, mazinājās tradicionālo sociālo saišu ietekme.

Mūsdienās sociologi kopienas definē trijos veidos: kā sociālu sistēmu (sociālo attiecību kopumu), kā fiksētu lokalitāti (ģeogrāfisku teritoriju) un kā attiecību kvalitāti - "kopienas garu" (Newby, 1980). Vieni domā, ka šie aspekti ir savstarpēji saistīti, citi -, ka tie ir šķīrami. Arī lauku kopienas pētniece K.B. Flora (*C.B. Flora*) ar līdzautoriem atzīmē, ka sociologi kopienas jēdzienu lieto trijās nozīmēs: 1) to attiecina uz vietu (teritoriju), kur grupas mijiedarbība notiek; 2) to attiecina uz sociālu sistēmu, organizatorisku formu, kur cilvēki apmierina savas vajadzības; 3) to attiecina uz kopīgu identitātes izjūtu, kas piemīt cilvēku grupai, kura var atrasties gan kopīgā ģeogrāfiskā teritorijā, gan ārpus tās (Flora, Flora & Fey, 2003, p. 7). Šie kopienas veidi gan nereti pārklājas. Tikai formāli parametri vien, kā kopīgi apdzīvota teritorija, piederība sociālam slānim vai etniskai grupai, rasei vai dzimumam, vēl neveido cilvēku kopumu par kopienas. S. Šūmane norāda, ka lauku kopienas ir noteiktai teritorijai piesaistīts cilvēku kopums ar tajā pastāvošām vērtībām, sociālo organizāciju, identitāti (Šūmane, 2010). Kopienas ir kaut kas vairāk par esamību kopā vienuviet vai atbilstību noteiktiem kritērijiem. Būtiska kopienas iezīme ir kopīga identitāte, kopīga vietas izjūta, cilvēku attiecības, vide, kultūra. Tātad kopienas ir sociāli konstruēti jēdzieni. Kopienas locekļu attiecības balstās uz kopīgu vēsturi, vērtībām un normām, statusu un lomu modeļiem, savstarpējām ekspektācijām. Šie elementi rada identitātes izjūtu, kas ir psiholoģiski un sociāli nozīmīga (Brager, Specht & Torczyner, 1987). G. Krovs (*Crow G.*), atsaucoties uz dažādiem pētījumiem, secina, ka kopienas neraksturo tikai izjūta starp „mēs šajā lokalitātē” un pārējo pasauli un kopienas studiju pieeja ir gana elastīga, lai pētījumos ņemtu vērā šo faktu (Crow, 2008, p. 137). Kopienas ietver gan simboliskas mijiedarbības un identitātes veidošanu, gan institucionālus risinājumus ikdienas vajadzību apmierināšanai (Brown & Schafft, 2014, p.46), līdz ar to kopienas kļūst par nozīmīgu sociālu sistēmu.

Nereti, raksturojot cilvēku kopumus un dzīves telpu, kam ir kopienas pazīmes, lieto jēdzienu „apkaime” (*neighbourhood*). A. Dambergas un līdzautoru izstrādātajā „Apkaimes attīstības rokasgrāmata” (2007) apkaime tiek skaidrota kā „vide, tuvākā apkārtnē, kurā darbojas kopienas; tā var būt iela, mikrorajons, pat pagasts – ikviena cilvēciski aptverama teritorija, kurai tās iedzīvotāji izjūt savstarpēji vienojošu piederību” (Damberga (red.), 2007, 8. lpp.). T. Blekšovs

(*T. Blackshaw*) atsaucas uz britu sociologu Dž. Delentiju (*G. Delanty*), kurš norāda, ka līdzīgi kopienas jēdzienam arī apkaimes jēdzienam piemīt pozitīva konotācija, kas vedina domāt par vienojošo piederības izjūtu, balstītu kopīgās pieredzēs, valodā, radnieciskās saitēs, bet pāri visam, dzīvošanā kopīgā dzīves telpā (Delanty, 2003, p. 55; Blackshaw, 2010, p. 97). Citiem vārdiem, apkaimes ir jau eksistējošas sociālas struktūras, kur izpaužas kopienas attiecības.

Kopienas jēdziens sociālajās un humanitārajās zinātnēs ir daudz kritizēts par tā saturisko nekonkrētību, nespēju iezīmēt konkrētas robežas, kas atšķirtu kopienai piederīgos no pārējās sabiedrības, par kopienas kā analīzes vienības lietderību īpaši tajos gadījumos, kad pētnieki cenšas raksturot modernās un postmodernās sabiedrības struktūru un attīstības procesus. Lai arī modernajās sabiedrībās cilvēkus vada, pirmkārt, individuālās izvēles, pastāv notikumi, kas ir ārpus individuālās kontroles (Blackshaw, 2010, p.17), tādēļ kopienas joprojām ir nozīmīgs sociālās struktūras elements un sociālajā vidē darbojas kā starpposms starp individu, mazajām sociālajām grupām un plašāku sabiedrību. Viens no mūsdienu nozīmīgākajiem autoriem, kurš analizē kopienas, ir Z. Baumanis (*Z. Bauman*). Saistībā ar kopienām viņš lieto jēdzienus '*solid*' *modernity* un '*liquid*' *modernity* (mainīgā, nepastāvīgā, plūstošā modernitāte) (Bauman, 2000; Bauman, 2001). Pēdējai ir raksturīgi, ka kopienas pastāv kā atvērti sociālie tīkli, kam nepiemīt tradicionālā izpratnē kopienām raksturīgās struktūras un noteikumi, tās uztur vienīgi komunikācija. Būtisks ir brīvības moments, jo cilvēki var brīvi izvēlēties kopienas (tīklu) un ir brīvi arī to pamest, tīkliem piemīt *pirms* un *pēc* identitāte, un kopienas ir fokusētas uz individu, tās atspoguļo mūsdienu sabiedrībā pastāvošo patēriņības kultūru (turpat). Varam jautāt: vai šāds skatījums attiecināms arī uz kopienām laukos? Tradicionāli sociālajās zinātnēs pieņemts uzskatīt, ka lauku teritorijās cilvēki ir emocionāli tuvāki, kā arī atkarīgāki cits no cita, pieejamajiem resursiem un pakalpojumiem, viņi realizē ciešākas sociālās kontroles mehānismus, veidojot savdabīgas sociālas sistēmas kā kopienas, kas orientētas uz vietējo iedzīvotāju vajadzību apmierināšanu (Zobena & Paula, 2014, 331. lpp.). Līdz ar to katrai kopienai ir noteikts dabas, kultūras, sociālo un ekonomisko resursu kopums. Raksturojot kopienas laukos, jāapzinās, ka tās nepastāv sociālā, ekonomiskā vai politiskā vakuumā, tātad tās atrodas un funkcionē konkrētā dabas vides, sociālajā un institucionālajā kontekstā. Ž.F. Liotārs (Liotārs, 2008) uzskata, ka ikviens jau no dzimšanas tiek iesaistīts noteiktās sociālās attiecībās arī postmodernās sabiedrībās un šīs attiecības nebūt nav tik sairusas sociālas kopības, kā daļai autoru gribas domāt. Grupās un kopienās norit cilvēku dzīve, kopienas ietver noteiktas sociālo tīklu struktūras. Kopiena reprezentē noteiktas vērtības, dzīvesveidu, pārliecības, identitāti. Kopienām ir sava iekšējā un ārējā vide. Analizējot kopienas laukos, jāņem vērā dažādi lauku sabiedrības aspekti. Laukos

dzīvojošie cilvēki veido kopumu, kas ir daļa no plašākas sabiedrības (piemēram, no nacionālās valsts, reģiona). Konkrētā lauku teritorijā parasti ir vēsturiski izveidojušies sava lokālā ekonomiskā sistēma, kura ietekmē iedzīvotāju sociālo noslāņošanos. Jau 20.gs. 80. gados, balstoties uz Francijas pieredzi, M. Žolivē (*M. Jollivet*) norāda, ka lauku sociologiem, analizējot lauku teritoriju sociālo stratifikāciju un profesionālo struktūru, jāņem vērā dažādas ekonomiskās darbības jomas un aktivitātes, kas noris laukos:

- 1) lauksaimniecība;
- 2) ar lauksaimniecisko ražošanu tieši saistītās nelauksaimnieciskās aktivitātes (būvniecība, apdrošināšana, ķīmijas industrija u.c.);
- 3) nelauksaimnieciskās aktivitātes, kas saistītas ar iedzīvotāju vajadzībām (tirdzniecība, pakalpojumi);
- 4) nelauksaimnieciskās aktivitātes, kuras pastāv neatkarīgi no lauksaimniecības un iedzīvotāju patēriņa vajadzībām, piemēram, tūrisms (Jollivet, 1982, pp. 10-17).

Lauksaimniecības īpatsvars un saimniekošanas veidi kopienas ekonomikā ir būtisks aspekts, jo tas ietekmē gan indivīdu un ģimeņu dzīvesveidu, gan resursu izmantošanas prakses. Izmaiņas kultūras un vērtību sfērā, tehnoloģiskie sasniegumi var būtiski ietekmēt lauku dzīvi un tradicionālās ekonomikas nozares laukos (ražošanas procesus, cilvēku attiecības un komunikācijas veidus gan darba dzīvē, gan ārpus tās, mazo un lielo uzņēmēju (tajā skaitā zemnieku) savstarpējo konkurētspēju). Lokālā sociālā sistēma un attiecības var būt ļoti tradicionālas un noslēgtas, ietverot tradicionālus varas un lomu sadales modeļus, taču globalizācijas apstākļos šī situācija mainās arī laukos, jo var veidoties egalitārākas sociālas sistēmas, kur ienāk postmodernākas, pilsētnieciskākas vērtības un uzskati. M. Žolivē norāda, ka kopienās var pastāvēt dažādu interešu grupas, kuras nereti var atrasties savstarpējā konfliktā. Cilvēkus kopienā vai grupā vieno noteiktas pazīmes: piederība vecuma grupai, nodarbošanās, dzīvošana vienā apkaimē, intereses, radnieciskās saites (Jollivet, 1982, p. 18). Dž. Defilips (*J. DeFillippis*) un S. Segerta (*S. Saegert*) akcentē, ka cilvēku dzīves mūsdienu kopienās nenorit pēc tiem attiecību modeļiem un tādā saskanīgā vienotībā, ko savulaik raksturoja F. Tenniss, taču nav novērojams arī absolūts individuālisms; kopienas ir vietas, kur rodas sadursme starp fragmentēšanos, atšķirībām un izaicinājumiem ar apstiprinājumiem, sadarbību un atbalstu (DeFillippis & Saegert, 2012, p. 5).

Kopienas iekšējo vidi veido tās resursi, vērtības, tradīcijas, uzskati, mērķi, savstarpējās attiecības, kas nosaka kopienas iekšējo kapacitāti izmantot dažādas iespējas. Katrai kopienai ir savi iekšējie resursi, kuri var tikt pārvērsti par kapitālu, ko savukārt tālāk var izmatot kopienas mērķu sasniegšanai:

- *kultūras kapitāls* tiek saistīts ar vērtībām un dzīvesveidu;

- *cilvēkkapitālu* veido katra kopienas locekļa prasmes, zināšanas un spējas, kas iegūtas gan formālās izglītošanās ceļā, gan neformāli;
- *sociālais kapitāls* ir sociālie tīkli, savstarpēja uzticēšanās un mijiedarbības normas, un tas ir nozīmīgs kapitāla veids identitātes veidošanai;
- *finanšu kapitāls* ir nozīmīgs investīcijām kopienas infrastruktūrās;
- *dabas kapitāls* ietver kopienas teritorijas ainavu, augu un dzīvnieku biodaudzveidību un citus dabas resursus;
- *politiskais kapitāls* ietver varas elementu, balsstiesības, sakarus un organizācijas, un šis kapitāls ir kopienas spēja sadalīt resursus kopienas ietvaros (Flora & Flora, 2003, pp. 9-10; Paula & Zobena, 2007, 74. lpp.).

M.A. Brennens (*M.A Brennan*) ar līdzautoriem savā pētījumā norāda, ka kultūras lomai kopienas attīstības procesos līdz šim socioloģiskajā literatūrā nav pievērsts pietiekami daudz uzmanības, jo vēl aizvien kultūra tiek uzskatīta par konkrētā reģiona „atvasi”, kas atspoguļo pastāvošās ekonomiskās un citas pieredzes (Brennan, Flint & Luloff, 2009, p. 97-98). Kādreiz lauku kultūra tika uzskatīta par ierobežojumu modernizācijai un attīstībai, taču jāapzinās, ka attiecīgos apstākļos tā ir potenciālā stiprā puse, un pat tur, kur kultūras spēcīga pozitīva ietekme nav acīmredzama, tā noteikti var palīdzēt izskaidrot vietējās attīstības atbildes reakcijas vai to trūkumu (Brennan et al., 2009, p. 98). Kultūra ietver nemateriālos aspektus (vērtības, normas un uzvedības modeļus) un materiālos kopienas aspektus. Tā ir „dzīva”, to veido pagātnes pieredze, ārējās ietekmes un lokāli attīstījušies elementi. Kultūra rada mehānismu, kā identificēt ārējās ietekmes un vietējā līmeņa problēmas, kas ietekmē kopienu.

Svarīgs aspekts ir cilvēkresursi un cilvēkkapitāls kopienā, līdera vai „atslēgas cilvēka” esamība, jo nereti daudzas idejas paliek nerealizētas, ja nav neviena, kurš uzņemtos iniciatīvu un organizētu kopienas locekļus kopīgai rīcībai. Kopienas rīcībspēju var ietekmēt fakts, ka konkrētās iniciatīvas līderis kopienā atstāj un viņam nav atbilstoša sekotāja. Sociālo zinātņu literatūrā autori aizvien vairāk uzmanības pievērš sociālā kapitāla jēdzienam, īpaši aktuāls tas ir kopienu pētniecībā. Ir dažādi viedokļi un skaidrojumi, ko nozīmē šis jēdziens. Sociālā kapitāla jēdzienam ir dziļas saknes sociālajā domā. Jau 19.gs. franču sociologs E. Dirkeims (*E. Durkheim*) rakstījis par sociālo solidaritāti, attīstot ideju par mehānisko un organisko solidaritāti (Putnam & Goss, 2002, p. 14). Tieši organiskā solidaritāte raksturo sabiedrības, kurās indivīdiem ir jārealizē dažādas lomas attiecībā pret lielāku sociālu kopību (turpat). Tādi autori kā L.Dž. Henifens (*L.J. Hanifan*), Dž. Džeikobsa (*J. Jacobs*) un A. de Tokvils (*A. de Tocqueville*) ir parādījuši jēdziena vēsturisko attīstību (Ostrom & Ahn, 2003, p. xxv). Jaunākajā literatūrā sociālais kapitāls tiek raksturots kā

resurss, kas līdztekus fiziskajam un cilvēkkapitālam rada ekonomiskus un sociālus labumus un rezultātus (Kilpatrick, Falk & Harrison, 1998, p. 2). Labākus rezultātus var gūt tad, kad cilvēki izmanto savas zināšanas un prasmes, mijiedarbojoties ar citiem, balstoties uz kopīgām vērtībām un uzticoties cits citam (Kilpatrick et al., 1998, p. 3). Daži autori, piemēram, A. Inkeless (*A. Inkeles*) ierosina sociālā kapitāla vietā lietot jēdzienu “sociālie resursi” (Inkeles, 2000, p. 245), uzsverot, ka vārds “kapitāls” nespēj pilnībā izteikt jēdziena idejisko un saturisko būtību, jo galvenokārt attiecināms uz preču un pakalpojumu radīšanu, tādējādi, iespējams, izslēdz sociālā atbalsta, drošības, izpausmes brīvības un cilvēku iespēju sevī attīstīt nozīmīgumu. Arī R. Patnems (*R. Putnam*) un A.K. Goss (*A.K. Goss*) (Putnam & Goss, 2002, p. 8) atzīst, ka sociālais kapitāls (sociālie tīkli un savstarpējības (*reciprocity*) formas) līdzīgi kā fiziskais un cilvēkkapitāls rada individuālu un kolektīvu vērtību, jo mēs varam investēt tīklošanā, taču tas savukārt neatspoguļo pilnīgu sociālā kapitāla nozīmi. Minētie autori atsaucas uz daudziem starptautiskiem pētījumiem, kuri apliecina, ka sociālais kapitāls var būt daudz nozīmīgāks cilvēka laimei un labklājībai nekā materiālie labumi. Šādi argumenti minēti, piemēram, T. Skokpolas (*T. Skocpol*) un līdzautoru darbā (Skocpol, Munson, Camp & Karch, 2002).

Arī M. Vulkoks (*M. Woolcock*) un D. Nereijana (*D. Narayan*) uzskata, ka sociālais kapitāls normu un tīklu veidā sekmē cilvēku kopīgu rīcību (Woolcock & Narayan, 2000, p. 226). Šis skaidrojums ir fokusēts drīzāk uz sociālā kapitāla avotiem nekā tā izmantošanas rezultātiem (sekām). Viens no pamatautoriem, kurš analizē un pēta šo fenomenu, R. Patnems ar līdzautoriem, raksta, ka sociālais kapitāls ir tīklu, normu un uzticēšanās forma, kas sekmē sadarbību savstarpējam labumam (Putnam, Leonard & Nanetti, 1993). Gan sociologi, gan ekonomisti atzīst, ka šo jēdzienu var izmantot kā „tiltu” starp sociālajām un ekonomiskajām perspektīvām, atklājot, ka starp kopienām un institūcijām pastāvošās sociālās mijiedarbības daba un intensitāte patiešām veido ekonomiskos sasniegumus (Woolcock & Narayan; 2000, p. 433). Neapšaubāmi tas ir attiecināms arī uz lauku attīstību.

R. Patnems ar līdzautoriem, pētot dažādus reģionus Itālijā, secinājuši, ka ekonomiski veiksmīgāki bijuši tie reģioni, kur liels skaits mazu uzņēmumu iesaistīti jauktās konkurences un sadarbības attiecībās, turklāt ar augsta līmeņa horizontālo integrāciju (Putnam et al., 1993). Viņš secina, ka sociālais kapitāls ir tīklu, normu un uzticēšanās forma, kas sekmē sadarbību kopīgam labumam. Savukārt F. Fukujama (*F. Fukuyama*) skaidro, ka sociālais kapitāls ir steidzamības kārtā izveidojusies neformāla norma, kas veicina sadarbību starp diviem vai vairākiem indivīdiem, līdz ar to uzticēšanās, tīkli un pilsoniskā sabiedrība, ko parasti asociē ar sociālo kapitālu, ir radušies sociālā kapitāla rezultātā, nevis paši ir šī kapitāla sastāvdaļa (Fukuyama, 2000, p. 3).

Runājot par sociālo kapitālu, jāatceras vēl kāds aspekts: vai sociālais kapitāls tiek analizēts indivīda vai kopienas līmenī? A. Inkeless izdala četrus kopienas līmeņa sociālā kapitāla komponentus: 1) sociālās institūcijas (piemēram, ģimene vai izglītība), 2) kultūras modeļi, 3) komunikācijas veidi un saistības starp indivīdiem un kolektīvām vienībām, 4) kopienas psiholoģiskās iezīmes (Inkeles, 2000, pp. 248-249). Dž. Kolmens (*J. Coleman*) uzskata, ka sociālais kapitāls kā sociālās struktūras atribūts nevar būt šajā sociālajā struktūrā iekļauto indivīdu privātpašums, jo no sociālā kapitāla gūst labumu visi (Coleman, 1987, p. 135). Līdzīgi kā publiskos labumus, arī sociālo kapitālu privātie aģenti mēdz nepietiekami novērtēt un tajā nepietiekami arī iegulda. Ja fiziskais kapitāls ir pilnībā taustāms, jo pastāv redzamās materiālās formās, bet cilvēkkapitāla izpausmes formas ir pamanāmas indivīdu zināšanās un prasmēs, tad sociālais kapitāls ir vismazāk "taustāms", jo pastāv tikai cilvēku attiecībās. Tomēr visi minētie kapitālu veidi sekmē produktīvas aktivitātes. Sociālā kapitāla gadījumā, piemēram, indivīdu grupa, kurai ir liela uzticamība, spēj paveikt vairāk, nekā līdzīga grupa bez uzticamības (Coleman, 1988, p. S100-S101).

Dž. Kolmens definē sociālo kapitālu pēc tā funkcijas. Viņš raksta, ka jebkādai sociālā kapitāla formai piemīt divi elementi: pirmkārt, sociālajam kapitālam piemīt kāds no sociālās struktūras elementiem; otrkārt, tas sekmē noteiktas aģentu rīcības šajā struktūrā (Coleman, 1988, p. S98). Interesanti, ka Dž. Kolmens norāda uz kādu nozīmīgu aspektu: sociālais kapitāls var kļūt arī nederīgs vai pat kādam kaitīgs. Kopienas kontekstā tas ir ļoti būtiski, jo sociālais kapitāls kopienas dzīvi var ietekmēt arī negatīvi (Coleman, 1988, p. S98). Piemēram, vienas un tās pašas sociālās saites veicina kopienas locekļu darbošanos kopā, bet vienlaikus arī atstumj tos, kuri it kā neiederas, tādējādi liedzot kopienai iespēju pilnīgāk izmantot tās rīcībā esošos resursus, informāciju un inovatīvas idejas. Līdz ar to sociālas saites var būt kaitējošas gan kopienai, gan ārpus tās robežām.

Dž. Kolmens uzskata, ka pretēji citām kapitāla formām, sociālais kapitāls nepastāv pašos mijiedarbības aģentos (vai nu tie ir indivīdi, vai institūcijas), bet gan atrodams aģentu attiecību struktūrās (Coleman, 1988:S98). Vairāki autori (piemēram, Flora et al., 2003; Offe, 1996, p. 10) norāda, ka pieaugošs sociālais kapitāls ievērojami mazina darījumu izmaksas, padarot resursu izmantošanu efektīvāku. Kopienų gadījumā to var labi attiecināt uz informācijas nodrošināšanu: ja kopienā saites ir spēcīgas, tad svarīgas informācijas apspriešana notiek bieži. Tā tiek nodota citiem indivīdiem, tādējādi informācijas ieguves „izmaksas” katram atsevišķam indivīdam ir samazinātas.

Sociālo zinātņu literatūrā nav vienotas sociālā kapitāla formu un dimensiju klasifikācijas. To svarīgi apzināties, ja tiek diskutēts par sociālo kapitālu kopienās. Piemēram, R. Patnems un A.K. Goss (Putnam & Goss,

2002, p. 9) piedāvā četrus sociālā kapitāla dalījuma veidus, kuri gan savstarpēji neizslēdz cits citu. Pirmais veids saistāms ar sociālā kapitāla formālo vai neformālo dabu. Otrais dalījums attiecas uz saišu blīvumu jeb to, cik stipras vai vājas ir saites sociālā tīklā. Trešais dalījuma veids fokusējas uz to, vai sociālais kapitāls kopienā ir iekšēji (*inward-looking*) vai ārēji (*outward-looking*) centrēts. Piemēram, ja grupa vai kopiena tiecas realizēt savu biedru materiālās, sociālās vai politiskās intereses, sociālais kapitāls ir uz iekšu vērsts, bet, ja uzmanības lokā ir sabiedriskie labumi, sociālais kapitāls ir vērsts uz āru. Visbeidzot R. Patnams un A.K. Goss (2002, p. 9) izšķir sasaistošo (*bridging*) un saistošo (*bonding*) sociālo kapitālu, kuri sīkāk raksturoti vēlāk. Cits skatījums uz sociālā kapitāla klasifikāciju piedāvā šādus veidus: 1) uzticamība (*trustworthiness*), 2) tīkli, 3) formāli un neformāli noteikumi vai institūcijas (Ostrom & Ahn, 2003, p. xiv). Attiecībā uz noteikumiem kā institucionālām sociālā kapitāla formām daži autori ir skeptiski, piemēram, T. Šullers (*T. Schuller*) ar līdzautoriem (Schuller, Baron & Field, 2000, p. 14) uzskata, ka normas sociālajā teorijā un pētniecībā ir pārāk vispārīga kategorija, kas bieži tiek lietota retoriski, lai to varētu uzskatīt par sociālā kapitāla formu. Tomēr jāatzīst, ka normas un noteikumi pastāv sociālo attiecību pamatā, kuras uzskatāmas par sociālo kapitālu, jo nosaka, kas ir pieņemams un kāda rīcība nav akceptējama mijiedarbības praksēs.

Promocijas darbā vispirms detalizēti tiek raksturota **uzticēšanās un uzticamība** kā sociālā kapitāla forma. T. Šullers ar līdzautoriem savā darbā atsaucas uz F. Fukujamu, kurš uzskata, ka uzticēšanās ir ekspektācijas, kas rodas kopienā, kurā regulāra, godīga un uz sadarbību vērsta uzvedība ir balstīta kopīgās normās (Schuller et al., 2000, p. 16). Šīm kopienām nav nepieciešama plaša tiesiskos līgumos balstīta attiecību regulācija, jo savstarpējas uzticēšanās pamatā, pirmkārt, ir morāls konsenss (Schuller et al., 2000, p. 16). Poļu sociologs P. Štompka (*P.Sztompka*) definē uzticēšanos kā derību par sociālo aģentu nosacītu rīcību nākotnē ("*bet about the future contingent action of others*") (Sztompka, 1999, p. 25)), ko veido pārliecība un saistības. P. Štompka izšķir trīs uzticēšanās dimensijas. Pirmā balstās racionālās izvēles teorijā un tās būtība ir tāda, ka uzticēšanās ir attiecību īpašība, kas rodas tiešā vai netiešā apmaiņā. Tieša apmaiņa ir tad, kad uzticēšanās izmantošana modina savstarpējību (savstarpēju uzticēšanos), savukārt netieša apmaiņa nozīmē to, ka uzticēšanās tiek projicēta uz tiem, kuri ir svarīgi pašam indivīdam, bet kuriem nav būtiska projicējošā indivīda uzticēšanās (Sztompka, 1999, p. 60). Piemēram, institūcijas vai organizācijas, kuras apmierina indivīda vajadzības, vai gaidas, realizē indivīda mērķus, ir svarīgas indivīdam (viņš tām uzticas), bet šīs institūcijas tādu pašu uzticēšanos nesagaida pretī. Otrā dimensija izriet no psiho-sociālās perspektīvas, kas aplūko uzticēšanos kā personības dzinuli vai indivīda īpašību, kas izpaužas kā pamatuzticēšanās jeb fundamentāla

paļaušanās (Giddens, 1991) un ir veiksmīgas socializēšanās rezultāts (Sztompka, 1999, p. 65). Ja uz uzticēšanos raugāties kā uz attiecībām, tad pamatuzticēšanās gan tās klātesamības, gan tās trūkuma gadījumā darbojas kā modificējošs faktors risku un izmaksu aprēķinos un ir neatkarīgs no jebkādiem racionāliem apsvērumiem. P. Štompka norāda, ka šo aspektu racionālās izvēles teorija neņem vērā (Sztompka, 1999, p. 66). Uzticēšanās vai neuzticēšanās rodas jau iepriekš eksistējošā kultūras kontekstā, ko P. Štompka saista ar trešo uzticēšanās dimensiju (Sztompka, 1999, p. 66). Šajā nozīmē uzticēšanās ir kultūras norma un ir drīzāk kopienas, nevis indivīda iezīme. Uzticēšanās noteikumi attiecas gan uz tiem, kuri dāvā savu uzticēšanos, gan tiem, kuri to saņem, un ietver normatīvas saistības uzticēties, būt uzticības vērtiem un uzticamiem. Normatīvās saistības jāskata sociālo lomu kontekstā, piemēram, dažas no lomām ietver imperatīvu uzticēties citiem (ārsts vai priesteris), bet dažas lomas saistāmas ar gaidām neuzticēties vai pat pieprasa neuzticēšanos, piemēram, apsardze, policists, muitnieks (Sztompka, 1999, pp. 66-67). Kopienās tādi statusi kā vietējie līderi (formāli – pašvaldību deputāti un vadītāji, NVO vadītāji, neformāli – domu grupu viedokļu līderi) un atslēgciļvēki ir tie, uz kuriem varētu būt attiecināms uzticēšanās imperatīvs, jo šie cilvēki savu statusu ieguvuši leģitīmā ceļā, piemēram, vēlēšanās, kas jau norāda uz lielas kopienas daļas piešķirto uzticības kredītu. Tiesa, uzticību var zaudēt, taču formālu līderu un vadītāju gadījumā to sekmīga darbība būtu apdraudēta, ja padotie, kuriem jāpakļaujas vadītāju lēmumiem, vai cilvēki, kuriem jādzīvo saskaņā ar pieņemtajiem lēmumiem novadā (vietējā kopienā), vairs nepaustu atbalstu un uzticību. Plašākā nozīmē F. Fukujama (Fukuyama, 1995) izšķir augstas uzticēšanās kultūras (dažas austrumu sabiedrības) un zemas uzticēšanās kultūras (dažas rietumu sabiedrības). P. Štompka norāda, ka kultūrā balstīta uzticēšanās vai neuzticēšanās bieži ir iesakņojusies stereotipos un aizspriedumos, piemēram, „pērciet ASV ražojumus”, bet „nepērciet ķīniešu produktus” (Sztompka, 1999, p. 68).

Uzticēšanās ir gan priekšnoteikums sadarbībai, gan veiksmīgas sadarbības rezultāts, jo sadarbība notiek tad, kad mērķi nav sasniedzami individuālas darbības rezultātā un ir nepieciešama vairāku aģentu kopīga rīcība. D. Norss (*D. North*) uzskata, ka kooperatīva uzvedība veidojas tad, kad indivīdi atkārtoti mijiedarbojas, indivīdi ir labi informēti viens par otru un grupa ir diezgan neliela (North, 1990, p. 12). Tas neapšaubāmi norāda uz to, ka sadarbība notiek grupā vai kopienā, ja tās locekļi veido sociālo tīklu, un, jo vairāk cilvēku jeb aģentu ir iesaistīti, jo lielāku nozīmi iegūst uzticēšanās (Sztompka, 1999, p. 62). Citiem vārdiem, uzticēšanās nepieciešamība kļūst aktuālāka tad, kad cilvēku attiecības kļūst sarežģītākas. Līdz ar to uzticēšanās ir būtisks sociālā kapitāla komponents, kas „ieeļļo” sadarbību. R. Patnems ar līdzautoriem norāda, - jo augstāks uzticēšanās līmenis kopienā, jo lielāka sadarbības varbūtība, un sadarbība

savukārt vairo uzticēšanos (Putnam et al., 1993, pp. 171). P. Štompka uzskata, ka reputācija, pašreizējā darbība (*performance*) un ārējās pazīmes (*appearance*) nosaka indivīda uzticamību. Ar reputāciju viņš saprot indivīda iepriekšējās darbības apkopojumu (“*the record of past deeds*”) (Sztompka, 1999, p. 71), kas balstās personīgā pieredzē vai zināšanās par konkrētā indivīda biogrāfiju, formāliem dokumentiem, kā CV, citu stāstos u.tml. Ja reputācija vairāk saistīta ar indivīda pagātņi, tad pašreizējā darbība atspoguļo uzvedību tagadnē un nesēn iegūtos rezultātus, savukārt tādas iezīmes kā spontānas jūtas, ārējais izskats un simboliskas vērtības (sociālais stāvoklis vai labklājība) tiek izmantoti, lai novērtētu uzticamību, un tiek attiecināti uz ārējām pazīmēm. Cilvēkiem ir tieksme uzticēties sev līdzīgajiem un neuzticēties atšķirīgajiem. Balstoties uz šiem trijiem aspektiem, institūciju un organizāciju līmenī par uzticamības veidošanu tiek īpaši domāts, izstrādājot īpašus norādījumus, veidojot tēlu (Sztompka, 1999, pp. 80-81). E. Gofmans (*E. Goffman*) raksta, ka šie norādījumi var ietvert arī manipulācijas (Goffman, 1967). Realitātē cilvēki bieži izmanto visus trīs indikatorus (reputāciju, pašreizējo darbību un ārējās pazīmes) kopā, lai novērtētu konkrēta sociālā aģenta uzticamību. Turklāt atkarībā no cilvēku gaidām, piemēram, līdera pašreizējā darbība varētu būt svarīgāka par viņa reputāciju (Sztompka, 1999, p. 85).

Kopienā uzticēšanās veic nozīmīgas funkcijas. Tā iedrošina sabiedriskumu un līdzdalību kopīgās aktivitātēs, bagātina starppersonu saišu tīklus un tādējādi paplašina mijiedarbību lauku. P.Štompka uzskata, ka uzticēšanās iedrošina toleranci un svešinieku pieņemšanu, jo ļauj kultūras un politiskām atšķirībām kļūt redzamām un pieņemtām bez apdraudējuma (Sztompka, 1999, p. 105). Tomēr par to var diskutēt. Uzticēšanās šajā nozīmē ne vienmēr ir ar pozitīvu zīmi. Daudzos slēgtos tīklos, piemēram, reliģiskās vai etniskās kopienās, kuru locekļi jūt savstarpēju uzticēšanos un atbalstu viņu kopīgajām vērtībām un normām, ne vienmēr ir atvērta un iekļaujoša attieksme pret jaunpieņacējiem un svešiniekiem, īpaši tajos gadījumos, kad rodas atšķirīgu vērtību un pārliecību sadursme. Arī lauku kopienās, kur vērtības nebūt nav stipri atšķirīgas no pārējās sabiedrības (novada, reģiona, valsts), iedzīvotāji ir raduši dzīvot noslēgtāku dzīvi un katru jaunpieņacēju sākotnēji var uzņemt ar skepsi. Vēl viena funkcija, ko uzticēšanās veic, ir identitātes izjūtu stiprināšana, kas rada spēcīgu kolektīvu solidaritāti kopienā, virzot to uz sadarbību (Sztompka, 1999, p. 105) un savstarpēju palīdzību, ko Dž. Kolmens apraksta šādi: „Dažās sociālās struktūrās tiek teikts, ka „cilvēki vienmēr dara lietas viens otra labā”” (Coleman, 1988, p. S102). Ja uzticēšanās kultūra ir klātesoša, tad darījumu izmaksas ir ievērojami zemākas un sadarbība pieaug (Offe, 1996, p. 10).

Nākamais detalizēti raksturotais sociālā kapitāla veids, ir **sociālie tīkli**. H. Fleps (*H. Flap*) (Flap, 2002) norāda, ka sociālā kapitāla teoriju

veido divi spriedumi. Pirmais ir „sociālo resursu hipotēze”: cilvēki, kuriem ir vairāk sociālā kapitāla, būs spējīgāki apmierināt savas vajadzības (Flap, 2002, p. 34-35). Otrā ir „investīciju hipotēze”: cilvēki ieguldīs sociālajā kapitālā atbilstoši tā instrumentālajai vērtībai, ko tas sniegs viņu rezultātiem (turpat). Saskaņā ar šo pieeju sociālie tīkli ir sociālā kapitāla forma, kas ir būtiska, lai sasniegtu mērķus, kuri citkārt nebūtu sasniedzami (turpat). Sociālie tīkli ir attiecību saites kopienas ietvaros un ārpus tās starp indivīdiem un organizācijām (Flora et al., 2003, pp. 68,75). Sociālajā struktūrā horizontālie tīkli ir saites starp tā paša vai līdzīga līmeņa un autoritātes cilvēkiem un organizācijām, savukārt vertikālie tīkli iekļauj sociālos aģentus, kuri atrodas savstarpēji hierarhiskās attiecībās (Flora et al., 2003, pp. 74-75). E. Kastels (*E. Castells*) definē tīklus kā savstarpēji saistītus mezglpunktus, viņš uzskata, ka tīkli ir atvērtas struktūras, kas ir spējīgi neierobežoti paplašināties un integrēt jaunus mezglpunktus, kamēr tiem ir kopīgi komunikācijas kodi, piemēram, vērtības un darbības mērķi (Castells, 1996, p. 470). Normas un informācijas plūsmas ir būtiskas funkcionējošu tīklu iezīmes. Viens no sociālo tīklu teorijas nozīmīgākajiem autoriem ir R. Bērts (*R. Burt*). Viņš uzskata, ka sociālos tīklus tiecas veidot pēc kaut kādām pazīmēm līdzīgi cilvēki - pēc vecuma, izcelsmes, sociālā stāvokļa, labklājības līmeņa, izglītības utt. (Burt, 1992, p. 12). Tam ir arī savs objektīvs pamatojums, jo sociāli līdzīgi cilvēki tiecas uzturēties tajās pašās vietās, nodarboties ar līdzīgām interesēm, kas arī ļauj satikties, iepazīties un dibināt attiecības. Sociāli līdzīgiem cilvēkiem ir vairāk kopīgu interešu, tādēļ ir pamats attiecību uzturēšanai (Burt, 1992, p. 12).

Dž. Kolmens uzsver sociālo tīklu noslēgtību, kura ir atkarīga no efektīvām normām un sociālo struktūru uzticamības, kas ļauj vairoties pienākumiem un ekspektācijām (Coleman, 1988, p. S106). Tīklu skatījums uz sociālo kapitālu akcentē: no vienas puses sociālais kapitāls nodrošina daudz vērtīgu resursu kopienas locekļiem, bet no otras - var radīt negatīvas ekonomiskas sekas, jo kopienas locekļiem var nebūt ievērojamu ekonomisku pienākumu un saistību, arī esot saistītiem tām pašām sociālajām saitēm. M. Vulkoks un D. Nereijana to ilustrē ar šādu piemēru: kopienas locekļi, kuri ir izolēti no informācijas, kas ir grupai ļaunā individuālā rīcībā, var zaudēt jaunas nodarbinātības iespējas (Woolcock & Narayan, 2000, p. 231). Ir svarīgi attīstīt saites ārpus kopienas, lai iegūtu informāciju, kas savukārt palīdz izdarīt izvēles attiecībā uz kopienas nākotni (Flora et al., 2003, p. 69). R. Bērts apraksta divu veidu tīklu labumus: informāciju un kontroli (Burt, 1992, p. 12). Attiecībā uz informāciju ir svarīgi trīs aspekti: piekļuve, laiks un atsauksmes. Piekļuve nozīmē vērtīgas informācijas saņemšanu un zināšanu, kas to var izmantot. Laika aspekts ir būtisks tad, ja iegūstamā informācija ietekmē iespēju izmantošanas priekšrocības un ātrumu. Personīga pazīšanās var radīt situāciju, kad kāds svarīgu informāciju saņem ātrāk, piemēram, par projekta pieteikšanas termiņiem,

finansēšanas iespējām, iepirkuma prasībām utt. R. Bērts atsauksmes no personīgajiem kontaktiem skaidro kā „pozitīvu spēku nākotnes iespējām” (Burt, 1992, p. 14) jeb, citiem vārdiem, tas nozīmē kāda vārdu pieminēt „īstajā vietā un īstajā laikā”, un tādējādi indivīdam tiek radītas iespējas (turpat).

Informācijas nozīmi akcentē arī Dž. Kolmens, analizējot „informācijas potenciālu” sociālajās attiecībās (Coleman, 1988, p. S104). Viņš atzīst, ka informācija ir darbības pamatā, taču informācijas ieguve prasa vismaz uzmanību, pat ja neko vairāk indivīds nav gatavs ieguldīt; šeit ir noderīgas sociālās saites, jo, lai iepazītos ar jaunumiem vai uzzinātu par iespējām, informāciju var noskaidrot, kontaktējoties ar sociālajā tīklā iesaistītajiem cilvēkiem, līdz ar to pašam indivīdam nav jāiegulda daudz savu pūļu, lai patstāvīgi meklētu informāciju. R. Bērts norāda, ka kontaktu paplašināšanās nozīmē vairāk vērtīgas informācijas ieguvu, tās ātrāku izmantošanu un vairāk atsauksmju, tomēr jāraugās, lai kontakti nebūtu vienveidīgi, tādējādi izvairītos no atkārtotas informācijas cirkulēšanas to pašu cilvēku vidū. Viņš lieto jēdzienu „strukturāls caurums” (Burt, 1992, p.18), lai aprakstītu situāciju, kad attiecības starp diviem kontaktiem nav vienveidīgas. Tāad nevienveidīgi kontakti ir saistīti ar strukturālu caurumu, un tā rezultātā divi kontakti nodrošina labumus, kas ir papildinoši un nepārklājas (Burt, 1992, p. 18).

M. Granoveters (*M. Granovetter*) sociālo tīklu analīzē ieviesis stipro un vājo saišu jēdzienus (Granovetter, 1973). Saites stiprumu viņš definē kā saitei raksturīgo laika daudzuma, emocionālās intensitātes, intimitātes un abpusējo pakalpojumu kombināciju (iespējams lineāru) (Granovetter, 1973, p. 1361). Katrs no šiem elementiem ir savā veidā neatkarīgs no pārējiem, taču viennozīmīgi viss kopums ir savstarpēji saistīts. Saišu stiprumu nosaka pēc kontaktu biežuma un ciešuma (piemēram, draugi, kuri bieži pavada laiku kopā). Vājās saites veidojas starp tiem cilvēkiem, kuri, piemēram, ir tikai nejauši paziņas vai kuriem ir dažī kopīgi draugi, toties šīs saites var izrādīties nozīmīgākas darba meklējumos vai veidojot ciešāku sabiedrību (Granovetter, 1973; Putnam & Goos, 2002, p. 10-11). Vājās saites starp cilvēkiem ar dažādām vērtībām un pieredzēm parasti kalpo kādam vienam mērķim (Flora et al., 2003, p. 75). Interesanti, ka sociālo tīklu kvalitāte ir daudz augstāka tajās kopienās, kurās pieņem un konfrontē pamatotas domstarpības, jo tā patiesībā ir normāla kopienas dzīves iezīme (Flora et al., 2003, p. 69). Tas ir nozīmīgs arguments arī lauku kopienās, prakses kopienās un partnerībās.

Vēl viena būtiska sociālā kapitāla forma ir *institūcijas un normas*. Sociālā kapitāla institucionālā dimensija saistāma gan ar formālām un neformālām normām un noteikumiem, gan ar to, kā tie ietekmē sociālā kapitāla veidošanos. Institūcijas šajā kontekstā tiek definētas kā tādas, kas sniedz priekšrakstus par sagaidāmo rīcību, par atļauto un aizliegto un par

sankcijām, kas paredzētas, ja noteikumi netiek ievēroti (North, 1990, p. 3). Šajā nozīmē institūcijas ir vairāk tiesiskas un formālas, tās nosaka sociālo grupu dzīvi (Woolcock, Narayan, 2000, p. 234) un veido sociālo vidi, kur aktivitātes notiek saskaņā ar normām. Tās Dž. Kolmens raksturo kā vērtējošas ekspektācijas par cilvēku rīcību (Coleman, 1987, p. 135). Kopienā kontekstā svarīgi atcerēties, ka cilvēki var pārstāvēt dažādas grupas pat ar ļoti pretrunīgām normām, arī vieni un tie paši cilvēki var piederēt dažādām grupām, līdz ar to darbība vienā grupā var to pozitīvi ietekmēt, taču atstāt negatīvas sekas uz citu (Coleman, 1987, p. 141). Normām jābūt internalizētām, pretējā gadījumā indivīdi var sākt justies drīzāk normu apspiesti, nekā aizsargāti, tādēļ ir iespējama varbūtība, ka normas netiks pieņemtas kā leģitīmas (Coleman, 1987, p. 145). Tādēļ Dž. Kolmens apgalvo, ka sociālās normas veido sociālo kapitālu tad, kad daudzi indivīdi jūtas piespiesti un sociālo struktūru veido individuālu problēmu individuāli risinājumi, kā rezultātā sociālo aģentu darbības rezultāti nav sociāli efektīvi (Coleman, 1987, p. 156). Šādā situācijā normu klātbūtne rezultējas augstākā apmierinātības pakāpē.

Dž. Kolmens akcentē „efektīvu normu” kā ietekmīgu sociālā kapitāla formu. Kopienā līmenī tādas varētu būt, piemēram, normas, kas atbalsta un paredz efektīvu apbalvojuma sistēmu par augstiem sasniegumiem, vai norma, kad kādam jāaizmirst savtīgas intereses un jādarbojas kolektīvās interesēs (Coleman, 1988, p. S104-S105). Šāds sociālā kapitāla veids ir atkarīgs no diviem elementiem: sociālās vides uzticamības, kas nozīmē, ka saistības tiks atlīdzinātas, un saistību reālā apjoma. Kopienā kā sociālās struktūras atšķiras pēc šiem abiem elementiem, bet kopienās esošie sociālie aģenti – pēc saistību reālā apjoma (Coleman, 1988, p. S102).

Sociālā kapitāla teorētiķi un pētnieki pamato, ka neuzticēšanās erodē sociālo kapitālu un noved pie izolācijas, starppersonu tīklu sairšanas, komunikācijas kanālu noslēgšanās, naidīguma un stereotipiskas attieksmes. F. Fukujama norāda, ka arī šādā vidē sadarbība ir iespējama, bet tikai tad, ja pastāv formāla regulējoša sistēma un noteikumi, kas ir kopīgi jāizdiskutē un jāievieš, taču tas palielina darījumu izmaksas (Fukuyama, 1995). Rezultātā, jo vairāk cilvēki ir atkarīgi no viņu attiecības regulējošām normām, jo mazāk viņi cits citam uzticas. Formāli likumi un neformālas normas tiek uzskatīti par daļu no sociālā kapitāla, kā arī par pamatu, lai sociālais kapitāls varētu veidoties. Noteikumi, kurus indivīdi izmanto, lai strukturētu savu attiecību modeļus, var gan veicināt, gan kavēt citu sociālā kapitāla formu veidošanos. Tas ir atkarīgs no jau esošo normu veidiem un savstarpīguma modeļiem kopienā (Ostrom & Ahn, 2003, p. xxiii). E. Ostroma (*E. Ostrom*) uzsver, ka sociālais kapitāls efektīvas normas veidā, visticamāk, attīstīs un saglabās tos tīklus, kas jau ir radušies, un tās normas, kas jau ir pieņemtas (Ostrom, 1999). Var secināt, ka visās sociālajās struktūrās un sociālajās attiecībās ir atrodamas viena vai vairākas sociālā kapitāla formas un

noteiktas sociālās struktūras var būt īpaši svarīgas, veicinot sociālā kapitāla veidošanos.

Kopieniu kontekstā svarīgi minēt divus citus sociālā kapitāla veidus: 1) *saistošais sociālais kapitāls* (*bonding social capital*) veido saites starp indivīdiem un grupām ar līdzīgu pagātņi vai raksturojošām iezīmēm, un tās ir pārsvarā emocionālas jeb afektīvas; 2) *sasaistošais sociālais kapitāls* (*bridging social capital*) saista dažādas grupas kopienā, tās ir saites arī ar kopienai ārējiem aģentiem, pārsvarā instrumentālas, orientētas uz konkrētu mērķi (Flora et al, 2003, pp. 61-66; Putnam & Goss, 2002, pp. 11-12; Brown & Schafft, 2014, pp. 41-42). Sasaistošās saites veicina ideju dažādību un saved kopā dažādus cilvēkus, savukārt saistošās saites ir vairāk afektīvas. R. Patnems un A.K. Goss norāda, ka apzināties šo sociālo kapitāla veidu atšķirību ir svarīgi tādēļ, ka tie var radīt dažādas ārējas sekas (Putnam & Goss, 2002, p. 11). Sasaistošie tīkli, visticamāk, būs pozitīvi, bet saistošie tīkli var radīt arī negatīvas konsekvences; starp abām formām var rasties spriedze un veidoties kompromisi. Tātad starp abiem sociālā kapitāla veidiem kopienā pastāv cieša mijiedarbība, kas ietekmē kopienas darbību, iekšējās un ārējās attiecības (skat.1.1. attēlu).

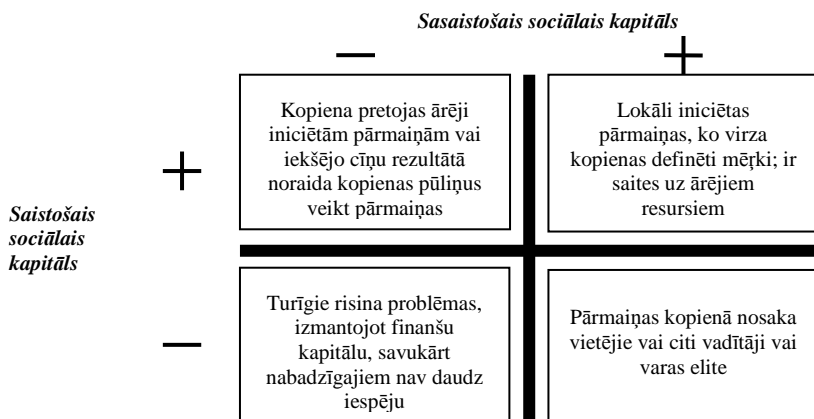

1.1.attēls. Kopienas sociālā kapitāla tipoloģija.

Adaptēts no Flora et al, 2003, p. 63

Ja abi sociālā kapitāla veidi ir augsti attīstīti, tad kopienas rīcības ir efektīvas vai arī kopienā ir uzņēmējdarbību veicinoša sociālā infrastruktūra. Ja abi sociālā kapitāla veidi ir zemā līmenī, tad dominē izteikts individuālisms, sociālā dezorganizācija kopienas līmenī, kā arī novērojams zems kopienas aktivitātes līmenis, ja iedzīvotāji ir apātiski. Situācijā, kad saistošais sociālais kapitāls ir augsts, bet sasaistošais – zems, dominē vertikālas attiecības gan kopienā, gan ar ārējo vidi, bet pretējā gadījumā kopiena var būt organizēta (orientēta) pret ārējo vidi un tās aģentiem vai pret sevi pašu; homogēnas grupas kopienas ietvaros var būt cita citai opozīcijā (Flora et al, 2003, p. 62). Sociālā kapitāla kvalitāte kopienā ir

būtiska arī pārmaiņu kontekstā. 1.2. attēlā parādīts, kā saistošā un sasaistošā sociālā kapitāla savstarpējā mijiedarbība kopienā nosaka kolektīvās rīcības līmeni un virzienu: vai kopiena ir gatava pārmaiņām, vai tās iniciē pati un kas šo procesu ietekmē.

1.2.attēls. Kopienas sociālā kapitāla veidu ietekme uz kopienas pārmaiņām. Adaptēts no Flora et al, 2003, p. 64

Sociālā kapitāla veidu savstarpējā mijiedarbība rada vidi, kurā kopienas indivīdi un grupas ir vai nu atvērti pārmaiņām, vai tām ļoti pretojas (skat. 1.1. tabulu).

1.1. tabula

Kopienų sociālā kapitāla veidi un pārmaiņas kopienās

Saistošais soc. kap.	Sasaistošais soc.kap.	Iezīmes
Zems	Zems	<i>Nav sociālā kapitāla</i> Trūkst kapacitātes pārmaiņām, kopienas veido indivīdi, kuri paļaujas uz sevi; dažiem ir panākumi, jo finanšu kapitāls aizvieto sociālo kapitālu, personīgā drošība ir galvenā problēma – īpaši nabadzīgās kopienās
Zems	Augsts	<i>Konflikts ar ārējo vidi/ iekšējs frakcionārisms</i> Kopienas pretojas pārmaiņām: 1) kopiena ieņem opozīcijas stāvokli attiecībā pret ārējo vidi, 2) jaunienācēji kopienā tiek uzlūkoti ar aizdomām
Augsts	Zems	<i>Ārējā ietekme vai dominē vietējās elites</i> Sociālā kapitāla pamatā ir normas un savstarpējā uzticēšanās, taču attiecības ir vairāk vertikālas nekā horizontālas, izteikti centralizēta vara, patrona-klienta attiecības
Augsts	Augsts	<i>Uzņēmējdarbību veicinoša sociālā infrastruktūra</i> Spēcīgas horizontālās saites veido sociālo kapitālu, kopienām ir daudzveidīgi kontakti ar ārējo vidi, kas nodrošina informāciju

Avots: Flora et al, 2003

Gan saistošais (daudzveidīgas saites, kas veicina normas un iedrošina uzticēšanos), gan sasaistošais (nereti vienam mērķim veidotais) sociālais kapitāls ir svarīgs kopienas labklājībai un ilgtspējai (Flora et al, 2003, p. 9). Četras tīklu iezīmes veido sasaistošos sociālos tīklus:

- 1) *Horizontālā dimensija* – kopienas vislabāk mācās cita no citas, sociālais kapitāls veidojas laterālās mācīšanās ceļā gan kopienas ietvaros, gan starp tām;
- 2) *Vertikālā dimensija* – kopienām jābūt saistītām ar reģionāliem un nacionāliem resursiem un organizācijām, kurās ievēlētie kopienas pārstāvji apmeklē reģionāla un nacionāla līmeņa tikšanās;
- 3) *Elastīgums* – ir īpaši nozīmīgs kopienas ilgtspējai; tas nozīmē: jo vairāk ir iespēju cilvēkiem kļūt par līderiem, jo vairāk cilvēki vēlēšies piedalīties tur, kur tie patiešām spēs kaut ko mainīt tajās jomās, kas viņus interesē;
- 4) *Caurlaidīgas robežas* – tas ir kritisks aspekts kopienas ilgtspējai; interešu kopienas paplašinās un teritoriālās kopienas kļūst lielākas tiklīdz veidojas jaunas partnerības un iedibinās sadarbības formas, tomēr kopienas robežas ir atkarīgas no tiem jautājumiem, ko kopienas gatavojas risināt (Flora et al, 2003).

Gan dabas, gan antropogēnās vides aspekts lauku kontekstā ir būtisks. Tas aplūkojams saistībā arī ar lauku un pilsētu attiecībām, īpaši domājot par lauku teritoriju un mazpilsētu mijiedarbību; svarīgs aspekts ir arī reģionālās un nacionālās nozīmes pilsētu un lauku savstarpējā ietekme iedzīvotāju migrācijā, nodarbinātībā, pakalpojumu nodrošināšanā („Latvijas pilsētu un lauku”, 2009; Zobena & Lāce, 2012). Nereti, domājot par fizisko vidi laukos, cilvēkiem tā saistās ar stereotipiskiem un vienveidīgiem priekšstatiem. Lauki asociējas ar lielām, plašām teritorijām, tajās dzīvo maz cilvēku, kuri savukārt garas darba stundas ir nodarbināti lauksaimniecībā vai ieguves rūpniecībā, taču neiedomājas, ka ikdienas komunikācijai un gaitām tiek tērēts ļoti daudz laika. Lauku dzīve ir krietni daudzveidīgāka, nekā liela daļa cilvēku var iedomāties. Visā pasaulē urbānais dzīvesveids un urbānās sistēmas apdraud vai absorbē lauku identitātes, kultūras un dzīvesveidu. Tomēr līdztekus ekspansīvajai urbanizācijai notiek arī cita veida procesi un izpratnes veidošana: pilsētu dzīvei raksturīgie tehnoloģiskie sasniegumi un inovācijas aizvien vairāk ienāk arī laukos, tas tiek skaidrots kā lauku modernizācija un progress, kas piešķir laukiem vērtīgāku un jēgpilnāku eksistenci (Fulkerson & Thomas, 2014, p. 7). Masu kultūra vēl joprojām mēdz uzturēt stereotipiskus priekšstatus par laukiem. Tomēr daudzviet lauku kopienas spējušas mainīties un kļuvušas daudzveidīgas, heterogēnas, un šo jauno identitāti radoši tiecas parādīt kā tūrisma galamērķi vai jaunu idilli (Fulkerson & Thomas, 2014, p. 8). Tas nozīmē, ka dažādi ārējās vides faktori un konteksti ietekmē kopienu dzīvi. Ārējā vide ietver gan sociāli ekonomisko situāciju reģionā, kurā novads

atrodas, un valstī kopumā, politisko ietvaru, tiesisko ietvaru, ģeogrāfiskos un ģeopolitiskos aspektus, attiecības un saites ar kaimiņos esošajām kopienām u.c.

Kopumā var secināt, ka lauku kopienu iekšējā struktūra un procesi, kā arī mijiedarbība ar ārējo vidi ir būtiski elementi, kuri ņemami vērā un analizējami, raksturojot kopienu rīcībspēju. Tie būtu: kopienas iekšējā vide (kopienas sociāli ekonomiskā situācija, tradīcijas, vērtības, mērķi, kopienas apakšgrupu savstarpējās attiecības (īpaši heterogēnās kopienās), formālās struktūras kopienā, mijiedarbības prakses, sociālais kapitāls, kopienas resursi) un ārējā vide (plašāks institucionālais, politiskais un ekonomiskais konteksts, mijiedarbība ar citām kopienām u.c.). Lauku kopienu gadījumā ir svarīga arī nozaru politika, tātad lauku attīstības politika un reģionālā attīstība nacionālā un ES līmenī, kas nosaka un ietekmē vietējās attīstības prioritātes un attīstībai pieejamos ārējos resursus. Šie jautājumi tiks izklāstīti promocijas darba 2. nodaļā, taču nākamās apakšnodaļas uzdevums ir raksturot kopienu lomu vietējās attīstības procesos.

1.2. Vietējā attīstība un kopienu loma tās virzīšanā

Šajā apakšnodaļā promocijas darba autore sniedz ieskatu dažādu valstu pieredzē, salīdzinot teorētiskos skatījumus un raksturojot empīrisko pētījumu rezultātus par kopienu iesaisti vietējās attīstības procesos. Kopienu iesaiste vietējā attīstībā ar dažādiem panākumiem notiek visos pasaules reģionos. Jāatzīst, ka grūtības nodefinēt kopienas robežas nereti sarežģī izpratni par kopienu attīstību, jo ir jāsaprot, kāda līmeņa attīstības programmas un iniciatīvas plānots realizēt (Bhattacharyya, 2004). Teritoriālām kopienām kā kapitālisma virzītām vietām piemīt vājo un stipro pušu kopums, kas ietekmē kopienu attīstību; kā norāda Dž. Defilips un S. Segerta, kopienu attīstības iniciatīvas notiek apstākļos, kad teritorijas izdzīvošanai un uzplaukumam trūkst nepieciešamā kapitāla: kapitālisma politiskās ekonomikas ierobežoto iespēju dēļ kopienas nespēj apmierināt savas vajadzības un vēlmes (DeFillippis & Saegert, 2012, p. 5). Autori secina, ka bieži vien cilvēki savu rīcību cīņā pret ierobežojumiem balsta nevis uz stratēģiski pamatotiem lēmumiem, bet gan centienos palielināt savas iespējas situācijās, kad ir pieejams tikai ierobežots cilvēkkapitāls, sociālais un ekonomiskais kapitāls. Daudzi cilvēki pamet šādas teritorijas, taču citi – paliek, jo trūkst iespēju vai arī tie ir uzticīgi saviem lokālajiem sociālajiem tīkliem un dzīvesveidam (turpat, p. 6). Vienlaikus jāatzīst, ka ne visi, kuri pamet kopienas, pilnībā ar tām sarauj saites. Kopienu attīstībā daudz pūliņu tiek veltīts, lai rastu labākos risinājumus un rīkus, kā piesaistīt resursus ārpus ģeogrāfiskās kopienas (DeFillippis & Saegert, 2012, p. 6) un stiprinātu vietējo ekonomiku (Cox & Mair, 1988). Politikas veidotāju, kopienas attīstības speciālistu un sociālo zinātņu pētnieku darbos kopienu

attīstības pieejas tiek sauktas un definētas dažādi. Kā nozīmīgākās no tām promocijas darba kontekstā jāmin šādas pieejas:

- kopienas virzīta vietējā attīstība (*community-led local development*) (European Commission, 2014; European Funding Network, 2012); citos avotos no angļu valodas tulkots kā sabiedrības virzīta vietējā attīstība (piemēram, Eiropas Komisija, 2014);
- kopienas virzīta attīstība (*community-led development* vai *community driven development*) (Bowen, 2005; Mansuri & Rao, 2004);
- kopienas kapacitātes jeb kopienas rīcībspējas veidošana (*community capacity building*) (Eade, 2007; The Aspen Institute Rural Economic Policy Program);
- kopienas resursos balstīta attīstība (*asset-based community development*) (MacLeod & Emejulu, 2014; Mathie & Cunningham, 2003; Kretzmann & McKnight, 1993);
- kopienas ekonomiskā attīstība (*community economic development*) vai vietējā ekonomiskā attīstība (*local economic development*) (Krawchenko, 2014; Bently & Pugalis, 2014; Turvey, 2006; Cox & Mair, 1988).

Visu kopienu attīstības pieeju būtībā un īstenošanas pamatprincipos saskatāmas līdzības, lai arī dažādu nacionālo valstu vai valstu savienību mērķprogrammas ir specifiskas un atspoguļo specifiskas iezīmes. Turklāt vēsturiskās attīstības ceļā kopienu attīstības jēdziens ieguvis dažādas konotācijas. Salīdzinošs pārskats par iepriekš minētajām kopienu attīstības pieejām parādīts 1.2. tabulā.

1.2.tabula

Kopienu attīstības pieejas

Pieeja	Pieejas raksturojums
Kopienas (sabiedrības) virzīta vietējā attīstība	Būtība: - saskaņā ar neoendogēno pieeju, attīstību virza vietējās rīcības grupas, kuru dalībnieki reprezentē vietējā līmeņa sabiedriskās un privātās sociāli ekonomiskās intereses - pieeja fokusējas uz konkrētām reģionu teritorijām, jo kopienu iniciatīvas tiek realizētas, balstoties uz integrētām un multi sektorālām vietējās attīstības stratēģijām, ņemot vērā vietējās vajadzības un potenciālu (augšupvērstā (<i>bottom-up</i>) pieeja) - būtiska ir inovāciju (lokālajā kontekstā) un rīcībspējas stiprināšana, tīklošanās, sadarbība, kopienas pašapziņas veidošana un atbildības uzņemšanās (<i>community ownership</i>), vairāku līmeņu pārvaldības (<i>multi-level governance</i>) īstenošana Kritika: - bažas par lokālo autoritāšu un varas struktūru dominēšanu lēmumu pieņemšanā - iespējams visai nepraktiska pieeja mūsdienu globalizācijas apstākļos, kad jāsabalansē endogēnās un eksogēnās intereses un vajadzības

1.2. tabulas turpinājums

Peeja	Pieejas raksturojums
<i>Kopienas virzība attīstība</i>	Būtība: - cilvēkcentrēta pieeja sociālajām pārmaiņām, kur vietējiem aģentiem ir vadošā loma tādu projektu un programmu konceptualizēšanā, kas virzītas uz sociālo un ekonomisko vajadzību apzināšanu (īpašu sociālo fondu projekti nabadzības mazināšanai, ilgtspējas veicināšanai, sociālo pakalpojumu, sociālās un ekonomiskās infrastruktūras jomās, iekļaujošākas demokrātijas veidošanai, sociālā kapitāla attīstīšanai, pārvaldības stiprināšanai, pasākumi organizāciju stiprināšanai) - akcentē iesaistīto pušu plašu sadarbību, lai panāktu resursu izmantošanas lielāku produktivitāti, turklāt labumu guvēji ir aktīvi iesaistīti projektu dizainēšanā un vadīšanā, ietverot investīciju fondu menedžēšanu - vietējo zināšanu ietveršana lēmumu pieņemšanas procesos, notiek „mācīšanās darot” Kritika: - problēmas bieži rada grūtības noteikt kopienas robežas, līdz ar to noteikt mērķgrupas - šādā veidā projektu ietvaros stiprinātas vietējās institūcijas grauj demokrātiski ievēlētas valdības (to spēku), kopienu iniciatīvās dominē vietējās elites - projektu realizētāji nereti ignorē mērķgrupu atšķirības un izceļ vietējās varas struktūras, tādējādi koncentrējoties uz vieglāk sasniedzamiem un izmērāmiem rezultātiem, atstājot novārtā kolektīvās rīcības kapacitātes celšanu
<i>Kopienas kapacitātes (rīcībspējas) veidošana</i>	Būtība: - pieeja saistāma ar pilsoniskās sabiedrības veidošanos, kopienas organizāciju attīstīšanu, kopienas locekļu zināšanu un prasmju attīstīšanu - kapacitāti veido indivīdu līderība, prasmes un resursi, zināšanas un rīki, kā arī organizācijas, kas spēj to izmantot, kontrolēt apstākļus un faktoros, kas ietekmē kopienas dzīves kvalitāti Kritika: - var veidoties atkarība no ārējiem resursiem un pastāv bažas par to, ka kopienu organizācijas nebūs spējīgas sniegt atbilstošu ieguldījumu vietējās kapacitātes stiprināšanā
<i>Kopienas resursos balstīta attīstība</i>	Būtība: - veidojusies ASV 20.gs. 70. gados kā alternatīva valsts virzītai politikai, akcentējot brīvprātīgo kustību kopienu līmenī īpaši sabiedrības veselības un sociālās labklājības jomā - orientējas uz kopienas stiprajām pusēm, zināšanām, prasmēm, varu, tiecoties mazināt valsts lomu un kopienas ekspektācijas attiecībā pret valsts institūcijām lokālo problēmu risināšanā Kritika: - indivīdi un kopienas tiek pretstatīti valstij, vērojami pārāk lieli centieni valsts funkcijas un atbildību pārnest uz kopienu struktūrām, tādējādi nenovērtējot valsts iedibināto sistēmu aizsargājošo lomu (īpaši sociālās drošības jomā) - šīs pieejas diskurss veicina sabiedriskās dzīves privatizāciju, pilsoniskās sabiedrības un pilsonības (<i>citizenship</i>) jēdzienu rāmējumā tos nošķirot no valsts atbildības jēdziena

1.2. tabulas turpinājums

Pieeja	Pieejas raksturojums
<i>Kopienas (vietēja) ekonomiskā attīstība</i>	Būtība: - rosina izmantot vietējos resursus tā, lai uzlabotu ekonomiskās iespējas vienlaicīgi pilnveidojot sociālos apstākļus ilgtspējīgā veidā, tādēļ šī pieeja ir alternatīva konvencionālajai ekonomiskajai attīstībai, holistiskā un līdzdalīgā veidā risinot sociāli ekonomiskās problēmas kopienā - ekonomiskos panākumus uzskata par kopienas sociālās labklājības priekšnosacījumu, nereti šī pieeja saistīta ar sociālās uzņēmējdarbības attīstīšanu - ārēja sociāli ekonomiska intervence tiek atzīta par nepieciešamu, tomēr panākumus būtiski ietekmē varas attiecību transformācijas kopienās, tādēļ tiek akcentēta kopdarbība starp dažādiem aģentiem, arī kopienas līmenī Kritika: - ekonomiskā izaugsme nav tas pats, kas ekonomiskā attīstība, tādēļ koncentrējoties tikai uz ekonomisko izaugsmi, pastāv risks nesasniegt iecerēto attīstības līmeni un sociāli taisnīgāku vidi kopienā - svarīgi ņemt vērā konkrēto vietu specifiku, tādēļ politikas ieviešējiem jāorientējas uz cilvēkcentrētām un uz vietu balstītām programmām

Avots: Autores veidots, balstoties uz literatūras studijām

Pieejas atšķiras pēc tā, kas iniciē pārmaiņas (pati kopiena vai tai ārēji sociāli aģenti), kāda ir kopienas līdzdalības pakāpe iniciatīvu plānošanā, realizēšanā un uzraudzīšanā, kāda ir varas un ietekmes sadale starp vietējiem aģentiem un valsts sektora institūcijām, kas piešķir vai nodrošina finansējumu iniciatīvu realizēšanai. Eiropas Savienībā, tātad arī Latvijas gadījumā var atsaukties uz lauku attīstības politikā definēto kopienas iesaisti attīstības procesos kā sabiedrības virzītu vietējo attīstību (Eiropas Komisija, 2014), kas pēc būtības nozīmē kopienas virzītu attīstību. Promocijas darbā, analizējot lauku kopienu iniciatīvas, partnerību darbību un rīcībspēju lauku kopienās Latvijā, autore balstās uz šīs pieejas teorētiskām atziņām.

Analizējot lauku kopienu attīstības problemātiku ASV socioloģijā, G.F. Sammerss (*G.F. Summers*) (Summers, 1986, p. 349) norāda, ka 20. gs. vidū lauku kopienām kā izpētes objektam sociologi pievērsuši niecīgu uzmanību. Šāda attieksme pamatota ar to, ka lauku kopienām ārēji spēki un procesi (urbanizācija, industrializācija, birokratizācija un centralizācija) veicinājuši kopienu vertikālo integrāciju, iznīcinājuši horizontālo integrāciju un mainījuši kopienu sociālo organizāciju, padarot kopienas maz ietekmīgas, atņemot tām vietējo autonomiju lēmumu pieņemšanā un absorbējot tās masu sabiedrībā. Savā rakstā G.F. Sammerss lielu daļu šo argumentu atspēko, atsaucoties uz dažādiem pētījumiem 20. gs. 80. gados un apgalvojot, ka vertikālā integrācija ne vienmēr mazina horizontālo, bet to pat stiprina, turklāt kopienas ietekme ir ļoti atkarīga no vietējiem līderiem, lēmumu pieņemšanas organizatoriskās struktūras kopienā un lēmumu

pieņēmeņu vērtībām (Summers, 1986, p. 351). Tāpat, atsaucoties uz vēsturisko pieredzi, rakstā secināts, ka tieši sociālo un ekonomisko krīžu laikā kopienu attīstība ir efektīvāka, jo šādos apstākļos attīstās lielāka neuzticēšanās kopienai ārējām institūcijām (piemēram, valsts pārvaldes institūcijām), no kurām netiek saņemts cerētais atbalsts. Salīdzinot ar pilsētām, arī laukos ir būtiski attīstīt „vājo saišu” tīklus (Granovetter, 1973) ar kopienai ārējiem sociāliem aģentiem.

G.F. Sammerss uzsver, ka lauku kopienu attīstības kontekstā pastāv atšķirīgi skatījumi. Vieni autori kopienu uztver kā kauzālu faktoru, kas ietekmē vietējās teritorijas iedzīvotāju sociālo, politisko un ekonomisko labklājību, bet citi – kā apzīmējošu jēdzienu, to attiecinot uz stratifikācijas sistēmu, varas struktūru vai cilvēku ekoloģiju, kas dominē lokalitātē (Summers, 1986, p. 354). G.F. Sammerss aktualizē diskusiju par kopienas attīstību (*development of community*) un attīstību kopienā (*development in community*), pēdējo lielākoties saistot ar ekonomisko attīstību kopienā (attīstītas ekonomiskās attiecības, labāki pakalpojumi utt.) (Summers, 1986, p. 356). Viņš norāda, ka šo dalījumu aizsācis H.F. Kaufmans (*H.F. Kaufman*) (Kaufman, 1959). Kopienu kapacitātes veidošanas (un stiprināšanas) ideja un atbilstošas atbalsta programmas parasti tiek attiecinātas uz tām sabiedrībām, kuras atrodas neizdevīgākā situācijā, ir vairāk cietušas no negatīvajām globalizācijas procesu vai ekonomisko krīžu sekām, smagi pārdzīvojušas ekonomisko restrukturizāciju un sociālās pārmaiņas. Parasti tās ir attīstības valstis, taču pēdējās desmitgadēs kopienu kapacitātes (rīcībspējas) stiprināšana un kopienu attīstības stratēģijas kļūst aktuālas arī citās pasaules daļās, kur attīstās jaunās demokrātijas, tajā skaitā arī Centrālajā un Austrumeiropā (Noya, Clarence & Craig (Eds.), 2009, p. 16). Kopš 20. gs. 80. gadiem Eiropas Savienībā tika realizētas vairākas programmas, kuras atbalstīja sadarbību un attīstības procesus vietējā līmenī. Vispirms jāmin nabadzības novēršanas programmas Poverty I (1975-1980), Poverty II (1980-1985) un Poverty III (1989-1994), savukārt tādas iniciatīvas kā LEDA, LEADER, URBAN, INTERREG, NOW, Youthstart, HORIZON un INTEGRA attīstīja vietējo partnerību ietvaru un starptautiskos lauku partnerību tīklus. LEADER programmas ieviešana bija pirmais Eiropas Savienības mēģinājums lauku teritorijās atbalstīt vietējās iniciatīvas, iesaistot visus galvenos vietējos aģentus daudznazaru plānu ieviešanā savās teritorijās (O'Hara, 1998, p. 28; Benington & Geddes, 2003, pp. 5). LEADER programma realizēta vairākās kārtās: LEADER I (1991-1994), LEADER II (1995-2001), LEADER + (2000-2006), LEADER kā Lauku attīstības programmas 4. ass (2007-2013) un LEADER kā Lauku attīstības programmas ietvaros definēta sabiedrības virzīta vietējā attīstība (2014-2020). Eiropas Savienības valstīs programma ieguvusi lielu popularitāti un ir nostiprinājusi savas pozīcijas; ja pirmās LEADER I programmas ietvaros darbojās 217 vietējās rīcības grupas

(turpmāk tekstā VRG) 12 ES dalībvalstīs, tad 2007-2013 plānošanas periodā to bija jau vairāk nekā 2030 visās ES dalībvalstīs kopā (Peters (ed.), 2012, p. 7). LEADER programmas pamatideja bija tāda, ka kopienu iniciatīvām jāattīsta inovatīvas idejas, kuras varētu realizēt („kopēt”) arī citās lauku teritorijās, tādējādi veicinot lauku attīstību (Dargan & Shucksmith, 2008, p. 279). LEADER darbības izvērtējumu pārskati un zinātniski pētījumi liecina, ka ne vienmēr šī iecere realizējusies, inovācijas klātesamība kopienu iniciatīvās jāanalizē lokālā kontekstā kā jauninājums konkrētās teritorijās. LEADER loma tiek saistīta arī ar politisko rīcībspēju reģionālā līmenī, piemēram, analizējot līdzdalību programmā saistībā ar reģionālo pārvaldību lauku attīstības politikas kontekstā (piemēram, Böcher, 2008). Tādēļ būtiskas ir varas attiecības starp iesaistītajiem aģentiem. LEADER pieredze dažādās valstīs liecina par atšķirīgu situāciju ietekmes un varas sadalē, piemēram, I. Kovačs (*I. Kovách*), atsaucoties uz pētījumiem par situāciju LEADER 20.gs. pēdējā dekādē, norāda uz programmas sociālo, ekonomisko un politisko pārstrukturēšanas efektu: Spānijā aktivizētas administratīvās institūcijas, Francijā vietējie un departamentu politiskie līderi ieņēmuši vadošo lomu LEADER aktivitātēs, dažviet Itālijā tūristu operatoru konsorcijs un valsts aģentūras monopolizējušas VRG (Kováč, 2000, p. 183). Raksturojot Spānijas pieredzi, Dž. Estivils (*J. Estivill*) raksta, ka ir svarīgs partnerībā iesaistīto aktoru skaits un kvalitāte, kā arī „sabalansētas to savstarpējās kapacitātes, jo „partnerības var būt kā teātris, kur tikai galvenajiem aktieriem ir lomas, un pārējie ir tikai lugas skatītāji, kuri beigās aplaudē” (Estivill, 2001, p. 159), taču tās var arī iedibināt tādas spēles noteikumus, kur tiek izmantoti visu iesaistīto pušu dažādie talanti (turpat). Lauku un vietējā attīstība ir tirgus, kur aģenti konkurē par attīstības resursiem, un šo tirgu tradicionāli regulējuši ES un nacionālo valstu vispārīgie tirgus rīki, taču, apzinoties kļūdas un neveiksmes, neaizskarot tirgus apmaiņas noteikumus, ES ieviesusi ietekmes veidus, kā paplašināt un noteikt iesaistīto aģentu tīklus (Kováč, 2000, p. 183). Varas pārdale šajā aspektā nozīmē to, ka LEADER ietvaros priekšroka tiek dota vietējiem lauku sociālajiem aģentiem attiecībā pret valsts birokrātiskajām institūcijām (turpat), nacionālās valstis mēdz pievērst uzmanību nosacījumiem, kas iedrošina un paredz aktīvāku vietējo aģentu iesaisti, pārskatot vietējo rīcības grupu (turpmāk tekstā VRG) darbības nosacījumus. Tomēr ir pētījumi, kuri apliecina LEADER panākumus un VRG nozīmi, piemēram, sociālā kapitāla stiprināšanā, lauku ekonomikas dažādošanā, fiziskās vides sakārtošanā (Pylkkänen & Hyyrüläinen, 2004; Grandberg, Andersson & Kovách (eds), 2015). Somijas pieredze liecina, ka lielā mērā LEADER veiksmi ietekmējusi uz tīklošanos balstīta nacionālā lauku attīstības politika, kā arī pilsoniskās sabiedrības dzīvotspēja un funkcionālā rīcībspēja laukos (Pylkkänen & Hyyrüläinen, 2004, p. 29). Tieši tādēļ, ka laukos ir labi funkcionējoša pilsoniskā sabiedrība, augsts sociālais kapitāls un uzticēšanās

līmenis starp indivīdiem, vietējās kopienas ātri iedzīvināja VRG darbību (turpat). Dž.M. Moselejs ar līdzautoriem raksturo Īrijas partnerību pozitīvo pieredzi, norādot, ka, darbojoties partnerībās, kopienu un brīvprātīgā sektora organizācijas sekmējušas savu rīcībspēju un kļuvušas aktīvākas vietējo attīstības programmu plānošanā un realizēšanā (Moseley, Cherrett, & Cawley, 2001, p. 179). Cits ieguvums ir mācīšanās process, kurā gan sociālie aģenti, gan indivīdi kļuvuši daudz prasmīgāki un zinošāki par vietējo attīstību (Moseley et al., 2001). Atsaucoties uz pētījumiem Īrijā un citās Eiropas valstīs, Dž.M. Moselejs ar līdzautoriem norāda, ka uz sadarbību vērsta atmosfēra, „atslēgas cilvēku” klātesamība, vērtīgu resursu esība, vietējās zināšanas jeb *know-how*, tradīcijas un identitāte ir bijušas veiksmīgas partnerību darbības pamatā, savukārt aptaujās iedzīvotāji kā galvenās grūtības norādījuši motivācijas trūkumu iesaistei (iekšējais faktors), finansējuma trūkumu, koordinētas darbības trūkumu un birokrātiju (ārējie faktori) (Moseley et al., 2001, pp. 186-187). Tiek secināts, ka sadarbība bieži radusies partnerību darbības rezultātā, nevis otrādi; partnerību pieejas ieviešana balstījies uz vēlmi problēmas risināt koordinēti, iesaistīt vietējo kopienu un gūt finansējumu. Līdzīgi vērojumi ir citu valstu partnerību darbībā (piemēram, Grandberg, Andersson & Kovách (eds), 2015).

Par partnerībām pēc to būtības var runāt divos aspektos. Pirmkārt, tās ir institucionāls un organizatorisks veidojums, kas ietver noteiktu skaitu partneru. Otrkārt, tā ir darbības forma starp partneriem. Kā institucionāls veidojums tās apvieno dažādus aģentus, kuriem ir kopīgs mērķis un dienas kārtība (Slee & Snowdon, 1997). Ir svarīgi, lai partnerība veicinātu gan vertikālo (starp dažādiem pārvaldes līmeņiem), gan horizontālo (starp dažādām sabiedrības sfērām – privāto, publisko un nevalstisko) integrāciju. Turklāt partnerība piedāvā sadarbības iespēju dažādām iesaistītajām pusēm, iespējams, pat ar savstarpēji konfliktējošām vai konkurējošām interesēm (Benington & Geddes, 2001). Saistībā ar sadarbību angļu valodā rakstošie autori izšķir jēdzienus “*collaboration*” un “*cooperation*”. B. Greja (B. Gray) (Gray, 1985, p. 912) uzskata, ka sadarbība, tulkojot no *collaboration*, ir resursu un pūliņu apvienošana starp diviem vai vairākiem aģentiem, lai risinātu problēmas, kuras nevar atrisināt individuāli (darbība vērsta uz kolektīvu labumu). Sadarbība, tulkojot no *cooperation*, fokusējas uz savstarpēju labumu, ko var iegūt partnerībā, un tā ir saistāma ar varas sadali – neviens no partneriem nav pārāks par otru. Kad partneri apvienojas partnerībā, viņi izdiskutē varas attiecības, lēmumu pieņemšanas procesu un atbildību gan par lēmumiem, gan resursiem (Oliver, 2002, p. 334). D. Bite ierosina *collaboration* latviski tulkot kā kopdarbību (Bite, 2012, p. 57), vienlaikus autore atzīst, ka būtiskas atšķirības starp „sadarbību” un „kopdarbību” tomēr nav. Abos gadījumos promocijas darbā tiek lietots viens jēdziens - „sadarbība”.

Partnerība ir formalizētas attiecības starp kopienu, brīvprātīgo sektoru un valsti, vai arī tas ir process, kur tīkļveida attiecības un solidaritāte veidojas teritoriālā (telpas) līmenī. Partnerības uzdevums līdz ar to ir attīstīt teritorijas potenciālu un bagātināt dažādu sektoru rīcību. Balstoties uz plašu salīdzinošu pētījumu daudzu Eiropas Savienības valstu partnerībās, Dž. Beningtons (*J. Benington*) un Gedess (*M. Geddes*) definē vietējo partnerību pēc četrām pazīmēm:

- formāla organizatoriska struktūra politikas veidošanai un ieviešanai,
- interešu mobilizēšana un dažādu partneru uzticēšanās,
- kopīga dienas kārtība un dudzdimensionāls rīcības plāns,
- forums, ar kuru uzveikt bezdarbu, nabadzību, sociālo atstumtību un veicināt sociālo iekļaušanu un kohēziju (Benington & Geddes, 2001, p. 3).

Jāizšķir partnerība kā process un partnerība kā struktūra. Partnerība kā process ir veicināta tad, ja dalībniekiem ir kopīga izpratne par ieviešamās programmas inovatīvo dabu un principiem, dalībnieki uzņemas saistības partnerības mērķu sasniegšanai, individuālās līdzdalības saistības stiprinātas ar institucionālām saistībām interešu pārstāvēniecībā, un partneru iniciatīvām ir inovatīva brīvība attieksmēs, respektējot citu intereses (Mernagh & Commins, 1997, p. 48).

Salīdzināt dažādu valstu partnerības ir ļoti sarežģīti, jo tās atšķiras gan strukturāli, gan pēc to mērķiem (OECD, 2001:19). Viena no klasifikācijām, ko piedāvā B. Slī (*B. Slee*) un P. Snovdons (*P. Snowdon*) (Slee & Snowdon, 1997, p. 2), ir šāda: stratēģiskās partnerības (atbildīgas par lielām teritorijām un risina plaša spektra jautājumus), uz teritorijām balstītas partnerības (darbojas mazākā teritorijā un tuvāk kopienai), tematiskās partnerības (fokusējas uz konkrētu jomu, piemēram, tūrisma vai mežu apsaimniekošanu). LEADER tipa partnerības, arī Latvijā, ir teritoriālās partnerības.

Partnerības darbība ir cieši saistīta ar lauku attīstības aģentu tīklošanos horizontālā līmenī (Murdoch, 2000), kas parasti tiek uzsvērtā lauku attīstības stratēģijās. Tā kā lauksaimniecība pamazām zaudē savu lomu lauku ekonomikā, lauku attīstība tiek saistīta ar tādu sfēru attīstību, kas nav ar lauksaimniecību saistītas. Valstij būtu jāpārskata tās loma, veicinot sadarbību un kapacitātes jeb tā sauktās “mikstās” infrastruktūras veidošanos. Partnerības mēdz salīdzināt ar melno kasti: ieguldījums un rezultāti ir redzami, taču mehānisms, kas pārvērš investīcijas un ieguldījumu rezultātos, nē. Ieguldījums ir vietējie aģenti, pieejamais valdības finansējums projektiem un programmas, ko partnerības var izmantot. Rezultāti jeb partnerību „pievienotā vērtība” ir, piemēram, radītās darbavietas vai uzsākta uzņēmējdarbība (OECD, 2001, p. 18). Taču jāuzsver, ka līdztekus ekonomiskām investīcijām un rezultātiem partnerību

darbības rezultātā rodas arī citi vērtīgi, sociāli un mazāk tverami rezultāti. Partnerību darbības veiksmē un vietējās attīstības procesi ir ļoti atkarīgi no tīklošanās, savstarpējas mācīšanās un sociālā kapitāla. Mācīšanās un sociālais kapitāls ir ieguldījums, kas veicina partnerību darbu, bet tas ir arī rezultāts, kas veicina partnerību ilgtspēju, taču tas vēl nav pietiekami izpētīts, tādēļ mehānismi, kā partnerības strādā un sasniedz savus mērķus, bieži ir neskaidri. Analizējot LEADER partnerību darbību vairākās valstīs, L.Dergena (*L.Dargan*) un M.Šuksmits (*M.Shucksmith*) norāda, ka LEADER inovācijas ietver dažādu sociālo aģentu dažādu veidu zināšanas (Dargan, Shucksmith, 2008, p. 285). Autori secina, ka impulsi inovācijām kopienās nereti nākuši no ārpusē, piemēram, no indivīdiem ar lielu pieredzi projektu realizēšanā un ekonomiskām zināšanām, cilvēkiem, kuriem ir profesionāli kontakti un saites ārpus kopienas. Tie mēdz būt jaunpienācēji kopienā, arī reemigranti, kuri pēc laika atgriežas kopienā (turpat). Tāpat atsevišķu indivīdu īpašā loma attīstības procesos ir ļoti nozīmīga.

Kopienas iesaiste ilgtspējīgas lokālās attīstības virzīšanā analizējama saistībā ar tās zināšanām, prasmēm un mācīšanās procesiem (piemēram, Tovey, 2008; Dargan & Shucksmith, 2008, Scott, 2004; Tisenkopfs & Šūmane, 2004a; Moseley, 2003; Moseley (ed.), 2003; Kilpatrick & Falk, 1999; Kilpatrick et al., 1998), kā arī ar zināšanās un pieredzē balstītu ietekmi un varas pozīcijām konkrētās iniciatīvās un projektos (piemēram, Csurgó, Kovách & Kučerová, 2008). Pētījumos tiek atzīts, ka lauku attīstības projektos tiek izmantotas dažādu veidu un līmeņu zināšanas, kuras ietekmē šo aģentu rīcībspēju, piemēram, zinātniski pamatotas zināšanas, politiskās zināšanas un prasmes menedžmentā, vietējo cilvēku lokālās zināšanas (*know-how*) (Csurgó et al., 2008), kuras bieži ir vārds grūti noformulējamās, praktiskās jeb nekodētās (*tacit*) zināšanas. Autori atzīst, ka vietējās zināšanas var būt efektīvi izmantotas tikai sadarbībā ar ekspertu formālām zināšanām (Csurgó et al., 2008, p. 306). Pētot trīs kopienas Austrālijā un analizējot sociālā kapitāla veidošanos un izmantošanu zemnieku profesionālās grupās, S. Kilpatrika (*S. Kilpatrick*) ar līdzautoriem identificējusi divas resursu grupas, kuras tiek izmantotas mācīšanās procesos un kuras kopā veido sociālo kapitālu gan ģeogrāfiskās, gan interešu kopienās: *zināšanu resursi* (prasmes, zināšanas, vērtības kopienā un ārpus tās, kopīgi fiziski resursi, formāli un neformāli tīkli) un *identitātes resursi* (vēlēšanās rīkoties kopienas un tās locekļu labā) (Kilpatrick et al., 1998). Pētījumi pierādījuši, ka abu tipu resursi tiek izmantoti līdz ar cilvēkkapitālu un fizisko kapitālu un ir ietverti mijiedarbībās. Zināšanu resursi ļauj kopienas locekļiem viņu cilvēkkapitālu (zināšanas un prasmes) savienot ar citu cilvēku cilvēkkapitālu, kā arī ļauj identificēt citus ar atbilstošām zināšanām un prasmēm vai nodrošina piekļuvi atbilstošiem fiziskajiem resursiem. Identitātes resursi savukārt rada kopienas locekļiem pietiekamu palāvību palūgt vajadzīgo informāciju,

padomu vai pieeju fiziskajiem resursiem kādam citam no kopienas locekļiem. Identitātes resursi veicina līdzdalību kopienā, nodrošinot iespējas mijiedarbībai, lai gūtu sociālus vai ekonomiskus rezultātus. Pētījuma autori vedina domāt, ka mācīšanās notiek, gan daloties ar resursiem, gan rekonstruējot kopienas locekļu identitātes un citu identitātes. Mācīšanās notiek mijiedarbībās, kur tiek izmantots sociālais kapitāls; rezultātā kopienas locekļi paplašina savas zināšanas un identitātes resursus un realizē sadarbību kopienas un tās locekļu labumam (Kilpatrick & Falk, 1999, p. 3). Tā kā sociālais kapitāls mācīšanās procesā tiek gan izmantots, gan arī radīts, tas ir dinamisks (Kilpatrick et al., 1998, pp. 6-8). Sociālās mijiedarbības var rezultēties gan pozitīvos, gan negatīvos, gan neitrālos rezultātos, tādēļ ne visas mijiedarbības rada sociālo kapitālu (Kilpatrick et al., 1998, p. 11).

S. Kilpatrika un I. Folks (*I. Falk*) secina, ka kopienas līmenī ir divu veidu attiecībās pastāvošs sociālais kapitāls (Kilpatrick & Falk, 1999). Pirmais ir interakciju infrastruktūra, kas nodrošina tīklu, kurš savukārt indivīdiem palīdz identificēt, ar kuru no kopienas mijiedarboties un kādas ir mijiedarbības procedūras. Otrais ir vērtību un attieksmju infrastruktūra, kas ir mijiedarbību pamatā. Tā raksturo uzticēšanās, vērtību un attieksmju līmeni, kas nosaka, cik viegli kopienā notiek mijiedarbība (Kilpatrick & Falk, 1999, p. 4). Pārņemšana un pārmaiņas ir mācīšanās procesi indivīdiem, grupām organizācijām un kopienām, lai radītu jaunas zināšanas, prasmes un vērtības (Kilpatrick et al., 1998, p. 3). S. Kilpatrika un I. Folks uzskata, - ja kopienas vēlas adaptēties un mainīties, ārējās mijiedarbības saites ir būtiskas, jo kopienai tādā gadījumā ir pieeja zināšanu un identitātes resursiem no plašākas sabiedrības, lielāks sociālā kapitāla daudzums un potenciāli labāki rezultāti (Kilpatrick & Falk, 1999, p. 5). Šo var attiecināt uz saistošo un sasaistošo saišu radīšanu un attīstīšanu. Ja ir sadarbība starp kopienām, tās mācās cita no citas un tādējādi sasaistošais sociālais kapitāls stiprinās. Pārnēsot šo ideju uz partnerību darbību un lauku attīstību, kolektīvā vai sociālā mācīšanās kopienā (partnerībā) un zināšanu menedžments ir būtiski veiksmīgai partnerību darbībai un faktiski jebkuram lauku attīstības aspektam. Kolektīvā „mācīšanās darot” un iesaistīšanās konkrētā iniciatīvā (praksē) padara partnerības par prakses kopienām. Prakses ir dažādas un ir mainīgas, taču noteiktos partnerību darbības posmos tās ir līdzīgas visām partnerībām: problēmu identificēšana, pārrunu procesi, projektu izstrāde un pieteikšanās uz finansējumu, attīstības stratēģiju izstrāde, projektu vadīšana u.c. Katrs no šiem partnerības darbības posmiem prasa no dalībniekiem specifiskas prasmes un zināšanas, piemēram, lai identificētu problēmas un to risinājumus, jāpārzina esošā situācija un jāredz nākotnes vīzija, jāspēj saskatīt iespējamās problēmas un izaicinājumus, kas var rasties nākotnē. Veidojot stratēģiju un projektus, dalībniekiem jāspēj izdiskutēt savus redzējumus, jo tie var atšķirties. Vienošanās laikā var rasties konflikti un konkurence, tātad arī negatīvas

emocijas un pieredze ir klātesoša partnerības darbā. Risinājuma gaitā nepieciešamas labas komunikācijas prasmes, ko apgūt var „mācoties darot” kopīgā iesaistē, izmantojot visu dalībnieku kompetenci. Atkārtotu mijiedarbību rezultātā starp aģentiem partnerībā rodas kopīgs repertuārs (paradumi, simboli, veidi, kā lietas tiek darītas). Tā ir vēl viena iezīme, kas partnerībām ir kopīga ar prakses kopienām. Ļoti nozīmīga prakses kopienu iezīme ir identificēšanās ar kopienu. Tā tas notiek arī partnerībās.

Pētījumi liecina, ka iesaistītās puses savstarpējās mācīšanās rezultātā partnerībās ir mainījušas savu uzvedību, piemēram, ir identificēti jauni strādāšanas veidi vai mainījies diskusiju stils (Scott, 2004). Jaunpienācējiem ir svarīgi, ka pieredzējušie prakses dalībnieki, piemēram, vietējās pašvaldības pārstāvji, atzīst jaunpienācēju, piemēram, lauku iedzīvotāju klātesamību un kompetenci. Jaunpienācēji var tikt arī noraidīti (Wenger, 2003), kā tas var gadīties arī partnerību pieredzē (piemēram, Scott, 2004). M. Skots (*M. Scott*) uzsver, ka komunikācija palīdzējusi celt sociālo kapitālu un uzticēšanos. Tāpat palielināta komunikācija partnerībā palielina sociālā kapitāla līmeni un savstarpēju izpratni.

M. Moselejs (*M. Moseley*) secina, ka partnerības veicina kopienas rīcībspēju, jo piedāvā iespēju daudziem aģentiem būt iesaistītiem plānošanā, lēmumu pieņemšanā un projektu īstenošanā, kā rezultātā var notikt gan individuāla, gan institucionāla mācīšanās (Moseley (ed.), 2003, p. 114). Kad notiek plānošanas process, vietējās zināšanas nodrošina reālistiskāku lokālās teritorijas vājo pušu un potenciāla (teritorijas attīstības kapacitātes) identificēšanu (Moseley (ed.), 2003, p. 118). Taču aģentu rīcībspēja ietekmē gan viņu iesaisti, gan atstumtību no līdzdalības kopienu līmeņa projektos, un, kā norāda B. Curgo (*B. Curgo*) ar līdzautoriem, projekti kļūst par jaunu sociālo „arēnu”, kas rada jaunu sabiedrības struktūru un hierarhiju, vai sociālie aģenti ir tieši tajā iesaistīti, vai arī nē (Curgo et al., 2008, p. 301). Iesaisti nosaka aģentu iesakņotība (*embeddedness*) vietējā sabiedrībā vai projekta dalībnieku tīklā; aģentiem, kuri ir jau iesaistījušies, jāspēj pielāgoties noteiktiem uzvedības modeļiem un rīcībām, bet tie, kuriem šādas kapacitātes nav, tiek izstumti un zaudē pieeju projektu resursiem (turpat).

Tie sociālie aģenti, kuri nav vietējie, piemēram, valdības pārstāvji un finansētāji, gūst labumu no lokālām zināšanām, jo mācīšanās no vietējo cilvēku un sociālo aģentu pieredzes palīdz paplašināt un pielāgot viņu vispārinātās zināšanas lokālai vietai (Moseley (ed.), 2003, p. 120). R. Rīgens (*R. Reagans*) un B. Makevilijs (*B. McEvily*) vērš uzmanību uz to, ka viens no svarīgākajiem viediem, kā cilvēki apgūst jaunas lietas, ir tās asociēt ar jau zināmām (Reagans & McEvily, 2003). No tā izriet, ka cilvēkiem ir vieglāk iemācīties kaut ko jaunu tajās jomās, kurās viņiem ir priekšzināšanas un pieredze, un otrādi - vieglāk ir zināšanas nodot tiem indivīdiem, ar kuriem jau ir kādas kopīgas zināšanas, piemēram, līdzīga vai

tā pati formālā izglītība un līdzšinējā pieredze konkrētajā darbības jomā (Reagans & McEvily, 2003, p. 243). Var apgalvot, ka arī indivīdiem, kuriem ir līdzīgs statuss neformālā komunikācijas tīklā, ir šādas kopīgas zināšanas. E. Kelemena (*E. Kelemen*) ar līdzautoriem pētījumā par zināšanu dinamiku un ilgtspēju iztikas stratēģijās Ungārijas laukos, atsaucoties uz dažādiem avotiem, norāda, ka ilgtspējas plānošanā jāiesaistās plašam sociālo aģentu lokam ar dažādām zināšanām, interesēm un vērtību saistībām, turklāt zināšanu apmaiņas rezultātā kopienā notiek mācīšanās (Kelemen, Megyesi & Kalamász, 2008, p. 258). Šī mācīšanās tiek raksturota kā rezultāts refleksiīvai komunikatīvai mijiedarbībai starp ilgtspējas plānošanas dalībniekiem. Mijiedarbības mērķis ir kolektīvi definēt galvenos attīstības virzienus, un šī mijiedarbība ir atkarīga no diviem apstākļiem: starpdisciplināras orientācijas, lai veicinātu problēmu konstruēšanu, kuras risināmas attīstības ceļā, un metodoloģiskā pluralisma, kas ļauj izvairīties no kādas konkrētas zināšanu formas priekšrocībām (Kelemen et al., 2008, p. 258). Vienlaikus pētījuma autori atzīst, ka realitātē lauku ilgtspējas plānošanā šāds stāvoklis tiek sasniegts reti.

Pētījumi liecina (piemēram, Tisenkopfs & Šūmane, 2004a; Paula, 2008), ka daudzi pirmo Latgales partnerību projekti bijuši saistīti ar cilvēku izglītošanu, piemēram, semināri un kursi dārzkopjiem, sociālajiem aprūpētajiem. Mācīšanās procesa ietvars veidots kopā ar vietējām un reģionālajām organizācijām un izglītības iestādēm, notikuši pieredzes apmaiņas kursi kaimiņu rajonos. Kopienų koordinatori atzina pieeju informācijai un zināšanām kā priekšnosacījumu attīstībai un sadarbībai, taču vietējie iedzīvotāji bieži nav apzinājušies jaunu prasmju un zināšanu nepieciešamību un novērtējuši mācīšanās nozīmīgumu. Sociālā kapitāla veidošana vietējā līmenī un līdz ar to vietējās kapacitātes celšana ir būtiska vietējai attīstībai. Kopienų koordinatori, pašvaldību pārstāvji un neformālie kopienų līderi var būtiski ietekmēt šo procesu. Viņu organizatoriskās un komunikācijas prasmes, kā arī spējas aktivizēt cilvēkus bija nozīmīgas, lai iesaistītu cilvēkus partnerības darbā. Daži koordinatori akcentējuši līdera nepieciešamību komunikācijā un mācīšanās procesos (Tisenkopfs & Šūmane, 2004a). Saskaņā ar E.Vengera (*E. Wenger*) prakses kopienų teoriju, kas sīkāk apskatīta promocijas darba 3.3. apakšnodaļā, līderis varētu būt ilggadējākais un pieredzējušākais kopienų dalībnieks (*old-timer*) (Wenger, 2003), kurš nodod zināšanas jaunajiem partnerības biedriem. Līderis šajā nozīmē varētu būt arī tas cilvēks, kurš vai nu atzīst, vai noraida jaunpienācēja kompetenci un pieredzi, kā arī to iesaista konkrētajā partnerības praksē.

Līdztekus partnerību pieredzei Eiropā attīstījusies lauku kustība, kas dažādās valstīs ieguvusi līdzīgas izpausmes formas un darbojas kā nevalstiskas organizācijas. Iniciatīvas pamatlicēji ir Skandināvijas valstis, kur ciemu kustības (*village action movements*) darbojas kopš 20.gs. 70. un

80. gadiem (V. Holheda (V. Halhead) norāda, ka lauku sociālās kustības Norvēģijā aizsākušās jau pirms 200 gadiem (Halhead, 2005, p. 11)). Ja citviet Eiropā lauku kustības sākušās kā lejupvērsta iniciatīva nacionālo organizāciju foruma darbības rezultātā, tad Skandināvijas valstīs un Igaunijā process ir veidojies pretējā virzienā - kustības ir augšupvērsta, vietējās kopienas mobilizējušās pašas un tikai vēlākā kustības attīstības posmā izveidojušās par nacionāla mēroga forumu (Halhead, 2005). Lauku kustību būtība ir mobilizēt vietējās kopienas apzināties savu nākotni, strādāt kopā, palīdzot cits citam, un ietekmēt politiku lokālā, reģionālā, nacionālā un ES līmenī (Halhead, 2005). V. Helheda norāda, ka lauku kustības veicinājušas kopienu rīcībspēju, veidojot formālas struktūras, kas palīdz mazām un izkliedētām lauku kopienām apzināties attīstības iespējas integrētā un efektīvā veidā. Kustības piedāvā pieredzes apmaiņu un mācības, lai sociālie aģenti būtu efektīvi attīstības plānotāji un ieviesēji. Tādā veidā darbojas pilsoniskā sabiedrība (sistēma), kas reaģē uz lauku teritoriju vajadzībām, kuras valsts nespēja atrisināt. Atsevišķās Eiropas valstīs izveidojusies lauku parlamentu kustība kā jauna līdzdalīgas demokrātijas (*participative democracy*) forma, kuras uzdevums ir stiprināt pilsonisko sabiedrību lauku teritorijās, paaugstināt kopienu kapacitāti un „radīt veiksmīgus risinājumus un jaunas iespējas lauku attīstībai, iniciējot dažādu pušu sadarbību vietējā, reģionālā un nacionālā mērogā” (1. Latvijas lauku kopienu parlaments). Dažās Eiropas Savienības valstīs (Zviedrija, Somija, Nīderlande, Igaunija un Slovākija) lauku parlamenti izveidojās kā inovatīva alternatīva, lai gūtu plašāku konsensu par lauku attīstības politikām nacionālā līmenī un stiprinātu pilsonisko balsi par ilgtspējīgu lauku attīstību (Šoster, 2011, p. 19). Lai arī šādi kustībai nav tiešas ietekmes uz politikas veidotājiem, demokrātisku lēmumu pieņemšanas procesos tomēr ir iespēja paust savu viedokli un attieksmi, stiprinot augšupvērsto pieeju lēmumu pieņemšanā. Arī Latvijā jau notikuši divi šādi parlamenti, to ietvaros izstrādātas kopienu parlamenta rezolūcijas (Latvijas Lauku kopienu parlamenta rezolūcija), kuru izpildes pārraudzību uzņēmis Latvijas Lauku forums.

Kopienas projekti ir vēl viena no iespējām, kā vietējie aģenti var līdzdarboties dzīves kvalitātes uzlabošanā un vietējo problēmu risināšanā. Tomēr to realizācija ir atkarīga no daudziem faktoriem (var atsaukties uz 1.1. apakšnodaļā apskatītajiem kopienu aspektiem). Raksturojot vienlaicīgi savu pētniecisko pieredzi, veicot etnogrāfisku pētījumu vairākās lauku kopienās, un darbību profesionālā organizācijā, kas risināja mājokļu jautājumus, R. Makerīveja (R. McAreavey) apraksta šādus projektus Anglijā (McAreavey, 2008). Mājokļu asociācijas sadarbībā ar kopienu padomēm un citām organizācijām lauku attīstības kontekstā realizēja kopienu projektus, gūstot finansējumu no dažādiem avotiem, tajā skaitā no reģenerācijas programmas. Lai arī rakstā autore pamatā pievēršas lauka darba analīzei un pētījuma metodoloģiskajiem izaicinājumiem, situācijas apraksts ļauj secināt,

ka zināmas bažas par kopienu kapacitāti realizēt projektus ir pastāvējušas. Tiek arī analizētas attiecības profesionālajā jomā ar kādu projekta menedžeri no vietējās kopienas, ar kuru raksta autorei nav izveidojusies veiksmīga sadarbība, kas savukārt apgrūtinājis projekta realizāciju (tika apgrūtināta pieeja un kontaktēšanās ar dažādiem kopienas cilvēkiem, nebija skaidra lomu sadale, pastāvēja bažas par konkurenci profesionālajā jomā u.tml.) (McAreavey, 2008). Šādi gadījumi vēlreiz apliecina, cik būtisku lomu kopienu attīstībā ieņem uzticēšanās, sadarbība ar kopienai ārējiem aģentiem un līdzīga situācijas izpratne.

Nodaļas noslēgumā var secināt, ka kopienu iesaiste attīstības procesos tiek veicināta gan ar speciālām politikas veidotāju realizētām programmām, gan pašu kopienu un nevalstiskā sektora organizāciju iniciatīvām. Kopienas izmanto tām īpaši radītus atbalsta instrumentus, veido kopienu organizācijas un tīklus, lai paustu savas vajadzības nacionālā mērogā, dalītos pieredzē un piesaistītu resursus ieceru realizēšanai. Dažādu valstu pieredze liecina gan par lejupvērstām, gan augšupvērstām pieejām un iniciatīvām, no kurām katrai ir savi trūkumi un stiprās puses. Kopienu iesaisti attīstībā ietekmē daudzi faktori, piemēram, demokrātijas tradīcijas un pieredze sabiedrībā, varas sadale un zināšanu apmaiņa starp attīstības procesos iesaistītajiem sociālajiem aģentiem, resursu pieejamība un prasmes tos izmantot.

2. KOPIENAS RĪCĪBSPĒJA LAUKU ATTĪSTĪBAS KONTEKSTĀ

Šajā nodaļā tiek apskatīti lauku attīstības teorētiskie modeļi, kuri noteikuši lauku attīstības politiku ES un līdz ar to kopienu lomu attīstības procesos, raksturota lauku attīstības politika ES un Latvijā, conceptualizēti lauku kopienas dzīvotspējas un rīcībspējas jēdzieni, raksturotas kopienu iespējas un iniciatīvas lauku attīstībā.

2.1. Lauku attīstības teorētiskie modeļi un Eiropas Savienībā realizētā politika lauku attīstības jomā

2.1.1 Eksogēnā, endogēnā un neoendogēnā lauku attīstība

Pēdējās desmitgadēs Eiropas valstīs kopienas tiek atzītas par nozīmīgu vietējās attīstības aģentu, paredzot tām īpašus atbalsta instrumentus un aizvien vairāk tās iesaistot lēmumu pieņemšanas procesos, taču tā tas nav bijis vienmēr. Attieksmes maiņu noteikuši dažādi apstākļi, piemēram, ģeopolitiskie un globālie ekonomiskie faktori, priekšstati par lauku nozīmi mijiedarbībā ar urbānajām teritorijām, centieni aizsargāt vietējos resursus un tirgus, rūpes par dzīves kvalitātes paaugstināšanu laukos. Lauku teritorijas kopumā raksturo zems iedzīvotāju blīvums un relatīvi ekstensīva zemes izmantošana, piemēram, lauksaimniecībā un mežu nozarē. Lauku teritorijas Eiropā ir ārkārtīgi atšķirīgas gan sociāli ekonomisko apstākļu, gan fiziskās ģeogrāfijas ziņā, tādēļ atšķiras arī to attīstības iespējas un problēmas. Lielās dažādības dēļ nav iespējams definēt kādu vienu „lauku problēmu”, ko lauku attīstības politikai risināt. Tādēļ var apgalvot, ka pagātnē ir bijis vieglāk rast kopīgus parametrus tam, kas tika saprasts ar „lauku attīstību”, kā arī vienoties par to, ka tā saistāma ar lauksaimniecības un lauku pakalpojumu modernizāciju, lai panāktu urbāno teritoriju dzīves standartus (Baldock, Dwyer, Lowe, Petersen & Ward, 2001, p. 12). J.D. van der Ploegs (*J.D. van der Ploeg*) ar līdzautoriem norāda, ka lauku attīstība kā process, kas sakņojas vēsturiskās tradīcijās, skatāms daudzos līmeņos: pirmais raksturo lauksaimniecības un sabiedrības attiecības globālā līmenī, otrs saistāms ar lauksaimniecības sektora jaunu attīstības modeļi, trešais ir individuālo mājsaimniecību līmenis, ceturtais saistāms ar laukiem un to ekonomiskajiem aģentiem (van der Ploeg, Renting, Brunori, Knickel, Mannion, Marsden, de Roest, Sevilla-Guzman, & Ventura, 2000). Autori norāda, ka mūsdienās lauku attīstība piedzīvo paradigmu maiņu. Promocijas darba autore pievienojas E. Šeperda

(A. Shepherd) uzskatiem (Shepherd, 1998), ka ir nepieciešama holistiska pieeja lauku attīstības analīzei un virzīšanai, kas izmanto integratīvas metodoloģijas un dažādu disciplīnu atziņas.

Vēsturiski lauku attīstību Eiropā raksturo divi kontrastējoši modeļi – eksogēnais un endogēnais. Pēc Otrā pasaules kara dominēja **eksogēnais modelis**, kas definēja lauku attīstību kā ārējas ietekmes virzītu. Lauku attīstības centrā bija industrializācija, ekonomikas koncentrēšanās, un lauku galvenā funkcija bija augošo pilsētu nodrošināšana ar pārtiku, savukārt attīstības problēmas tika saistītas ar marginalitāti (Baldock et al., 2001, p. 12). Lauki bija tehniski, ekonomiski un kulturāli attāli no galvenajiem (urbānajiem) centriem un visās šajās jomās atpalikuši. Pilsētu izaugsme bija galvenais lauku attīstības virzītājspēks. Kā galvenās lauku problēmas tika definētas zema produktivitāte un periferialitāte. Eksogēnais modelis balstījās uz modernizāciju, fordismu un lejupvērsto jeb „*top-down*” pieeju (Galdeano-Gómez et al., 2011). No eksogēnās perspektīvas raugoties, lauku attīstības politikas uzdevums bija kombinēt lauksaimnieciskās ražošanas uzlabojumu subsidēšanu un veicināt darba un kapitāla mobilitāti (Baldock et al., 2001, p. 12). Taču šo pasākumu rezultātā radās jaunas sociālas un ekonomiskas problēmas, ne tikai perifēro teritoriju depopulācija. Valsts teritorijas „sabalansēta attīstība” kļuva par galveno rūpi tādās valstīs kā Francija, Zviedrija, Austrija un Šveice. Eksogēnās politikas otrajā fāzē notika fokusēšanās uz perifērajiem reģioniem, lai šo problēmu risinātu, piesaistot jauna tipa nodarbinātību lauku teritorijās. Ražošanas uzņēmumi tika veicināti atvērt ražotnes laukos (pārcelt tās no pilsētām), tika attīstīta transporta un komunikāciju infrastruktūra, enerģijas piegāde, finanšu un fiskālie stimuli. Vairums Eiropas valstu pārņēma šo pieeju, īpaši Francija, Īrija, Itālija, Lielbritānija un Skandināvijas valstis. Dažos reģionos, piemēram, Vidusjūras valstīs, tika akcentēta tūrisma attīstība (Baldock et al., 2001, p. 12).

20. gs. 70. gados šī pieeja tika daudz kritizēta kā atkarību veicinoša, destruktīva, ar diktāta pieeju attīstības jautājumiem, tika konstatēts, ka tā sevi ir izsmēlusi (Galdeano-Gómez et al., 2011). Eksogēnā pieeja fokusējās uz lielu mērogu, uz aktivitāšu koncentrāciju, kas noved pie industrializācijas un pilsētu izaugsmes neskatoties uz reģionu centieniem piesaistīt multinacionālās korporācijas, mazināt nodokļus un citus regulējumus. Šajā modelī lauku uzdevums bija nodrošināt sabiedrību, īpaši pilsētas, ar lētu pārtiku, kā rezultātā pieauga marginalizācija. Eksogēnā pieeja radīja atkarību, paļaušanos uz subsīdijām un politikas lēmumiem no attālinātiem aģentiem un padomēm. Tā bija izkropļota attīstība, kas atbalstīja atsevišķus sektorus atsevišķās apdzīvotās vietās un noteiktus biznesa tipus (progresīvos uzņēmējus), neņēma vērā neekonomiskos lauku dzīves aspektus. Tā bija destruktīva attīstība, kas erodēja kultūru un vides

atšķirības, jo attīstības procesus noteica ārējie eksperti un plānotāji ārpus lauku teritorijām (Galdeano-Gómez et al., 2011).

Pēc 20. gs. 70. gadiem Eiropā eksogēno lauku attīstības modeli nomainīja **endogēnā pieeja**. Endogēnās attīstības ideja radās tādēļ, ka eksogēnā pieeja nespēja dot labumus lauku teritorijām. Tā paredz attīstību skatīt no „iekšienes”, nevis to definēt un virzīt tikai no ārpusē, kā tas ir eksogēnajā pieejā. Var teikt, ka eksogēnais modelis bija sevi izsmēlis. Lauksaimniecības intensifikācija un industrializācija nonāca pretrunās ar koncentrēšanos uz pašmāju tirgu un vides ierobežojumiem. 20. gs. 80. gadu recesijas rezultātā tika slēgtas daudzu ražotņu filiāles, teritorijas, kuras bija piedzīvojušas strauju tūrisma izaugsmi, apjaušot tā sezonalitāti un cikliskās svārstības, kā arī masu tūrisma destruktīvo ietekmi uz vietējo kultūru un vidi. Šīs grūtības veicināja endogēnās (lokāli virzītas) attīstības pieejas veidošanos 20. gs. 80. gados. Tās pamatā bija pieņēmums, ka teritorijas specifiskie resursi – dabas, cilvēkresursi, kultūras resursi – ir atslēga ilgtspējīgai attīstībai (Baldock et al., 2001, p. 12). Endogēnās lauku attīstības ideju pamatā ir četri avoti (Baldock et al., 2001, p. 12-13):

- 1) tika konstatēts, ka 70. un 80. gados noteikti lauku reģioni, kuros iepriekš netika novērots iekšējs dinamisms, bija sasnieguši ievērojamu progresu; tas izraisīja jautājumu: kas šajos reģionos ir bijusi galvenā panākumu atslēga un vai šo pieredzi varētu pārņemt citur?
- 2) reģionālistu kustības un institūcijas tiecās risināt iepriekšējo politiku kļūdas, veicinot tādas vietējās attīstības formas, kas bija mazāk atkarīgas no ārējā kapitāla, ietverot lauku diversifikāciju, atbalstu vietējiem uzņēmējiem un veicinot vietējās iniciatīvas un uzņēmumus;
- 3) debates par lauku ilgtspēju, kas ietvēra ne tikai ekonomisko attīstību un vides aizsardzību, bet arī lokalitātes un kopienas dzīvotspēju, no kuras attiecīgi ir atkarīga vide un ekonomiskās aktivitātes. Tādējādi pieauga apziņa, ka saglabātiem laukiem jābūt sociāli „dzīviem” un tas ir atkarīgs no dzīvotspējīgām lauku kopienām;
- 4) ideju pamatā bija jēdziens par pašpaļāvību, ko virzīja divas grupas – radikālie „zaļie” un attīstības aktivisti, kuri strādāja ar marginālajām grupām. Pirmie attīstīja E.F. Šūmahera (*E.F. Schumacher*) „mazs ir skaists” (*small is beautiful*) (Schumacher, 1973) domāšanu kopienu ekonomikā, tiecoties atjaunot vietējo kontroli pār ekonomiskajām aktivitātēm un pasargāt vietējās kopienas no globalizācijas ietekmes. Kur vien iespējams, viņi argumentēja, ka vietējai produkcijai jāapmierina vietējās vajadzības un jāveido tādas stratēģijas, kas ļauj pievienotajai vērtībai no izmantotajiem vietējiem resursiem palikt uz vietas. Attīstības aktivisti savukārt darbojās kopienu attīstības jomā un veicināja kopienu uzņēmumu veidošanu, kopienas īpašumtiesības un dabas resursu menedžmentu.

Endogēnais modelis veidojies kā pretreakcija modernizācijai, savā veidā tam ir raksturīgs postmodernisms, post-fordisms, kam raksturīgi nišas produkti, pievienotā vērtība, elastīga specializācija, respektējot vietējo kultūru, tradīcijas, amatniecību, kvalificētus vietējos strādniekus, reģionam tipisku produkciju. Mūsdienās lauki vairs nav tikai vide, kur galvenokārt nodarbojas ar lauksaimniecisko ražošanu, lai apmierinātu augošo pilsētu vajadzības (Galdeano-Gómez et al., 2011). Izpratne par laukiem mainās, un līdz ar to mainās akcenti tajā, kas nosaka attīstības virzību. Modelis paredz, ka ilgtspējīgā attīstībā jāiesaista vietējie resursi (dabas resursi, cilvēkresursi, kultūras resursi), vietējās iniciatīvas un uzņēmumi ir galvenais attīstību virzošais spēks. Liels uzsvars tiek likts uz kapacitātes veidošanu (prasmēm, institūcijām, infrastruktūru), lai cīnītos ar atstumtību (Shucksmith, 2000; van der Ploeg & van Dijk, 1995; Lowe, Murdoch & Ward, 1995; van der Ploeg & Long, 1994). Par galveno mūsdienu lauku attīstības problēmu tiek uzskatīta teritoriju un grupu ierobežotā kapacitāte līdzdarboties ekonomiskajās aktivitātēs. Taču vienlaikus modelis tiek kritizēts kā samērā nepraktisks mūsdienu Eiropā.

20. gs. 90. gadu beigās sāka dominēt viedoklis, ka lauku teritorijas jāattīsta, saglabājot to īpašās kvalitātes un resursus. Tas nozīmē, ka vienā lauku teritorijā vajadzīgais atšķirsies no vajadzībām un iespējām citā (Baldock et al., 2001, p. 12). Endogēnās attīstības pieejai ir liela politiska nozīme ES, jo tā ļāva saprast, ka konvencionālās valsts subsīdijas lauksaimniecībā nav bijušas efektīvas un nav virzījušas lauku teritoriju uz augsmi vai attīstību, tādēļ nepieciešama jauna pieeja vietējam potenciālam. J.D. van der Ploegs uzskata, ka endogēnā attīstība pamatojas (bet ne tikai) uz vietēji pieejamiem resursiem – vietējo ekoloģiju, darbaspēku, zināšanām un vietējām praksēm (*patterns*), kas saistītas ar ražošanu un patēriņu utt. (van der Ploeg, 1994). Tiek uzsvērta lauku telpas specifisko resursu līdzsvarota attīstība, pakalpojumu ekonomikas attīstība līdztekus lauksaimniecībai, kā arī orientēšanās uz sociālās atstumtības pārvarēšanu (Lowe, Murdoch & Ward, 1995). Sociologi skata endogēno attīstību kā sociālu jēdzienu, nevis ekonomisku augsmi. Vietējā kontrole un pašnoteikšanās ir būtiskas endogēnās attīstības vērtības, kā arī cilvēku tiesības paust viedokli lietās, kas ietekmē viņu dzīvi. Ir svarīgs subsidiaritātes princips, vienlīdzība, kapacitātes celšana elastīgās kopienās. K.Rejs (*C. Ray*) norāda, ka ekonomiskajām aktivitātēm vajadzētu būt vairāk balstītām vietējos fiziskajos un cilvēkresursos, kā arī nepieciešams respektēt vietējās kultūras sistēmas un kultūras resursus, piemēram, tradicionālos ēdienus, reģionālās valodas, amatniecību, folkloru, mākslas priekšmetus un literatūru, vēsturiskās vietas, ainavas un tām raksturīgo floru un faunu (Ray, 1998, p. 3). Autors pauž nostāju, ka lauku teritorijās, lokalizējot ekonomikas kontroli, stiprinās arī vietas kultūras identitāte; K Rejs lieto

jēdzienu „kultūras ekonomika”, lai apzīmētu vietējo un ārējo sociālo aģentu mijiedarbību (endogēno un eksogēno spēku mijattiecības) ražošanas un patēriņa procesos (Ray, 1998, p. 4). Var pieņemt, ka šāda pieeja lauku attīstībai vairāk orientēta uz lokālo interešu un vajadzību apmierināšanu. Kādā citā rakstā K. Rejs pievērsies endogēnās attīstības izvērtēšanai Eiropas Savienības valstīs (piemēram, Ray, 2000). Lai gan trūkst kopīgas definīcijas, socioloģijā ir kopīga izpratne par endogēnās attīstības īpašībām. B. Slī (Slee, 1994) un citi autori definē šādus atslēgas elementus:

- ir mērķis radīt diversificētu, elastīgu un ilgtspējīgu lokālu ekonomiku;
- attīstības iespējas nosaka vietējā līmenī;
- ir vietējā kontrole pār attīstības procesiem;
- ieguvumi paliek vietējiem;
- tiek izmantoti vietēji pieejamie resursi (daba, cilvēki, kultūra);
- ir definējums, kas ir „lokāls” un kas ir „vieta”, īpaši kas ir „unikāls vietējais” vai īpašais lokālā kontekstā, tiek respektētas vietējās vērtības;
- lauki tiek skatīti postproduktīvisma kontekstā, kas nozīmē, ka laukos ir gan ražotāji, gan patērētāji;
- pastāv multifunkcionalitātes novērtēšana – kāda ir iespēja piedāvāt tirgum daudzas preces un pakalpojumus, arī lauksaimniecība tiek novērtēta saistībā ar vides aizsardzību, ainavas menedžmentu, biodažādības saglabāšanu, dzīves vides (*habitus*) aizsargāšanu, ekosistēmas pakalpojumiem, kultūras mantojuma uzturēšanu, nodarbinātību un lauku cilvēku dzīvesveidu, pārtikas drošību (Galdeano-Gómez et al., 2011).

Integrēta lauku attīstība (turpmāk tekstā ILA) ir jēdziens, ko izmanto, lai raksturotu moderno izpratni par endogēno modeli, akcentējot vajadzību lokālā līmenī sektorālās politikas jomā „nojaukt barjeras” starp ekonomiku, sabiedrību un vidi. ILA ietver šādus principus:

- *Integrācija* (politikas tiek veidotas, lai harmonizētu dažādas intereses un arī sasniegtu ekonomiskus, sociālus un vides mērķus);
- *Individualitāte* (tiek respektētas vietējās atšķirības un prioritātes);
- *Iesaite* (vietējās kopienas ir aktīvi iesaistītas, tiek likts akcents uz pašpalīdzību, nevis paļaušanos uz ārēju rīcību) (Baldock et al., 2001, p. 13-14).

Dž. Tomanijs (*J. Tomaney*) pievēršas uz vietu balstītai pieejai attīstībā (*place-based development*) Eiropas valstīs un Austrālijā (Tomaney, 2010). Viņš norāda, ka augšupvērstā reģionālās attīstības paradigma (kura idejiski atbilst K. Reja endogēnās attīstības būtībai) akcentē vairākas būtiskas lietas: lokāli dizainētas stratēģijas, kas vērstas uz visu lokālo ekonomiku izaugsmes potenciāla veicināšanu; zemes izmantošanas,

infrastruktūras un uzņēmējdarbības atbalsta integrētas politikas nozīmi; tādus attīstības faktoros kā uzņēmumu un publiskā sektora organizāciju augsta līmeņa prasmes un inovatīvās kapacitātes, it īpaši uzņēmumu savstarpējos tīklus, kas veicina izaugsmi (Tomaney, 2010, p. 13). Dž. Tomanijs uzskata, ka labas kvalitātes infrastruktūra ir nepieciešams, bet tā ir nepietiekams apstākļi attīstībai, jo infrastruktūrai tikai tad ir pozitīva ietekme uz izaugsmi, ja tiek pilnveidots cilvēkkapitāls un inovatīvās spējas (turpat, p. 14). Endogēno attīstību iniciē vietējā kopiena, taču vienlaikus modelis tiek kritizēts kā samērā nepraktisks mūsdienu Eiropā. Īpaši tas tiek kritizēts par to, kāda ir valsts attieksme pret šādu attīstību, jo tā nenodod varu un kontroli citu - vietējo aģentu rīcībā, bet paredz tikai atbildību un izmaksas. Pētnieki uzsver, ka tas ir skaists un nepraktisks ideāls, jo vietējās teritorijas nekad nevar būt brīvas no ārējās ietekmes, īpaši globālajā pasaulē; lauki vienmēr mijiedarbojas ar ārējo, eksogēnie un endogēnie procesi jāabalansē (piemēram, Ray, 2001). Rezultātā K. Rejs ievieša jēdzienu „neoendogēnā” attīstība (Ray, 2001), kur ārējie faktori tiek atzīti un uzskatīti par būtiskiem, bet paliek pārliecība, ka vietējai teritorijai ir potenciāls virzīt tās attīstību (skatīt, piemēram, Ray, 2000; Ray, 2001; Ray, 2006). Līdz ar to eksogēna un endogēna attīstība jāskata kā ideāltipu duālisms, kas sajaucas reģionu attīstības stratēģijās un savstarpēji neizslēdz viens otru.

Pēdējās desmitgadēs **neoendogēnais modelis** kļūst aktuāls, tas paredz ņemt vērā konkrēto reģionu specifiskās vajadzības, tajā skaitā arī vietējās iniciatīvas. K. Rejs neoendogēnajā pieejā akcentē mijiedarbību starp vietējiem un globālajiem attīstības spēkiem, globalizāciju un tehnoloģiskās izmaiņas komunikācijā un informācijā. Lauku galvenās funkcijas saistāmas ar zināšanu ekonomiku, vietējo aģentu dinamisku līdzdalību vietējos un ārējos tīklos un attīstības procesos. Līdz ar to lauku attīstība fokusējas uz vietējās kapacitātes attīstīšanu un aģentu līdzdalību vietējos un ārējos tīklos (attīstības virzītājspēkos), lai gūtu sev labumu. Jāatzīst, ka šī pieeja šobrīd tiek kritizēta par to, ka vēl trūkst empīrisku pierādījumu par tās darbību (Galdeano-Gómez et al., 2011). Savukārt G. Bosvorts (*G. Bosworth*) un Dž. Atertona (*J. Atterton*), analizējot Eiropas un ASV lauku attīstības politiku un atbalstot neoendogēno skatījumu, tradicionālās eksogēnās un endogēnās pieejas nodēvējuši jau par vecmodīgām mūsdienu situācijai (Bosworth & Atterton, 2012, p. 254). Arī nedaudz senākos pētījumos norādīts, ka ir produktīvi apvienot leļupvērsto un augšupvērsto pieeju lēmumu pieņemšanā (piemēram, Owen, 2002). Promocijas darba autore pievienojas viedoklim, ka lauku attīstībā svarīgi respektēt lokālās intereses, ņemot vērā plašāku kontekstu.

A. Margariana pauž kritiku endogēnās attīstības pieejai un tam, kā Eiropas Savienībā tā tiek izmantota lauku attīstībā (Margarian, 2013). Viņa

apgalvo, ka joprojām trūkst skaidras endogēnās attīstības pieejas definīcijas un teorētiskā pamatojuma, taču, neraugoties uz to, uzskatu, ka vietējo sociālo aģentu potenciālās spējas un sadarbība [varētu pieņemt kā rīcībbspēju – L. Paulas interpretācija] nosaka reģionālo attīstību pat pieaugošas mobilitātes un informācijas pieejamības laikmetā, Eiropas Savienība izmanto kā stūrakmeni lauku attīstības politikā (Margarian, 2013, p. 2). Nosacīti tas sasaucas ar T. Mārdsena (*T. Marsden*) lauku attīstības paradigmas analīzi, kurā viņš piedāvā savu skatījumu par ilgtspējīgas lauku attīstības modeli Eiropā, pievēršot īpašu uzmanību trijiem procesiem, kas raksturīgi mūsdienu Eiropas laukiem: mobilitāte, ievainojamība un ilgtspēja (Marsden, 2009). T. Mārdsens norāda, ka paplašinātajā Eiropā, kur dažādas robežas arvien it kā izzūd, nevienādā attīstība veicina mobilitātes, migrācijas un zināšanu plūsmas procesus, kā arī rada pārbīdes un spriedzi esošajās sociālajās struktūrās un institūcijās (Marsden, 2009, p. 118). Kapitālu, cilvēku un zināšanu plūsmas rada izaicinājumus ilgtspējīgai lauku teritoriju attīstībai, līdz ar to politikas veidotājiem jāsaprot, kā mobilitātes, ievainojamība un ilgtspēja mijiedarbojas dažādās lauku telpās. Tādēļ T. Mārdsens (Marsden, 2009, p. 118) uzskata, ka galvenais jautājums, uz kuru jāspēj atbildēt lauku attīstības virzītājiem, ir: kā lauku teritorijas un kopienas var reaģēt uz pieaugošo mobilitāšu radītajiem izaicinājumiem, lai mazinātu ievainojamību un veicinātu ilgtspēju? Viņš norāda, ka ir kļūdaini domāt par jaunu lauku attīstības paradigmu kā vienkāršu atgriešanos pie lokālisma; tas ir duāls sociāli ekoloģisks process - rekonstruējot lokālos resursus, no vienas puses, un vienlaicīgi paplašinot un padziļinot mijiedarbību ar nacionālo un starptautisko ekonomiku (Marsden, 2009, p. 123). Pēc būtības šī nostāja sasaucas ar neoendogēnās attīstības teorētisko modeli, kas līdzīgi akcentē vietējo un globālo attīstības procesu mijiedarbību.

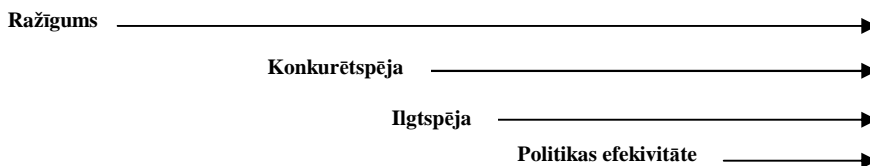
Nākamajā apakšnodaļā skaidrots, kā iepriekš aprakstītās lauku attīstības teorētiskās pieejas atspoguļojas ES lauku attīstības politikā un kādu lomu attīstības procesos tā paredz vietējām kopienām.

2.1.2. Lauku attīstības politika Eiropas Savienībā

Vēsturiski Eiropas valstīs ir izveidojušies divējādi skatījumi uz laukiem, ko nosacīti iedala „agrārajā pozīcijā” un „lauku attīstības pozīcijā” (Baldock et al., 2001). Pirmajai raksturīgs viedoklis, ka zemnieku intereses ir tas pats, kas lauku intereses, lauku teritoriju multifunkcionalitāte vēsturiski attīstījusies tradicionālās lauksaimniecības multifunkcionalitātes rezultātā, dzīvotspējīgas lauku teritorijas ekonomiski un kultūras ziņā ir atkarīgas no lauksaimnieciskajām aktivitātēm. Otrās pozīcijas piekritējiem uz laukiem ir plašāks skatījums: vietējie aģenti reprezentē plaša spektra intereses atbilstoši viņu sociālajai piederībai un ekonomiskajam statusam,

lauku teritoriju multifunkcionalitāte veidojusies iekšējās daudzveidības un ārēju ekspektāciju (spiediena) rezultātā, un visbeidzot – konkurētspējīga lauksaimniecība ne vienmēr ir priekšnosacījums dzīvotspējīgiem laukiem (Baldock, 2001). Daudzviet Eiropā (arī Latvijā) dominē pirmā pozīcija, tā līdztekus iepriekš apskatītajiem lauku attīstības teorētiskajiem modeļiem ir noteikusi un ietekmē lauku attīstības politiku, kā arī dažādus atbalsta instrumentus.

Lauku attīstības politika Eiropas Savienībā attīstījusies Kopējās lauksaimniecības politikas (turpmāk tekstā KLP) ietvaros kā tās otrais pīlārs, tādēļ tā tiks apskatīta detalizēti. Eiropas Savienības politiku lauku attīstības jomā ir ietekmējuši iepriekšējā apakšnodalā minētie mainīgie priekšstati par lauku attīstību. 2.1. attēlā redzama KLP vēsturiskā attīstība.

Agrīnie gadi (1960.)	Krīzes gadi (1970-1980)	1992. gada reforma	Agenda 2000	KLP reforma 2003. gadā	KLP Health Check 2008	KLP reforma pēc 2013
Pārtikas drošība	Pārprodukcija	Uzkrājumu samazināšana	Reformu procesa padziļināšana	Orientēšanās uz tirgu	2003.gada reformas pastiprināšana	Zaļināšana
Produktivitātes uzlabošana	Strauji augoši izdevumi	Vide	Konkurētspēja	Patērētāju intereses	Jauni izaicinājumi	Ražošanas ierobežojumu izbeigšana
Tirgus stabilizēšana	Starptautiskās domstarpības	Ienākumu stabilizēšana	<u>Lauku attīstība</u>	Vide	Riska menedžments	Pārtikas ķēdes
Atbalsts produktiem	Strukturāli pasākumi	Budžeta stabilizēšana		Saskaņošana ar PTO		Pētījumi un inovācijas

2.1.attēls. Kopējās Lauksaimniecības politikas vēsturiskā attīstība (L. Paulas izcēlumi).

Avoti: EC Directorate-general for Agriculture and Rural Development, 2010, p. 10; European Commission: The history of the CAP

KLP ideja radās 20. gs. 50. gados Rietumeiropas valstīs, kuru sabiedrības un attiecīgi arī lauksaimniecības nozare bija smagi cietusi Otrajā pasaules karā. Kopīgas KLP radīšanu 1960. gadā ierosināja Eiropas Komisija, un to akceptēja pirmās sešas Eiropas Savienības dalībvalstis, līdz

ar to KLP stājās spēkā 1962. gadā (EC Directorate-general for Agriculture and Rural Development, 2010, p. 9). Sākotnējais KLP mērķis bija veicināt augstāku ražīgumu pārtikas ķēdēs, nodrošinot taisnīgākus dzīves standartus lauksaimnieku kopienai, stabilizējot tirgu un nodrošinot pārtikas piegādi ES patērētājiem par pieņemamām cenām. Ražošana tika veicināta, radot zemniekiem augstu cenu atbalsta sistēmu, aizsargājot robežas un atbalstot eksportu. Zemniekiem tika nodrošināts arī finansiāls atbalsts saimniecību paplašināšanai un tehnoloģijām.

20. gs. 60. un 70. gados KLP dominēja rūpes par lauksaimniecības modernizāciju, 70. gados tika iekļauta arī sociālā dimensija, kas paredzēja pasākumus ātrākas pensionēšanās un jauno zemnieku shēmu atbalstam, kā arī paredzēja kompensācijas zemniekiem mazāk attīstītajās teritorijās (*Less Favoured Areas*). Spānijai, Portugālei un Grieķijai iestājoties ES, nācās fundamentāli pārdomāt attiecības starp lauksaimniecību un lauku attīstību. Katrai no šīm valstīm bija liela lauksaimniecībā nodarbināto daļa un acīmredzama nepieciešamība investēt lauku teritorijās. Šis skatījums ietekmēja Strukturālo fondu reformas 1989. un 1993. gadā. Strukturālo fondu reformas tiecās apvienot dažādus fondus (Eiropas Lauksaimniecības virzības un garantiju fondu (*EAGGF*), Eiropas Sociālo fondu un Eiropas Reģionālās attīstības fondu (*ERDF*)) reģionāli virzītām un koordinētām programmām. Līdztekus galvenajām Strukturālo fondu programmām Eiropas Kopiena iedibināja daudzas mazākas, uz konkrētiem mērķiem virzītas iniciatīvas. Tā tika izveidota LEADER iniciatīva, kas veicināja augšupvērsto, integrēto un inovatīvo pieeju lauku attīstībā vietējo kopienu līmenī. 1988. gadā Eiropas Komisija izklāstīja stratēģiskās pārdomas „Lauku sabiedrības nākotne” (*Future of Rural Society*) par savu lauku politiku, kas akcentēja nepieciešamību pēc pieejas, kura stimulētu attīstību no iekšienes (Baldock et al., 2001, p. 15). Tika uzsvērts, ka lauku attīstības politikai jābūt saistītai ar vietējām prasībām un iniciatīvām, konkrēti, mazo un vidējo uzņēmumu līmenī, liekot akcentu uz vietējo potenciālu un iespējām - telpas un ainavas skaistums, teritorijai specifiski augstas kvalitātes lauksaimniecības un meža nozares produkti, īpašais gastronomiskais piedāvājums, kultūras un amatniecības tradīcijas, arhitektūras un mākslinieciskais mantojums, inovatīvās idejas, darba pieejamība, esošās industrijas un pakalpojumi, reģionālā kapitāla un cilvēkresursu izmantošana -, trūkstošos resursus, koordinēšanu un konsultācijas plānošanas jomā piesaistot no ārpuses (Baldock et al., 2001, p. 15-16). Tas bija pamatā LEADER, kura akcentēja inovācijas, kopienas mobilizēšanu, partnerību veidošanu un vietējo aģentu tiešu finansēšanu.

20. gs. 90. gadu vidū bija vērojama pastiprināta interese kombinēt KLP lauksaimnieciskās struktūras pasākumus ar partnerības pieeju lauku attīstībā, ko izmantoja Strukturālie fondi. 1996. gadā Eiropas Komisārs

F. Fišlers (*F. Fischler*) sasauca konferenci Korkā (Īrijā) par lauku attīstību, cenšoties paplašināt atbalstu viņa idejai par integrētās lauku politikas veidošanu. Jaunās Eiropas lauku politikas pamatnostādnes balstās uz Korkas deklarāciju. Tajā akcentēta „reruralizācija”, kas vērsta uz lauku atdzimšanu. ES šī pieeja kļuva aktuāla pēc 20. gs. 70. gadiem, savukārt ASV – jau pēc 50. gadiem. ES Korkas deklarācijā aicināja paplašināt lauku attīstības programmu. *Agenda 2000* iekļāva jaunus lauku attīstības regulējumus, kas bija KLP otrais pīlārs. Šo aktivitāšu dēļ Rietumeiropas politikas modelis kļuva pieņemams arī centrālajā un Austurmeiropā. Deklarāciju veido desmit punkti (The Cork Declaration, 1996), no tiem vairākus ir noderīgi pieminēt promocijas darba tēmas kontekstā. Deklarācija paredz lauku teritoriju ilgtspējīgu un, salīdzinājumā ar pilsētu teritorijām, arī sabalansētu attīstību investīciju, izglītības, veselības un komunikācijas pakalpojumu ziņā. Tiek uzsvērts, ka lauku attīstības politika jāuztver kā daudzdisciplinārs jēdziens ar multisektorālu pielietojumu un skaidru teritoriālu dimensiju. Integrētā pieeja lauku attīstībai un ilgtspēja paredz gan ekonomikas dažādošanu laukos - attīstot ne tikai tradicionālās lauksaimniecības un meža nozares, bet arī mazos un vidējos uzņēmumus un pakalpojumus, gan dabas resursu menedžmentu, gan kultūras identitātes saglabāšanu, tūrisma un rekreācijas veicināšanu. Ilgtspēja lauku attīstībā nozīmē arī veicināt Eiropas lauku ainavas kvalitātes uzturēšanu, kas ietver dabas resursus, bioloģisko daudzveidību un kultūras identitāti. Tieši Korkas deklarācijā īpaši tiek uzsvērtas kopienas loma attīstības un ilgtspējas procesos. Tiek norādīts, ka lauku attīstības politikai jāparedz tāds atbalsts ekonomikas dažādošanai un sociālajām aktivitātēm, kas rada pamatu sevi nodrošināt spējīgām privātām un kopienas virzītām iniciatīvām. Šim atbalstam jāietver investīcijas, tehniskā palīdzība, biznesa pakalpojumi, adekvāta infrastruktūra, izglītība un apmācības, attīstītas informācijas tehnoloģijas, mazo pilsētu kā lauku teritorijās integrētu vietu un būtisku attīstības faktoru lomas stiprināšana, dzīvīgu lauku kopienu un atjaunotu ciematu attīstība. Nacionālajās lauku attīstības politikās ES jāuzsver subsidiaritātes princips, kas paredz decentralizāciju un visu iesaistīto līmeņu (vietējā, reģionālā un nacionālā) partnerību un sadarbību, īpaši vērā ņemot augšupvērsto pieeju. Šis princips vēlreiz akcentē kopienu virzītu attīstību un lokālo interešu ievērošanu. Deklarācijā tiek uzsvērts, ka attīstības projektiem jāizmanto vietējie finanšu resursi, kā arī jāveido instrumenti, kas mobilizētu sinerģiju starp privāto un publisko finansējumu, mazinātu finansiālos ierobežojumus mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, veicinātu produktīvas investīcijas un dažādotu ekonomiku. Kopienu grupu stiprināšana tiek akcentēta reģionālo un vietējo pašvaldību administratīvās kapacitātes un efektivitātes kontekstā.

Kaut arī KLP rezultātā ES virzījās uz pašpietiekamību, 20. gs. 80. gados ES cīnījās ar pastāvīgu pārprodukciju. Daļa no saražotā tika eksportēta, pateicoties subsīdijām, bet daļa uzglabāta vai izmantota pašā ES. Šie pasākumi dārgi izmaksāja, deformēja pasaules tirgus un ne vienmēr kalpoja zemnieku interesēs, visbeidzot kļuva nepopulāri patērētāju un nodokļu maksātāju vidū. Vienlaicīgi sabiedrība pievērsa uzmanību vides ilgtspējai lauksaimniecībā (EC Directorate-general for Agriculture and Rural Development, 2010, p. 9). Tas noveda pie tā, ka KLP 1992. gadā tika fundamentāli reformēta, līdz pat 1999. gadā pieņemtajai *Agenda 2000*, kas savukārt ieviesa atbalstu ražotājam produktu atbalsta vietā. Ar to tika ieviesti tiešie maksājumi, citi atbalsta instrumenti un jauna lauku attīstības politika kā KLP otrais pīlārs. Jaunā, holistiskā lauku attīstības politika iedrošināja jaunas lauku iniciatīvas, palīdzēja dažādot fermas, uzlabot produktu mārketingu un citādi pārstrukturēt biznesu. Tika ieviesta LEADER programma, lai veicinātu dzīvotspējīgu lauku kopienu pastāvēšanu, attīstītu lauku tūrismu un amatniecību (Clout, 2012). KLP tiek nepārtraukti reformēta, pievēršot aizvien lielāku vērību daudzlīmeņu pārvaldībai Eiropas lauku jomā, paredzot lielāku reģionu un dalībvalstu subsidiaritāti, definējot lauku attīstības mērķus, kas sakņojas lauku attīstības plānos KLP otrajā pīlārā (Marsden, Eklund & Franklin, 2004).

Agenda 2000 skaidri noteica ekonomiskos, sociālos un vides mērķus atbilstoši Amsterdamas līguma prasībām (Māstrihtas un Amsterdamas līgumi). Tas iezīmēja nākamajiem gadiem konkrētu Eiropas lauksaimniecības modeli un lauksaimniecības sistēmu dažādības saglabāšanu Eiropā, ietverot reģionus ar specifiskām problēmām. Tika izvirzīti šādi mērķi: lielāka orientēšanās uz tirgu un lielāka konkurētspēja, pārtikas drošība un kvalitāte, ienākumu stabilizācija lauksaimniecībā, vides interešu integrēšana lauksaimniecības politikā, lauku teritoriju vitalitātes attīstīšana, vienkāršošana un decentralizācijas stiprināšana. Par *Agenda 2000* reformām vienošanās tika panākta 1999. gada martā, tās paredzēja jaunu Strukturālo fondu darbības modeli. Katrai valstij bija jāizveido atbilstošs lauku attīstības plāns septiņu gadu periodam (no 2000. līdz 2006.). Visiem lauku attīstības, mežu nozares un agrovides (*agri-environmental*) pasākumiem bija jābūt integrētiem vienā plānā (Baldock et al., 2001, p. 16). Strukturālie fondi tika papildināti ar Eiropas Kopienas iniciatīvu lauku attīstībai LEADER+, kas bija iepriekšējo programmu LEADER I un LEADER II turpinājums. Tādā veidā tika panākts, ka dažāda veida politikas virzieni un aktivitātes tika saliedētas, paplašinātas un ieguva jaunu stratēģisku statusu (Baldock et al., 2001, p. 17).

21. gs. sākumā Eiropas Savienībā ar lauku attīstību saprata tās aktivitātes, ko atbalstīja KLP jaunie Lauku attīstības plāni, LEADER un jaunie Strukturālie fondi attiecīgajās lauku teritorijās. Centrālajā un

Austrumeiropā paralēli darbojās SAPARD programmas (Baldock et al., 2001, p. 17). ES dalībvalstis lauku attīstības politiku veidošanā ir spēcīgi ietekmējušās no kopīgās ES perspektīvas, izmantojot struktūrfondus un kopienu iniciatīvas (īpaši LEADER), kā arī KLP. Savukārt kandidātvalstīm tika izveidotas PHARE un SAPARD programmas (Baldock et al., 2001, p. 16). Jāatzīmē, ka Eiropas valstīs izpratne par lauku attīstību tomēr mēdz būt lokāli un reģionāli atšķirīga, tas arī noteica, ka nacionālo valstu lauku attīstības politikas bija atšķirīgas un atbilstoši kopējiem ES uzstādījumiem tomēr koncentrējās uz dažādām ES atbalstītajām aktivitātēm (Baldock et al., 2001, p. 17). 2003. gadā KLP atkal piedzīvoja reformas, pielāgojoties Eiropas sabiedrības spiedienam un attīstoties ekonomikā. Reformas turpinājās līdz 2008. gadam (*Health Check*), tās paredzēja lauksaimniecības sektora konkurētspējas veicināšanu, ilgtspējīgu un uz tirgu orientētu lauksaimniecību un stiprinātu lauku attīstības politiku (gan fondus, gan politikas instrumentus) (EC Directorate-general for Agriculture and Rural Development, 2010, p. 10).

Veicot diskursu analīzi, K. Erjaveca ar līdzautoriem konstatēja, ka attiecībā uz KLP reformām laika periodā no 2000. gada līdz 2006. gadam politiskajās diskusijās Eiropas Savienībā notikusi diskursu maiņa: gadu desmitiem ilgušo neo-merkantilisma diskursu, kas atbalstīja importa aizsardzību un eksporta subsīdijas kā galveno instrumentu cenu atbalsta politikai, nomainīja multifunkcionalitātes diskurss (Erjavec, Erjavec & Juvančić, 2009). Taču autori atzīst, ka nozares Komisāru uzstādījumos šajā laika periodā saskatāmas neolibērālisma diskursa iezīmes, jo līdztekus runām par ilgtspēju, saimniekošanas dažādošanu un vides aizsardzību parādās tādi jēdzieni kā „orientēšanās uz tirgu” un „konkurence” (Erjavec et al., 2009, p. 50). Lauku attīstības politika 2007. - 2013. gadu periodam fokusējās uz trim pamatuzdevumiem:

- 1) lauksaimniecības un mežu nozares konkurētspējas paaugstināšana,
- 2) vides un lauku uzlabojumi, atbalstot zemes pārvaldību,
- 3) dzīves kvalitātes uzlabošana lauku teritorijās un ekonomisko aktivitāšu dažādošana (EC Directorate-general for Agriculture and Rural Development, 2010, p. 10).

Jaunā KLP 2014. - 2020. gadam saglabājusi abus pīlārus, taču palielinājusi saites starp tiem, tādējādi piedāvājot holistikāku un integrētāku pieeju politikas atbalstam. Tā ieviesusi jaunu struktūru tiešajos maksājumos, mērķtiecīgāku, zaļāku, drošības tīklu veicinošu un spēcīnātāku lauku attīstību (European Commission, 2013, p. 1). Jaunie uzstādījumi tiecas reaģēt uz dažādiem faktoriem, ar kuriem lauksaimniecības nozare un lauki kopumā sastopas:

- 1) *ekonomiskie* (pārtikas drošība un globalizācijas, produktivitātes izaugsmes pazemināšanās, cenu nepastāvīgums, spiediens uz

ražošanas izmaksām augsto ieguldījuma cenu un zemnieku pasliktinātās pozīcijas pārtikas ķēdēs dēļ);

- 2) *vides* (saistīti ar resursu efektivitāti, ūdens un augsnes kvalitāti, draudiem dzīvotnēm un biodaudzveidībai);
- 3) *teritoriālie* (kur lauku teritoriju attīstību skar demogrāfiskie, sociālie un ekonomiskie izaicinājumi, ieskaitot depopulāciju un uzņēmumu pārvietošana) (European Commission, 2013, p. 2).

Var secināt, ka reformas mērķi ir veicināt konkurētspēju, uzlabot ilgtspēju un panākt lielāku efektivitāti (European Commission, 2013, p. 3). Paredzēts, ka attiecībā uz lauku attīstību nacionālās valstis savās lauku attīstības programmās orientēsies uz vismaz četriem mērķiem no sešiem, ko definējusi ES:

- 1) zināšanu pārneses un inovāciju veicināšana lauksaimniecībā, mežu nozarē un lauku teritorijās;
- 2) visu tipu lauksaimniecības zemnieku saimniecību dzīvotspēja un konkurētspējas sekmēšana visos reģionos un inovatīvu saimniekošanas tehnoloģiju un ilgtspējīgas mežu apsaimniekošanas veicināšana;
- 3) pārtikas ķēžu organizēšanas veicināšana, ietverot lauksaimniecības produktu pārstrādi un mārketingu, dzīvnieku labturību un risku menedžmentu lauksaimniecībā;
- 4) ar lauksaimniecību un mežsaimniecību saistīto ekosistēmu atjaunošana, saglabāšana un sekmēšana;
- 5) resursu efektivitātes veicināšana un atbalsts tādai lauksaimniecības, mežu nozares un pārtikas sektoru ekonomikai, kas orientēta uz klimata pārmaiņām draudzīgu saimniekošanu;
- 6) sociālās iekļaušanas, nabadzības samazināšanas un ekonomiskās attīstības veicināšana lauku teritorijās (European Commission, 2013, p. 9).

Jāatzīst, ka KLP tās vēsturiskajā attīstības gaitā ir daudz kritizēta vairākos aspektos. Vispirms tiek uzdots jautājums, kādēļ zemniekiem ir jāsaņem tik liels finansiāls atbalsts, bet citi ražotāji lauku teritorijās atstāti bez nozīmīgas ievērbas? Šis atbalsts veicinājis lauksaimniecības produktu pārprodukciju, produktu uzglabāšanas augstās izmaksas, mākslīgi radītas augstas pārtikas cenas, kā arī nevienlīdzīgu konkurenci pasaules tirgū (Clout, 2012). Pārmetumi skāruši arī pašu lauksaimnieciskās ražošanas procesu, jo zemnieki tiek kritizēti par pārmērīgu pesticīdu un mēslojuma izmantošanu, tādēļ pēdējos gados īpaša uzmanība tiek pievērsta vides aizsardzībai un ilgtspējai. Ilgus gadus KLP nepievērsa uzmanību ģimenes saimniecību atbalstam, koncentrējot uzmanību tikai uz lielajiem ražotājiem (turpat). Šāds atbalsts kopienai līmenī nozīmētu plašākas iespējas vietējiem iedzīvotājiem stiprināt savu kapacitāti un lokālo ekonomiku, kas savukārt

ietekmētu vispārējo dzīves līmeni laukos. Kopumā var secināt, ka pēdējos gados lauku kopienu loma politikas veidotāju skatījumā tiek pastiprināta, plānojot un realizējot pasākumus, kas vērsti uz vietējo teritoriju attīstību. Analizējot Eiropas valstu pieredzi, T. Marsdens secina, ka ir iespējams atjaunot diferencētu lauku attīstību tādā veidā, ka vietējās teritorijas mijiedarbība ar ārējo ekonomiku pieaug, vienlaicīgi maksimizējot ceļus, kā nostiprināt ekonomisko un sociālo vērtību lauku teritorijās (Marsden, 2009, p. 128). Savā ilgtspējīgas lauku attīstības modelī viņš vietējai kopienai ierāda nozīmīgu vietu gan politikas veidošanas procesos, gan resursu izmantošanas jomā, gan ražošanas un pakalpojumu sfērās un patēriņa modeļos (Marsden, 2009, p. 126). Tas, kādas iniciatīvas tiek realizētas Latvijā, tiks izklāstīts nākamajā apakšnodaļā.

2.2. Lauku attīstība un kopienu iniciatīvas Latvijā

Kā jau minēts iepriekšējā apakšnodaļā, lauku attīstības jēdziena interpretācija Eiropā ir mainījusies atbilstoši pārmaiņām laukos (ekonomiskajiem procesiem, sociāli demogrāfiskajām pārmaiņām, globalizācijas procesiem, ražošanas tehnoloģijām, cilvēku dzīvesveidam) un izpratnē par lauku un pilsētu attiecībām. Attīstoties endogēnajai lauku attīstības pieejai, mainījušies uzsvāri un lauki netiek uzskatīti par sinonīmu lauksaimnieciskajai ražošanai, bet drīzāk par specifisku dzīves telpu, un, plānojot attīstības procesus, vairāk tiek respektēta vietējo teritoriju specifika, kā arī sociālo aģentu intereses un viedokļi (skat., piemēram, Moseley, 2003).

Vispirms jānoskaidro, kā Latvijā definē jēdzienu „lauki”. Pētījumā par Latvijas lauku telpas attīstību („Latvijas lauku telpas attīstība”, 2012) skaidrots, ka Latvijas lauku telpu pašlaik veido 110 novadi, kas aizņem 99 % valsts teritorijas, un tajos dzīvo 49% Latvijas iedzīvotāju. Pētījumā izvērsti dziļāks skaidrojums par dažādām pieejām, kas izmantojamas lauku teritoriju definēšanai un to trūkumiem. Par laukiem var dēvēt „iekšējās nomales”, administratīvās teritorijas bez pilsētām, teritorijas ārpus nacionālās nozīmes attīstības centriem un to ietekmes areāliem („Latvijas lauku telpas attīstība”, 2012). Saskaņā ar Latvijas lauku attīstības programmu, Latvijā par lauku teritoriju tiek uzskatīta visa Latvijas teritorija, izņemot republikas pilsētas un novadu teritoriālās vienības – pilsētas ar iedzīvotāju skaitu virs 5000 (iedzīvotāju skaits 5000 varētu būt arī pārāk augsts kritērijs Latvijas gadījumā, ņemot vērā, ka pilsētas tiesības ir arī atsevišķām mazskaitlīgākām urbānām teritorijām). Jāatzīmē, ka LR Zemkopības ministrijas izstrādātajā Lauku attīstības programmā 2014. - 2020. gadam (LR Zemkopības ministrija, 2014) nav atrodama nedz lauku

attīstības definīcija, nedz skaidri definēta vīzija, kādiem būtu jābūt laukiem, realizējot programmu līdz 2020. gadam (līdzīgi tas ir bijis arī iepriekšējā programmā (skat. Latvijas Republikas Zemkopības Ministrija)). Programmas saturs vedina uzskatīt, ka tā drīzāk atbilst lauksaimnieciskās ražošanas attīstības veicināšanai, nevis lauku kā dzīves telpas attīstībai kopumā, ja domā par lauku iedzīvotāju dzīves kvalitātes un ekonomiskās situācijas uzlabošanu. Situācijas izvērtējums un arī izvirzītie programmas mērķi liek secināt, ka lauku attīstības kontekstā LR valdība orientējas lielākoties uz Latvijā tradicionālajām ekonomiskajām aktivitātēm laukos (lauksaimniecību, mežsaimniecību, mežizstrādi, arī zivsaimniecību) (LR Zemkopības ministrija, 2014), taču praktiski necīga uzmanība tiek pievērsta citu uzņēmējdarbības veidu atbalstam, infrastruktūras, kā arī sociālajiem dzīves un darba aspektiem laukos. Interesanti, ka Latvijas lauku attīstības programma 2014. - 2020. gadam (LR Zemkopības ministrija, 2014) lielākoties orientējas uz tradicionālo lauksaimniecības nozaru izvērtēšanu un attīstību, tiesa gan, atvēlot arī nelielu sadaļu LEADER programmas un Vietējo rīcības grupu aktivitātēm, acīmredzot tādēļ, ka to paredz Eiropas Savienības prasības; vienlaikus programmā tiek atzīts, ka LEADER iespējas un VRG vēl ir nepietiekoši izmantotas. Lai arī kopienu iniciatīvu atbalstam tiek paredzētas gan konkrētas aktivitātes, gan finansējums, nevarētu apgalvot, ka šīs programmas skatījumā lauki un to attīstība uztverami plašākā nozīmē, kā tas tomēr ir citās ES valstīs (skat., piemēram, European Commission. Agriculture and rural development). Šiem argumentiem varētu oponent, apgalvojot, ka rūpes par tādiem jautājumiem kā, piemēram, iedzīvotāju labklājība, sociālā drošība un sociālā iekļaušana, izglītība vai infrastruktūra ir citu ministriju, pašvaldību un institūciju uzdevums. Varētu iebilst, ka daudzējādā ziņā tā arī ir, taču tad attiecīgi arī konkrētu attīstības politiku plānošanas un realizēšanas līmenī būtu nepieciešama plašāka un dziļāka institūciju savstarpēja sadarbība, paredzot integrētāku skatījumu uz reģionālo attīstību un problēmu risinājumiem. Tajā pašā laikā arī viens no Valsts Lauku tīkla uzdevumiem ir sekmēt sadarbību starp lauku attīstībā iesaistītajām ministrijām. Iepazīšanās ar Lauku attīstības programmu liek secināt, ka politikas veidotāju līmenī lauku attīstība tomēr joprojām tiek izprasta visai šauri. Ja minētajā programmā nav atrodama lauku attīstības vīzija un kodolīgs formulējums, kas saprotams ar lauku attīstību, tad var atsaukties uz kopienu attīstības profesionāļu redzējumu, kuri lauku attīstību definē kā „ilgtspējīgu dabas, kultūras un sociālās vides un ekonomikas attīstības procesu lauku rajonos, pastāvīgi veicinot lauku iedzīvotāju labklājības un dzīves apstākļu uzlabošanu – samazinot sociālās un ekonomiskās atšķirības starp laukiem un pilsētām” (Damberga (red.), 2007, 10. lpp.). Pētījumā par Latvijas pilsētu un lauku mijiedarbību skaidrots, ka „lauku attīstība ietver tādas pasākumus kā

pieejamības, dzīves apstākļu un vides uzlabošana, kultūras ainavu un kultūras un dabas mantojuma aizsardzība, ekotūrisma attīstīšana, atbalsts maza un vidēja lieluma pilsētām, kā arī lieliem ciematiem, lai tie darbotos kā pakalpojumu sniedzēji lauku teritorijās, augstas kvalitātes lauksaimniecības, mežsaimniecības un amatniecības izstrādājumu veicināšanā reģionā, balstoties uz videi draudzīgām ražošanas metodēm” („Latvijas pilsētu un lauku”, 2009, 345. lpp.). Abi skaidrojumi ietver plašāku redzējumu, nekā noteikts LR Lauksaimniecības un lauku attīstības likumā, kur lauku attīstību definēta šādi: „nelauksaimniecisko produktu ražošana lauku teritorijā, kā arī ar ūdens un zemes resursu izmantošanu saistīto pakalpojumu sniegšana un lauku ainavas saglabāšana”.

Kopš Latvijas centieniem iestāties Eiropas Savienībā, bet īpaši kopš Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2003. gadā, lauku attīstības politikas vadlīnijas un kopējo virzību valstī nosaka ES direktīvas un plānošanas dokumenti. Kolektīvās stratēģijas un partnerības bija svarīgs lauku attīstības mehānisms, ko par ļoti svarīgu uzskatīja pirmsiestāšanās instrumenta SAPARD (*Special Action for Pre-Accession for Agricultural and Rural Development*) un potenciālo ES strukturālo fondu programmu reģionālās un lauku attīstības kontekstā, akcentējot partnerības pieeju kā vienu no galvenajiem principiem. Bija skaidrs, ka piekļuve šiem nozīmīgajiem fondiem būs atkarīga no vietējās kopienas kapacitātes nodibināt efektīvas partnerības starp pašvaldībām, pilsoniskajām rīcības grupām un privātā sektora organizācijām, kuras sagatavos un realizēs vietējās attīstības stratēģijas un projektus (Tisenkopfs & Zobena, 2003). Kā vēl viens rezultāts no partnerību darbības tika sagaidīts sociāli ekonomisko problēmu samazinājums (sociālā atstumtība, bezdarbs), īpaši mazāk attīstītajos Latvijas reģionos. Lauku partnerība kā jauns sabiedriskās līdzdalības diskurss Latvijā attīstījās pirms piecpadsmit gadiem 21. gs. sākumā. Partnerības no tradicionālajām NVO atšķīrās vairākos aspektos:

- tās paredzēja plašāku sadarbību starp dažādām grupām un institūcijām,
- partnerību darbība bija balstīta uz sociālu, teritoriālu un kopienas principu tā vietā, lai koncentrētos uz kādu vienu sfēru,
- partnerības tiecās iesaistīt arī sociāli atstumtās grupas,
- partnerību biedri veicināja izpratni pat lauku attīstību plašākā sabiedrībā, un šis process bija balstīts uz līdzdalību (Tisenkopfs & Šūmane, 2003a, Tisenkopfs & Šūmane, 2004a).

Lauku partnerības programma paredzēja aktivitātes lauku attīstībai Latgalē, un to atbalstīja Lielbritānijas valdība, savukārt finansēja PHARE 2000. Programmas mērķis - ieviest lauku partnerības kā institūcijas lauku attīstībā, kuras iesaistītu dažādus aģentus: pašvaldības, privāto sektoru, valsts institūcijas, NVO un kopienu grupas. Partnerības uzdevums bija

izstrādāt attīstības stratēģijas un tās realizēt, piešķirot kopienu grupām nelielus grantus. Šajā programmā tika iedibinātas trīs partnerības, katra savā Latgales rajonā (Rēzeknē, Daugavpilī un Balvos). Tās bija trīs pilotpartnerības Latvijā, jo tika plānots, ka partnerības būs būtisks mehānisms LEADER+ ieviešanai (Tisenkopfs & Šūmane, 2003a). Arī šobrīd šīs trīs partnerības veiksmīgi darbojas, īpaši tas sakāms par Balviem un Daugavpili. Promocijas darba autore ir veikusi vairāku partnerības grupu aptauju 2004. gadā toreizējās Rēzeknes, Balvu un Daugavpils partnerībās, lai pētītu, kā tās darbojās un kādi bijuši partnerību darbības ieguvumi tajās iesaistīto cilvēku skatījumā (Paula, 2008). Tika aptaujātas septiņas iniciatīvu grupas, un partnerību darbības analīzē tika izmantota prakses kopienu teorija, lai analizētu mijiedarbības procesus partnerībā, pieredzes apmaiņu un mācīšanās procesus (prakses kopienu teorija apskatīta promocijas darba 3. nodaļā). Darbošanās partnerībā prasa aģentu sadarbību, kas var tikt attīstīta savstarpējās mācīšanās procesā, jo partnerību darbībā iesaistīti aģenti ar ļoti atšķirīgu pieredzi, lokālām zināšanām un prasmēm. Mācīšanās var attīstīt stabilas sadarbības grupas – prakses kopienas (Wenger, 1998b), taču pētījumos tika konstatēts, ka pirmajās partnerībās to izveidošanās sākumposmā mācīšanās nereti netika novērtēta.

Šobrīd partnerību vietējās rīcības grupas sekmīgi darbojas visā Latvijas teritorijā, par to liecina veiktie pētījumi un partnerību darbības programmu izvērtējums (piemēram, LVAEI, 2011a; LVAEI, 2011b). Plānošanas periodā no 2014. līdz 2020. gadam LEADER pieejas īstenošanu Eiropas Savienībā plānots paplašināt, piesaistot ne tikai Eiropas lauksaimniecības fonda lauku attīstībai, bet arī Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonda, Eiropas Reģionālās attīstības fonda un Eiropas Sociālā fonda finansējumu vietējā mēroga iniciatīvām un sekmējot koordināciju starp dažādiem fondiem vietējā līmenī. Šādu pieeju sauc par sabiedrības virzītu vietējo attīstību, kuru Latvijā plānots īstenot, piesaistot divu fondu finansējumu: ELFLA un EJZF, kur ELFLA ir izvēlēts par vadošo fondu („LEADER pieejas īstenošana”).

Nevalstiskās organizācijas (NVO) ir nozīmīgs pilsoniskās sabiedrības elements, kas apvieno cilvēkus pēc interesēm, vērtībām un idejām. Tās veicina horizontālo saišu veidošanos starp kopienas locekļiem. Pētījumi liecina, ka nabadzīgākā lauku iedzīvotāju daļa nav plaši iesaistīta NVO darbībā savas atstumtības un vēsturiskās pieredzes sadarbības ziņā dēļ. Jau pirms vairāk nekā desmit gadiem tika secināts, ka lauku NVO Latvijā aktīvākās iedzīvotāju kategorijas, kuras darbojas sociālo problēmu risināšanas, nabadzības novēršanas, sociālās integrācijas, lauku cilvēku aktivizēšanas un to iesaistīšanas kopienas dzīves un teritoriālās plānošanas jomās, ir sievietes, jaunieši un pensionāri (Tisenkopfs & Zobena, 2003). Vēsturiski aktīvas ir bijušas lauksaimnieciskās ražošanas pārstāvju

biedrības, no kurām dažas ir visai respektablas politikas veidošanā un ietekmē, tajā pašā laikā Latvijas Pašvaldību savienība savulaik ir gana kritizēta par nespēju pārstāvēt vispārīgas lauku iedzīvotāju intereses (Tisenkopfs & Zobena, 2003). Šobrīd Latvijā izveidojušās daudzas organizācijas nevalstiskajā sektorā (2013. gadā tādu bija 17550 (Šimanska, Neilande, Bite, & Pīpiķe, 2013)), kas ar dažādiem panākumiem un intensitāti darbojas gan pilsētās, gan lauku novados. Pētījumā konstatēts, ka starp NVO blīvumu un teritoriālās attīstības indeksu pastāv statistiski nozīmīga pozitīva, bet vāja saistība (korelācija) Latvijā kopumā, līdz ar to tiek secināts, - jo lielāks NVO blīvums, jo augstāks teritoriālās attīstības indekss (Šimanska et al., 2013, 18. lpp.). Autoru kolektīvs gan atzīst, ka korelācija ir vāja, un salīdzinot datus (NVO blīvumu novados un teritoriju attīstības indeksa rādītājus) dažādu novadu griezumos, var redzēt arī nesakrītību. Mainīgas tendences novērojamas arī jaunu organizāciju izveidē, par ko liecina pētījumi NVO jomā (piem., Šimanska et al., 2013) – organizāciju skaits kopš 2010. gada samazinās. Gandrīz puse no organizācijām ir reģistrēta Rīgā (45%).

Iedzīvotāju iniciatīvas un organizācijas atbalsta dažādas NVO apvienības, piemēram, Latvijas Pilsoniskā alianse, Latvijas Lauku forums, Kopienų Iniciatīvu fonds un citi fondi. Šimanskas un līdzautoru pētījums par NVO Latvijā parāda, ka organizāciju mērķtiecīga darbība iedalāma divās kategorijās: 1) ir biedrības un nodibinājumi, kuri orientējas uz pārmaiņām savas mērķa grupas vai plašākas sabiedrības uzskatos un rīcībā, 2) ir biedrības un nodibinājumi, kuru darbība ir vairāk konservatīva un kuru aktivitātes ir orientētas uz mērķa grupas atbalstu esošās situācijas un esošā normatīvā regulējuma ietvaros (Šimanska et al., 2013, 14.-15. lpp.).

Jāatzīmē, ka kopienu iniciatīvas laukos var tikt realizētas ne tikai kā starptautiskas pieredzes apgūšana sadarbības projektos, tomēr tā paver konkrētām iedzīvotāju kategorijām iespējas stiprināt savu rīcībspēju laukos. Šādas sākotnēji ārēji iniciētas kustības var attīstīties par vietējo iniciatīvu izpausmes praksēm; par to liecina, piemēram, mikrokredīta kustība lauku sieviešu uzņēmējdarbības atbalstam (Krūzmētra, M. (zin.red.), 2009). Tomēr ne vienmēr ir nepieciešama ārējas pieredzes apgūšana, kaut arī ārēju faktoru ietekmē vietējie attīstības aģenti mobilizē savu darbību un apvienojas kopīgu mērķu realizēšanai. Šādas situācijas novērojamas lauku ražotāju (uzņēmēju) gadījumā, piemēram, veidojot kooperatīvus. Šobrīd Latvijā darbojas dažādi fondi un organizācijas, kuras organizē pasākumus kopienu atbalstam, tiecas kopienu intereses pārstāvēt nacionālā līmeņa lēmumu pieņemšanas institūcijās, koordinē ciešāku sadarbību starp lauku attīstībā iesaistītajiem sociālajiem aģentiem vertikālā un horizontālā līmenī. Vertikālā līmenī darbojas Valsts Lauku tīkls, Lauku atbalsta dienests, arī Latvijas Lauku forums un organizācijas, kuras apvieno NVO. Horizontālā

līmenī īpaša loma ir kopienu fondiem un Latvijas Lauku forumam. Līdztekus citām aktivitātēm minētās organizācijas piedāvā platformu kopienu diskusijām, pieredzes apmaiņai un izglītošanai, piemēram, kopienu forumus, lauku kopienu nedēļas, lauku kopienu parlamenta aktivitātes.

2.3. Dzīvotspējīgas lauku kopienas un to rīcībspēja: jēdzienu konceptualizācija

Kopienu studiju pieejas ietvaros pētnieki analizē dažādus ar kopienas dzīvi saistītus aspektus, un pēdējās desmitgadēs aizvien lielāku ievērību gūst kopienu dzīvotspējas (*community resilience*) jēdziens, ar to saprotot kopienu spēju gan pielāgoties un pretoties jauniem ārēju faktoru radītiem apstākļiem un ietekmēm, gan iespējamos riskus izmantot savā labā, stiprinot savu kapacitāti, mācoties un attīstot jaunas prasmes (Scott, 2013). Akadēmiskajā vidē sadarbībā ar praktiķiem tiek organizētas konferences un semināri, kas veltīti šai tēmai. Piemēram, Eiropas Lauku sociologu asociācijas organizētajā kongresā 2013. gadā Florencē vairākās tematiskās sekcijās pētnieki un politikas veidotāji no dažādām pasaules valstīm dalījās savā pieredzē, analizējot kopienu dzīvotspēju ietekmējošos faktorus, kopienu lomu sociālo pārmaiņu kontekstā laukos, politikas kapacitāti atbalstīt dzīvotspējīgu lauku attīstību, vietas piesaistes un dzīvotspējas savstarpējo ietekmi, kopienu dzīvotspēju ekonomiskās krīzes laikā un pēckrīzes apstākļos, digitālo tehnoloģiju lomu dzīvotspējas veicināšanā u.c. (piemēram, Zwiars, Markantoni & Strijker, 2013; Quaranta, Wilson, Salvia & Kelly, 2013; Lendvay, 2013). Analizēt kopienu dzīvotspēju un definēt tās indikatorus ir liels izaicinājums, jo kopienas ir daudzveidīgas, atšķirīgas ir analīzes pieejas un izpratnes par kvantitatīvo un kvalitatīvo indikatoru sistēmām (Zautra, Hall & Murray, 2008). Eiropā saistībā ar lauku attīstību un lauksaimniecību diskusijās par vides ilgtspēju, mobilitāti, cilvēku sabiedrības un vides ievainojamību (*vulnerability*) lauku teritorijās iezīmējas diskursi, kas orientējas uz ievērojamāku lokalitātes respektēšanu (Marsden, 2009). Savā pārskatā par dzīvotspējas jēdzienu saistībā ar lauku attīstību M. Skots analizē divas pieejas: līdzsvara un evolucionāro (Scott, 2013). Evolucionārā pieeja šķiet pieņemamāka diskusijās par kopienu ilgtspēju un spēju pielāgoties ārēju apstākļu radītajam šokam un apdraudējumam. M. Skots norāda, ka lauku studijās dominē divas tēmas saistībā ar dzīvotspēju: pirmā ir lauksaimniecības loma sociāli ekoloģiskajā dzīvotspējā, bet otrā – kopienu dzīvotspējas aspekti lauku apvidos (Scott, 2013, p. 602). Saistībā ar promocijas darba ievirzi ir jāatzīmē, ka kopienu izpētes gadījumos autori pievēršas relokalizācijas procesam kā līdzeklim,

kas veicina dzīvotspēju un stimulē virzību uz videi draudzīgāku ekonomiku un dzīvesveidiem, radot ciešāku saslēgšanos ar vietējo ekonomiku.

M. Skots norāda, ka aizvien aktuālākais kopienu dzīvotspējas jēdziens idejiski ir bijis ietverts diskusijās gan par neoendogēno lauku attīstību, gan par mācīšanos kopienās resursos balstītās kopienas attīstības pieejās (*asset-based community development approaches*) lauku attīstībā, gan diskusijās par kopienas kapacitātes (rīcībspējas) celšanu (Scott, 2013, p. 603). Kopienu studijas parāda, kā dažādas kopienas daļas, arī tās, kuras identificējamās aiz ģeogrāfiski noteiktām vietējās teritorijas robežām, sader kopā un ka kopiena kā veselums ir kaut kas lielāks nekā tās daļu summa (Crow, 2008, p. 137). Kopienu dzīvotspējas jēdziens ietver ideju par kopienas ilgtspēju. Eiropas lauku attīstības politikas diskursos ilgtspējīga attīstība ir kļuvusi par vadošu ideju, kas tiek realizēta dažādās lauku attīstības programmās un resursu menedžmenta stratēģijās, īpaši tajās, kas saistītas ar integrētu lauku attīstību (Bruckmeier & Tovey, 2008, pp. 314). Daudzi indivīdi un sociālie aģenti atbalsta ilgtspēju un virzību uz ilgtspējīgu sabiedrību, taču, ciešāk papētot, kļūst skaidrs, ka šos procesus katrs izprot citādi, līdz ar to arī nav vienprātības, kas būtu saglabājams ilgtermiņā, piemēram, vietējās kopienas, nākamo paaudžu ekonomiskā labklājība, biodaudzveidība vai cilvēce kā tāda. Raugoties no ekoloģiskās ekonomikas perspektīvas, kopienas ilgtspēja ir sarežģīts jēdziens, kas cita starpā ietver pilntiesīgu kopienas locekļu līdzdalību kopienas sociāli politiskajā sistēmā, taisnīgu ienākumu sadali un „sadarbību” ar dabas vidi, nevis dominēšanu pār to (Tisdell, 1993). Tātad ilgtspēja paredz vairāku pīlāru – vides, ekonomiskā, sociālā, institucionālā - līdzsvarotu attīstību.

Lauki Eiropas Savienībā aizņem 90% no tās teritorijas, un tur dzīvo 56% ES iedzīvotāju (Schouten, van der Heide, Heijman & Opdam, 2012, p. 165), saskaņā ar Lauku attīstības programmas 2014.-2020. gadam datiem Latvijā lauku teritorijās dzīvo ap 32% valsts iedzīvotāju, turklāt lauksaimniecība un mežsaimniecība Eiropas lauku reģionos ir dominējošās nozares, kuras ietekmē gan dabas resursu izmantošanas prakses, gan lauku ainavu un tās transformācijas (Schouten et al., 2012, p. 165). Šīs teritorijas joprojām piedzīvo pārmaiņas, kas radušās intensifikācijas, marginalizācijas, specializācijas un ražošanas koncentrācijas rezultātā: pieaugošas telpiskas lauku teritoriju atšķirības saistībā ar ekonomiskajiem, sociālajiem un vides rezultātiem (Schouten et al., 2012, p. 165). Kā piemēru A.H.M. Šoutena (*A.H.M. Schouten*) ar līdzautoriem min to, ka ir reģioni, kur zemnieki maksimizē ekonomisko vērtību, efektīvi ražojot pārtikas produktus pasaules tirgum, citos reģionos ienākumi tiek gūti no multifunkcionālām aktivitātēm, taču ir arī tādi reģioni daudzās ES valstīs, no kuriem jaunieši un ģimenes dodas projām, kā rezultātā veidojas depopulācija un sabiedrība noveco (Schouten et al., 2012, p. 165). Līdzīga situācija ar nevienmērīgu attīstību

un tendencēm ir novērojama arī Latvijā (skat. Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2013).

Mūsdienās pieņemts uzskatīt, ka kopienu ietekme uz indivīdu ir būtiski mazinājusies arī lauku vidē. Dažādos pētījumos tomēr atklājas cita realitāte. Kopienas ietekme uz indivīdu lēmumiem, palikt un dzīvot laukos, un turpināt nodarboties ar laukos ierastajām un tradicionālajām aktivitātēm vai uzsākt ko jaunu, var būt visai ievērojama. Lai pamatotu šo apgalvojumu, var atsaukties, piemēram, uz G. Krova (Crow, 2008, p. 137) rakstā minēto pētījumu, kas veikts Anglijas ziemeļrietumos Kambrijā (Cumbria) (Bennett, Carroll, Lowe & Phillipson, 2002). Pētījuma laikā veiktas intervijas ar zemniekiem, kuri, vēloties saglabāt ģimenes biznesu un uzturēt kopienas saites, apliecināja gatavību turpināt mājlopu audzēšanu un turēšanu, atjaunojot saimniekošanu iepriekšējos apmēros pat pēc tam, kad mājlopu fermas reģionā bija smagi cietušas no bīstamās mutes un nagu sērgas (Bennett et al., 2002, p. 115). Tāpat individuālos lēmumus turpināt uzņēmējdarbību arī tad, ja tā ir apdraudēta, ietekmējusi piederības izjūta kopienai un arī tās sociālā loma. Kopienas aģentu loma tiek akcentēta, analizējot kopienas resursu apsaimniekošanas prakses un iespējas lauku ilgtspējas kontekstā (piemēram, Glass, Price, Warren & Scott (eds), 2013).

Par piesaisti vietai un sociālo attiecību lomu kopienas dzīvotspējas kontekstā raksta arī P. Makmanuss (*P. McManus*) ar līdzautoriem, kuri veikuši pētījumu Austrālijas lauku kopienās, intervējot 115 zemniekus (McManus, Walmsley, Argent, Baum, Bourke, Martin, Pritchard & Sorensen, 2012). Autori secina, ka lauku politikas veidošanā jāakcentē lauku kopienu dzīvotspēja, kur sociālos un ekonomiskos aspektus nevajag pretstatīt, bet tie jāiesaista kā savstarpēji papildinoši (McManus et al., 2012, p. 21). Tas nozīmē, ka lauku kopienai kā teritoriālajai kopienai ir būtiski gan dzīvotspējīga ekonomika, gan vietējās dabas vides kvalitāte, gan iedzīvotāju vidū spēcīga piederības izjūta.

Dzīvotspēja tās plašākajā nozīmē tiek definēta kā sistēmas kapacitāte pastāvēt tās esošajā funkcionēšanas stāvoklī, sistēmai piedzīvojot traucējumus un pārmaiņas, kā arī adaptēties nākotnes izaicinājumiem un transformēties tā, lai tiktu veicināta tās funkcionēšana (Keck & Sakdapolrak, 2013, p. 8). Kā atzīmē M. Lendvejs (*M. Lendvay*), lauku kopienu dzīvotspējas jēdziens pēdējos gados tiek izmantots aizvien biežāk, un kopienu dzīvotspēja tikusi pētīta saistībā ar kopienu attīstību, kopienas veselību, resursu atkarību un ilgtspēju (Lendvay, 2013, p. 121). G. Krovs (*Crow G.*), atsaucoties uz dažādiem pētījumiem, secina, ka kopienu neraksturo tikai izjūta starp „mēs šajā lokalitātē” un pārējo pasauli, un kopienu studiju pieeja ir gana elastīga, lai pētījumos ņemtu vērā šo faktu (Crow, 2008, p. 137).

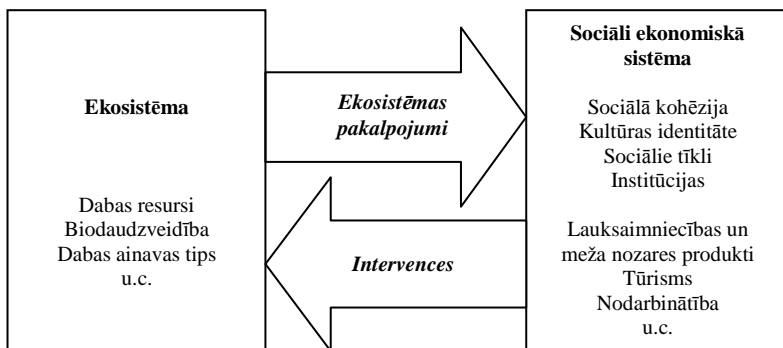
M. Lendvejs analizē, kā lauku kopienu dzīvotspēja tiek konceptualizēta un kā mainījusies šī jēdziena nozīme no divu pieeju - sociāli ekoloģiskās sistēmas un kopienu psiholoģijas – perspektīvas (Lendvay, 2013). Pētnieki, kuri analizē kopienu dzīvotspēju, parasti izmanto vienu no šīm divām būtiski atšķirīgajām pieejām; atsevišķi pētījumi liecina par šo pieeju integrēšanas mēģinājumiem. Sociāli ekoloģiskās sistēmas pieeja un kopienu psiholoģijas pieeja ir divi līdzās pastāvoši veidi, kuri izmantojami, analizējot pārmaiņas lauku reģionos, kopienās un pētot to dzīvotspēju. Sociāli ekoloģiskās sistēmas pieejas pamatideja ir raudzīties uz pētāmo problēmu kompleksi, ņemot vērā dažādos līmeņos savstarpēji saistītu elementu attiecības, savukārt kopienu psiholoģijas pieeja orientējas uz indivīdu un grupu adaptīvām kapacitātēm (Lendvay, 2013, p. 121). Dž. Karanta (*G. Quaranta*) ar līdzautoriem atbalsta ideju par lauku teritoriju kā sociāli ekoloģisku sistēmu, kuru nedrīkst uztvert kā izolētu, bet drīzāk kā kompleksu mijiedarbību starp savstarpēji atkarīgām daļām un procesiem, kuri notiek daudzveidīgos telpas un laika mērogos, kur savukārt izmaiņas kādā no komponentiem vai procesiem var novest līdz pārmaiņām citos un būtiski ietekmēt visas sociāli ekoloģiskās sistēmas dzīvotspēju (Quaranta, Wilson, Salvia & Kelly, 2013, p. 123).

M. Lendvejs uzsver, ka, analizējot kopienu dzīvotspēju, ir svarīgi ņemt vērā šādus aspektus: *kā* dzīvotspēja tiek pētīta, attiecībā *pret ko* jābūt dzīvotspējīgam, un *kas* ir saglabājams (Lendvay, 2013, p. 122). Tā kā kopienas definīcijas un izpratnes ir atšķirīgas un kopienas veic dažādas funkcijas, svarīgi apzināties, vai dzīvotspēja saistāma ar *kopienu kā reģionu* vai *kopienu kā sociālu sistēmu*, kas apvieno grupas un indivīdus, un kādā līmenī dzīvotspēja ir nozīmīga kopienas ietvaros – grupām vai indivīdiem. Nākamais aspekts – *pret ko* (kādiem faktoriem, ārējām ietekmēm, traucējumiem) kopienai jābūt dzīvotspējīgai – nozīmē to, ka jāņem vērā, kā ārējās ietekmes un traucējumi tiek uztverti kopienā un kāda nozīme tiem tiek piešķirta, piemēram, vai ārējās ietekmes ir kā pārmaiņu aģenti, kas veicina inovācijas un pozitīvas pārmaiņas kopienas dzīvē, vai tie tiek uztverti tikai kā draudi, pret kuriem jācīnās un, kopienai adaptējoties, jāspēj noturēties relatīvi stabilā stāvoklī. Domājot par to, *kas* ir saglabājams, jāapzinās, ka uz lauku kopienām nevar attiecināt kaut kādu „vispārīgu dzīvotspēju”, jo kopienas veido dažādi aģenti, interešu grupas un iesaistītās puses, un katram no šiem kopējās sistēmas elementiem var būt gan savas intereses, gan atšķirīga vienu un to pašu ārējo faktoru iedarbība, gan atšķirīgas atbildes reakcijas uz ārējo faktoru ietekmi (Lendvay, 2013, p. 122). Tādēļ M. Lendvejs uzsver, ka nepastāv *viena kopienas dzīvotspēja*, bet gan *vairākas dzīvotspējas kopienā*, un, palielinot viena aģenta dzīvotspēju vai reaģējot uz vienu konkrētu ārējo traucēkli, var mazināties citu sistēmas daļu dzīvotspēja (Lendvay, 2013, pp. 122). Līdzīgu jautājumu

uzdod M. Keck (*Keck M.*) un P. Sakdapolraks (*Sakdapolrak P.*): kā interesēs dzīvotspēja jāveido un kas kopienā ir ieguvējs vai zaudētājs dzīvotspējas veidošanas procesā (Keck & Sakdapolrak, 2013, p. 14)?

Dzīvotspējas jēdziens sociālajās zinātnēs pārņemts no dabas zinātnēm, kur tas izmantots, lai raksturotu ekosistēmu spēju absorbēt pārmaiņas un ārēju apstākļu ietekmi, joprojām saglabājot savu stāvokli, struktūru un uzvedības veidus. Taču kā raksta V.N. Edžers (*W.N. Adger*), sociāli ekoloģisku sistēmu gadījumos, kādas ir arī teritoriālās lauku kopienas, dzīvotspējas jēdziens iegūst citādu nozīmi, jo jāņem vērā, piemēram, noviržu un pārmaiņu politiskās un antropogēnās dimensijas (Adger, 2000; Skerratt, 2013, p. 36). T. Mārsdens rosina sociālajās zinātnēs pievērst vairāk uzmanības alternatīvu un sarežģītāku lauku attīstības sociāli ekoloģisku modeļu izveidei, jo sociāli ekoloģiskās un eko-ekonomiskās attiecības ir nozīmīgas gan lauku, gan pilsētu iedzīvotājiem (Marsden, 2009, p. 128), īpaši mūsdienu apstākļos, kad lauku teritorijas kļuvušas ievainojamas, piedzīvo mobilitātes un nodarbinātības ar centieniem pēc ilgtspējas. Arī A.H.M. Šoutena ar līdzautoriem lauku teritorijas skata kā sociāli ekoloģiskas sistēmas, kurām raksturīgas sociāli ekonomiskās jeb cilvēka veidotās iezīmes un ekoloģiskās jeb biofiziskās iezīmes (Schouten et al., 2012, p. 166). Starp šīm apakšsistēmām (ekosistēmu un sociāli ekonomisko sistēmu) pastāv ciešas attiecības, ko A.H.M. Šoutena ar līdzautoriem shematiski attēlo savā rakstā (Schouten et al., 2012, p. 166). Vienkāršotākā veidā šī ideja parādīta 2.2. attēlā.

Vides, sociāli ekonomiskais un politiskais ietvars

2.2.attēls. Sociāli ekoloģiskās sistēmas iezīmes un tās apakšsistēmu savstarpējās attiecības. Adaptēts no *Schouten et al., 2012, p. 166.*

Sociāli ekonomisko sistēmu veido indivīdi, sociālās grupas, tīkli un institūcijas (noteikumi, regulējums un procedūras). Šie aģenti iejaucas ekoloģiskajā sistēmā jeb - citādi varētu teikt - ar to mijiedarbojas. Atsaucoties uz citu pētnieku darbiem, A.H.M. Šoutena ar līdzautoriem skaidro, ka sociāli ekonomisko sistēmu veido gan sociālie, gan ekonomiskie komponenti, un procesiem katrā no šiem komponentiem ir nozīmīga loma, nosakot, kāda būs mijiedarbība ar ekoloģisko sistēmu, jo šī mijiedarbība tieši un netieši modificē ekosistēmas struktūru un funkcijas. Cilvēka iejaukšanās jeb intervences piemēri ir dabiskās ekosistēmas pārvēršana lauksaimniecības sistēmā, piemēram, mežu stādīšana, zemju apūdeņošana un plūdu kontroles rezervuāru izbūve. Cilvēka iejaukšanās gadījumā var veidoties arī negatīvs efekts. Pārvaldes sistēma tiek uztverta kā ārēja ietekme uz sociāli ekoloģisko sistēmu un atrodas virs tās, būdama kā sociāli ekoloģiskās sistēmas priekšnosacījums.

Ja runājam par kopieni kā sociāli ekonomiskās sistēmas elementu, tad uz to attiecināms arī sociālās dzīvotspējas jēdziens. Sociālo sistēmu dzīvotspēju V.N. Edžers definē kā kopienas sociālās infrastruktūras spēju izturēt ārējus šokus (Adger, 2000, p. 361). Sociālās dzīvotspējas pamatā ir vairāki principi: spēja uzturēt pastāvīgumu (stabilitāti), pielāgošanās spēja un spēja pārveidoties (Keck & Sakdapolrak, 2013, p. 6). Visas sociālās dzīvotspējas definīcijas saistītas ar sociālām vienībām (indivīdu, organizāciju vai kopieni) un to spējām vai kapacitāti paciest, absorbēt, sadzīvot un pielāgoties dažāda veida vides un sociālajiem draudiem (iekšējiem un ārējiem) (Keck & Sakdapolrak, 2013, p. 6).

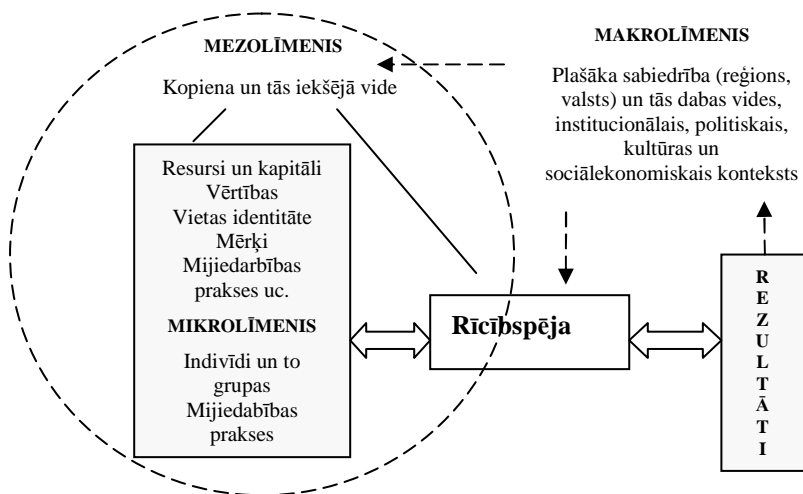
A.H.M. Šoutena ar līdzautoriem savā pētījumā analizē, kā lauku attīstības politikas Eiropā veicina lauku teritoriju dzīvotspēju (Schouten et al., 2012). Viņi izmanto deviņus sociāli ekoloģisko sistēmu dzīvotspējīgas attīstības kritērijus (Walker & Salt, 2006) politikas mērķu izvērtēšanas ietvara izveidei. Kritēriji ir šādi: daudzveidība (*diversity*), modularitāte (*modularity*), ekoloģiskais mainīgums (*ecological variability*), lēno mainīgo atzīšana (*acknowledging slow variables*), ciešas atgriezeniskās saites (*tight feedbacks*), sociālais kapitāls (*social capital*), inovācijas (*innovation*), dažādi pārvaldības līmeņi (*different levels of governance*) un nenovērtējami ekosistēmas pakalpojumi (*unpriced ecosystem services*) (Schouten et al., 2012; Walker & Salt, 2006). Uz ekosistēmām attiecināmie kritēriji ir daudzveidība (sugu daudzveidība, ekosistēmu tipi un ražas), ekoloģiskais mainīgums (lauku ekosistēmu adaptīvais menedžments) un modularitāte (biodaudzveidības parcelēšana (kategorizēšana) telpā, laikā vai organizatoriskajā struktūrā, lai veicinātu ekosistēmas pakalpojumu nodrošināšanu). Sociāli ekonomiskās sistēmas kritēriji ir daudzveidība (lauksaimniecības preču un pakalpojumu dažādība), sociālais kapitāls (stipras saites jeb tīkli starp iesaistītajām pusēm laukos), dažādi pārvaldības

līmeņi (pārvaldības struktūru un izpildvaras līmeņu dažādība) un modularitāte (dažādi organizatorisko struktūru un fermu struktūru tipi). Ekosistēmu pakalpojumu vērtēšanai izmantoti šādi kritēriji: daudzveidība (to ekosistēmas pakalpojumu, kas tiek uzskatīti par derīgiem, tipu daudzveidība), ciešas atgriezeniskās saites (vietējais piedāvājums un pieprasījums lokālajā pārtikas piegādes ķēdē, vietējie risinājumi ekosistēmas pakalpojumu nodrošināšanai) un nenovērtējami ekosistēmas pakalpojumi (nenovērtējamo ekosistēmas pakalpojumu uzturēšanas izmaksas). Sociāli ekonomiskās sistēmas ietekmes uz ekosistēmu jeb intervences izvērtēšanai izmantoti šādi kritēriji: lēno mainīgo atzīšana (ilgtermiņa politikas perspektīva) un inovācijas (eksperimenti un jaunas iniciatīvas vietējo iesaistīto pušu līmenī) (Schouten et al., 2012, p. 171).

S. Skereta (*S. Skerratt*), analizējot lauku kopienu dzīvotspējas jēdzienu, tiecas parādīt diskursus, kādos jēdziens tiek lietots (Skerratt, 2013). Viņa norāda, ka dominējošais diskurss dažādos starptautiskos pētījumos ir saistīts ar kopienu spēju atgūties no ārēja šoka jeb ārējo faktoru negatīvas iedarbības. Vienlaikus viņa secina, ka pētījumos iezīmējas ideja arī par cita veida diskursu – par kopienām kā proaktīvu pārmaiņu ieviesējām, kuras ne tikai reaģē uz ārējiem faktoriem un absorbē to nelabvēlīgo ietekmi, bet arī pielāgojas, pārmaiņu rezultātā attīstot savu kapacitāti un prasmes (Skerratt, 2013, p. 36). Tādēļ analizējot dzīvotspēju, būtu jāņem vērā arī citi ar kopienu saistīti jēdzieni un raksturlielumi, piemēram, sociālais kapitāls (Skerratt, 2013. p. 36) vai vietas piesaiste (Zwiers, Markantoni & Strijker, 2013). Savus argumentus S. Skereta pamato, balstoties uz kopienu pieredzi Skotijā saistībā ar zemes īpašumtiesībām. Dažādu autoru darbos iezīmējas atšķirīgi viedokļi par dzīvotspēju kā procesu vai stabilitātes stāvokli (rezultātu). Liela daļa uzskata, ka dzīvotspēja ir drīzāk process vai spēja adaptēties un stabilitāte zināmā mērā šādā gadījumā varētu liecināt par dzīvotspējas trūkumu. Kopienas resursu dažādība (ekonomiskā attīstība, sociālais kapitāls, informācija un komunikācija, kopienas kompetence) ir būtisks dzīvotspēju ietekmējošs faktors un veicina kopienas spēju adaptēties.

Kopienas iesaisti vietējā lauku attīstībā apzinājušies gan teorētiķi, gan praktiķi (piemēram, sociālie zinātnieki, politikas veidotāji, dažāda līmeņa un jomu lēmējinstiucijas un izpildvaras) daudzās valstīs. Kopienas iesaiste un vietējās kompetences izmantošana attīstības procesos dažādās formālās un mazāk institucionalizētās līdzdalības formās, gan iniciējot to veidošanos „no augšas”, gan akceptējot iniciatīvas „no apakšas”, ir pazīstama teju katrā sabiedrībā. Šī pieredze un kopienas līdzdalības formas dažādās valstīs vēsturiski tomēr veidojušās visai atšķirīgi. Piemēram, izteiktāka un aktīvāka lauku kopienu pārstāvniecība formālās kopienu organizācijās un struktūrās, to līdzdalība un iesaiste vietējo problēmu

risināšanā vērojama angļiski un vāciski runājošajās zemēs. Par to liecina arī daudzi gadījumu izpētes apraksti un tematiski pētījumu pārskati (piemēram, Clark, Southern & Beer, 2007). Svarīgi apzināties, kādi atbalsta instrumenti pieejami sociālajiem aģentiem lauku teritorijās, lai stiprinātu lauku un līdz ar to kopienu dzīvotspēju (politikas lēmumu ietekmi uz lauku dzīvotspēju pētījuši, piemēram, Dž. Karanta ar līdzautoriem (Quaranta et al., 2013, p. 123)). Aizvien vairāk tiek uzsvērtā zināšanu un mācīšanās procesu nozīme attīstības plānošanā un realizēšanā, kas ietver dažādu iesaistīto pušu zināšanu un kompetences apmaiņu un menedžmentu. Vietējo zināšanu jeb lokālās kultūras transformēšanu vietējai teritorijai pieejamos resursos akcentē K. Rejs, norādot, ka kultūras ekonomika darbojas kā stratēģija, kura virza iepriekšminēto transformāciju (Ray, 1998, p. 9). Ilgtspējīga lauku attīstība nav iedomājama bez dzīvotspējīgas vietējās kopienas, tādēļ tās iesaiste attīstības procesos ir neizbēgama. Vietējās kopienas piesaiste lēmumos par lauku sociāli ekonomiskās struktūras pārmaiņām, zemes resursu izmantošanu un attīstības plānošanu tiek praktizēta daudzviet Eiropas valstīs (par to liecina daudzi pētījumi, piemēram, Skotijas pieredze atspoguļota Dž.L. Midgleja (*J.L. Midgley*) un līdzautoru pētījumā (Midgley, Shucksmith, Birnie, Geddes, Bayfield & Elston, 2005)). To pieprasa arī ES lauku attīstības politikas uzstādījumi. Kopienas plašākā sociālā struktūrā darbojas kā starpnieki starp indivīdu, mazajām grupām un makrovidi (skat. 2.3. attēlu).

2.3. attēls. **Kopiena un tās rīcībspēja** (L. Paulas konstrukcija, Zobena & Paula, 2014, 334. lpp).

Dzīvotspējīgas lauku kopienas nav iedomājamas bez prasmēm izmantot to rīcībā esošos resursus un iespējas, aktīvi līdzdarboties lēmumu pieņemšanā un mērķtiecīgi realizēt savas ieceres. Šī spēja promocijas darbā tiek raksturota kā kopienas rīcībspēja un tālāk tiks apskatīta detalizēti. Latvijā rīcībspējas jēdziens pirmo reizi plašāk lietots, sākot no 2005. gada tautas attīstības pārskata par rīcībspēju reģionos (Zobena (galv.red.), 2005). Rīcībspējas jēdziens tautas attīstības kontekstā saistāms ar A. Sena (A. Sen) darbiem par rīcībspējas [iespēju] pieeju jeb *capability approach*, kuras centrā ir indivīda labklājība, dzīves kvalitāte, indivīda iespēju paplašināšana un izvēles iespējas (Sen, 1999). A. Sena idejas tālāk attīstījuši un operacionalizējuši citi autori (piemēram, Robeyns, 2005; Alkire, 2005; Nussbaum, 2003).

Rīcībspējas jēdzienu definē gan indivīda, gan kopienas līmenī. Indivīda sociālā rīcībspēja tiek skaidrota kā indivīda „spēja izmantot sabiedrības piedāvātās darbības iespējas” (Zobena (galv.red.), 2005, 12. lpp.). Jēdzienu „rīcībspēja” veido divi citi jēdzieni – „rīcība” un „spēja”, turklāt „spēja” te skatāma vismaz divās nozīmēs: lai indivīds varētu jeb spētu aktīvi rīkoties, viņam jāsasniedz konkrēts varēšanas līmenis, tātad – jābūt apveltītam ar noteiktām dotībām, zināšanām un prasmēm jeb, to visu kopā liekot, **spējām**, kā arī ar **iespējām** jeb izdevībām mērķtiecīgi realizēt savas ieceres ar aktīvu dalību un rīcību. Iespējas nereti nosaka ārēji apstākļi, ko indivīdam vienam pašam izmantot (kā arī ietekmēt) ir visai grūti, taču, darbojoties kopienā līmenī, to var realizēt.

Analizējot pieejamos jēdzienu skaidrojumus angļu valodā rakstītajos akadēmiskajos avotos, jāsecina, ka kopienas rīcībspējas būtībai un tulkojumam latviešu valodā visprecīzāk atbilst divi angļu valodā lietotie jēdzieni: *community capacity* un *capability*. Pirmais ir biežāk minēts un analizēts, turklāt cieši saistīts ar ideju par kopienas rīcībspējas veidošanu un attīstīšanu (*capacity building*), piemēram, sociālā darba jomā, veselības aprūpē un prevencē, publisko pakalpojumu nodrošināšanā, arī lauku attīstības kontekstā. Savukārt otrais (*capability*) tiek minēts retāk, lai gan saturiski ietver ļoti līdzīgu jēgu. R.Dž. Časkins (R. J. Chaskin) ar līdzautoriem secina, ka ir maz mēģinājumu sistemātiski konceptualizēt kopienas rīcībspējas (tulkojot no *community capacity*) jēdzienu un ir atšķirīgi autoru fokusi: vieni autori vairāk pievērš uzmanību kopienas veidošanas procesiem, akcentējot vietējo resursu, prasmju un problēmu risināšanas iemaņu lomu, citi autori savukārt akcentē kopienas indivīdu līdzdalību attiecību veidošanās procesā, kopienas veidošanā, lēmumu pieņemšanā un rīcībā, vēl citi raksta par kopienas kompetenci un varēšanu sasniegt izvirzītos mērķus, apvienojot individuālās un kopienas līmeņa spējas un radot tādu vidi, kas veicina panākumus (Chaskin, Brown & Venkatesh, 2001, p. 10).

Bieži vien, lai kopienas lēmumi sniegtu reālus rezultātus, jāpaiet ilgam laikam.

Pētot angļu valodā rakstīto teorētisko literatūru un pētījumus saistībā ar kopienu attīstību, jāsecina, ka tas, ko latviski var tulkot un apzīmēt vienā vārdā kā „iespējas” vai „spējas”, atkarībā no konteksta un niansētākām nozīmēm angļu valodā tiek apzīmēts ar dažādiem jēdzieniem kā *capacity*, *capability*, *opportunity*, *possibility*, *agency*, *empowerment* (jāpiebilst, ka šie jēdzieni ir savstarpēji papildinoši un nav uztverami kā sinonīmi). Pēdējais no minētajiem ir ļoti atbilstošs jēdziens, analizējot rīcībspēju kopienās. Tātad iespējas (tulkojot no *empowerment*) tiek definētas kā grupas vai indivīda spējas (*capacity*) izdarīt efektīvas izvēles, kas nozīmē – izdarīt izvēles un pēc tam tās transformēt vēlamajās rīcībās un rezultātos (Alsop, Bertelsen & Holland, 2006, p. 10). Šajā gadījumā tiek lietots arī jēdziens *agency*, t.i., sociālā aģenta spēja izdarīt mērķtiecīgas izvēles, kas savukārt nozīmē, ka aģents ir spējīgs paredzēt un mērķtiecīgi izdarīt izvēli. R. Alsopa (*R. Alsop*) ar līdzautoriem (Alsop et al., 2006, p. 10) uzsver, ka *agency* (aktīvas rīcības nozīmē) nedrīkst uzskatīt par sinonīmu jēdzienam *empowerment*: Ja cilvēkiem arī ir spēja izdarīt izvēles, tie var nebūt spējīgi izmantot tās efektīvi. Viņus ierobežo izdevību struktūra, ko definē kā tā institucionālā konteksta aspektus, kura ietvaros sociālais aģents darbojas un kas ietekmē viņu spējas pārvērst rīcībā (turpat). Tātad izdevību struktūra ir plašāks formālu un neformālu noteikumu un normu institucionāls, sociāls un politisks konteksts, kurā aktors tiecas realizēt savas intereses (Narayana, 2005, p. 6).

Kopienu līmenī rīcībspēja nozīmē, ka kopienai jāspēj mobilizēt tās rīcībā esošie resursi un spējas, jāapzina iespējas, kā arī aktīvi, mērķtiecīgi un atbilstoši jārikojas izvērīto mērķu sasniegšanai. Tieši pašas kopienas spēja mobilizēties un kolektīvi pašorganizēties savu interešu aizstāvēšanai, marginalizācijas un nabadzības novēršanai vai citu kopienai aktuālu jautājumu risināšanai daudzu praktiķu un pētnieku darbos tiek uzsvēta kā būtisks kopienas rīcībspēju ietekmējošs faktors (skatīt, piemēram, Narayana, 2005; Alsop et al., 2006). Raksturojot kopienas rīcībspēju, jāatzīmē, ka kopienas spējas ir ļoti cieši saistītas ar iespējām ietekmēt procesu gaitu, tātad varu (Uphoff, 2005, p. 221), kas, balstoties uz M. Vēbera izpratni, tradicionāli tiek definēta kā varbūtība, ka kāds, kurš ir iesaistīts sociālās attiecībās, būs spējīgs realizēt savu gribu par spīti citu pretestībai (Uphoff, 2005, p. 221).

Kopienas rīcībspēja nozīmē, ka kopienai ir spējas un kapacitāte rīkoties atbilstoši kopienas mērķiem un realizēt konkrētas aktivitātes, kas savukārt veicina vai uztur kopienas un tās atsevišķo elementu (indivīdu, neformālo grupu, organizāciju, sociālo tīklu, fiziskās vides) labklājību (Chaskin et al., 2001, p. 7). Tātad kopienas rīcībspēja tiek

definēta kā kopienā esošā cilvēkkapitāla, organizatorisko resursu un sociālā kapitāla mijiedarbība, kas var tikt izmantota, lai risinātu kolektīvas problēmas un uzlabotu vai uzturētu kopienas labklājību. Arī B. Levenštaina (*B. Lewenstein*) uzsver kopienas kapacitātes (jeb rīcībspējas) ciešo saistību ar kopienas sociālo attiecību kvalitāti, jo no tās ir atkarīga vietējo iedzīvotāju pilsoniskā aktivitāte lokalitātei svarīgos jautājumos (Lewenstein, 2005, p. 107). Kopienas rīcībspēju var definēt arī kā kopienas iesaistes, resursu un prasmju kopīgu ietekmi, kas ir stiprināma, lai risinātu kopienas problēmas un spēcīnātu kopienas spējas izmantot dažādas iespējas (The Aspen Institute Rural Economic Policy Program). Kā atzīst Aspenas institūta pētnieki, šis izpausmes nerodas pašas no sevis, iesaiste raksturo kopienas kolektīvu vēlmi rīkoties, balstoties uz kopīgu izpratni par problēmām, iespējām un praktiski realizējamiem rezultātiem, resursi savukārt ir dažādas vērtības (cilvēkresursi, finanšu un dabas resursi) un līdzekļi, kas izmantojami saprātīgi un godīgi, prasmes ietver indivīdu un formālu struktūru, piemēram, organizāciju, talantus un ekspertīzi, kas izmantojami problēmu risināšanā, iespēju paplašināšanā un esošo, kā arī jaunizveidotu institūciju darbības stiprināšanā (The Aspen Institute Rural Economic Policy Program).

Kopienas rīcībspēja realizējas neformālajos sociālajos procesos vai arī kopienas indivīdu, organizāciju un sociālo tīklu organizētās aktivitātēs, kā arī mijiedarbībā ar plašāku sistēmu, kuras daļa ir pati kopiena (Chaskin et al., 2001, p. 7). Galvenā kopienas kapacitātes stiprināšanas (varētu teikt arī „rīcībspējas stiprināšanas”) ideja ir par to, ka cilvēkiem, kuri dzīvo nabadzībā, ir jāattīsta zināšanas, prasmes un kompetences, kā arī struktūras, kas ļauj viņiem ciešāk iekļauties gan kopienā, gan plašākā sabiedrībā un uzņemties lielāku kontroli pār savu un kopienas dzīvi (Noya, 2009, p. 16). Šim nolūkam bieži tiek piesaistīti kopienas attīstības speciālisti, kuru uzdevums ir atbalstīt un palīdzēt veidot cilvēku kapacitāti (rīcībspēju) definēt savas vērtības un prioritātes, organizēt sevi un rīkoties kopīgam labumam, kā arī veidot kopīgu morālu un fizisku vidi (Eade, 2007). Literatūrā tiek iezīmētas atšķirības starp jēdzieniem „kopienas kapacitāte” un „kopienas attīstība”, parādot, ka kopienas attīstības jēdziens ietver vietējās sabiedrības līdzdalību un aktivitāti politiskā nozīmē. Kopienās ir daudz zināšanu, ideju, kapacitātes, kas bieži ir neapzināta.

Balstoties uz literatūras studijām, promocijas darba autore piedāvā šādu kopienas rīcībspējas definīciju: *kopienas rīcībspēja ir kopienā esošā cilvēkkapitāla, organizatorisko resursu un sociālā kapitāla mijiedarbība, kas izpaužas kā kopienas spēja un kapacitāte apzināt iespējas (izdevības), mobilizēt tās rīcībā esošos resursus un prasmes*

(spējas), un mērķtiecīgi rīkoties atbilstoši kopienas izvirzītajiem mērķiem, realizējot konkrētas aktivitātes, kas savukārt veicina vai uztur kopienas un tās atsevišķo elementu (indivīdu, neformālo grupu, organizāciju, sociālo tīklu, fiziskās vides) labklājību. Veicot literatūras studijas un apskatot iepriekš veiktos pētījumus, promocijas darba autore secina, ka nav visai daudz mēģinājumu detalizēti konceptualizēt rīcībspējas jēdzienu un vēl mazāk ir pieejami teorētiski un empīriski modeļi, kas piedāvātu kopienu rīcībspējas operacionalizāciju un analīzes iespējas. Daži no mēģinājumiem tiks aplūkoti nākamajā nodāļā, kurā autore prezentēs arī savu skatījumu par lauku kopienu rīcībspējas analīzes iespējām.

3. LAUKU KOPIENU RĪCĪBSPĒJAS ANALĪZES TEORĒTISKIE UN METODOLOĢISKIE ASPEKTI

Promocijas darba mērķis paredz lauku kopienu rīcībspējas teorētiskā modeļa izveidi un tā aprobāciju, veicot gadījumu izpēti, tādēļ šajā nodaļā darba autore prezentē savu lauku kopienu rīcībspējas analīzes teorētisko modeli, kas izveidots, balstoties uz teorētiskajām studijām, empīrisko pētījumu pārskatu un autora līdžšinējo pētniecisko pieredzi. Nodaļā arī raksturoti kopienu rīcībspējas dimensiju analīzes kritēriji. Rīcībspējas dimensijas un to analīzes iespējas lauku kopienās interpretētas, balstoties uz līdžšinējiem pētījumiem un parādot prakses kopienu teorijas iespējas konkretizēt (vizualizēt) rīcībspējas izpausmes formas teorētiskā un empīriskā līmenī. Prakses kopienas jēdziens tiek izmantots, lai apzīmētu nelielu lauku kopienas (novada, pagasta, ciema utt.) iedzīvotāju kopumu, kura ir vai nu formāla, vai neformāla un novadā realizē savas iniciatīvas, tādējādi praktiskā līmenī uzskatāmi atspoguļojot vietējo iedzīvotāju rīcībspēju dažādās rīcībspējas dimensijās.

3.1. Kopienu rīcībspējas dimensijas un to analīzes iespējas: līdžšinējo pētījumu pārskats

Saistībā ar kopienas rīcībspējas dimensijām var izšķirt dažādas analīzes aspektus. Kā atzīmē R. Dž. Časkins ar līdzautoriem, tie ir atkarīgi no tā, kā definējam kopienas rīcībspēju un uz ko fokusējamies – uz kopienas organizatorisko struktūru vai uz līdzdalības un iesaistes procesiem kopienā (Chaskin et al., 2001, p. 11). Promocijas darba autores piedāvātā rīcībspējas definīcija ietver fokusēšanos gan uz kopienas organizatorisko struktūru (tā ietverta formulējumā par kopienā esošā cilvēkkapitāla, organizatorisko resursu un sociālā kapitāla mijiedarbību), gan uz līdzdalības un iesaistes procesiem, kas izpaūžas kā kopienas spēja un kapacitāte apzināt izdevības, mobilizēt tās rīcībā esošos resursus un prasmes, kā arī mērķtiecīgi rīkoties atbilstoši kopienas izvirzītajiem mērķiem. Ņemot vērā kopienas iekšējo struktūru, kļūst saprotams, ka kopienas darbība var izpausties vai nu kā neformālas aktivitātes, ja kopienas pamatā ir neformāli indivīdu vai grupu sociālie tīkli, vai arī kā formāli organizētas aktivitātes, ja kopienā pastāv arī formālas apakšstruktūras (NVO, biedrības, kooperatīvi u.c.). Tāpat ir būtiski ņemt vērā kopienas formālās un neformālās saites ar kopienai

ārējiem aģentiem, plašāko kontekstu un vidi, kurā kopiena darbojas. Līdz ar to kopienas rīcībspēju ietekmē vairāku faktoru grupas, piemēram: *resursi* (sākot ar individuālajām prasmēm un beidzot ar organizāciju jeb kopienas formālo struktūru iespējām un prasmēm piekļūt finanšu kapitālam), afektīvie un instrumentālie *attiecību tīkli*, *līderība* un *atbalstošie mehānismi*, kas ļauj kopienas locekļiem piedalīties kolektīvā rīcībā un problēmu risināšanā (Chaskin et al., 2001, p. 11). Lauku kopienās atbalstošie mehānismi ir dažādi finanšu instrumenti un konsultācijas, ko piedāvā valsts, pašvaldību un nevalstiskā sektora institūcijas. Šajā kontekstā ir svarīgi rīcībspējas analizē iekļaut datus un informāciju par komunikācijas un informācijas apmaiņas praksēm, kas pastāv kopienā starp tās indivīdiem, grupām, organizācijām, vietējās un valsts pārvaldes struktūrām, kā arī līdzdalības praksēm.

Turpmāk autore sniegs ieskatu dažos pētījumos, kuros praktiskā līmenī mēģināts operacionalizēt kopienu rīcībspēju un to analizēt. Latvijā nav tādu pētījumu, kas būtu mērķtieci orientēti uz lauku kopienu rīcībspējas izpēti, tādēļ pārskatā dominē ārzemju pētījumi. Lielākoties šie pētījumi saistīti ar kopienu kapacitātes celšanu (*capacity building*), ko pēc būtības var tulkot arī kā kopienu rīcībspējas celšanu konkrētās darbības jomās (piemēram, veselības joma, dabas resursu pārvalde, kapacitātes celšanas programmu ieviešana) un šī procesa izvērtējumu. Pētnieki izmantojuši gan kvantitatīvo, gan kvalitatīvo pieeju, izstrādājot analīzes modeļus un mērījumu indikatorus. Tomēr arī Latvijā veiktajos pētījumos ietvertās atziņas un atspoguļotie rezultāti ir izmantojami kopienas rīcībspējas dimensiju analīzē. Pētījumi, kuros Latvijā tieši vai netieši skarta ar lauku kopienām saistīta tematika, minēti promocijas darba ievadā.

Viens no pētījumiem par kopienu rīcībspēju veikts 2004. gadā 85 ciemos Sudānā ar mērķi aprobēt Kopienu rīcībspējas indeksu (*Community Capability Index*) dabas resursu pārvaldības jomā, izmantojot ģeogrāfiskos, ekonomiskos un institucionālos mainīgos lielumus (El Harizi, & Klemick, 2007). Kvantitatīvajam pētījumam kopienas izraudzītas kā primārie vietējie aģenti dabas resursu pārvaldībā, lai noskaidrotu to autonomās pārvaldības rīcībspēju. Maksimālā iespējamā indeksa vērtība - 100 punkti. Dati iegūti kopienu aptaujās par sākotnēji izraudzītām sešām rīcībspējas kategorijām: autonomijas (*agency*) līmenis (20 punkti), spēja uzņemties iniciatīvu (15 punkti), spēja pārvaldīt ciema fondus (16 punkti), spēja organizēt (14 punkti), spēja pārvaldīt kopīgās zemes (15 punkti), sasniegumu līmenis (20 punkti)). Dati iegūti par 45 indikatoriem, kurus bija izraudzījis ekspertu panelis, kā arī par citiem mainīgajiem lielumiem, kas saistīti ar pieeju pakalpojumiem, ar lauksaimniecības aktivitātēm, ar pieeju dabas resursiem un to pārvaldību, ar konfliktiem, darbaspēka migrāciju, sociālo kapitālu un

kolektīvo rīcību. Pēc faktoru analīzes un mainīgo lielumu svēršanas indekss pārskatīts un atstāti tikai 24 indikatori (El Harizi, & Klemick, 2007, p. 26), turklāt definētas piecas alternatīvās indikatoru kategorijas (mobilizācija, naudas menedžments, zemes īpašumtiesību drošība, kopīgs problēmu redzējums, kopīgo zemju pārvaldība), kuras aizstāj sākotnēji definētās. No metodoloģiskā viedokļa konstatēts, ka daži mainīgie lielumi ietekmē tikai specifiskus rīcībspējas aspektus, savukārt citiem ir plaša ietekme uz vairākiem aspektiem.

Kopienų veselības jomā Kanādā izstrādāts kopienų rīcībspējas indekss (*Community Capacity Index*) (Bush, Dower & Mutch, 2002), lai izvērtētu kopienų gatavību un spēju ieviest un nodrošināt veselības attīstības programmu. Tā kontekstā R. Bušs (*R. Bush*) ar līdzautoriem definē kopienų rīcībspēju kā iezīmju un resursu kopumu, kuru apvienojot uzlabojas kopienų spēja atpazīt, novērtēt un risināt galvenās problēmas (Bush et al., 2002, p. 4). Savā rokasgrāmatā pētnieki atzīst, ka kopienų rīcībspējas novērtēšanas un izmērīšanas metodoloģisko rīku attīstība ir krietni aizkavējusies daļēji tādēļ, ka kopienų rīcībspēja ir sarežģīta un dinamiska. Ir novērojama spriedze starp tiem, kuri atbalsta kvantitatīvos mērījumus, un tiem, kuri tiecas izprast kopienų attiecību sarežģītību. Kvantitatīvo mērījumu gadījumā informācijas ticamība un derīgums būtu ierobežots, taču datu ieguve prasītu mazāku resursu patēriņu. Otrajā gadījumā – tiktu iegūti bagātīgi dati, bet tas prasītu daudz resursu un dati balstītos uz informantu viedokļiem. Šo argumentu dēļ kopienų rīcībspējas indekss tiek izveidots kā vidusceļš starp abām pieejām. Rīcībspēja analizēta četrās sfērās: tīklu partnerības, zināšanu pārnese, problēmu risināšana un infrastruktūra. Rīcībspēja katrā no sfērām tiek analizēta trijos līmeņos; jo augstāks līmenis, jo ilgtspējīgāk kopiena darbojas. Katrā sfērā tiek analizēta, izmantojot noteiktu indikatoru kopumu; katrs indikators aptaujas lapā saņem vienu no četriem vērtējumiem: nav vispār/ ļoti ierobežots, nedaudz, būtiski, gandrīz pavisam/pavisam (pēdējais liecina, ka vērtējamā kritērija uzlabošana praktiski nav nepieciešama) (Bush et al., 2002). Izvērtējot šo indeksu, secināms, kas tas ir drīzāk aprakstošs, kopienų situācija un sasniegumi tiek salīdzināti ilgākā laika periodā ar iepriekšējo izvērtējumu, lai konstatētu pārmaiņas. Indeksa stiprā puse ir bagātīgais datu apjoms, kas iegūstams un salīdzināms ilgākā periodā, tomēr trūkst kvantitatīvo datu analīzes, kas papildinātu kvalitatīvos datus.

L. Robinsa (*L. Robins*) apraksta pētījumu, kuš veikts Austrālijā par rīcībspēju, kopienā balstītu decentralizētu pārvaldes pasākumu kontekstā dabas resursu pārvaldības jomā (Robins, 2008). Balstoties uz četrų kapitālu modeļi, pētījumā izmantoti 22 specifiski mērījumi četrās dimensijās: cilvēkkapitāls (zināšanas, prasmes, pieredze), sociālais kapitāls (uzticēšanās un savsarpējīgums (*reciprocity*)), vērtības, attieksmes un uzvedība, saistības,

motivācija, vietas izjūta, tīkli, attiecības), institucionālais kapitāls (valdības pasākumi) un ekonomiskais kapitāls (infrastruktūra un finanšu resursi). Vairāki no minētajiem 22 mērījumiem saistīti ar zināšanu un informācijas apmaiņu, gadījumu izpēti, labās prakses piemēriem, mentoringu, personīgo un profesionālo izaugsmi u.c. Tiek analizēta 56 kopienā balstītu dabas resursu pārvaldes organizāciju padomju rīcībspēja. No metodoloģiskā viedokļa būtiski atzīmēt, ka pētījumā ir analizēta kopienu organizāciju rīcībspēja un konstatēta šo organizāciju darbības kontekstuālo faktoru nozīme.

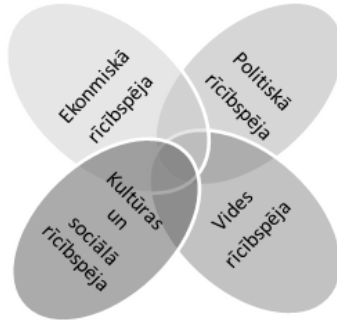
Kapacitātes jeb rīcībspējas mērījumi notiek arī specifisku politikas programmu ieviešanas izvērtējuma nolūkā (piemēram, Otoo, Agapitova & Behrens, 2009), taču šim aspektam promocijas darbā netiek pievērsta uzmanība.

Latvijā laika periodā no 2013. līdz 2015. gadam LU SZF Sociālo un politisko pētījumu institūtā realizētā projekta „Inovātīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ietvaros pētnieku komanda radījusi teritoriju kopienu rīcībspējas indeksu (Šķiņķis u.c., 2015). Šis ir pirmais mēģinājums pēc objektīviem kvantitatīviem rādītājiem salīdzināt Latvijas novadus un mērīt to rīcībspēju. Indeksa aprēķināšanā ietverti šādi rādītāji:

- darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars,
- pirms darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars,
- iedzīvotāju ar augstāko izglītību līmenis,
- iedzīvotāju skaita izmaiņas,
- bezdarba līmenis, vēlētajū aktivitāte,
- NVO skaits uz 1000 iedzīvotājiem,
- izlīdzinātie nodokļu ieņēmumi uz vienu iedzīvotāju (Šķiņķis u.c., 2015, 304. lpp.).

Jākonstatē, ka pētījuma autori nesniedz kopienas rīcībspējas definīciju, tomēr indeksa apraksts un tajā ietvertie kritēriji liecina, ka rīcībspēja saistāma ar noteiktā teritorijā dzīvojošo cilvēku cilvēkkapitālu, ekonomisko kapacitāti, līdzdalību un demogrāfisko struktūru. Saskaņā ar pētnieku aprēķiniem, pozitīvas Kopienu rīcībspējas indeksa vērtības ir Rīgas, Vidzemes un Zemgales reģionu pašvaldībās, savukārt visās Latgales un Kurzemes reģionu pašvaldībās indeksa vērtība ir tuvu nullei vai negatīva (turpat).

Lauku kopienu rīcībspējas dimensijas var analizēt arī atkarībā no kopienas darbības jomas, ar kuru rīcībspēja saistāma: kultūras un sociālā, ekonomiskā, vides un politiskā dimensija. Visas rīcībspējas dimensijas ir cieši saistītas, un praktiskā līmenī vairākas no tām, ja ne visas, lauku kopienās mijiedarbojas (skat. 3.1. attēlu). Dimensiju mijiedarbība konkrētāk tiks apskatīta nodaļas turpmākā izklāstā.

3.1.attēls. **Kopienu rīcībspējas dimensiju mijiedarbība** (autores veidots).

Kultūras un sociālā rīcībspējas dimensija izpaužas kopienas spējā apzināties un nodrošināt savu identitāti, saglabāt, piemēram, savas etniskās kultūras dzīvotspēju vai izkopt novada tradīcijas, atbalstīt kopienas locekļus un gādāt par viņu sociālo vajadzību apmierināšanu. Kultūra kopienā nodrošina piederību, tā rada ietvaru, kurā iedzīvotāji var saskatīt atšķirības (Brennan, 2009, p. 98), kas savukārt var izpausties arī kā sevišķas, konkrētajai sociālajai struktūrai raksturīgas prakses. Sociālais aspekts šajā rīcībspējas dimensijā saistāms ar rūpēm par kopienas mazāk aizsargātajām sociālajām grupām, par kopienas sociālo vajadzību apzināšanu un mērķtiecīgu rīcību vajadzību apmierināšanai.

Katrai kopienai būtu jābūt spējīgai apzināti izvēlēties to, ko tā akceptē par labu esam, un novērst to, ko uzskata par apdraudošu un kaitīgu. Lai sasniegtu attīstības mērķus, ir būtiski identificēt un pētīt lokālās sociālās mijiedarbības prakses un kultūru, jo tās nodrošina kopējo solidaritātes izjūtu. Vietējā izpratne par kopienas vēsturi un tās interpretācija atspoguļo pagātnes notikumus un daļēji virza pieprasījumu, cilvēku jūtas un intereses tagadnē (Brennan, 2009, p. 99). Tā kā visas rīcībspējas dimensijas ir cieši saistītas un cita citu ietekmē, tad var apgalvot, ka kultūras un sociālā dimensija ir pārējo rīcībspējas dimensiju pamatā, jo ietekmē cilvēku rīcību, spriedumus, vērtējumus, mijiedarbības prakses, skatījumu uz kopīgu nākotni (vai tās trūkumu), nosaka kopienas vajadzības, tādēļ šo rīcībspējas dimensiju nedrīkst novērtēt par zemu. Ir pieņemts uzskatīt (empīriski pētījumi to apliecina), ka kultūrā iesaņņojusies kopienas solidaritāte dod lielāku ieguldījumu attīstībā un pārmaiņās, taču nedrīkst aizmirst arī par pretēju procesu: kopienas saliedēta pretestība var arī bremsēt jaunu un inovatīvu ideju attīstību, jo šādas rīcības pamatā var būt tradicionālas vērtības un aizspriedumi pret jebkurām pārmaiņām (Zobena & Paula, 2014, 330. lpp.).

Kopienas rīcībspējas kultūras dimensijai ir ietekme uz vietējām iespējām, jo cilvēki var savā uztverē un rīcībā raudzīties vai nu pagātnē, vai nākotnē. Vietējai sabiedrībai bieži vien ir heterogēna struktūra, kopienas grupām mēdz būt pašām savas kultūras (pat subkultūras iezīmes), tādēļ šīs heterogēnās struktūras saglabāšana un grupu kultūras reprezentēšana ir atslēga veiksmīgas attīstības centienos (Brennan, 2009, p. 99). Kopīgā kultūra vietējā līmenī ietekmē to, kā kopiena formulē savas problēmas, kādus risinājumus tā saredz un kādus līdzekļus izmanto to risināšanā (Flora, Flora, Spears, Swanson, Lapping & Weinberg, 1992). Homogēnās kultūras vidēs parasti vienas tradīcijas tiek uzskatītas par dominējošām un pareizām, citiem vārdiem sakot, to interpretācijas un atveidojums ir visai konkrēts. Vietējās autoritātes un varas struktūras, kā arī citi spēki līdzdarbojas homogēnas kultūras veidošanā un tā izplatās dažādās vidēs. Kultūra var atspoguļot elites dominēšanu, radīt stagnāciju un nepieļaut kopienas locekļu līdzdalību pārmaiņās. Šādos apstākļos ir sarežģīti panākt dažādu lokālo grupu līdzdalību plašās kopienā balstītās aktivitātēs (Brennan, 2009, p. 99). Promocijas darba autore ir vienisprātis ar M.A. Brennenu (*M.A. Brennan*) un līdzautoriem, ka heterogēnā kopienā balstīts skatījums uz kultūru ir piemērotāks un efektīvāks, lai sasniegtu veiksmīgas vietējās attīstības rezultātus. Tur, kur vietējās attiecības paaugstina cilvēku rīcībspējas pielāgošanās spēju risināt vietējās problēmas, var apgalvot, ka kopiena kā rīcības aģents (*agency*) pastāv: cilvēki spēj vadīt, izmantot un vairost viņu rīcībā esošos resursus (Brennan, 2009, p. 101).

Šīs rīcībspējas dimensijas raksturošanai izmantojami gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi rādītāji. Kā kvantitatīvie rādītāji izmantojama dažāda veida statistika, savukārt kvalitatīvais apraksts sniedz iniciatīvu būtības un saturisko raksturojumu. Izmantojami ir, piemēram, šādi dati: formālu un neformālu grupu/ organizāciju skaits kopienā, formālo biedru skaits tajās, organizēto pasākumu un aktivitāšu skaits, apmeklētāju vai pakalpojumu saņēmēju skaits un sociālās kategorijas, piesaistītais finansējums un realizētās ieceres, to ilgtspēja (piemēram, aktivitāšu regularitāte, pieejamais finansējums, organizatoriskā kapacitāte un cilvēkresursi), kopienas pakalpojumu un sociālās uzņēmējdarbības esamība novadā.

Ekonomiskā rīcībspēja saistāma ar indivīdu un kopienas pārstāvju iesaistīšanos ekonomiskajās aktivitātēs, kas pamatā ir uzņēmējdarbība un darba tirgus. Šai rīcībspējas dimensijai ir svarīga spēja iekļauties darba tirgū, darboties ar peļņu, pašrealizēties, būt neatkarīgam (Zobena (galv.red.), 2005, 81. lpp.). M. Niklass un L.Rasnača ekonomiskās rīcībspējas jēdzienu skaidro ar funkcionēšanas jēdziena palīdzību: rīcībspēja nozīmē funkciju realizācijas iespējas, tā raksturo, ko cilvēki spēj sasniegt kā darba devēji vai darba ņēmēji (Niklass & Rasnača, 2014, 175. lpp.).

L. Rasnača, analizējot darba tirgus attiecības mazpilsētās un laukos, konstatē, ka „šķēršļi darba tirgus attiecību elastībai var būt interpretējami kā institucionāli (normas, vērtības, sociālie simboli) vai neoinstitucionāli, kā „takas atkarība” individuālā un atsevišķu darba devēju līmenī” (Rasnača, 2011, 99. lpp.). Analizējot kopienas ekonomisko rīcībspēju, izmantojama visa veida nodarbinātības, bezdarba un ekonomiskas struktūras statistika. Būtisks rādītājs ir arī tas, cik daudz cilvēku un kur strādā (gūst peļņu) ārpus kopienas (novada), jo tas liecina gan par nodarbinātības un uzņēmējdarbības iespējām, gan par pieeju ārējiem resursiem. Diemžēl Latvijā novadu līmenī šādi statistiskie dati netiek apkopoti, tādēļ kopienas kontekstā svarīgi apzināt, kā notiek sociāli mazāk aizsargāto grupu iekļaušanās darba tirgū. Informācija par kopienas ekonomiskajām iniciatīvām (piemēram, ražotāju kooperatīvu veidošana, īpašnieku apvienību veidošana, atbalsts mājražotājiem u.tml.) arī labi raksturo ekonomisko rīcībspēju kopienā. Būtiski ir gan objektīvi, gan subjektīvi rādītāji. M. Niklass un L. Rasnača akcentē subjektīvo (savu spēju un iespēju uztveres) un objektīvo (sabiedrības viedokli par katras grupas spējām un iespējām iekļauties darba tirgū) rīcībspējas elementu mijiedarbību (Niklass & Rasnača, 2014, 175. lpp.).

Lauku kopienu rīcībspējas *vides dimensija* saistāma ar kopienas atbildību un rūpēm par tās rīcībā esošajiem dabas vides resursiem un spējām šos resursus izmantot un apsaimniekot. Rīcībspējas vides dimensija skatāma saistībā arī ar antropogēno vidi. Jau 2.3. apakšnodaļā tika pamatots, ka lauku kopienas uzskatāmas par sociāli ekoloģiskām sistēmām, kurās notiek mijiedarbība starp divām apakšsistēmām: dabas vidi (ekosistēmu) un sociāli ekonomisko apakšsistēmu (Schouten et al., 2012). Dzīvotspējīgu kopienu un rīcībspējas kontekstā vides dimensija analizējama kā cilvēku darbība (vai bezdarbība) un ietekme uz apkārtējo vidi. Kā iesaka A.H.M. Šoutena ar līdzautoriem, šo parādību var pētīt, analizējot ilgtermiņa politikas perspektīvas un inovācijas (eksperimentus un jaunas iniciatīvas vietējo iesaistīto pušu līmenī) (Schouten et al., 2012, p. 171). Kopienas iesaiste tiek uzskatīta par līdzekli ilgtspējīgā vides menedžmentā. Līdzīgi kā lauku attīstības politikas ieviešanas gadījumā, kas ir komplekss process un kur nepieciešama koordinēšana starp dažādiem sektoriem, pārvaldības līmeņiem, publiskā un privātā sektora aģentiem; arī vides menedžmentā nepieciešama kopienas iesaiste (Prager, Nienaber, Neumann & Phillips, 2015, p. 122). Autori uzsver mācīšanās lomu un kopēju zināšanu radīšanu, iesaistoties interaktīvā mācīšanās procesā, kurā tiek apkopotas dažādu aģentu zināšanas un veidota kapacitāte vadīt pārmaiņas sociāli ekoloģiskās sistēmās (Prager et al., 2015, turpat). Arī sociālā kapitāla un saišu loma starp kopienām un institūcijām tiek uzsvērtā, jo, kā norāda K. Pregera (K. Prager) ar līdzautoriem, nereti gadās, ka ekosistēmu robežas nesakrīt ar

kopienu un administratīvo teritoriju robežām, un šī nesakritība bieži ietekmē institūciju un kopienu rīcībspēju sadarboties vides resursu menedžmentā (turpat, p. 124).

Vides rīcībspējas dimensijas analīzei izmantojami līdzīgi kritēriji kā kultūras un sociālās rīcībspējas analīzes gadījumā, attiecinot tos uz vides jomu, piemēram, dabas vides resursu aizsargāšana un apsaimniekošana, antropogēnās vides labiekārtošana.

Politiskā rīcībspējas dimensija parāda kopienas spēju realizēt savas intereses valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju darbībā, līdz ar to raksturo kopienas iesaisti tādu lēmumu pieņemšanā, kas ietekmē gan pašus lēmumu pieņēmējus (iedzīvotājus, vietējo varu), gan plašāku sabiedrību. Tomēr, analizējot politisko rīcībspējas dimensiju, jāapzinās šī jēdziena dažādās šķautnes. Kā savā rakstā par politiskās līdzdalības un rīcībspējas teorētiskajiem un metodoloģiskajiem aspektiem norāda J. Ņikišins, politiskā rīcībspēja definējama diezgan plaši, jēdziens ietver gan pašu rīkošanos (līdzdalības veidus), gan indivīda rīcībspējas pašvērtējumu (subjektīvo kompetenci), gan uzskatus par valsts institūciju atsaucību vai neatsaucību pilsoņu prasībām (Ņikišins, 2014, 89. lpp.). Analizējot politisko rīcībspējas dimensiju, jāņem vērā kopienā nostiprinājušās prakses attiecībā uz lēmumu pieņemšanu, viedokļu uzklauššanu, iedzīvotāju un viņu intereses pārstāvošo institūciju un interešu grupu līdzdalību. Būtiski, kā notiek vietējās varas un iedzīvotāju komunikācija, kādi formāli un neformāli instrumenti tiek izmantoti, lai nodrošinātu iedzīvotāju iesaisti. Līdzšinējie pētījumi liecina, ka pilsonisko grupu rīcībspēja politiskajā līdzdalībā un sociālās labklājības pasākumu nodrošināšana lielā mērā ir atkarīga no šo grupu organizatoriskās struktūras (piemēram, Juska, Poviliunas, Ziliukaite & Geguziene, 2008, p. 94). Politisko rīcībspējas dimensiju raksturo arī objektīvi rādītāji, kā līdzdalība dažāda līmeņa vēlēšanās (īpaši vietējās pašvaldības vēlēšanās), līdzdalība NVO, partijās utt. Veiksmīgo organizāciju piemērs apliecina lauku pilsoniskās sabiedrības inovāciju potenciālu. Tās darbojas kā kolektīvas jaunu risinājumu laboratorijas, kurās saplūst un radoši kombinējas vietējie resursi. Kā norāda S. Šūmane, „vietējo aģentu līdzdalība attīstības procesos sekmē viņiem piemērotāko risinājumu īstenošanu”, taču „vienlaikus nevienmērīgais līdzdalības līmenis dažādos reģionos un iedzīvotāju sociāli ekonomiskajās grupās norāda uz atsevišķu teritoriju, kopienu un grupu izkrišanu no attīstības tīkliem un nepieciešamību pēc kopienu līderu pūliņiem un politikas veidotāju rīcībām viņu iesaistei” (Šūmane, 2010, 74. lpp.).

Kopienas rīcībspējas dimensijas pastāv ciešā mijiedarbībā, īpaši tas attiecināms uz politiskās dimensijas sasaisti ar pārējām – aktīvi darbojoties kultūras, vides vai ekonomikas jomā, piemēram, nevalstiskās organizācijās un iniciatīvās, notiek iesaiste arī lēmumu pieņemšanas procesā, kopienas

aģenti ieņem noteiktas varas pozīcijas un realizē savu ietekmi; formālas un neformālas saites, kas pastāv starp indivīdiem vai organizācijām, un viņu praktiskās darbības pieredze vienā rīcībspējas dimensijā var ietekmēt darbību citā. Ilgtspējīgā lauku attīstībā ir svarīgas visas rīcībspējas dimensijas, īpaši apstākļos, kad Latvijas novados sociāli demogrāfiskās situācijas attīstībā vērojamas pārsvarā negatīvas tendences, pakalpojumi ir ierobežoti vājās infrastruktūras dēļ, valstij un pašvaldībām trūkst līdzekļu, lai adekvāti reaģētu uz iedzīvotāju vajadzībām. Sociālā un kultūras dimensija, kā arī ekonomiskā rīcībspējas dimensija izpaužas VRG darbībā Latvijā. LEADER ietvaros no ES ELFLA un Eiropas Zivsaimniecības fonda (EZF) 40 VRG saņēmēmas atbalstu vietējās attīstības stratēģiju īstenošanai. LEADER darbības rezultātā lauku teritorijās dažādojas vietējā ekonomika un ienāk jauni pakalpojumi, lai arī projektu pieteikumu sagatavošana un iesniegšana nereti lauku iedzīvotājiem ir liels izaicinājums, jo nepietiek prasmju, process ir laikietilpīgs, problēmas sagādā līdzfinansējuma trūkums (Zepa & Kļave 2011, 112.-113. lpp.). Kultūras un sociālā dimensija spilgti iezīmējas LEADER projektos, jo kopienas izmanto šo programmu kultūras infrastruktūras attīstīšanai un sociālo problēmu risināšanai laukos. Ekonomisko rīcībspēju labi parāda lauku sieviešu aktivitātes mikrokredīta kustībā (Krūzmētra (zin.red.), 2009). Mikrokredīta grupas pēc būtības darbojas kā prakses kopienas, kurās sievietes savstarpēji mācās, tiek nodota pieredze jaunajām grupas dalībniecēm, vērojams savstarpējs atbalsts un kopīgu problēmu risināšana. Politiskā rīcībspējas dimensija izpaužas mazāk nekā pārējās, taču tā ir novērojama gadījumos, kad, piemēram, vietējie iedzīvotāji kopā ar pašvaldību aktīvi iesaistās novadu dzīves organizēšanā un lēmumu pieņemšanā. Arī LEADER ietvaros, izstrādājot vietējās attīstības stratēģijas, lauku partnerību darbā kā līdzvērtīgi partneri iesaistījušies vietējo NVO un pašvaldību pārstāvji, uzņēmēji, citi sociālie aģenti. Pētījumi liecina, - jo mazāk iedzīvotāju laukos, jo augstākas infrastruktūras uzturēšanas izmaksas, savukārt - jo sliktāk attīstīta infrastruktūra, jo grūtāk saglabāt iedzīvotāju skaitu (Zobena & Lāce, 2012). Tā kā preču un pakalpojumu nodrošināšana ir ekonomiski neefektīva, uzņēmīgākie cilvēki dodas projām, bet laukos palikušajiem nav ideju uzņēmējdarbībai (turpat). Līdz ar to formālas un it īpaši neformālas vietējo iedzīvotāju pašorganizēšanās iniciatīvas savu lokālo vajadzību apmierināšanai ir viens no risinājumiem, kā uzlabot vietējo iedzīvotāju dzīves kvalitāti. Cilvēki, kuri iesaistās šādās iniciatīvās (piemēram, vietējās rīcības grupās (VRG), mikrokredīta kustībā, nevalstiskās organizācijās, neformālās interešu grupās), veido savdabīgas prakses kopienas, kurās saskaņā ar prakses kopienu teoriju (Lave & Wenger, 1991) notiek savstarpēja zināšanu pārnese un radīšana, pieredzes apmaiņa gan formālā, gan neformālā līmenī, kopīga problēmu risināšana.

3.2. Prakses kopienas kā rīcībspējas izpausmes forma

Praktiskā līmenī rīcībspēja cieši saistīta ar zināšanu pārnesi un radīšanu, pieredzes apmaiņu starp kopienas locekļiem vai starp kopienu un sociālajiem aģentiem no plašākas sabiedrības gan formālā, gan neformālā līmenī. Prakses kopienu teorijā tiek skaidrots, kā šie procesi notiek, tāpēc šo teoriju autore izmanto kopienu rīcībspējas analizē, lai parādītu, ka tieši prakses kopienu darbība vērtējama kā kopienu rīcībspējas izpausme. Lai arī Latvijā prakses kopienas jēdziens (*community of practice*) vēl nav plaši apbēts, daudzu pasaules valstu pētnieku un praktiķu pieredzē tas tiek izmantots kopš 20. gs. 90. gadu sākuma, kad tas pirmo reizi tika ieviests (Lave & Wenger, 1991), lai parādītu, kā praktiskā līmenī notiek zināšanu un pieredzes pārņemšana dažādu formālu un neformālu grupu ietvaros un dažādos kontekstos. Ir daudz pētījumu par to, ka prakses kopienas kā neformālas profesionāļu grupas darbojas formālās organizācijās (piemēram, Thompson, 2005; Wenger, McDermott & Snyder, 2002), apkopota pieredze par prakses kopienām informācijas un zināšanu menedžmentā (Coakes & Clarke (Eds.), 2006). Prakses kopiena tiek definēta kā indivīdu grupa, kas darbojas dažādās sabiedriskās aktivitātēs, gūstot pieredzi un ilgstoši radot savu kopīgo identitāti, iesaistoties un dodot ieguldījumu kopienu praksēs (Paula, Bite & Kronberga, 2011, 23.-24. lpp.; Wenger, 1998). Ar praksi jāsaprot kāda aktivitāte, konkrēts uzdevums, ko veic šī cilvēku grupa jeb kopiena. Līdzīgu skaidrojumu piedāvā K. Ohāra (*K. O'Hara*) ar līdzautoriem, kuri prakses kopienu raksturo kā relatīvi brīvu, izklaidētu cilvēku kopumu (grupu), kura dalībniekus saista kopīga interese par kādu uzdevumu, problēmu, darbu vai praksi (O'Hara, Alani & Shadbolt, 2002, p. 89). Autori norāda, ka prakses kopiena ir neformāla pašorganizējoša grupa, kurā apvienojušies cilvēki ar vēlmi uzlabot vai uzturēt savas prasmes un kuri ir gatavi iesaistīties savstarpējās diskusijās par kopienas praksi ar līdzīgi domājošiem cilvēkiem (O'Hara et al., 2002, p. 89). Dalīšanās zināšanās un pieredzē šajā teorijā tiek skatīta kā neformāls process sociālās mācīšanās ziņā, kad grupa cilvēku, kuri pārstaiv kādu konkrētu zināšanu un prakses jomu vai vienkārši kopīgi atraduši kopīgu interešu objektu vai problēmu, parasti neformālā veidā savstarpēji dalās ar kodētām jeb precīzi formulētām (*explicit*) un nekodētām jeb vārdos neizteiktām (*tacit*) zināšanām. Tātad prakses kopienas galvenais uzdevums un mērķis, kā to uzskatījis šis pieejas autors E. Vengers (*E. Wenger*), ir kopīgi radīt jaunas zināšanas un dalīties esošajā pieredzē (Lave & Wenger, 1991), taču mācīšanās pati par sevi ir drīzāk galvenajām grupas aktivitātēm līdztekus notiekošs process un tādēļ bieži pat neapzināts, nevis pats galvenais, kā tas ir mācīšanās kopienās (*learning communities*). To detalizēti apskata, piemēram, S. Kilpatricka

(S. Kilpatrick) ar līdzautoriem (Kilpatrick, Barrett & Jones, 2003). Īpaši svarīgi tas ir nekodēto zināšanu un pieredzes kontekstā, jo šāda veida zināšanas vislabāk var nodot, tieši kontaktējoties ar zināšanu saņēmēju, praktiski darbojoties kopā vai demonstrējot un novērojot kādus procesus. Šis aspekts vēl vairāk akcentē prakses kopienu neformālo dabu. Pasaules pieredze un pētījumi rāda, ka šādas prakses kopienas darbojas arī formālās organizācijās (Thompson, 2005; Wenger et al., 2002; O'Hara et al., 2002, August; Paula, Bite & Kronberga, 2011), jo to darbinieki izjūtuši nepieciešamību risināt kopīgas problēmas vai dalīties pieredzē labākai pienākumu izpildei. Tomēr prakses kopienas identificējamās arī mazāk formālās sociālās vidēs, kādas ir lauku kopienas un partnerības (piemēram, Paula, 2008).

Bieži nekodēto zināšanu loma netiek pietiekami novērtēta (Duguid, 2005), īpaši no to zinātnieku un praktiķu puses, kuri raduši lietas un procesus skaidrot, balstoties uz precīzi izskaidrojamiem un pamatojamiem faktiem, aprēķiniem, instrukcijām un visu citu, kas raksturīgs precīzi formulētām zināšanām. Tomēr jāpatur prātā, ka daudzas prasmes un zināšanas, piemēram, par problēmu risināšanu, situācijas vai attiecību interpretāciju, ir visai situatīvas un vislabāk var tikt iegūtas un nodotas tālāk tikai ar personīgi pārdzīvotu pieredzi. Prakses kopienas atšķiras no interešu kopienas vai ģeogrāfiskās kopienas ar to, ka neviena no pēdējām nenorāda uz kopīgu praksi, kas cilvēkus vieno. Prakses kopiena tiek definēta ar trīs dimensijām:

- *savstarpēju iesaistīšanos*, kas veido kopienu par sociālu vienību;
- *kopīgu iniciatīvu*, kādu definē un pastāvīgi izdiskutē vai pārformulē paši kopienas locekļi;
- laika gaitā radītu *kopīgu repertuāru*, kas ietver rutīnas, jūtas, artefaktus, savu kopienai raksturīgo valodu, stilu utt. (Wenger, 2003, pp. 72-73).

Savstarpējā iesaistīšanās ietver visu dalībnieku kompetenci un palīdz saprast, ko katrs no viņiem zina vai nezina, prot vai neprot un kādu pienesumu katrs var dot pārējo zināšanām. Realitātē šī attiecību dimensija starp cilvēkiem rada sarežģītus pozitīvo un negatīvo attiecību sajaukumus un nebūt neveido homogenitāti (Wenger, 2003, p. 77). Kopīgās iniciatīvas jeb prakses ir jāizdiskutē, par tām jāvienojas sarunu ceļā, un tas reizēm var izrādīties izaicinājums. Vienošanās ir būtisks aspekts, jo, tikai savstarpēji vienojoties kopienā, apstākļi, resursi un prasības veido iniciatīvu (jeb praksi) (Wenger, 2003, p. 80). Kopīgais repertuārs kļūst par iniciatīvas daļu un ir svarīgs mācīšanās procesā. P. Maskels (*P. Maskel*) ar līdzautoriem atzīst, ka simboli un valoda tiek izmantoti, lai precīzi formulētu vārdos neizteiktās jeb nekodētās zināšanas un tādējādi radītu jaunas zināšanas (Maskel, Eskelinen, Hannibalsson, Malmberg & Vatne, 1999, p. 35). Šādā

veidā jau precīzi formulētās zināšanas var tikt darītas zināmas un nodotas citiem (Maskel et al., 1999, p. 93; North, 1990, p. 74). Kā norāda M. Polāņi (*M. Polanyi*), visas zināšanas ir vai nu nekodētas, vai sakņojas vārdos neizteiktajās zināšanās (Polanyi, 1967). Viņš arī uzsver, ka zināšanas, kuras ir precīzi formulēto zināšanu pamatā, ir daudz fundamentālākas (Polanyi, 1967), savukārt V. Dimza norāda, ka formulētas zināšanas ir apgūstamas mācīšanās procesā, jo tās var precīzi aprakstīt un sistematizēt (Dimza, 2003, 30. lpp.). D. Norss (*D. North*) akcentē, ka daudzas zināšanas nav iespējams apgūt no grāmatām, jo tās ir “iegūlušas” nekodētajās zināšanās, tādēļ tās daļēji apgūstamas, praktiski darbojoties, un var tikai daļēji būt komunicējamas, jo tās ir ļoti grūti artikulēt un nodot no viena indivīda citiem (Polanyi, 1967; North, 1990, p. 74; Sveiby, 1996, p. 380). Nekodētās zināšanas ir personīgas, subjektīvas, saprotamas un nozīmīgas tikai konkrētos kontekstos, tās ietver tradīcijas, paražas un tehniskas prasmes, kā arī tās ir saistītas ar konkrētās institūcijas un organizācijas vēsturi (Dimza, 2003, 30. lpp.). Tas ir attiecināms arī uz kopienām. Dažādiem indivīdiem ir atšķirīgas spējas apgūt nekodētās zināšanas (North, 1990, p. 74), tādēļ to komunicēšana un nodošana prasa savstarpēju uzticēšanos un sapratni (Maskel et al., 1999, pp. 93) jeb, citiem vārdiem sakot, noteikta līmeņa sociālo kapitālu.

Identificēšanās ar kopienu un konkrēto iniciatīvu ir svarīgs aspekts. Iesaiste praksē (iniciatīvā) kalpo par identificēšanās avotu, jo cilvēki investē gan tajā, ko dara, gan attiecībās ar citiem cilvēkiem. Tikai ar dalību, iesaistīti praksē cilvēki var redzēt un saprast, kā pasaule viņus uztver, un attīstīt spēju būt saistītiem ar citiem (Wenger, 2003, p. 192). Saskaņā ar E.Vengeru, fiksēta dalība nenosaka prakses kopienas esamību, un tas norāda, ka cilvēki var iesaistīties un arī pamest konkrēto praksi, turklāt jaunas dalībnieku paaudzes izveidošanās ir ļoti būtiska (Wenger, 2003, p. 99). Viņš raksta par “paaudžu nesaskaņām” kā kopīgās mācīšanās sociālu procesu, darbojoties kopīgās prakses ietvaros, kad noticis dalībnieku paaudžu pārrāvums (turpat). Dž. Leiva (*J. Lave*) un E.Vengers lieto jēdzienu “leģitīma perifērā līdzdalība” (“*legitimate peripheral participation*”) (Lave & Wenger, 1991), lai izskaidrotu, kā jaunpienācējus iekļauj iniciatīvā (citiem vārdiem, prakses kopienas teorijas terminoloģiju lietojot, - kā notiek iekļaušana praksē). S.J. Brauns (*S.J. Brown*) un P. Duguds (*P. Duguid*) uzskata, ka šī jēdziena būtība raksturo to, kā kļūt par savējo (“*insider*”) (Brown & Duguid, 1996, pp. 69). Leģitīmās perifērās līdzdalības jēdziens radīts kā alternatīva individuālās izziņas pieejai mācīšanās procesā, un tas aptver mācīšanos kā sociālu notikumu – līdzdalību praksē (Elkjaer, 1999, p. 81). Mācīšanās būtība ir kļūt par pilntiesīgu prakses dalībnieku, nevis vienkārši gūt zināšanas par praksi (Brown & Duguid, 1996, p. 69). Perifērais aspekts nozīmē tuvināšanos

pilntiesīgai līdzdalībai, kam jānodrošina pieeja visām trijām kopienas prakses dimensijām (savstarpējai iesaistīšanai, diskusijām par iniciatīvu (praksi) un kopīgo repertuāru), tā lai jaunpienācējs varētu redzēt un izjust, kā kopiena darbojas. Lai jaunpienācējs tiktu uztverts par potenciālo biedru, viņam jāgūst pietiekama leģitimitāte esošo (vecu) kopienas dalībnieku acīs (Wenger, 2003). S.J. Brauns un P. Duguds uzsver, ka jaunajiem biedriem nepieciešama pieeja komunikācijai, piemēram, formālām un neformālām tikšanās reizēm, telefona sarunām, lai gūtu vērtīgo “*know how*” pieredzi, esot vēl tikai kā kompetenta praktizētāja palīgam (Brown & Duguid, 1996, p. 72). Tas nozīmē, ka potenciāliem kopienas biedriem jāsaņem esošo biedru atbalsts un pieeja iniciatīvai. Šajā procesā var novērot arī konfliktus un noraidījumu (Wenger, 2003, p. 101-102), kas norāda, ka mācīšanās process var noritēt ar grūtībām. Tā kā prakses kopienas attīstās un mainās līdz ar savām praksēm, pieeja perifērijai ir svarīga no mācīšanās un inovāciju aspekta.

Mācīšanās ietver pieredzes un kompetences mijiedarbību, tādējādi prakses kopienas nodrošina jaunpienācējiem gan zināšanu apguvi, gan zināšanu radīšanu. Pirmais ir iespējams tad, kad jaunpienācējiem ir pieeja kompetencei, iesaistē gūstot personīgo pieredzi, tādējādi iekļaujoties līdzdalības identitātē. Zināšanu radīšana notiek tad, kad radikāli jauna skatījuma apzināšana (izpēte) tiek realizēta labi funkcionējošā kopienā. E.Vengers uzsver, ka mācīšanās nav tikai informācijas vai prasmju akumulēšana, bet, kas vēl būtiskāk, identitātes pieredze, jo mācīšanās ir “*kļūšanas*” process transformējoties (Wenger, 2003, pp. 214-215). Mācīšanās praktiskajā darbībā ir iespējama, kad nozīmes pieredze atrodas mijiedarbībā ar kompetences režīmu: kad jaunpienācēji transformē savu pieredzi, lai pielāgotos esošajai kārtībai, viņi sasniedz to kompetenci, ko kopiena ir definējusi. Arī vecajiem kopienas dalībniekiem ir jāattīsta savas zināšanas un kompetence, jo kopienas prakse attīstās (Wenger, 2003, p. 138) un jaunpienācēji inesa savas zināšanas un pieredzi kopīgajā iniciatīvā. Tad, kad abas puses mācās viena no otras, notiek savstarpējā mācīšanās.

E.Vengers raksta, ka prakses kopienas pēc to būtības ir neformālas, jo savu līdzdalību tās biedri definē ar iesaisti kopīgajā praksē (iniciatīvā). Neformālā kopienas daba nozīmē iniciatīvas un savstarpējās iesaistes attīstīšanās dabiskos ceļus, kas tādējādi ļauj izbēgt no formāliem priekšrakstiem un kontroles (Wenger, 2003, p. 118). Šo situatīvo mācīšanās perspektīvu skatījumā daudzas lietas efektīvāk apgūt var tieši neformālos procesos (Colley, Hodkinson & Malcom, 2002). No tā izriet, ka neformāli daudz kas tiek apgūts ikdienas darba vai brīvā laika aktivitātēs. D. Beketa (*D. Beckett*) un P. Hegera (*P. Hager*) skatījumā neformāla mācīšanās ir praksē balstīta neformāla mācīšanās darbavietā (tādēļ attiecināma uz prakses kopienām), ko autori raksturo kā organisku, kontekstuālu, balstītu

pieredzē, bieži vien koleģiālu vai uz sadarbību vērstu (Beckett & Hager, 2002, p. 115); tā rodas situācijās, kuru galvenais mērķis nav pati mācīšanās, turklāt mācīšanos ierosina paši indivīdi, nevis profesionāli apmācītāji. Sadarbības rezultātā, virzoties uz kopīgiem mērķiem, zināšanas tiek kopīgi konstruētas (Pea, 1993, p. 48).

Prakses kopienās notiek mācīšanās darot (*learning in doing*), tādēļ kopienu prakses attīstās kā “kopējas mācīšanās vēstures” (Wenger, 2003, p. 87), ar vēsturi saprotot līdzdalības un lietiskošanas kombinēšanu laika gaitā (turpat). E. Vengers uzskata, ka tas, ko cilvēki patiesībā apgūst, ir viņu prakse (iniciatīva) un, tajā iesaistoties, viņi apgūst pašu iesaistīšanās procesu, līdz ar to mācīšanos viņš nosauc par prakses virzītāju (Wenger, 2003, pp. 96). Līdzīgi Dž. Leivas un E. Vengera situatīvās mācīšanās pieejai senāku autoru darbos, piemēram, Dž. Djūvija (*J. Dewey*) tekstos, ir uzsvērtā pieredzes loma mācīšanās procesā (Dewey, 1916/1966). Dž. Djūvijs definē mācīšanos kā pastāvīgu pieredzes pārkārtošanu un atjaunošanu (Dewey, 1916/1966; Elkjaer 1999, p. 84). B. Elkdzers (*B. Elkjaer*) apraksta Dž. Djūvija mācīšanās teoriju šādi (Elkjaer, 1999, p. 84):

Situācija > problēma > apjautāšanās (*inquiry*) > refleksija > jauna situācija.

Process ietver gan darbības (darīšanu), gan izziņu, un atbilstoši autora priekšstatiem praksēm bez individuālās apziņas ir maza vērtība mācīšanās kontekstā. No tā izriet, ka indivīds mācās tikai tad, ja viņš ir spējīgs reflektēt par savām darbībām, kā arī apzināties un atjaunot pieredzi nepārtrauktā refleksijas procesā – domāšanā – kā rīcības līdzekli (Elkjaer, 1999, p. 85). Dažādi autori (piemēram, Wenger, 2003, pp. 225-228; Elkjaer, 1999, p. 86) uzskata, ka mācīšanās procesu nevar dizainēt (sistemātizēt, plānot) un vadīt; tomēr viņi atzīst, ka sociālā infrastruktūra kā sociālie tīkli veicina mācīšanos. Tas ir svarīgs aspekts kopienu līmenī, kur mācīšanās ir ietverta sociālā kapitāla veidošanā. Tīkli kā daļa no sociālā kapitāla var tikt veidoti kā ilgtspējīgi, stiprinot attiecības un komunikāciju visā kopienā un iedrošinot kopienas iniciatīvas, atbildību un pielāgošanās spēju (Flora et al., 2003, p. 52). Šiem procesiem ir vajadzīgs laiks, tas ir nepieciešams arī sociālā kapitāla veidošanai.

Kopienai ir arī simboliska nozīme tās locekļu uztverē (Jenkins, 2008, pp. 135-136). Darbojoties kopīgā iniciatīvā, tiek radīta kopienas simboliskā konstrukcija, kas ietver līdzdalību, rituālus, robežas starp „mēs” un „viņi”, starp iekļaušanu un atstumšanu u.tml. Kopīgi radīti simboli (kopienas simboli un kopiena kā simbols) rada kopības un piederības izjūtu. Prakses kopienās notiek mācīšanās ar sociālu līdzdalību, tādējādi veidojas arī kopīga identitāte. Tātad prakses kopiena tiek definēta kā „indivīdu grupa, kas darbojas dažādās sabiedriskās aktivitātēs, gūstot pieredzi un

ilgstoši radot savu kopīgo identitāti, iesaistoties un dodot ieguldījumu kopienu praksēs” (Wenger, 1998; Paula & Zobena, 2007, 75. lpp.).

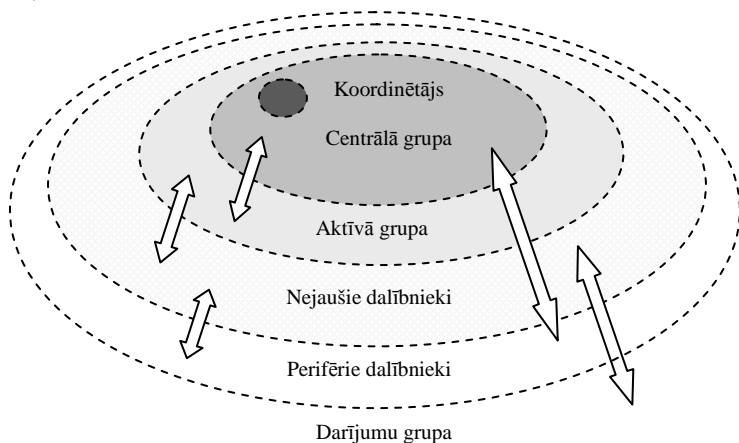
Tā kā prakses kopienas reizēm veidojas spontāni, bet citkārt ir apzināti un mērķtiecīgi organizētas, tad jāsecina, ka prakses kopienu veidošanās katrā gadījumā ir citāda (Pemberton & Stalker, 2006, p. 6). Prakses kopiena var apvienot cilvēkus ar kopīgām pazīmēm, interesēm, kā pamatā bieži ir kopīga profesionāla darbība, taču tās var apvienot cilvēkus arī no ļoti dažādām darbības sfērām, par pamatu ņemot kopīgas intereses, vajadzības vai realizējamus uzdevumus. Bieži prakses kopienas ir grūti identificējamās to neformālās dabas dēļ, taču to pētīšana ir vērtā tādēļ, ka prakses kopienu analīze ļauj noskaidrot mehānismus, kā praktiski notiek zināšanu un pieredzes apmaiņa un kādu pieredzi no tā var gūt citi. E. Vengers definējis vairākas pazīmes, pēc kurām var identificēt prakses kopienas. Citiem vārdiem sakot, ja zemāk minētās pazīmes var attiecināt uz kādu cilvēku kopumu, tad var uzskatīt, ka prakses kopiena ir izveidojusies. Pazīmes ir šādas:

- 1) tiek uzturētas savstarpējas attiecības (vai nu harmoniskas, vai arī konfliktējošas);
- 2) ir rasti kopīgi veidi, kā lietas tiek darītas kopā;
- 3) notiek strauja informācijas izplatīšanās un inovāciju pārņemšana;
- 4) sarunas un mijiedarbība notiek kā procesa turpinājums bez īpašiem ievadiem;
- 5) ļoti ātri tiek saskatīta problēma, par ko diskutēt;
- 6) konstatējama būtiska pārklāšanās dalībnieku aprakstos par to, kuri ir piederīgi grupai (kopienai);
- 7) ir informētība citam par cita zināšanām, prasmēm un spēju līdzdarboties;
- 8) pastāv savstarpēji definējošas identitātes;
- 9) piemīt spēja novērtēt rīcības un rezultātu piemērotību;
- 10) tiek izmantoti specifiski rīki, reprezentācijas un citi artefakti;
- 11) pastāv vietējās zināšanas, kopīgi stāsti, iekšējie joki, saprotoši smieklī;
- 12) tiek lietots žargons un īsatnes (*shortcuts*) komunikācijā un ir iespējas tādus viegli radīt no jauna;
- 13) ir vērojami noteikti stili, kas atzīti par dalības izpausmi;
- 14) ir kopīgs diskurss, kas atspoguļo noteiktu perspektīvu attiecībā uz pasauli (Wenger, 1998, pp. 25-126).

Minētās pazīmes promocijas darba autore izmantojusi empīriskajā pētījumā, lai identificētu prakses kopienu gadījumus pētījumam izraudzītajos lauku novados.

Prakses kopienas locekļi atkarībā no viņu spējām, ieinteresētības un vēlmēm kopienas aktivitātēs ieņem dažādas lomas (Wenger et al., 2002).

Ne visi prakses kopienas locekļi ir vienlīdz aktīvi kopienas darbā (skat. 3.2. attēlu).

3.2. attēls. **Prakses kopienas iekšējā struktūra: līdzdalības līmeņi**
(autores veidots, balstoties uz Wenger et al., 2002, p. 57; EB Wenger-
Tryner)

Centrālo daļu veido aktīvākie biedri, kā līderis vai iniciatīvas autors (koordinētājs) ar saviem palīgiem, savukārt *aktīvajā grupā* nosacīti iedalāmi visi tie prakses kopienas dalībnieki, kuri ļoti aktīvi un regulāri iesaistās kopienas aktivitātēs un palīdz realizēt kopienas uzdevumus. Centrālā grupa uzņemas koordinēt kopienas aktivitātes un projektus, identificē prakses tēmas u.tml. *Nejausie jeb gadījuma rakstura dalībnieki (occasional participants)* ir tie indivīdi, kuri prakses kopienas darbībā iesaistās tikai īpašos gadījumos, ja kāda aktivitāte vai projekts viņiem šķiet īpaši nozīmīgs (EB Wenger-Tryner). *Perifērā daļa* apvieno tos, kuri ir pasīvi vai kopienas aktivitātēs iesaistās reti, taču viņu loma kopienas darbībā nedrīkst būt novērtēta par zemu. Šīs daļas pārstāvji parasti ieņem novērotāja pozīciju, noskatoties centrālās un aktīvās grupas darbībās. Daži kopienas locekļi izvēlas ieņemt marginālu pozīciju, jo uzskata, ka viņu novērojumi, pieredze un devums, iespējams, nav atbilstošs vai nav pietiekami autoritatīvs. Citiem savukārt nav laika aktīvi iesaistīties kopienas dzīvē. Prakses kopienu kontekstā perifērie kopienas locekļi nav tik pasīvi, kā varētu šķist, jo, arī novērojot no malas, viņi tomēr gūst pieredzi no diskusijām, ko turpmāk spēj atbilstoši izmantot. Perifērie kopienas biedri mēdz pārrunāt forumos un diskusijās dzirdētās idejas daudz neformālākā vidē un šaurākā lokā un no tā daudz mācās tikai sev raksturīgā veidā

(Wenger et al., 2002, p. 56). Visbeidzot atsevišķi nodalāms tāds līdzdalības līmenis, ko veido prakses kopienai nepiederoši indivīdi (*transactional participants*), taču tādi, kuri laiku pa laikam izmanto kopienas resursus, artefaktus vai iesaistās prakses kopienas organizētajās aktivitātēs (EB Wenger-Tryner). Ārpus šiem līmeņiem ir cilvēki, kuri nav kopienas locekļi, taču interesējas par kopienas darbu. Mobilitāte starp šīm iekšējās struktūras daļām izpaužas tādējādi, ka, mainoties iniciatīvas nozīmīgumam prakses kopienas locekļu uztverē vai mainoties atbilstošajiem prioritārajiem uzdevumiem u.tml., piemēram, aktīvās grupas dalībnieki var kļūt par centrālās grupas biedriem, vai arī tajā var nonākt kāds no perifērās daļas un otrādi (skat. 3.2. attēlu). Tādējādi kopienas dalībnieki iziet cauri šiem līmeņiem (Wenger et al., 2002). Tā kā kopienas robežas ir mainīgas un caurlaidīgas gan starp kopienas līdzdalības līmeņiem, gan starp kopienas un ārējo vidi (tādēļ tās attēlā ir iezīmētas ar pārtrauktu līniju), pat tie cilvēki, kuri atrodas ārpus kopienas, uz laiku var iesaistīties kopienā, ja tās aktivitātes fokusējas uz viņus interesējošu tēmu vai ekspertīzi. Kopienas dizainam jābūt tādā, lai visu līdzdalības līmeņu kopienas locekļi justos kā pilntiesīgi kopienas biedri (Wenger et al., 2002). Turklāt prakses kopienas darbojas plašākas sabiedrības ietvaros, līdz ar to pastāv iespēja, ka prakses kopienai pievienosies kāds jauns biedrs, kurš līdz šim bijis pasīva novērotāja statusā. Aprakstītie līdzdalības līmeņi izmantojami kopienas rīcībspējas analīzē, jo raksturo lauku iedzīvotāju aktivitāti vietējās iniciatīvās, iesaistes prakses un prakses kopienas darbību.

Prakses kopienas pētnieki atzīmē, ka svarīgs kopienas veiksmes faktors ir kopienas vērtība, ko grupai piešķir paši kopienas locekļi (Pemberton & Stalker, 2006, pp. 6-7). Tāpat kopienas veiksmi un darbības ilgumu var ietekmēt iesaistīto indivīdu motivācija, iniciatīvas ierosinātāja lēmums pamest kopienas, uzticēšanās kopienas locekļu vidū, arī laika resursi. Kopienas dalībniekiem svarīgs ir arī cits vērtības aspekts – viņiem ir būtiski apzināties, kādu ieguldījumu viņi var dot kopienai un kāda tam būs vērtība. Kopienas locekļiem darbojoties kopā, tiek iezīmēta prakses kopienas publiskā telpa. Tā ietver, piemēram, grupas tikšanās reizes, formālas prezentācijas, neformālas diskusijas, mājas lapas aktivitātes. Privātajā telpā parasti notiek individuālās tikšanās un domu apmaiņa, piemēram, elektroniski. Tieši privāti nereti ir vieglāk apspriesties par problēmām, attīstīt jaunas idejas, rīkus un tehnikas. Pētnieki uzsver, ka lielāka loma kopienas dzīvē ir tieši privātajām aktivitātēm (Wenger, et al., 2002, p. 58). Prakses kopienas attīstībā izšķir vairākas stadijas:

- sākotnējā kopienas veidošanās stadijā potenciālie prakses kopienas locekļi cits citu atrod, jo tiek meklēti cilvēki, kuri saskārušies ar līdzīgām problēmām, tiek meklēts vienojošais un kopīgs;

- otrajā stadijā notiek apvienošanās, cilvēki sanāk kopā un apzina savu potenciālu, tiek definēta iniciatīva jeb kopīgā prakse, kas būs kopienas darbības pamatā;
- nākamā – trešā – ir visaktīvākā kopienas dzīves stadija, kuras laikā tiek realizētas visas kopienas aktivitātes, tiek radīti artefakti, attīstītas savstarpējās attiecības, notiek adaptēšanās izmaiņām, ko radījuši apkārtējie apstākļi u.tml.;
- ceturtajā stadijā prakses kopiena vairs nav tik aktīva, taču joprojām darbojas kā zināšanu pārneses centrs, kur kopienas biedri var gūt atbalstu;
- visbeidzot seko tāds posms kopienas dzīvē, kurā kopienas loma ir krietni mazinājusies un varētu teikt, ka kopiena ir dzīva tikai tās biedru atmiņās kā nozīmīga viņu identitātes daļa, atmiņas par kopienu tiek uzturētas, stāstot stāstus, saglabājot artefaktus, krājot piemiņas lietas (Wenger, 1998).

Kopienas dzīves ritmu nosaka kopienas aktivitātes: cik regulāras ir tikšanās, vai mājas lapā tiek veiktas kādas aktivitātes (ja tāda ir), vai notiek neformālas pēcpusdienas, izbraucieni u.tml. Ja kopienas dzīve ir pārāk intensīva un šo aktivitāšu ir par daudz, kopienas locekļi no tām nogurst un vairs nepiedalās, reizēm īpaši notikumi vai svarīgi projekti darbojas kā stimuls, lai atjaunotu ierasto kopienas darbu un dzīves ritmu (Wenger et al., 2002, p. 62). Taču var novērot arī pretēju situāciju: kopienas locekļi kontaktējas reti. Lauku kopienās identificējamās prakses kopienas, kuras atrodas dažādos attīstības posmos, jo vienas iniciatīvas tikai sāk savu darbību, bet citas ir ļoti aktīvas, savukārt ir tādas, kuras jau beigušas pastāvēt vai to darbība ir tikai formāla. Arī prakses kopienas dzīves ritms ir atšķirīgs. Par to liecina, piemēram, promocijas darba autore pētnieciskā pieredze 2005. un 2006. gadā, analizējot prakses kopienas darbību pirmajās Latgalē izveidotajās partnerībās. Pētījumam tika izvēlētas septiņas dažādu jomu iniciatīvas (prakses kopienas) Balvu, Rēzeknes un Daugavpils partnerībās: bioloģisko zemnieku kopiena, netradicionālās lauksaimniecības iniciatīva, sociālo aprūpētāju grupa, trīs sieviešu biedrības un jauniešu biedrība. Kopienas locekļu skaits katrā iniciatīvā variējās no astoņiem līdz 58. Drīzāk formāla (uz formālu izglītošanos orientēta) iniciatīva bija bioloģisko zemnieku kopiena, kuras darbības laikā zemniekiem tika organizēti apmācību semināri. Zemnieki pārstāvēja vairākus pagastus no dažādiem Latgales rajoniem (atbilstoši tā laika Latvijas administratīvi teritoriālajam iedalījumam), kas arī lielā mērā noteica kopienas aktivitātes un to biežumu. Varētu apgalvot, ka pētījuma laikā šī kopiena savā darbībā atradās starp ceturto un piekto prakses kopienas attīstības posmu, savukārt pārējās sešas kopienas – trešajā, visaktīvākajā prakses kopienas dzīves

stadijā. Ciešākas un neformālākas saites bija novērojamas pārējās pētītajās iniciatīvās, jo to dalībnieki bija pārsvarā viena pagasta cilvēki, ikdienā uzturēja vairāk vai mazāk ciešus kontaktus, atsevišķos gadījumos tika identificētas radnieciskas saites. Pētītos piemērus var raksturot kā tipiskas prakses kopienas, jo tās apvienoja domubiedrus - cilvēkus ar līdzīgām interesēm un vajadzībām - un bija spēcīgi orientētas uz zināšanu pārnesi, jaunu zināšanu apgūšanu apguvi un praktiskās pieredzes iemantošanu (Paula, 2008). Arī dažādie līdzdalības līmeņi (skat. 3.2. att.) bija novērojami šajās kopienās, turklāt vieni dalībnieki bija pasīvāki aktivitāšu organizēšanā, bet aktīvi piedalījās pasākumos, savukārt citi darbojās pat vairākās prakses kopienās vienlaicīgi. Pētījuma laikā respondenti atzina, ka ar savu pieredzi un piemēru viņi mudinājuši citus pagasta iedzīvotājus līdzdarboties, tādējādi paplašinot arī viņu rīcībspēju (Zobena (galv.red.), 2005, 75. lpp.).

Atceroties prakses kopienas galvenos elementus – praksi, iesaistīšanos, kopīgu repertuāru un identitāti – īpaša uzmanība jāpievērš tieši pēdējam. Tas, kas vieno kopienas locekļus un jebkuru kopienu par tādu padara, ir piederības izjūta un „mēs” apziņa kopienas locekļu vidū. Tā ir identificēšanās ar kopienu un tās aktivitātēm, lepnums par to, kas ir darīts arī pēc tam, kad prakses kopiena vairs aktīvi nedarbojas. Prakses kopienas sākotnēji veidojas kā mazas indivīdu grupas, kurās var tikt pieaicināti jauni dalībnieki. Mūsdienās nereti tas notiek virtuāli, izdiskutējot kopīgu darbošanās pamatu, tiek izveidots grupas kodols. Būtisks veiksmes faktors ir kopienas vērtība, ko grupai piešķir paši indivīdi. Sākotnējais prakses kopienas veidošanās posms ir nozīmīgs, jo tajā sāk rasties uzticēšanās starp dalībniekiem un grupas locekļi sāk novērtēt grupas potenciālo vērtību. Kopienas mūžs ir atkarīgs no grupas biedru motivācijas un grupas iekšējā menedžmenta. Var rasties situācijas, kad prakses kopienas iniciators vai kāds „atslēgas cilvēks” aiziet no kopienas vai, piemēram, pamet organizāciju, kurā prakses kopiena darbojas, un tas var kļūt par kopienas izjukšanas iemeslu. Laiks arī ir būtisks kopienas darbības veiksmes faktors, jo ietekmē komunikāciju: ja komunikācija notiek verbāli, tā ir ātrāka nekā, piemēram, elektroniskā sarakste (Lave & Wenger, 1991, pp. 6–7). Tomēr mūsdienu tehnoloģiskās paver iespējas ātrai komunikācijai, izmantojot modernos saziņas rīkus un aplikācijas.

Prakses kopienas klasificē pēc dažādiem parametriem. Tās var būt dažāda lieluma, jo apvienotas no dažiem cilvēkiem līdz pat tūkstošiem. Arī darbības laika ziņā tās ir atšķirīgas, pastāvot no dažiem mēnešiem līdz gadu desmitiem. Prakses kopienas atšķiras pēc tā, cik ciešas vai izkliedētas tās ir: daudzas prakses kopienas veido cilvēki, kuri dzīvo vai strādā kopā vai tuvu līdzās, taču ir kopienas, kuras ir ļoti izkliedētas, un saziņa šādās kopienās lielākoties notiek, piemēram, virtuālajā vidē ar moderno tehnoloģiju

palīdzību – kā dažādās zinātnieku kopienās. Pētnieki atzīst, ka zināšanu pārnese ir vairāk atkarīga no kopīgas prakses – kopīga situāciju kopuma, problēmas, perspektīvas – nekā no komunikācijas formas. Prakses kopienas var būt homogēnas un heterogēnas – ja kopienas locekļi pārstāv vienu disciplīnu vai iesaistīti vienas funkcijas pildīšanā, tās ir homogēnas, taču, ja kādu problēmu risina cilvēki, kuri pārstāv dažādas organizācijas vai iesaistīti dažādu funkciju realizēšanā, prakses kopiena ir heterogēna. Organizācijās prakses kopienas var veidoties vienā struktūrvienībā un arī starp dažādām vienībām. Tādā veidā kopienas biedri, daloties praktiskajā pieredzē ar kolēģiem, paaugstina savu zināšanu un kompetences līmeni. Prakses kopienas veidojas dažādi – spontāni vai mērķtiecīgi, un tās var palikt neatpazītas jeb plašākai sabiedrībai neidentificētas, taču tās var arī institucionalizēties (Wenger et al., 2002, pp. 26–27).

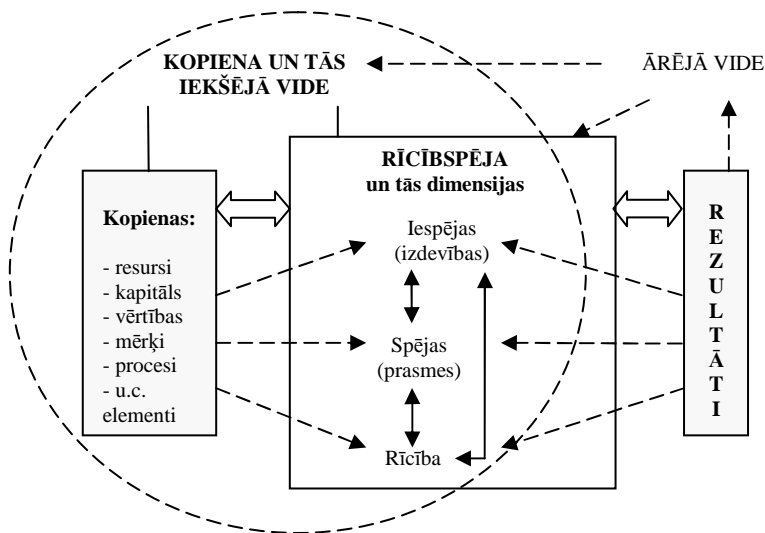
Prakses kopienu teorijā skaidrots, kā jau esošā prakses kopienā notiek jaunu biedru iekļaušanās vai un kā notiek esošo kopienas biedru (*old timers*) pieredzes nodošana jaunpienācējiem (*new comers*), un arī otrādi. Šajos procesos var veidoties arī konflikti un domstarpības, kas saskaņā ar teoriju ir normāla parādība. Ne vienmēr tīklā iesaistītie aģenti vēlas brīvi dalīties savās zināšanās, var pastāvēt konkurence, bažas par savu statusu, jaunpienācēji var tikt uztverti skeptiski vai kā drauds kopienas stabilitātei, tiem var tikt liegta pieeja kādiem noteiktiem resursiem (piemēram, informācijai) u.tml. Citos gadījumos notiek pretēji procesi: dalībnieki uzticas cits citam (tas parasti notiek stabilās un jau sevi pierādījušās prakses kopienās), ir ļoti motivēti dalīties pieredzē un zināšanās, tiek uzskatīts, ka arī jaunie un pat mazāk pieredzējušie tīkla dalībnieki var ienest jaunas idejas un zināšanas, jaunus problēmu risinājumus.

Raksturojot prakses kopienu gadījumus pētītajos lauku novados, autore izmanto šajā apakšnodaļā apskatītos prakses kopienu aspektus: pazīmes, pēc kurām prakses kopienas identificējas, līdzdalības līmeņus, zināšanu un pieredzes savstarpējo apmaiņu, kopienu aktivitātes.

3.3. Kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis

Būtiski atzīmēt, ka promocijas darbā izstrādātais kopienu rīcībspējas analīzes modelis ir veidots kā rīcībspēju aprakstošs un nepretendē uz kvantificējamu salīdzināmu rādītāju (piemēram, indeksu) izstrādi. Vienlaikus modelis paredz apkopot gan statistiskus un kvantificējamus datus, gan arī kvalitatīvus rādītājus, lai nodrošinātu metodoloģisko triangulāciju (Denzin, N. K., 1978). Promocijas darbā izveidotais lauku kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis redzams 3.3. attēlā, kas parāda, kādas attiecības pastāv starp kopienai raksturīgajiem

elementiem, kopienas rīcībspēju, kopienas sasniegumiem un kopienas ārējo vidi. Tas izstrādāts, balstoties uz teorētiskās literatūras studijām, iepriekš veikto pētījumu analīzi, promocijas darba autores pētniecisko pieredzi un izstrādāto rīcībspējas definīciju (skat. promocijas darbā 74.-75. lpp). Modelis prezentēts autores publikācijā (Paula, 2014, 115. lpp.).

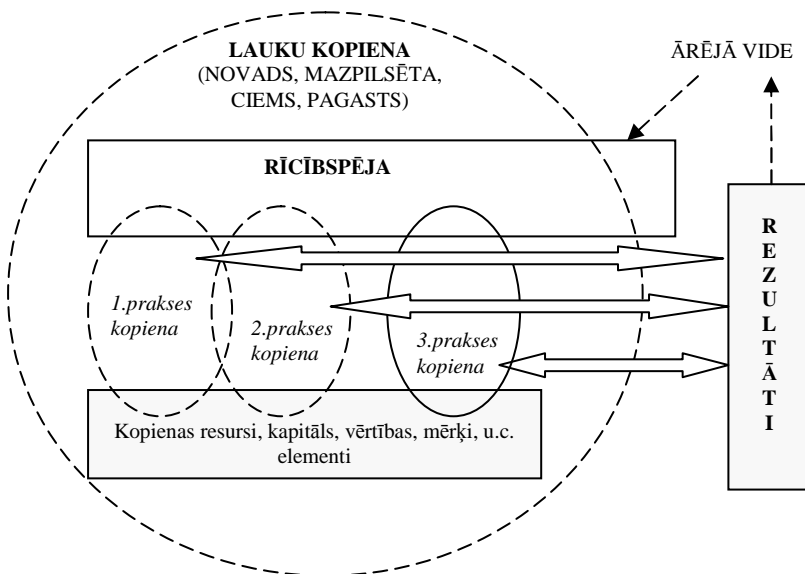

3.3. attēls. Lauku kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis (autores konstrukcija).

Modelī rīcībspēja attēlota tā, ka tā iziet ārpus kopienas robežām. Tam ir gan simboliska, gan realitāti raksturojoša nozīme, jo nedrīkst ignorēt faktu, ka kopienas atrodas noteiktā sociāli ekonomiskā, institucionālā, politiskā un dabas vidē, nevis sociālā vakuumā vai arī funkcionē izolēti, tādēļ to rīcībspēju lielākā vai mazākā mērā ietekmē apkārtējie apstākļi, kuriem reizēm var būt noteicošā loma kopienas dzīvē un darbībā. Dažādi kopienas iekšējās un ārējās vides faktori var kalpot kā katalizators rīcībspējas veicināšanai (labvēlīga sociālekonomiskā situācija, interešu lobīji, politiskā situācija un kultūra, cilvēkresursi, vēsturiskā pieredze, tradīcijas u.c.), tajā pašā laikā tie var rīcībspēju arī bloķēt, ierobežot un radīt riskus. Kopienas rīcībspēju ietekmē arī kopienas darbības rezultāti. Vietas identitāte un piederības izjūta vietai gan kā teritorijai (pagastam, novadam, pilsētai, reģionam), gan tās cilvēkiem (kopienai) ir svarīgi rīcībspējas aspekti, kas ietekmē cilvēku lēmumu palikt vai nepalikt (vai atgriezties)

laukos, iesaistīties kopienas dzīvē, ieguldīt savu laiku un citus resursus vietējā attīstībā, veidot ciešākas sociālas saites ar apkaimes iedzīvotājiem. Īpaši aktuāli tas ir pašreizējā laika posmā, kad joprojām būtiski mainās lauku iedzīvotāju sociāli demogrāfiskā struktūra migrācijas procesu ietekmē (dabiskā kustība, jauniešu un ģimeņu emigrācija, nodarbinātības struktūra), novērojama depopulācija, novadu nelīdzsvarota attīstība. Kopienas rīcībspēju ietekmē arī tas, cik spēcīgas ir vietējās tradīcijas un cik lielā mērā tās tiek uzturētas, kā tiek pieņemti ienācēji un kā paši ienācēji sevi reprezentē. Identificēšanās ar dzīves vietu ir saistīta arī ar lokālpatriotismu un lepnumu par savu novadu, pilsētu, reģionu. Ienācējiem, iespējams, sākotnēji šīs iezīmes nepieņem.

Prakses kopienas ir tās, kas realizē kopienas mērķus un uzdevumus, aktivizējot un konsolidējot sevī lauku kopienas rīcībā esošās spējas un resursus, kā arī darbojoties saskaņā ar kopienas vērtībām un interesēm. Citiem vārdiem sakot, prakses kopienas ir rīcībspējas izpausmes forma, ar kuras palīdzību lauku kopiena spēj sasniegt izvirzītos mērķus un sasniegt konkrētus rezultātus (Paula, 2014, 115. lpp.). Shematiski tas parādīts 3.4. attēlā.

3.4. attēls. **Prakses kopienas un rīcībspēja** (autores konstrukcija).

Promocijas darba empīriskās daļas kopienu rīcībspējas analizē tiek sintezētas atziņas, kas atspoguļotas 3.3. un 3.4. attēlā. E. Vengers (Wenger, 1998) uzskata, ka prakses kopienas attīstās ap lietām, kas cilvēkiem ir patiesi nozīmīgas un tādēļ kļūst par kopienu praksēm. Prakses atspoguļo kopienas locekļu izpratni par to, kas ir svarīgs. Parasti prakses kopienas veidojas kā neformālas grupas, bet sākotnējās iniciatīvas var pāraugt formālās organizācijās. Prakses kopienas ir tās, kuras sasaista kopienas iekšējos resursus ar rīcībspēju. 3.4. attēlā shematiski parādīts, ka jebkuras plašākas kopienas ietvaros var veidoties vairākas prakses kopienas. Tās savstarpēji var būt nosacīti neatkarīgas un, iespējams, veidojas kā noslēgtākas grupas ar mazāk caurlaidīgām robežām (3. prakses kopiena), kas praktiski nozīmē to, ka kopienas prakse jeb iniciatīva ir pietiekami specifiska vai saistoša tikai noteiktai plašākās kopienas daļai un jaunu biedru iesaistīšanās prakses kopienā nenotiek vai arī ir novērojama ļoti minimāli. Citos gadījumos prakses kopienas var arī pārklāties (piemēram, 1. un 2. kopiena), jo, kā raksta E. Vengers (Wenger, 2003), dažādās kopienu prakses un attiecības starp cilvēkiem var veidot plašākas konfigurācijas, kas pārsniedz vienas vienīgas prakses kopienas robežas, un veidojas tādi kā prakšu „zvaigznāji” (E. Vengers to nodēvējis par *constellation* (Wenger, 2003, p. 127)). Tas notiek tādēļ, ka vieni un tie paši cilvēki var būt iesaistīti vairāku prakses kopienu darbībā, ja viņus interesē konkrētās iniciatīvas; šīm prakses kopienām ir kopīgi artefakti, kopīgu mijiedarbību nosaka ģeogrāfiskais tuvums, notiek cīņa par tiem pašiem resursiem, ir kopīgas prakses kopienu veidošanās vēsturiskās saknes, darbības stili un diskursi pārklājas, iespējams, prakses kopienas saistītas ar tām pašām organizācijām u.tml. (Wenger, 1998). Šajos gadījumos kopienu robežas var būt stipri nosacītas, prakses kopienas locekļu mobilitāte notiek brīvāk, un tā izpaužas gan kā jauna biedru klāt pienākšana, gan esošo aiziešana. Prakses kopienas locekļu mobilitāte novērojama arī kopienas iekšienē, kuras struktūra atbilstoši grupas locekļu līdzdalības pakāpei jau skaidrota un parādīta 3.2. attēlā.

Vienā un tajā pašā teritorijā (pilsētā, novadā) var veidoties daudzveidīgas prakses kopienas, kuru dalībnieki var pārstāvēt pat vairākas no tām, ja ir izrādījuši pietiekami lielu iniciatīvu un tiecas iesaistīties dažādās aktivitātēs. Tās savstarpēji var būt nosacīti neatkarīgas un noslēgtas, ja prakse jeb iniciatīva ir pietiekami specifiska vai saistoša tikai noteiktai plašākās kopienas daļai un jaunu biedru iesaistīšanās prakses kopienā nenotiek vai arī ir novērojama ļoti minimāli. Citos gadījumos prakses kopienas var arī pārklāties, īpaši tad, ja tām ir kopīgi līderi vai iniciatori. Liela nozīme ir līderiem jeb atslēgas cilvēkiem, kuri var mainīties, ja mainās kopienas aktivitāšu prioritātes. Prakses kopienas ir tās, kas realizē kopienas mērķus un uzdevumus, aktivizējot un konsolidējot sevī

kopienas rīcībā esošās spējas un resursus, kā arī darbojoties saskaņā ar kopienas vērtībām un interesēm. E. Vengers (Wenger, 2003) raksta, ka prakses kopienas attīstās ap lietām, kas cilvēkiem ir patiesi nozīmīgas, un tādēļ kļūst par kopienu praksēm. Prakses atspoguļo kopienas locekļu izpratni par to, kas ir svarīgs. Parasti prakses kopienas veidojas kā neformālas grupas, bet sākotnējās iniciatīvas var pārāugt formālās organizācijās, piemēram, biedrībās, kopienas fondos. Prakses kopienas ir tās, kuras sasaista kopienas iekšējos resursus (cilvēkresursus, finansiālos, materiālos, dabas u.c.) ar rīcībspēju.

Izstrādātais lauku kopienu rīcībspējas analīzes modelis paredz plašu kvantitatīvo un kvalitatīvo, līdz ar to objektīvo un subjektīvo datu ieguvu un apkopojumu. Raksturojot kopienas, jāsniedz pārskats par visiem kopienas resursiem un kapitālu veidiem, kopienai pieejamo infrastruktūru, sociāli ekonomiskajiem procesiem, demogrāfisko situāciju, kā arī jāņem vērā kopienas (šī pētījuma kontekstā – novada) attīstības plānošanas un attīstības stratēģiskie dokumenti, tur definētās prioritātes, mērķi un uzdevumi, kopienas aktuālās vajadzības. Lai to paveiktu, izmantojama ne tikai pieejamā statistika un pārskati, valstī izmantotie teritoriju attīstību salīdzinošie rādītāji (piemēram, teritorijas attīstības indekss), bet arī kvalitatīvie rādītāji. Turpmāk katrs teorētiskajā modelī ietvertais ar rīcībspējas analīzi saistītais elements tiks apskatīts padziļināti, tiks identificēti analīzes kritēriji, kuri izmantojami empīriskā pētījuma gadījumā izpētē. Kopienas rīcībspējas analīzei nepieciešamos datus var iegūt, izmantojot daudzveidīgas metodes un informācijas avotus.

Rīcībspēju veidojošie elementi. Kā jau definēts iepriekš, kopienas rīcībspēja ir kopienā esošā cilvēkkapitāla, organizatorisko resursu un sociālā kapitāla mijiedarbība, kas var tikt izmantota, lai risinātu kolektīvas problēmas un uzlabotu vai uzturētu kopienas labklājību. Starp pašiem rīcībspēju veidojošajiem elementiem (izdevībām jeb iespējām, spējām un rīcību – skat. 3.3. attēlu) pastāv ciešas atgrīezeniskas saites. Ja izdevības tiek nemākulīgi izmantotas un nav izvēlēta atbilstoša rīcība, vēlamā rezultāta var nebūt. Starp izdevībām un kopienas spējām arī pastāv mijiedarbība, jo atsevišķas izdevības var atrāisīt, aktivizēt un ļaut kopienai izmantot noteiktas spējas (lielā mērā tas ir saistīts ar kopienas cilvēkresursiem), savukārt kādu konkrētu spēju trūkums var liegt kopienas iespējas (izdevības) izmantot. Analizējot šos aspektus konkrētās lauku kopienās, jāidentificē, kādas iespējas iedzīvotājiem ir realizēt savas iniciatīvas, vai ir pieejami atbilstoši atbalsta instrumenti un pasākumi, vai kopienas indivīdiem un grupām pietiek zināšanu un prasmju realizēt savas ieceres, vai un kā ir pieejami dažāda veida ārējie resursi.

Iekšējā vide. Analizējot kopienas rīcībspēju, ir svarīgi raksturot kopienas resursus, kopienas organizatorisko struktūru, vērtības, tradīcijas,

vēsturi, kopienai raksturīgās specifiskās īpatnības, sociāli demogrāfiskos un ekonomiskos procesus, attiecības un mijiedarbību starp dažādām grupām un organizācijām (ja tādas ir). Šie elementi sniedz informāciju par pašu kopienas, taču parāda arī attīstības potenciālu.

Ārējā vide. 3.3. un 3.4. attēlā redzams, ka kopienas rīcībspēju var ietekmēt kopienas ārējā vide. Dažādi objektīvi pastāvoši ārēji apstākļi, kā kopienas sociālā statusa izmaiņas un vieta stratifikācijas sistēmā, sociāli ekonomiskā situācija valstī, migrācijas procesi u.tml., var gan veicināt, gan kavēt kopienas iespējas realizēt savu potenciālu, kā arī var ietekmēt kopienas prakšu izvēli. Arī E. Vengers (Wenger, 1998) atzīmē, ka acīmredzami ārēji ierobežojumi vai norādes var ietekmēt izpratni par svarīgo, bet pat tad kopienas locekļi attīsta prakses, kas ir viņu pašu atbilde uz šīm ārējām ietekmēm. Arī tad, ja kopienas aktivitātes tiek pielāgotas kādiem ārējiem norādījumiem, tikai kopiena ir tā, kura rada praksi. Šajā nozīmē prakses kopienas E. Vengers uzskata par pilnībā pašorganizējošām sistēmām (Wenger, 1998). Kopienas rīcībspējas kontekstā tas nozīmē, ka tikai no pašiem kopienas locekļiem lielā mērā atkarīgs, vai prakses kopienas veidosies un kas būs to centrālās aktivitātes, cik ilgi un kā tās pastāvēs, vai tās spēs sasniegt izvirzītos mērķus un vai līdz ar to kopiena būs gatava izmantot tās rīcībā esošos resursus un iespējas.

Analizējot kopienas rīcībspēju, jāņem vērā kopienas konteksts, kādā lauku kopiena pastāv, tātad, analizējot konkrētus lauku novadus, jāraksturo arī šie aspekti. Ārējā vide ietver gan sociāli ekonomisko situāciju reģionā, kurā novads atrodas, un valstī kopumā, politisko ietvaru, tiesisko ietvaru, ģeogrāfiskos un ģeopolitiskos aspektus, attiecības un saites ar kaimiņos esošajām kopienām u.c. Lauku kopienas gadījumā ir svarīga arī nozaru politika, tātad lauku attīstības politika un reģionālā attīstības nacionālā un arī ES līmenī, kas nosaka un ietekmē vietējās attīstības prioritātes un attīstībai pieejamos ārējos resursus, citu nozaru attīstības pamatnostādnes, dažādus likumdošanas un normatīvos aktus, sociāli ekonomisko situāciju, demogrāfisko situāciju, tradīcijas, utt.

Rezultāti. Būtiska ir atgriezeniskā saite starp kopienas, rezultātiem un ārējo vidi. Veiksmes un panākumi tāpat kā zaudējumi var motivēt kopienas turpināt rīkoties vai arī pārtraukt savu darbību. Sasniegumi var iedvesmot un motivēt darboties tālāk, pozitīvi rezultāti, pieredze un, iespējams, arī prakses kopienas atpazīstamība var radīt vai norādīt uz jaunām iespējām, kā arī nostiprina kopienas locekļu spējas mērķtiecīgi izvēlēties atbilstošu rīcību mērķu sasniegšanai. Uz tālāku rīcību var mudināt arī neveiksmes, taču neveiksmju gadījumā pie noteiktiem ārējiem nosacījumiem kopiena var pārvērtēt savas iespējas un aplāpēt iniciatīvas. Rezultāti savukārt var radīt ietekmi uz ārējiem apstākļiem un tos mainīt, piemēram, ja lauku kopiena spējusi mobilizēties un rast savu interešu

pārstāvniecību vai lobiju lēmējinstīcijās, tas var ietekmēt šīs kopienas situāciju plašākas sabiedrības un procesu kontekstā. Kopienas darbība var ietekmēt ārējo vidi, iedarbojoties uz kontekstuālo situāciju, un šis process var norisināties arī pretējā virzienā. Kopienu rīcībspējas analīzē rezultāti ir ļoti būtisks elements, jo vistiešākajā mērā raksturo rīcībspēju saskaņā ar rīcībspējas definīciju. Analizējot rezultātus, izmantojami gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi dati. Kvantitatīvie rādītāji raksturo, piemēram, piesaistīto resursu un finanšu līdzekļu apjomu, realizēto aktivitāšu un projektu kvantitāti, piesaistīto cilvēku skaitu, sniegto pakalpojumu daudzumu un to cilvēku skaitu, kas izmanto konkrētus labumus un iespējas u.tml. Šie rādītāji analizējami arī dinamikā. Kvalitatīvie rādītāji atspoguļo kopienas iesaistes līmeni un attiecības starp indivīdiem, grupām. Saskaņā ar teorētisko apskatu dzīvotspējīgās lauku kopienās attiecības un pārmaiņu rezultāti ir būtisks aspekts, kas var atšķirīgi ietekmēt dažādu kopienas grupu situāciju un dzīves kvalitāti, piemēram, vienas kopienas grupas labklājības situācijai uzlabojoties vai palielinoties iespējām, mazinās iespējas citai.

Starp kopienas rīcībspēju, rezultātiem un ārējo vidi pastāv atgriezeniskas saites, ko var raksturot ar konkrētiem piemēriem. Promocijas darba nākamajā nodaļā tiks analizēti pētījuma rezultāti un padziļināti apskatīti prakses kopienas piemēri pētītajos novados.

4. LAUKU KOPIENU RĪCĪBSPĒJAS ANALĪZE

Nodaļā aprakstīta empīriskā pētījuma norise un analizēti pētījuma rezultāti atbilstoši promocijas darba mērķim, pētnieciskajiem jautājumiem un pieņēmumiem. Nodaļā aprakstīta empīriskā pētījuma metodoloģija un raksturoti izvēlētie novadi - izpētes gadījumi. Rezultātu analīze strukturēta atbilstoši pētnieciskajiem jautājumiem un pētnieciskajiem pieņēmumiem.

4.1. Pētījuma metodoloģijas apraksts

4.1.1. Pētnieciskās pieejas pamatojums

Lai sasniegtu promocijas darba mērķi – izstrādātu kopienu rīcībspējas analīzes teorētisko modeli un, izmantojot prakses kopienu teoriju, raksturotu kopienu rīcībspēju un iesaisti lauku attīstībā Latvijā, tika izvēlēta gadījumu izpētes metodoloģija. Gadījuma izpēte ir piemērota tad, kad galvenie pētnieciskie jautājumi ir, piemēram, *kā* un *kāpēc* tipa jautājumi, pētnieks nespēj kontrolēt apstākļus (kā tas ir, piemēram, eksperimentā) vai arī pētniekam ir minimāla ietekme, un izpētes fokuss ir orientēts uz mūslaiku fenomenu (Yin, 2003). Gadījumu analīze var aptvert vienu vai vairākus gadījumus. Promocijas darbā pētīti trīs novadi, kas ir trīs gadījumi, taču šo gadījumu ietvaros tiek aplūkoti vēl citi mazāki gadījumi – prakses kopienas jeb iedzīvotāju formālas un neformālas iniciatīvu grupas.

Kā jebkurai pētnieciskai pieejai un metodei, arī gadījumu izpētei ir savas priekšrocības un trūkumi. Gadījumu izpētes izmantošana ir laikietilpīga, jautājumus rada validitātes aspekti (gan iekšējās, gan ārējās), jo citam pētniekam, iespējams, būtu grūti iegūt tos pašus rezultātus (Gagnon, 2010, p. 3). Datu ticamību var panākt, izmantojot triangulāciju (Denzin, N. K., 1978) jeb dažādas datu ieguves metodes un datu avotus (Creswell, 2007), piemēram, promocijas darbā izmantota dokumentu analīze, daļēji strukturētās intervijas, ekspertintervijas, tiešā un līdzdalības novērošana, kā arī pieejamā statistika, kas raksturo dažādus ar kopienu rīcībspējas analīzi saistītus aspektus. Promocijas darbā izmantota gan triangulācija pēc datu avotiem (nozīmē datu vākšanu no dažādiem informācijas avotiem), gan metodoloģiskā triangulācija - datu ieguvei par vienu un to pašu fenomenu izmantotas dažādas metodes (Mabry, 2008, p. 222). Rezultātu vispārināšana gadījumu analīzē mēdz būt grūti sasniedzama. Šī pieeja prasa precizitāti, izvairīšanos no „pamācošiem” gadījumiem, pētniekam jāprot veidot vispārināmus secinājumus un jānovērtē salīdzinājuma priekšrocības (Yin, 2003). Pieejas priekšrocība ir tāda, ka,

pētot kādu fenomenu kā gadījumu, to var analizēt un pētīt kā vienotu un integrētu veselumu; gadījuma izpēte ļauj fenomenu dziļi izprast un ir piemērota jaunu teoriju veidošanai (Gagnon, 2010, pp. 1). Šī pēdējā argumenta dēļ gadījuma izpēte ir ļoti atbilstoša pieeja promocijas darba mērķa sasniegšanai – kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskā modeļa izstrādei un pārbaudei konkrētās kopienās.

Gadījumu izpētei ir vairāki veidi, kas atbilst dažādiem pētījuma mērķiem: pētnieciskā (*exploratory*) gadījuma izpēte, aprakstošā (*descriptive*) gadījuma izpēte un izskaidrojošā (*explanatory*) gadījuma izpēte (Yin, 2003). Promocijas darbā izvēlēta izskaidrojošā gadījuma izpēte.

Promocijas darba 3. nodaļā raksturoti kopienu rīcībspējas analīzes kritēriji. Izstrādātais lauku kopienu rīcībspējas analīzes modelis paredz plašu kvantitatīvo un kvalitatīvo, līdz ar to objektīvu un subjektīvu datu ieguvu un apkopojumu. Promocijas darbā veiktajai izpētei tomēr ir norobežojums: novadu situācijas un ārējās vides raksturošanai izmantoti pieejamie statistikas dati un novadu attīstības plānošanas dokumenti, kā arī cita veida pieejamā informācija, kur jau detalizēti apkopota lielākā daļa pamatinformācijas un pamatrādītāju. Autore uzsver, ka izstrādātajā kopienas rīcībspējas analīzes modelī šāda veida informācija ir uztverama gan kā kopienas darbības fona un kontekstuālais raksturojums, gan kopienas rezultātus raksturojoša, nenoliedzot šo datu nozīmīgumu rīcībspējas kvalitatīvo aspektu analīzē. Tādēļ promocijas darba empīriskajā pētījumā autore vairāk fokusējas uz pašu rīcībspējas jēdzienu, rīcībspēju veidojošajiem elementiem (izdevībām, spējām un rīcību), rīcībspējas dimensijām un prakses kopienām kā rīcībspējas izpausmes formu.

Promocijas darbā izvirzīti vairāki pētnieciskie jautājumi, kuriem atbilstoši pakārtoti pieņēmumi. Pētnieciskie jautājumi un pieņēmumi noteikuši interviju vadlīniju saturu (skat. 1., 2. un 3. pielikumu). Izvirzīti vairāki pētnieciskie jautājumi un pieņēmumi.

1) Kādas formālas un neformālas kopienu iesaistes prakses vietējās attīstības procesos identificējamās lauku novados?

1.1. pieņēmums: Līdztekus formālām kopienu iesaistes iespējām lēmumu pieņemšanas un realizēšanas procesos novados pastāv dažādas neformālas mijiedarbības un iesaistes prakses.

1.2. pieņēmums: Kopienas kā lauku attīstības resursu Latvijā varētu izmantot plašāk, kopienu iesaiste lēmumu pieņemšanā un vietējā attīstībā ir drīzāk formāla.

2) Kuru problēmu risināšanai dažādās dzīves darbības jomās Latvijas laukos identificējamās prakses kopienu prakses, apvienojot indivīdus kopīgai rīcībai?

2.1. *pieņēmums*: Latvijas lauku kopienās galvenokārt tiek realizēta kultūras un sociālā rīcībspēja, risinot tās vajadzības, kurām netiek saņemts pietiekams valsts vai pašvaldības institūciju atbalsts.

2.2. *pieņēmums*: Ekonomisko problēmu risināšanai lauku kopienās nepietiekami tiek izmantots kopienas iekšējais potenciāls.

3) Kādi faktori ietekmē kopienu rīcībspēju?

3.1. *pieņēmums*: Kopienu rīcībspēju būtiski ietekmē individuālie faktori un pieejamie ārējie resursi kopienu iniciatīvu realizēšanai.

3.2. *pieņēmums*: Aktīvākās sociāli demogrāfiskās grupas laukos prakses kopienu izveidē ir sievietes un jaunieši, turklāt prakses kopienas darbību un ilgtspēju būtiski ietekmē tās līderis.

4) Kādi ierobežojumi un priekšrocības identificējas, praktiski izmantojot promocijas darbā izstrādāto kopienu rīcībspējas analīzes teorētisko modeli?

4.1. *pieņēmums*: Promocijas darbā izstrādātais kopienas rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis raksturo kopienu rīcībspēju dinamikā, tādēļ tas ir piemērotāks longitūdināliem pētījumiem.

4.2. *pieņēmums*: Izmantojot kopienu rīcībspējas analīzes teorētisko modeli dažādu kopienu rīcībspējas salīdzināšanai, jāņem vērā katras kopienas unikalitāte, kā arī fakts, ka modelis ir aprakstošs.

Kad gadījuma izpētei tiek izraudzīti vairāki gadījumi, parasti iesaka datu analīzi sākt ar katra gadījuma un tā ietvaros izvēlēto pētniekam interesējošo tēmu detalizētu aprakstu jeb analīzi gadījuma ietvaros (*within-case analysis*), pēc tam turpināt tematisku analīzi, salīdzinot dažādus gadījumus (*cross-case analysis*), kā arī gadījumu nozīmes interpretēšanu (Creswell, 2007, p. 75). Sekojot šai loģikai, atbilstoši izstrādājam lauku kopienu rīcībspējas teorētiskajam modelim, kā arī izvirzītajiem pētnieciskajiem jautājumiem un pieņēmumiem, promocijas darba empīriskās nodaļas izklāsts strukturēts šādi:

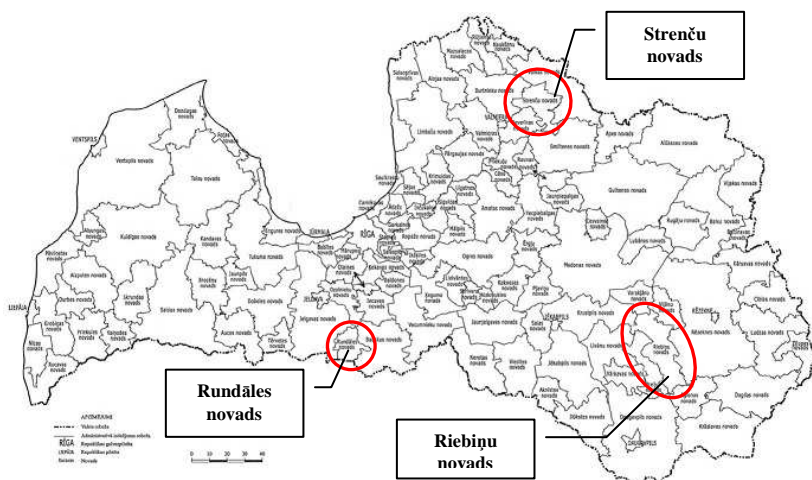
- 1) raksturoti izvēlētie lauku novadi, lai sniegtu vispārēju priekšstatu par kontekstuālo situāciju;
- 2) raksturotas rīcībspējas dimensijas (sociālā un kultūras, politiskā, ekonomikas, vides), kā arī kopienu rīcībspēju veidojošie elementi (iespējas (izdevības), spējas (prasmes), rīcība) katrā no dimensijām, ilustrējot rīcībspējas analīzi ar atsevišķu prakses kopienu gadījumu aprakstu;
- 3) identificēti kopienu rīcībspēju ietekmējošie faktori;
- 4) pārskatīts izstrādātais kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis, identificēti tā izmantošanas ierobežojumi un priekšrocības.

Detalizētai prakses kopienu gadījumu analīzei izmantoti šādi teorētiskajās atziņās pamatoti prakses kopienu aspekti: pazīmes, pēc kurām prakses

kopienas identificējamās, līdzdalības līmeņi, zināšanu un pieredzes savstarpējā apmaiņa, kopienu aktivitātes (prakses). Rīcībspējas analīze veikta, izmantojot promocijas darba 3.3. apakšnodaļā definētos kritērijus.

4.1.2. Gadījumu izvēle

Kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskā modeļa aprobēšanai tika izvēlēti trīs lauku novadi dažādos Latvijas reģionos: Strenču novads Vidzemes plānošanas reģionā, Riebiņu novads Latgales plānošanas reģionā un Rundāles novads Zemgales plānošanas reģionā (skat. 4.1. attēlu).

4.1. attēls. Promocijas darbā pētītie novadi.

Sākotnējā iecere bija izvēlēties pēc dažādiem kritērijiem līdzīgus novadus, taču, iepazīstoties ar pieejamo statistisko informāciju, Valsts Reģionālās attīstības aģentūras pārskatiem, pētījumiem un citiem materiāliem, piemēram, novadu mājas lapās pieejamo informāciju, tika secināts, ka Latvijā ir sarežģīti pēc formāliem un salīdzināmiem rādītājiem atrast vairākus ļoti līdzīgus novadus, jo tie atšķiras pēc demogrāfiskajiem un sociāli ekonomiskajiem rādītājiem (lai arī līdzīgas tendences vērojamas lielākajā daļā Latvijas novadu), novadu rīcībā esošajiem resursiem, novadu izveidošanās nosacījumiem, kultūrvēsturiskās pieredzes, sabiedrisko organizāciju un iedzīvotāju iniciatīvu daudzveidības un aktivitātes u.c. kritērijiem. Tādēļ pētījumam tika izraudzīti novadi, kuriem piemīt gan līdzīgas, gan atšķirīgas iezīmes. Gadījumu ietvaros tiek apskatīti mazāki gadījumi – vietējo iedzīvotāju formālas un neformālas iniciatīvas, kuras

analizētas kā prakses kopienas. Gadījumu izpētei novadi tika izraudzīti pēc šādiem kritērijiem:

- 1) novadiem jābūt no dažādiem Latvijas reģioniem,
- 2) novadu teritorijas lielumam un iedzīvotāju skaitam jābūt samērīgi līdzīgiem,
- 3) novadiem jābūt ar atšķirīgu teritorijas attīstības līmeņa indeksu,
- 4) novadiem ģeogrāfiski jāatrodas dažādos attālumos no Rīgas, reģionu attīstības centriem un no valsts robežas,
- 5) novadiem jāatšķiras pēc ekonomikas struktūras (ekonomisko aktivitāšu dažādība, nodarbinātības struktūra un bezdarba rādītāji, ekonomiskais potenciāls), demogrāfiskās struktūras, etniskā sastāva, dažāda veida pakalpojumu un cita veida infrastruktūras, dabas resursiem, kultūrvēsturiskā mantojuma u.c.,
- 6) novadiem jābūt ar dažādu administratīvo vienību struktūru (pagastu skaits, mazpilsētas, ciemati),
- 7) novados jābūt aktīvām sabiedriskām organizācijām un iedzīvotāju iniciatīvas grupām, kuras atbilstu prakses kopienas pazīmēm.

Izraudzīto novadu raksturošanai tika izmantoti materiāli no pieejamās statistiskās informācijas, pētījumiem un pārskatiem, novadu attīstības stratēģijām un citiem oficiāliem avotiem.

4.1.3. Pētījuma izlases raksturojums un lauka darba apraksts

Empīriskajā pētījumā tā sākotnējā posmā 2012. gadā tika veiktas divas daļēji strukturētās intervijas ar Zemgales reģiona partnerības „Lielupe” koordinatori Līgu Švānbergu un Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centra (Ozolniekos) darbinieci, Valsts Lauku tīkla sekretariāta vadītāju Zandu Dimantu. Interviju mērķis bija gūt dziļāku priekšstatu par iedzīvotāju iesaistes iespējām lauku kopienu aktivitātēs, Latvijā lauku attīstības politikas piedāvātājiem atbalsta instrumentiem iedzīvotāju iniciatīvām un to īstenošanas aspektiem, par LEADER darbību un šīs programmas iespējamajām pārmaiņām nākamajā plānošanas periodā (2014-2020), kas varētu skart arī kopienu iniciatīvu saturu un atbalstu. Balstoties uz šīm intervijām, tika turpināts darbs kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskā modeļa izstrādē un precizēti lauku kopienu rīcībspējas dimensiju analīzes kritēriji.

Lai iegūtu vajadzīgo informāciju, kas nepieciešama lauku kopienu rīcībspējas raksturošanai, laika posmā no 2014. gada maija līdz 2015. gada maijam tika veiktas daļēji strukturētās intervijas ar izraudzīto novadu pašvaldību darbiniekiem, sabiedrisko organizāciju un iedzīvotāju iniciatīvu grupu pārstāvjiem (pārsvārā to vadītājiem). Pētījuma izlases veidošanas pamatā bija vairāki aspekti. Pirmkārt, bija svarīgi atrast tādas formālas vai

neformālas iedzīvotāju iniciatīvas, kas atbilstu prakses kopienu būtībai, tādēļ jebkura biedrība vai iniciatīva, kas formāli pastāv, bet reāli nav aktīva, neatbilda pētījuma uzstādījumam. Svarīga bija arī iniciatīvas darbības joma un tās ieguldījums novada dzīvē. Diemžēl izvēlētajos novados netika identificētas nozīmīgas vai jebkādas nopietnas reāli darbojošās iedzīvotāju iniciatīvas ar ekonomisku ievirzi, tādēļ pārsvarā tika intervēti kopienu pārstāvji, kuri reprezentē kultūras un sociālās jomas iniciatīvas. Intervējot pašvaldību darbiniekus un arī atsevišķu biedrību pārstāvjus, tika uzdoti jautājumi, kas skāra arī ekonomiskās problēmas novadā, tādēļ ekonomisko kopienu rīcībspēju var analizēt, izmantojot šo informāciju. Vides un politiskā rīcībspējas dimensija atspoguļojās pētīto biedrību un iniciatīvu darbībā kā konkrēti projekti, mijiedarbības un līdzdalības prakses.

Pašvaldības lauku novados Latvijā ir nenoliedzami nozīmīgs attīstības un lauku kopienu rīcībspēju ietekmējošs aģents, tādēļ intervijām tika izraudzīti arī novadu pašvaldību pārstāvji, kas darbojas ar iedzīvotāju iniciatīvām un pašvaldības projektiem (projektu koordinatori). Tika veiktas daļēji strukturētās intervijas ar Riebiņu, Rundāles un Strenču novadu pašvaldību pārstāvjiem, kuri novados ir atbildīgi par attīstības plānošanu, projektu realizāciju un iedzīvotāju iesaisti (ar interviju vadlīnijām var iepazīties 1. pielikumā), un kopienu organizāciju (biedrību) un iniciatīvu pārstāvjiem (ar interviju vadlīnijām var iepazīties 2. pielikumā). Interviju vadlīnijās tika iekļauti jautājumi, kas palīdzētu raksturot dažādus ar rīcībspēju saistītus aspektus.

Vispirms tika veiktas intervijas ar pašvaldību pārstāvjiem, lai labāk izprastu situāciju novadā un noskaidrotu pašvaldību radītās iespējas un sniegto atbalstu iedzīvotāju iniciatīvām. Pašvaldību pārstāvji tika lūgti norādīt, viņuprāt, redzamākās un aktīvākās sabiedriskās organizācijas vai iedzīvotāju iniciatīvas novadā. Tas palīdzēja identificēt aktīvākās iedzīvotāju grupas, kuru darbību saskaņā ar prakses kopienu teoriju varētu analizēt kā prakses kopienas lauku novadu rīcībspējas kontekstā. Šim nolūkam papildus informācija par potenciālajām izlasē iekļaujamojām iniciatīvām un biedrībām tika meklēta arī dažādos publiski pieejamos materiālos un informācijas avotos (informācija masu saziņas līdzekļos, sociālajos tīklos interneta vidē, novadu mājas lapās, biedrību mājas lapās, ja tādas bija, pašvaldību informatīvajos ziņojumos, u.c.), kā arī jautāta jau aptaujātajiem respondentiem. Tas palīdzēja labāk izprast, kādas ir šo iniciatīvu aktivitātes un kā tās vērtē novada un konkrēto pagastu iedzīvotāji. Arī interviju laikā respondenti tika lūgti norādīt vēl kādas citas aktīvas biedrības vai neformālas iedzīvotāju grupas novadā.

Interviju laikā atklājās, ka vairākos gadījumos respondenti bija aktīvi vismaz divu iniciatīvu vai organizāciju dalībnieki, tādēļ viņi varēja pastāstīt par vairāk nekā vienas aktīvistu grupas darbībām un pieredzi.

Vairāku respondentu gadījumā novērojama sakritība - intervētais iniciatīvas vai organizācijas vadītājs ir arī kādas pašvaldību iestādes darbinieks.

Pētījuma izlase Rundāles novadā atspoguļota 4.1. tabulā, Riebiņu novadā - 4.2. tabulā, bet Strenču novadā - 4.3. tabulā.

Lai arī Rundāles novadā dominē kultūras un sociālo aktivitāšu iniciatīvas un biedrības, pētījuma laikā notika intervija arī ar lauksaimnieku biedrības pārstāvi. Biedrības darbība bija orientēta uz kooperācijas veidošanu starp novada nelielajiem zemniekiem (tādiem, kuri apsaimnieko līdz 100 ha zemes). Rundāles novadā aktīvi darbojas vairākas jauniešu biedrības.

4.1. tabula

Pētījuma izlases raksturojums Rundāles novadā

Nr. p.k.	Vārds, Uzvārds	Institūcija/ Iniciatīvas grupa	Amats	Administr. vienība
1.	Laura Ārente	Rundāles novada pašvaldība	Projektu koordinatore	Rundāles novads
2.	Aelita Ramane	Pilsrundāles bibliotēkas lasītāju klubs	Bibliotekāre	Rundāles pag.
		Biedrība „Rūentāle”	Vadītāja	Rundāles pag.
		Rundāles novada pašvaldība	Deputāte	Rundāles nov.
3.	Kristīne Kociņa	Sabiedriskā vides monitoringa grupa	Dalībniece	Rundāles nov.
4.	Dita Liepiņa	Jauniešu biedrība „INICIO”	Prezidente	Rundāles pag.
5.	Aivars Ilgavīžs	Rundāles lauksaimnieku biedrība	Vadītājs	Rundāles pag.
6.	Kristīne Vaļeika	Jauniešu biedrība „Mums pieder pasaule”	Dalībniece	Svitenes pag.
7.	Velta Kočajeva	Svitenes pensionāru apvienība „Sudrabupe”	Vadītāja	Svitenes pag.

Analizējot pieejamo informāciju par iedzīvotāju formālām aktivitātēm un iniciatīvas grupām Riebiņu novadā, jāsecina, ka gandrīz visas nozīmīgākās iniciatīvas novadā saistāmas ar kultūras un sociālajiem jautājumiem, tas atspoguļojas arī pētījuma izlasē. Novadā darbojas biedrības, kas iesaista dažādas iedzīvotāju kategorijas pēc dzimuma, vecuma, interesēm. Autorei bija iecere intervēt novada privāto mežu īpašnieku biedrības pārstāvi, taču pētījuma gaitā tika noskaidrots, ka biedrība visticamāk vairs nav aktīva un praktiski par tās reālo darbību nebija atrodamā nekāda informācija. Šādas biedrības darbības pieredzes iekļaušana pētījumā būtu bijusi nozīmīga saistībā ar ekonomiskās rīcībspējas analīzi.

Pētījuma izlases raksturojums Riebiņu novadā

Nr.p. k.	Vārds, Uzvārds	Institūcija/ Iniciatīvas grupa	Amats	Administr. vienība
1.	Inese Reitāle	Riebiņu novads, Attīstības un plānošanas daļa	Vadītāja	Riebiņu novads
2.	Inese Kunakova	Sieviešu sociāli ekonomisko aktivitāšu centrs „Mozaika”	Valdes priekšsēdētāja	Galēnu pag.
		Galēnu kultūrvēstures biedrība	Grāmatvede	Galēnu pag.
3.	Anisija Putine	Senioru biedrība „Sīļukalna zilais lakatiņš”	Valdes priekšsēdētāja	Sīļukalna pag.
		Pagasta teritoriālā komisija	Dalībiece	Sīļukalna pag.
4.	Dainis Alžāns	Biedrība „Mēs Rušonai”	Valdes priekšsēdētājs	Rušonas pag.
5.	Inese Šuksta	Jauniešu biedrība „Jaunie spēmi”	Valdes priekšsēdētāja	Rušonas pag.

Arī Strenču novadā iedzīvotāju iniciatīvas ir pārsvarā vērstas uz kultūras, izglītības un sociālajām aktivitātēm, vietējo tradīciju saglabāšanu, antropogēnās vides labiekārtošanu un sakopšanu. Pētījuma izlase Strenču novadā parādīta 4.3. tabulā.

Pētījuma izlases raksturojums Strenču novadā

Nr.p k.	Vārds, Uzvārds	Institūcija/ Iniciatīvas grupa	Amats	Administr. vienība
1.	Iveta Ence	Strenču novada pašvaldība, Plānošanas un attīstības nodaļas	Vadītāja	Strenču nov.
		Biedrība „Cerības pakāpiens”	Vadītāja	Seda
2.	Rūta Zepa	Lauku partnerība „Ziemeļgauja”	Koordinatore	Strenču novads
3.	Ralda Ziemule	Biedrība „Šūpolēs”	Valdes priekšsēdētāja	Strenči, Strenču nov.
4.	Jānis Vāvere	Biedrība „Gaujas plostnieki”	Valdes loceklis	Strenči
5.	Rita Zeltīte Treisnere	Biedrība „Kāre”	Valdes priekšsēdētāja	Plāņu pag.
6.	Arta Šomase	Folkloras kopa "Mežābele"	Vadītāja	Jērcēnu pag.
		Sedas kultūras nams	Kultūras darba organizatore	Seda
7.	Ulla Grīnberga	Biedrība „Cerību pakāpiens”	Valdes priekšsēdētāja	Strenču nov.
8.	Nadežda Rudzīte	Sedas pilsētas bibliotēka	Bibliotekāre	Seda

Ja Riebiņu un Rundāles novados aktīvi darbojas jauniešu biedrības (īpaši Rundāles novadā), tad Strenču novadā netika identificēta neviena aktīva jauniešu iniciatīva (ar to domājot NVO).

Atbilstoši kvalitatīvās pieejas metodoloģijai (Flick, 2006) dati tika apkopoti un analizēti paralēli lauka darbam, lai salīdzinātu iegūto informāciju, kā arī precizētu pētnieciskos jautājumus un pieņēmumus. Jāatzīmē, ka izlases veidošanu un sākotnējo sazināšanos ar iespējamajiem respondentiem apgrūtināja novecojusi kontaktinformācija interneta vidē vai pārskatos par NVO darbību, kā arī reizēm tās trūkums (piemēram, informatīvajās mājas lapās un novada mājas lapā bija norādīta kontaktpersona, kura vairs nebija sasniedzama (vai kontaktpersona bija cita)). Tāpat trūka pilnīgas aktuālākās informācijas par visām iniciatīvām un organizācijām, kas novados darbojas (sevišķi par jaunākajām), līdz ar to izlases veidošana turpinājās arī interviju laikā, ņemot vērā respondentu atbildes un sniegto informāciju. Šādas ticamas informācijas trūkums neļauj apzināt precīzu organizāciju skaitu.

Intervijas notika gan klātienē, gan telefoniski. Informanti tika vispirms sazvānīti vai panākta vienošanās par dalību pētījumā, sazinoties ar e-pasta starpniecību. Atsevišķos gadījumos (visām pašvaldību darbiniecēm un dažu biedrību vadītājiem) pēc iepriekšējas vienošanās uz respondenta e-pastu tika nosūtītas intervijas vadlīnijas, lai respondents varētu labāk sagatavoties intervijai un sniegt pilnīgāku informāciju. Vidējais interviju garums ir aptuveni stunda un desmit minūtes (interviju ilgums variējās aptuveni no 45 minūtēm līdz pat divām stundām). Atbilstoši pētnieciskās ētikas standartiem (Flick, 2006) respondenti pētījumā piedalījās brīvprātīgi, intervijas sākumā katrs respondents tika informēts par pētījuma veicēju un pētījuma mērķiem, notika vienošanās par intervijas ierakstīšanu diktofonā, kā arī iegūta respondentu atļauja pētījuma aprakstā norādīt viņa vārdu. Interviju ieraksti tika transkribēti. Neviens no uzrunātajiem respondentiem neatteica interviju, izņemot kādu pašvaldības darbinieci, kura novirzīja pie citas – pieredzes bagātākas speciālistes. Ar vairāku izraudzīto iniciatīvu pārstāvjiem neizdevās sazināties (atkārtoti netika atbildēts uz telefona zvanu vai uz e-pastu).

Pētījuma laikā promocijas darba autorei bija iespēja piedalīties Latvijas Lauku foruma un Latvijas Platformas attīstības sadarbībai (LAPAS) organizētajā seminārā 2014. gada 27. oktobrī otrās Lauku kopienas nedēļas ietvaros Kastīrē, Riebiņu novadā, kas notika biedrībā "Jaunie spārni" (biedrības valdes priekšsēdētāja Inese Šuksta ir viena no pētījuma respondentēm). Tā bija lieliska iespēja pavadīt dienu kopā ar pētījuma respondentiem un citiem Riebiņu novada vietējās kopienas aktīvistiem, kā arī lauku cilvēkiem no dažādiem Latgales novadiem un pilsētām. Seminārs bija veltīts attīstības sadarbības tēmai, taču

neformālākos brīžos bija iespēja novērot un dzirdēt, kas vietējiem cilvēkiem šķiet būtisks kopienas attīstības jomā, kādas problēmas tiek akcentētas un kādas iniciatīvas tiek realizētas lokālā līmenī. Ir vērts akcentēt, ka savstarpējās sarunās iezīmējās gan dažādi izpratnes līmeņi, gan diskusiju lauki. Aktīvi piedaloties semināra darbā, tika realizēta līdzdalīgā novērošana. Neformālā gaisotnē bija izdevība aprunāties ar vietējiem cilvēkiem, novērot viņu savstarpējās attiecības (daļa no dalībniekiem bija savstarpēji pazīstami, citi - kopā darbojušies konkrētās iniciatīvās) un gūt dziļāku priekšstatu par vietējās kopienas rīcībspējas analīzes aspektiem. Kopienų izpētē svarīgs aspekts ir piekļuve informantiem viņu sociālajā vidē un uzticības iegūšana (Creswell, 2007), jo tas paver plašākas iespējas komunikācijai ar vietējās kopienas aktīvistiem, iegūt to uzticēšanos. Semināra laikā notika arī īsa tematiska ekskursija pa Kastīres ciematu un tuvāko apkārtni, lai iepazīstinātu semināra dalībniekus ar kopienu iniciatīvu rezultātiem.

Tiešās novērošanas gadījumā tika izmantota kopienu pētniecībā izplatīta metode *windshield survey* (Ohmer & DeMasi, 2009, pp. 141-142; Practical Methods...; Salamon, 2008), ko burtiskā tulkojumā no angļu valodas varētu skaidrot kā „novērošanu caur aizsargstiklu”. Metodes būtība ir tāda, ka tiešā novērošana tiek veikta, braucot, piemēram, automašīnā (vai arī ejot kājām) pa konkrētu apkaime vai kopienas teritoriju, tādējādi dziļāk iepazīstoties ar pētāmās kopienas sociālo, dabas un fizisko vidi: ar kopienas resursiem, ēkām, infrastruktūru, ir iespēja pavērot cilvēku kustību un uzvedību. Kopienu pētnieki iesaka veikt šādu novērošanu kopā ar kādu vietējo iedzīvotāju vai apkaimes pārzinātāju, kurš var detalizēti iepazīstināt ar kopienu, tās vēsturi un īpatnībām (Ohmer & DeMasi, 2009, pp. 142). Brauciena laikā pētnieks reģistrē savus novērojumus, ja ir iespējams, aprunājas ar satiktajiem cilvēkiem, apmeklē nozīmīgākās apkaimes vietas (ēkas, institūcijas, parkus, dažādus kopienai nozīmīgus objektus utt.) (turpat). Promocijas darba pētījuma laikā šāds brauciens notika 2015. gada 15. janvārī Sedas pilsētā pēc intervijām ar vairākiem respondentiem. Viena no respondentēm - Arta Šomase pētījuma autori savā automašīnā izvadāja pa Sedas mazpilsētu un brauciena laikā pastāstīja par pilsētas vēsturi, ēkām, Sedas kūdras purva izstrādi un tā ietekmi uz Sedas sociāli ekonomisko situāciju un kultūras vidi, kā arī par brauciena laikā satiktajiem un novērotajiem vietējiem iedzīvotājiem. Saruna tika dokumentēta un novērojumi - pierakstīti. Brauciena laikā notika divas īsas vizītes Sedai nozīmīgās kultūrvēsturiskās ēkās - Sedas vidusskolā, kur notika arī tikšanās ar vidusskolas direktori, un Sedas atjaunotajā kultūras namā, kur Arta Šomase iepazīstināja ar Sedas muzeju, kultūras nama telpām un pilsētā notiekošajām kultūras aktivitātēm. Kā jau tika norādīts teorētiskajā diskusijā, visas kopienu rīcībspējas dimensijas būtiski (gan pozitīvi, gan

negatīvi) ietekmē lokālā kultūra, tradīcijas, dzīves uztvere, mijiedarbības prakses, vērtības un vēsturiskā pieredze. Brauciens un institūciju apmeklējumi bija nozīmīgi tajā aspektā, ka sniedza dziļāku priekšstatu par Sedā esošās sociāli ekonomiskās situācijas vēsturiskajiem priekšnosacījumiem un pastāvošo sociāli ekonomisko kontekstu.

Līdztekus gadījumu izpētei novados notika divas ekspertintervijas ar Latvijā pieredzējušiem ekspertiem kopienu darbā. 2014. gada 30. oktobrī Rīgā notika intervija ar Kopienu Iniciatīvu fonda valdes priekšsēdētāju, doktori sociālajā darbā Liesmu Osi, kurai ir ilggadēja pieredze dažādu fondu darbā un kopienu attīstībā. Kopienu Iniciatīvu fonds nodarbojas ar kopienu iniciatīvu (projektu veidā) finansiālu un informatīvu atbalstīšanu, tiek meklēti sponsori vietējo kopienu iniciatīvu atbalstam. Otra ekspertintervija notika 2014. gada 19. novembrī Rīgā ar Latvijas Lauku foruma valdes priekšsēdētāju Valdi Kudiņu. Forumā darbība saistīta ar kopienu izglītošanu, diskusiju organizēšanu un pieredzes izplatīšanu, kā arī kopienu interešu pārstāvēšanu institūcijās nacionālās politikas veidotāju līmenī. Līdztekus citām aktivitātēm Latvijas Lauku forums kopā ar sadarbības partneriem pēdējo gadu laikā organizē Lauku kopienu nedēļas un Latvijas Lauku kopienu parlamentus. Otrais šāda mēroga pasākums notika 2015. gada 3. un 4. jūnijā Līgatnē, kur aicināti gan Latvijas, gan ārzemju kopienu pārstāvji. Abas organizācijas, kuras reprezentē eksperti, ar ilggadēju pieredzi savu darbību realizē visā Latvijā, tādēļ to vadītāji tika izvēlēti par ekspertiem, jo varēja dalīties pieredzē par vispārīgo situāciju kopienu attīstībā un iesaistē lauku attīstībā Latvijā. Ekspertu viedoklis bija nozīmīgs arī saistībā ar promocijas darbā izstrādāto teorētisko kopienu rīcībspējas analīzes modeli. Tā kā ekspertintervijas notika empīriskā pētījuma lauka darba vidus posmā, iegūtā informācija ļāva papildināt un izvērtēt izstrādāto rīcībspējas analīzes modeli, kā arī autore guva apstiprinājumu, ka tā izstrāde būtu nozīmīga kopienu darbības izvērtēšanai Latvijā.

Pētījuma rezultāti analizēti atbilstoši gadījuma izpētes metodoloģijai (Flick, 2006; Creswell, 2007), iegūtā informācija tika kodēta un kategorizēta, kā arī salīdzināta starp gadījumiem. Rezultātu analīze turpmākajā izklāstā strukturēta pēc pētnieciskajiem jautājumiem.

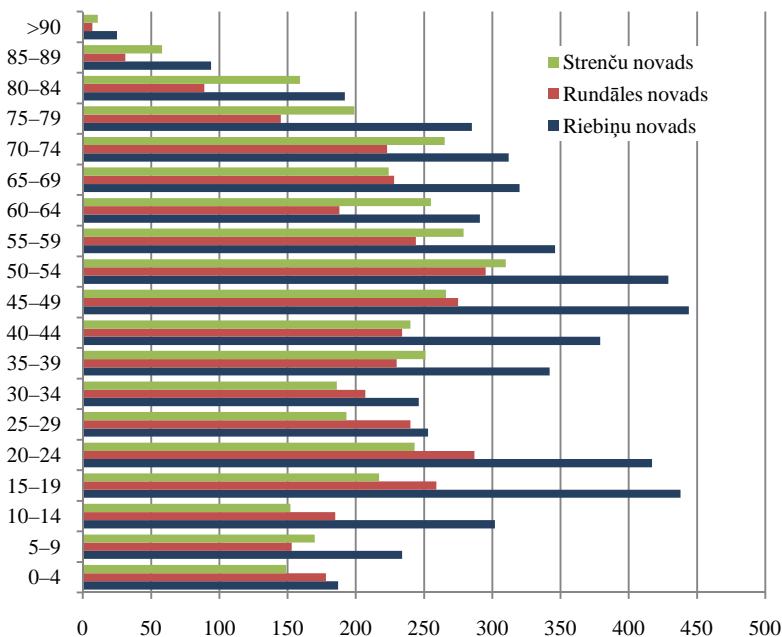
4.2. Gadījumu apraksts: pētījumam izvēlēto novadu raksturojums

4.2.1. Novadu salīdzinājums

Atbilstoši gadījuma izpētes metodoloģijai pētījumam izvēlētie novadi raksturoti, balstoties uz pieejamo statistisko informāciju, novadu

pašvaldību apkopoto informāciju novadu attīstības plānošanas dokumentos un intervijās iegūto informāciju. Novadu attīstības pamatrādītāji parādīti promocijas darba 4. un 5. pielikumā, bet dati par ekonomiski aktīvajām statistiskajām vienībām – 8. pielikumā. Kopumā vērtējot katrs novads ir atšķirīgs gan pēc administratīvo vienību skaita un veidiem, ekonomiskās un nodarbinātības struktūras, kultūrvēsturiskā mantojuma, iedzīvotāju etniskā sastāva u.c. kritērijiem. Kopīgā iezīme ir tā, ka visos novados vērojamas negatīvas sociāli demogrāfiskās tendences, piemēram, iedzīvotāju skaita samazināšanās, jauniešu aizplūšana uz citiem reģioniem. Visos novados ir zems un negatīvs teritorijas attīstības indekss. Ja indeksa vērtība variējas no +3 līdz -3 (jo augstāki attīstības rādītāji novadā, jo augstāka indeksa vērtība), tad 2013. gadā Rundāles novadā tas bija – 0,535 (75. vieta no 110 novadiem), Strenču novadā – 0,949 (94. vieta), Riebiņu novadā – 1,121 (101. vieta) (Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2013).

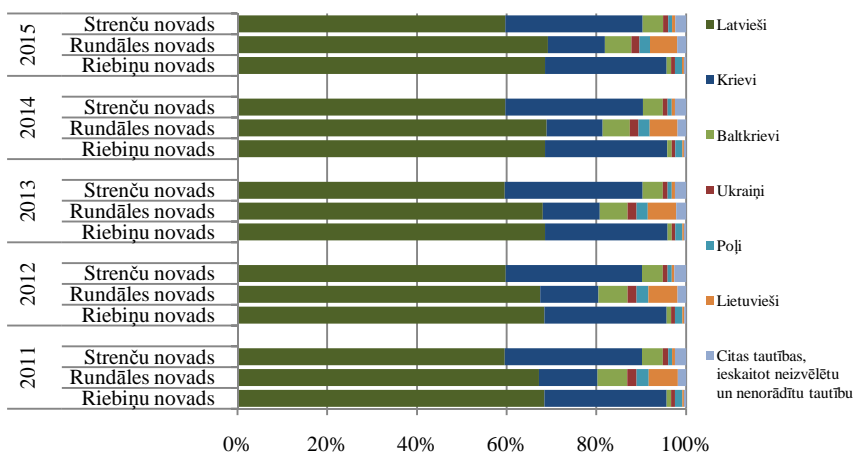
Riebiņu, Rundāles un Strenču novados vērojama atšķirīga iedzīvotāju vecumstruktūra (4.2. attēls), kā arī to etniskais sastāvs (4.3. attēls).

4.2. attēls. Iedzīvotāju skaits vecumgrupās Strenču, Rundāles un Riebiņu novados 2015. gadā (autores veidots attēls pēc CSP datiem).

Vecumstruktūra varētu būt viens no iemesliem, kāpēc, piemēram, Strenču novadā iedzīvotāju skaits galvenokārt mainās to dabiskās kustības rezultātā un daudz mazāk mehāniskās kustības dēļ. Iedzīvotāji darbības vecumā varētu būt vairāk motivēti emigrēt. Strenču novadā ir krietni augstāka demogrāfiskā slodze nekā pārējos abos novados tieši pēc darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvara dēļ (7. pielikums), un tas varētu izskaidrot gan augsto negatīvo dabisko pieaugumu, gan zemāku emigrācijas ietekmi uz iedzīvotāju skaita pārmaiņām.

Iedzīvotāju etniskā struktūra raksturo, cik novadi (kopienas) ir heterogēnas vai homogēnas, jo tas savukārt ietekmē novada kultūras, reliģisko, sociālo dzīvi, kā arī iedzīvotāju līdzdalību un iesaisti novada aktivitātēs kopumā.

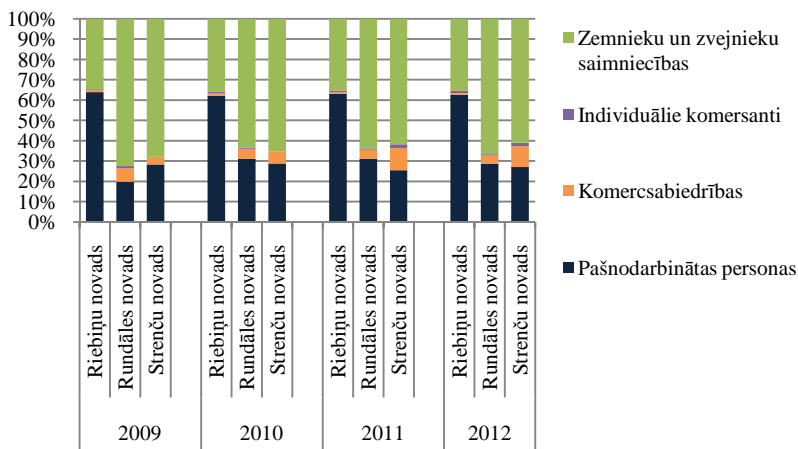

4.3. attēls. Iedzīvotāju etniskais sastāvs Strenču, Rundāles un Riebiņu novados 2011. – 2015. gadā, % (autores veidots attēls pēc CSP datiem).

Būtiski, kāda ir etniskā struktūra pašu novadu ietvaros, piemēram, vai ir izteikti latviski ciemati, pagasti, mazpilsētas, vai administratīvo vienību iedzīvotāju struktūrā dominē citu tautību pārstāvji. Piemēram, izteikti nelatviska ir Strenču novada Sedas pilsēta, turklāt ar lielu iedzīvotāju īpatsvaru senioru vecumā (virs 50 gadiem). Līdzīgi tas ir Riebiņu novada Silajāņu pagastā. Intervijās atklājās, ka šādās vietās iedzīvotāji nelabrāt iesaistās novada dzīvē, viņiem ir grūtības (trūkst intereses) integrēties un līdzdarboties vietējās aktivitātēs, pat, ja cilvēki ir ļoti ilgi dzīvojuši konkrētajā vietā. Šiem cilvēkiem parasti ir citas kultūras vajadzības un intereses, vājāks lokālpatriotisms un vietas piesaiste. Šādās

apkaimēs nereti neveidojas pat neformālas iniciatīvas, savukārt formālās un institucionalizētās darbības formās iesaiste ir vāja.

Riebiņu, Rundāles un Strenču novados atšķiras veids, kā iedzīvotāji veido uzņēmējdarbību ne vien nozaru dalījumā (skat. 8. pielikumu), bet arī pēc nodarbinātības veida. Ekonomiski aktīvo statistisko vienību skaits rada iespaidu, ka Riebiņu novadā uzņēmējdarbības aktivitāte ir ļoti augsta: iedzīvotāju skaits aptuveni pusotru reizi pārsniedz iedzīvotāju skaitu pārējos novados, bet ekonomiski aktīvo statistisko vienību skaits atšķiras pat vairāk nekā četras reizes. Nozaru dalījumā redzams, ka lielo ekonomiski aktīvo statistisko vienību skaitu veido tieši lauksaimniecības vienības. Lai gan ekonomiski aktīvo statistisko vienību īpatsvars lauksaimniecībā ir liels visos pētītajos novados, īpaši lielo īpatsvaru Riebiņu novadā veido pašnodarbinātas personas. Varētu teikt, ka šajā novadā raksturīga lauksaimniecības sadrumstalotība (skat. 4.4. att.).

4.4. attēls. Ekonomiski aktīvo statistisko vienību sadalījums lauksaimniecībā Riebiņu, Rundāles un Strenču novados 2009. – 2012. gadā (autore veidots attēls pēc CSP datiem).

Turpmāk sīkāk tiks raksturots katrs pētījumam izvēlētais novads.

4.2.2. Riebiņu novada raksturojums

Riebiņu novads ir tipiska lauku teritorija, kura ir izveidojusies, apvienojoties sešām lauku pašvaldībām: 2004. gada 16. novembrī Ministru kabinets pieņēma lēmumu par Riebiņu novada izveidošanu, kurā ietilpst Galēnu pagasts, Riebiņu pagasts, Rušonas pagasts, Silajāņu pagasts,

Sīļukalna pagasts, Stabulnieku pagasts. Riebiņu novads robežojas ar Preiļu novadu, Līvānu novadu un Krustpils novadu A, Varakļānu novadu Z, Viļānu novadu ZA, Rēzeknes novadu A, Aglonas novadu DA un Daugavpils novadu dienvidos (4.5. attēls). Novada administratīvais centrs ir Riebiņi, kas ir 7 km attālumā no reģiona nozīmes pilsētas – Preiļiem, 220 km no valsts galvaspilsētas Rīgas, 60 km no nacionālās nozīmes pilsētām Rēzeknes un Daugavpils.

4.5. attēls. **Riebiņu novads.** Avots: *Fragments no Latvijas administratīvi teritoriālā iedalījuma kartes*
http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/pasv/

Lielākie pēc teritorijas platības ir Rušonas un Riebiņu pagasti, bet pēc iedzīvotāju blīvuma uz 1 km² blīvāk apdzīvoti ir Stabulnieku un Riebiņu pagasts. Vidējais iedzīvotāju blīvums novadā 2014. gada sākumā bija 9,2 cilvēki uz km², kas ir mazāks rādītājs nekā vidēji Latgales plānošanas reģionā – 23,4 cilvēki uz km² un vidēji Latvijā 34,8 cilvēki uz km² (Valsts reģionālās attīstības aģentūras dati). Iedzīvotāju skaits katru gadu novadā samazinās, to var redzēt no statistikas datiem, kas apkopoti 6. pielikuma 3. tabulā un 7. pielikumā. Dati rāda, ka sociāli demogrāfiskā situācija ir nelabvēlīgāka Silajāņu, Riebiņu un Sīļukalna pagastos, jo tajos ir zemāks līdz darbības vecumam iedzīvotāju un augstāks darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars.

Riebiņu novadā ir nozīmīgs nelatviešu tautības iedzīvotāju īpatsvars (nedaudz vairāk par 32 %). Saskaņā ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes datiem uz 01.07.2014. Riebiņu novadā dzīvo 3849 latvieši, 160 krievi, 95 poļi un 165 citu etnisko grupu pārstāvji. Pēc etniskā sastāva pagastos ir atšķirīga situācija – lielāks latviešu īpatsvars ir Sīļukalna un Stabulnieku pagastos. Lielākais krievu un citu tautību īpatsvars ir Riebiņu pagastā un Silajāņu pagastā. Riebiņu novada lielākās apdzīvotās vietas ir Riebiņi, Galēni, Stabulnieki, Kastīre, Aglonas Stacija, Gaiļmuiža, Silajāņi, Bašķi, Polkorona, Sīļukalns, Lomi-Bortnieki, Pieniņi un Maltas Trūpi.

Galvenie procesi, kas ietekmējuši Riebiņu apkaimes teritoriju attīstību pēc Otrā pasaules kara, bija lauksaimniecības kolektivizācija un forsēta industrializācija plānveida ekonomikas apstākļos. Būtiska nozīme bija SIA „Agrofirmai "Turība"”, kas sekmēja Riebiņu izaugsmi un attīstību, kā arī sadarbību ar apkārtējiem pagastiem. Mūsdienās uzņēmējdarbība novadā ir cieši saistīta ar vietējo resursu izmantošanu. Riebiņu novadā attīstītākās nozares ir lauksaimniecība, kokapstrāde un tūrisms. Novada uzņēmējdarbības īpatnība ir tā, ka pastāv daudz sīku uzņēmumu, kas nav lielie nodokļu maksātāji. Ņemot vērā novada ģeogrāfisko atrašanās vietu, par vienu no populārākajām un potenciāli veiksmīgākajām uzņēmējdarbības jomām kļūst tūrisms. Novada pašvaldība atzīst, ka Riebiņu novadā ir liels tūrisma attīstības potenciāls, kurš pilnībā nav apgūts. Nākotnē tūrisms var dot papildus ienākumus pašvaldības budžetā, jaunas darbavietas un labvēlīgi ietekmēt kopējo Riebiņu novada attīstību. Lielākie uzņēmumi Riebiņu novadā ir, piemēram, SIA "Agrofirma "Turība"” (nodarbojas ar lauksaimniecības produkcijas ražošanu, piena lopkopību), IU "Pārsla" (nodarbojas ar ogu, dārzeņu, sēņu pārstrādi, konservēšanu un uzglabāšanu), IU "3 vītulu staļļi" (nodarbojas ar šķirnes zirgu audzēšanu un piedāvā zirgu izjādes pakalpojumus), SIA "Vicars" (automašīnu remonts un lietotu automašīnu tirdzniecība), SIA "Kalni B" (namdaru un galdniecības izstrādājumu ražošana), SIA "Alberts GS" (dolomīta šķembu ražošana karjerā Sīļukalns II), SIA "Aglonas serviss" (zāģēšana, ēvelēšana un impregnēšana, koka taras ražošana), zemnieku saimniecības "Ozoliņi", "Viktorija", "Vairogs" u.c.

31% jeb 19 617 hektāri no novada teritorijas klāj meži (visvairāk Rušonas pagastā – 8208,5 ha, bet vismazāk Stabulnieku pagastā – 1709,2 ha). Novada teritorijā darbojas 24 kokapstrādes uzņēmēji.

Riebiņu novadā nav lielu ražošanas uzņēmumu, kas nodarbinātu ievērojamu skaitu iedzīvotāju. Lielākais darba devējs ir novada pašvaldība ar izglītības iestādēm, tirdzniecības uzņēmumi, apstrādes rūpniecības uzņēmumi un lauksaimniecības un mežsaimniecības uzņēmumi, kā arī zemnieku saimniecības. Lielākā daļa uzņēmumu nodarbina 1 – 5 cilvēkus. Oficiālais bezdarba līmenis novadā 2014. gada sākumā sasniedza 16,2 %.

Saskaņā ar Lursoft datiem Riebiņu novads ierindojas to Latvijas pašvaldību vidū, kur reģistrēto privāto uzņēmumu un pašnodarbināto personu skaits ir viens no mazākajiem, līdzīgi kā lielā daļā Latgales. Pašvaldība atzīst, ka novada uzņēmēji vēlētos, lai tiktu pēc iespējas samazināts administratīvais slogs un sniegts atbalsts ar labas infrastruktūras nodrošinājumu.

48% no visas novada teritorijas ir lauksaimniecībā izmantojamā zeme, tomēr tā krasi atšķiras kvalitātes un izmantošanas ziņā novada teritorijā. Saskaņā ar pašvaldības rīcībā esošo informāciju Riebiņu novadā ir 3939 saimniecības, 75% jeb 2945 no novada teritorijā esošajām zemēm apsaimnieko piemājas saimniecības, 21% - zemnieku saimniecības, 4% - personīgās palīgsaimniecības. Pašvaldība novērtē, ka uzsākusies intensīva lauksaimnieciskā darbība novadā, ko veicinājuši ES tiešie maksājumi par lauksaimniecības zemes apstrādi, kā arī iespējas iegūt finansiālu atbalstu no Eiropas fondu projektiem saimniecības uzsākšanai. Vairākas piemājas un zemnieku saimniecības nodarbojas ar bioloģisko lauksaimniecību.

Novada teritorijā ir bagātīgi ūdeņu resursi: 6 upes un 32 ezeri. Riebiņu novada pašvaldībai pieder 13 ezeri un ūdenstilpes, privātpašumā ir 18 ūdenstilpes, no kurām dažas atrodas VAS "Latvijas Valsts meži" apsaimniekotajos mežos. Visi ezeri, kuriem ir noteikts publisko ūdeņu statuss vai kuri pieder pašvaldībai, atrodas Rušonas pagastā. Pašvaldība atzīst, ka tie ir viens no nozīmīgākajiem rekreācijas un tūrisma resursiem novadā, taču to izmantošana novada un Latgales reģiona attīstībā ir nepietiekama. To atzīst arī intervētie respondenti, pieņemot, ka tieši tūrisma jomā novada varētu attīstīties jauni uzņēmumi.

Riebiņu novadā atrodas četras īpaši aizsargājamas dabas teritorijas: trīs dabas liegumi (Lielais Pelečāres purvs, Rušona ezeru salas un Jašas – Bicānu ezers) un aizsargājamo ainavu apvidus – Kaučers, kā arī 5 mikroliegumi meža biotopu un sugu aizsardzībai. Visas Riebiņu novada īpaši aizsargājamās dabas teritorijas ir iekļautas Eiropas nozīmes īpaši aizsargājamo dabas teritoriju tīklā Natura 2000. Riebiņu novada ģeoloģiskā struktūra nosaka to, ka tas ir bagāts ar derīgajiem izrakteņiem, Tajā atrodas trīsdesmit astoņas derīgo izrakteņu – būvmateriālu (dolomīta, smilts, grants) atradnes. Vairums no tām ir izstrādātas vai ieguve tajās ir pārtraukta.

Katras kopienas kultūrvēsturiskais mantojums ir vērtība, ko svarīgi saglabāt. Novads lepojas ar vairākiem Latvijas mēroga kultūras darbiniekiem un māksliniekiem, piemēram, gleznotāju J. Piļozni.

Vēsturiskie fakti liecina, ka līdz 1950. gadam novada teritorijā eksistēja tikai Silajāņu pagasts, kurā bija apvienoti Silajāņi, Feimaņi, Rušona, Riebiņi un Stabulnieki. Dažādos laika posmos šīs pašvaldības ir bijušas dažādu rajonu sastāvā, bet vēsturiskās saites vieno tieši Riebiņu, Stabulnieku, Sīļukalna, Silajāņu, Galēnu un Rušonas pagastus. Pašreizējais administratīvais dalījums ir spēkā no 1975. gada. Teritorijas ekonomiskās

vienotības līmeni raksturo arī tāds rādītājs kā svārstmigrācija jeb cikliskā migrācija. Visbūtiskāk teritoriju savstarpējo saistību raksturo iedzīvotāju ikdienas mobilitāte (uz darba vai mācību vietām, uz pakalpojumu sniegšanas vietām u.tml.). Visos pagastos ir izteikta svārstmigrācija uz pagasta centru, lai saņemtu dažādus pakalpojumus, ko nodrošina pagasta pārvaldes, jo pašvaldību pakalpojumu sniegšanas vietas lielākoties ir tikai pagastu centros. Iedzīvotāju svārstmigrācija uz Preiļiem saistīta ar valsts pārvaldes institūciju un iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem. Saikni ar lielajām pilsētām (Rēzekni, Daugavpili, bet pamatā ar Rīgu) nosaka augstskolu, speciālo medicīnas iestāžu, transporta mezglu, izklaides un kultūras vietu, pakalpojumu un tirdzniecības vietu plašais piedāvājums, kā arī darījumu saiknes: vairumtirdzniecības bāzes, lielle pakalpojumu un ražošanas uzņēmumi, noieta tirgus iespējas.

Raksturojot iedzīvotāju iniciatīvas un sabiedriskās organizācijas, var secināt, ka tās lielākoties darbojas sociālajā un kultūras jomā. Intervijas ar respondentiem liecina, ka aktīvo biedri parasti nav daudz, taču organizācijas spēj piesaistīt resursus ieceru realizēšanai. Novadā aktīvi darbojas senioru, sieviešu un ar kultūru saistītas biedrības, ir arī aktīvas jauniešu iniciatīvas.

4.2.3. Strenču novada raksturojums

Novads atrodas Latvijas ziemeļaustrumos, Vidzemes plānošanas reģionā un aizņem 375.73 km² lielu teritoriju. Strenču novada teritorija robežojas ar Burtnieku, Beverīnas, Smiltenes un Valkas novadu teritorijām (skat. 4.6. attēlu).

4.6. attēls. **Strenču novads.** Avots: *Fragmenti no Latvijas administratīvi teritoriālā iedalījuma kartes*

http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/pasv/

Novads izveidots 2009. gada jūlijā, apvienojot mazpilsētas Strenči un Seda, Plāņu un Jērcēnu pagastus. Vislielāko platību no novada teritorijas aizņem Plāņu pagasts – 219 km² (58.3 % no kopējās novada teritorijas). Otrs lielākais pagasts teritorijas ziņā ir Jērcēnu pagasts, tas aizņem 149.2 km² lielu platību (39.6 % no novada teritorijas). Vismazākā platība ir Sedai – 2.03 km² (1.4 % no novada teritorijas).

Strenču novadu šķērso galvenais autoceļš Inčukalns - Valmiera - Igaunijas robeža (Valka), kurš tiek izmantots kā tranzīta ceļš gan pasažieru, gan kravas pārvadājumiem starp Latviju un Igauniju, reģionālais 1. šķiras autoceļš Strenči - Smiltene, dzelzceļš Rīga – Valga. Attālums no novada administratīvā centra Strenčiem līdz Rīgai ir 135 km, līdz Valmierai – 18 km, līdz Igaunijas Republikas robežai un Valkas pilsētai – 26 km, bet līdz Smiltenei - 30 km. Attālums no novada centra Strenčiem līdz Jērcēnu pagasta centram „Jērcēnmuīža” ir 8 km, Plāņu pagasta centram „Plāņi” - 17 km, bet Sedai - 5 km. Tuvākās pilsētas Valmiera un Smiltene nodrošina darbavietas daudziem Strenču novada iedzīvotājiem, kā arī izglītības, kultūras un veselības aprūpes pakalpojumus. Pašvaldība atzīst, ka šīs pilsētas „pievelk” Strenču novada iedzīvotājus, līdz ar to ir Strenču novada attīstības resurss un konkurents vienlaicīgi.

Teritorijas apdzīvojuma struktūru veido pilsētas Strenči un Seda, ciemi Jērcēni, Plāņi un Jaunklidzis, apdzīvotas vietas Ķeiži, Šalkas, Višķi un Oliņas. 2014. gada sākumā vidējais iedzīvotāju blīvums novadā ir 10,3 cilvēki uz 1 km². Iedzīvotāju skaita izmaiņas novadā pagastu griezumā parādītas 6. pielikuma 2. tabulā. Strenču novada attīstības programmā norādīts, ka visai straujš iedzīvotāju skaita samazinājums skaidrojams ar vairākiem faktoriem: ar darbavietu trūkumu, vidējās speciālās un augstākās izglītības iestāžu neesamību, kā arī ar urbanizācijas tendencēm, kur lauku teritorijās nav iespējams nodrošināt tikpat daudz darbavietu, ka agrāk. Pašvaldība secina, ka minētie faktori ietekmē dzimstības un migrācijas rādītājus. Strenču novadā ir ievērojami lielāks negatīvais dabiskais pieaugums uz 1000 iedzīvotājiem nekā Vidzemes reģionā un Latvijā kopumā.

Novada ietvaros novērojamas vecuma struktūras atšķirības. Jērcēnu pagastā ir zemāks iedzīvotāju skaits līdz darbspējas vecumam, salīdzinot ar novada vidējo līmeni, savukārt Plāņu pagastā tas ir augstāks. Iedzīvotāju īpatsvars darbspējas vecumā ir augstāks Jērcēnu pagastā un Plāņu pagastā un zemāks Sedā. Iedzīvotāju skaits pēc darbspējas vecuma ir augstāks Sedā un zemāks – Plāņu pagastā. Iedzīvotāju skaita svārstības ir saistītas ar izmaiņām dabiskā pieauguma un migrācijas rādītājos. Dabiskā pieauguma un migrācijas izmaiņas tieši ietekmē novada ekonomiskā attīstība, dzīves vietas pievilcīgums, kā arī iedzīvotāju vecuma struktūra.

Saskaņā ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes datiem uz 01.07.2014. Strenču novadā dzīvoja 2219 latvieši, 1172 krievi, 176 baltkrievi un 168 citu tautību pārstāvji. Šāds iedzīvotāju nacionālais sastāvs ir līdzīgs tam, kāds ir Latvijā kopumā, bet Vidzemes reģiona ietvaros ir unikāls, jo latviešu Vidzemes reģionā ir vairāk nekā 80%.

Strenču novadā ir dažādi dabas resursi un atradnes, kas arī nosaka lokālās ekonomikas struktūru. Meži Strenču novadā aizņem 20382 ha, tai skaitā Plāņu pagastā 13649 ha. Jērcēnu pagastā atklāta un pētīta tikai viena smilts iegula – Priedkalnu (Priedaines) atradne. Plāņu pagastā atrodas 4 smilts un grants atradnes un viena bezakmens mālu atradne „Seda – māls”, kuras izmantošana nelielo iegulas apjoma dēļ pašlaik visticamāk uzskatāma par nerentablu. Novads ir bagāts ar kūdras atradnēm. Nozīmīgi rūpnieciski iegūstamās kūdras krājumi ir Sedas tīrelī. Tā kopējā platība ir 7582 ha. Kopš 1954. gada Sedas tīrelī tiek iegūta pakaišu frēzkūdra, to izmanto arī kā kurināmo. AS „SEDA” ir viens no lielākajiem kūdras ražotājiem un eksportētājiem Latvijā. Uzņēmums tika izveidots 1954. gadā, bet 1993. gadā pārveidots par akciju sabiedrību. Pašlaik purvs tiek izstrādāts aptuveni 1000 ha platībā. Vairāki kūdras purvi atrodas Plāņu pagastā. Purvi Strenču novadā aizņem 1051,7 ha jeb 2,8% no teritorijas. Īpaši ievērojams ir Sedas purvs. 1999. gadā 7240 ha platībā Sedas purvā izveidots dabas liegums. Purvs atrodas Latvijas ziemeļu daļā, blakus Sedas pilsētai. Neraugoties uz kūdras ieguvi Sedas purva centrālajā daļā un atrašanos apdzīvotas vietas tiešā tuvumā, tā ir savrupa teritorija, kas ir unikāla ar to, ka pēdējā pusgadsimta laikā tā ir ļoti pārveidota purva rūpnieciskās izstrādes gaitā.

Novada teritorijā atrodas vairāki aizsargājami dabas un kultūras pieminekļi. Nozīmīga teritorijas daļa atrodas Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta teritorijā. Novada teritorijā ietilpst arī daļa no valsts nozīmes īpaši aizsargājamās teritorijas - aizsargājamo ainavu apvidus “Ziemeļgauja” un dabas lieguma „Sedas purvs”, kuras ir arī Eiropas nozīmes dabas teritorijas Natura 2000, vienlaikus Sedas tīrelis ir iekļauts Eiropas Savienības nozīmes putniem nozīmīgo vietu sarakstā. Aizsargājamo ainavu apvidū ietilpst daļa no Jērcēnu un Plāņu pagastiem, kā arī daļa Strenču. Ziemeļgaujas ielejai raksturīga mozaīkveida ainava ar ievērojamu biotopu un sugu daudzveidību. Pašvaldības vērtējumā teritorijas dabas vērtības apdraud galvenokārt nepietiekama tradicionālā pļavu apsaimniekošana (pļaušana un ganīšana). AAA „Ziemeļgauja” ir izstrādāts dabas aizsardzības plāns, kur iekļauti pasākumi šī unikālā dabas veidojuma saglabāšanai un tā resursu pārdomātai izmantošanai novada attīstībā. Dabas liegumā „Sedas purvs” ir izveidota dabas taka, kuras kopējais garums ir 12 kilometri. Vidzemes reģiona teritorijas plānojums 2007.-2027. gadam paredz telpisko interešu saskarsmes teritorijas un potenciālās konflikta teritorijas, t.sk. kā nozīmīga interešu saskares teritorija minēta arī Sedas dabas lieguma teritorija, kas

ietver reģionā nozīmīgāko kūdras ieguves teritoriju, taču nozīmīga ir arī dabas aizsardzība un mežsaimniecības, ekotūrisma attīstība šajā teritorijā.

Strenču novadā ir liels oficiāli nenodarbināto cilvēku īpatsvars, un tie cilvēki ir vai bezdarbnieki vai neoficiāli nodarbināti vai nodarbināti ārpus Latvijas. Oficiāli nodarbināto cilvēku īpatsvars ir viszemākais Plāņu pagastā un Sedā. Bezdarba līmenis novadā 2014. gada sākumā bija 8,8%. Galvenās uzņēmējdarbības nozares Strenču novadā ir kūdras ieguve un pārstrāde, garīgās veselības aprūpe, mežsaimniecība, lauksaimniecība, kokapstrāde un ēdināšanas pakalpojumi. Saskaņā ar Strenču novada attīstības programmā sniegto informāciju, novadā reģistrētie lielākie darba devēji ir šādi: valsts SIA „Strenču psihoneiroloģiskā slimnīca” (veselības un sociālās aprūpes joma), Strenču novada dome, SIA „Mziuri” (ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde), Sedas veco ļaužu aprūpes un invalīdu rehabilitācijas centrs (veselība un sociālā aprūpe), Strenču novada vēlēšanu komisija, SIA „KR Jērcēni” (apstrādes rūpniecība), SIA „Irināl” (apstrādes rūpniecība), z/s „Jaunstrūkas” (l/s, mežsaimniecība, zivsaimniecība), AS „Seda” (ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde), SIA „Irina & Madis” (izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi), z/s „Dārznieki” (l/s, mežsaimniecība, zivsaimniecība), z/s „Irbītes” (l/s, mežsaimniecība, zivsaimniecība), z/s „LEJAS RUĶI” (l/s, mežsaimniecība, zivsaimniecība), SIA „A&J” (apstrādes rūpniecība), SIA „Baltijas Floristika” (apstrādes rūpniecība).

VSIA „Strenču psihoneiroloģiskā slimnīca” ir lielākais darba devējs novadā, darbinieki ir ne tikai Strenču iedzīvotāji, arī no Sedas, Valmieras un Valkas pilsētām, Jērcēnu, Ēveles, Plāņu un Trikātas pagastiem. Ievērojams ir nodarbināto skaita samazinājums ieguves rūpniecībā (kūdras izstrāde) un apstrādes rūpniecībā. Vairāk nekā 70% no iedzīvotājiem, kuri deklarējuši savu dzīvesvietu novadā, strādā uz vietas. Situācija ir labvēlīgāka Strenčos, kur kopējais nodarbināto skaits sakrīt ar nodarbināto skaitu uz vietas, un nelabvēlīgs citās novada teritoriālajās vienībās. Salīdzinot bruto vidējo atalgojumu pēc dzīves vietas un pēc uzņēmumu darbības vietas, var secināt, ka ienākumi ir augstāki cilvēkiem, kas nodarbināti ārpus novada teritorijas.

Daudzi pagasta iedzīvotāji strādā ārpus pašvaldības, bērni apmeklē apkārtējo pašvaldību mācību iestādes. Tas uzliek papildus slodzi un prasības transportam un ceļu tīklam. Pašreizējais ceļu tīkls ir labi attīstīts un salīdzinoši vienmērīgi sazarots, taču nepieciešama ceļu kvalitātes paaugstināšana, īpaši Plāņu un Jērcēnu pagastos.

No austrumiem uz rietumiem gar Strenču daļu plūst Gauja, un tai ir neatņemama loma pilsētas attīstībā. Strenči tiek dēvēti par Gaujas plostnieku galvaspilsētu, tādējādi cenšoties saglabāt cilvēku atmiņās šo izzudušo plostnieku arodu. Jau 18 gadus novadā darbojas biedrība „Gaujas

plotnieki”, kas ik gadus pavasarī rīko plotnieku svētkus. Tie savukārt novadam piesaista tūristus un apmeklētājus. Biedrībai ir starptautiski sadarbības partneri arī citās valstīs, kur tiek saglabātas plotnieku tradīcijas.

4.2.4. Rundāles novada raksturojums

Rundāles novads tika izveidots 2009. gadā, apvienojot Rundāles, Svītenes un Viesturu pagastus, kultūrvēsturiski novads piederīgs Zemgalei un iekļaujas Zemgales plānošanas reģionā (skat. 4.7. attēlu).

4.7. attēls. **Rundāles novads.** Avots: *Fragments no Latvijas administratīvi teritoriālā iedalījuma kartes*

http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/pasv/

Rundāles novads atrodas Latvijas Republikas un Zemgales līdzenuma dienvidu daļā. Novads ziemeļos un ziemeļrietumos robežojas ar Jelgavas novada Jaunsvirlaukas pagastu, Vircavas pagastu un Sesavas pagastu. Dienvidos un dienvidaustrumos novads robežojas ar Lietuvas Republiku un Bauskas novada Īslīces pagastu, bet ziemeļaustrumos un austrumos - ar Bauskas novada Bauskas pilsētu, Bauskas novada Codes un Mežotnes pagastiem (Rundāles novada attīstības programma 2012-2018 gadiem, 2012:8). Rundāles novada kopējā platība ir 23 201,8 ha, no kuriem 9201,8 ha ir Rundāles pagasta teritorija, 5830,1 ha – Svītenes pagasta teritorija un 8169,9 ha – Viesturu pagasta teritorija. Pašreizējā novada teritorija ir izveidota vairākkārtēju administratīvo reformu rezultātā. Pārsvārā tās ir administratīvi savienotas vēsturiski nesaistītas apdzīvotās vietas. Novada teritorijā ir izveidojušās piecas lielākas apdzīvotās vietas – ciemi. Apdzīvoto vietu kopienas savstarpēji atšķiras pēc laika gaitā izveidotām tradīcijām.

Attālums no Rundāles novada administratīvā centra Pilsrundāle līdz tuvākajai pilsētai Bauskai ir 15 km, līdz Zemgales reģiona centram – Jelgavai 45 km un līdz valsts galvaspilsētai Rīgai 80 km. Raksturojot ceļu infrastruktūru, pašvaldība atzīmē, ka autoceļi novadā kopumā veido labi attīstītu ceļu tīkla struktūru, kas nodrošina piekļūšanu galvenajām apdzīvotajām vietām un lauksaimniecībā izmantojamām zemēm. Lauku teritorijas apkalpo arī reģionālās vietējās nozīmes autobusu maršruti. Tomēr novada teritoriju, kas atrodas tālāk no novada centra un ir retāk apdzīvotas, sasniedzamība ir neapmierinoša, jo tajā nav nodrošināts reģionālās vietējās nozīmes autobusu maršrutu tīkls, un novadā nav novada nozīmes sabiedriskā transporta maršruta tīkla. Novada teritorijā nav pieejami taksometra pakalpojumi un nav neviena maršruta, kas savienotu novada administratīvo centru ar valsts galvaspilsētu bez nepieciešamības pārsēsties Bauskā vai Jelgavā.

Saskaņā ar Pilsētības un migrācijas lietu pārvaldes datiem uz 01.07.2014. Rundāles novadā dzīvo 2723 latvieši, 253 lietuvieši, 505 krievi, 241 baltkrievi, 98 ukraiņi, 92 poļi un 107 citu etnisko grupu pārstāvji. Lietuviešu daudzums tiek skaidrots ar novada ģeogrāfiskās atrašanās vietu (Lietuvas pierobeža). Iedzīvotāju skaita izmaiņas novadā parādītas 6. pielikuma 1. tabulā un 7. pielikumā. Rundāles novadā iedzīvotāju blīvums ir 17,6 cilvēki uz 1 km², kas ir gandrīz divas reizes mazāks nekā valstī vidējais. Jo mazāks iedzīvotāju blīvums, jo grūtāk nodrošināt satiksmes un citu pakalpojumu infrastruktūru.

Pašreizējo Rundāles novada apdzīvojamā struktūru veido vēsturiski izveidojies ciemu, viensētu un viensētu grupu tīkls. Ciema statuss ir piešķirts 17 blīvi apdzīvotām vietām: Pilsrundāle, Svitene, Saulaine, Bērstele, Viesturi, Ziedoņi, Vecrundāle, Mazbērstele, Mazmežotne, Priedītes, Punslavas, Vairogi, Lepšas, Jāņukrogs, Švirkale, Tirumi un Grāvendāle. Lielākie ciemi pēc iedzīvotāju skaita un pieejamās koplietojamās infrastruktūras ir Pilsrundāle, Svitene, Saulaine, Bērstele un Viesturi. Plašākais pašvaldības pakalpojumu klāsts pieejams Pilsrundāles ciemā un Saulaines ciemā. Lielākā un labiekārtotākā apdzīvotā vieta ir Pilsrundāles ciems. Pilsrundāles ciems ir sācis veidoties jau 15. gadsimta beigās, kad tika izveidota Rundāles pils muiža un vairāk attīstījies 16. gadsimtā, kad tika uzbūvēta vecā Rundāles pils, kura pēc tam tika nojaukta un būvēta jaunā Rundāles pils.

Starp Rundāles pils apbūves kompleksu un bijušo padomju saimniecības „Rundāle” administratīvo centru 20. gs. 70. gados atklātā laukā tika izveidots pašreizējais Pilsrundāles ciema administratīvais centrs, kurš ir arī Rundāles novada administratīvais centrs. Pašlaik Pilsrundāles ciems ir nodrošināts ar pilnu komunālo pakalpojumu komplektu, tajā ir ģimenes ārsta prakses vieta, aptieka, vidusskola, bibliotēka, pasta nodaļa,

pārtikas un saimniecības preču veikali, bērnu laukumi, kabeļtelevīzija, interneta tīkls, publiskais interneta pieejas punkts, laba sabiedriskā transporta kustība. Pilsrundāles ciemā atrodas Latvijā un ārpus tās robežām iecienīts tūrisma objekts Rundāles pils.

Svitene kā apdzīvota vieta pastāv jau ilgāk nekā 500 gadus, tā veidojusies uz bijušās Svitenes muižas bāzes, attīstoties kolhoza „Svitene” administratīvajam centram. Šobrīd Svitenes ciemā atrodas Svitenes pagasta pārvalde, bibliotēka, kultūras nams, saieta nams, ģimenes ārsta prakses vieta, aptieka, pārtikas un saimniecības preču veikali. Svitenes muižas ēkā atrodas Pilsrundāles vidusskolas struktūrvienība Svitenes skola un Mākslas un mūzikas skola.

Saulaines ciems agrāk tika saukts par Kaucmindī, tas sācis veidoties jau 15. gadsimtā uz Kaucmindes muižas un vēlāk uz 1923. gadā izveidotās Kaucmindes mājturības skolas bāzes. 1944. gadā Kaucmindes pilī darbu uzsāka Saulaines lauksaimniecības tehnikums, bet 1965. gadā tika uzbūvēts jaunais mācību korpuss, līdz ar to arī tika attīstīta Saulaines ciema infrastruktūra un dzīvojamais fonds. Saulaines ciems atrodas 4 km attālumā no Bauskas, tas ir otrs labiekārtotākais ciems novadā ar plašu pakalpojumu klāstu un salīdzinoši augstu dzīves kvalitātes līmeni. Saulaines ciemā tiek nodrošināti visi komunālie pakalpojumi. Saulainē atrodas Saulaines profesionālā vidusskola ar sporta zāli, stadionu un bibliotēku, pirmsskolas izglītības iestāde „Mārupukīte”, pārtikas un saimniecības preču veikals, automašīnu remonta servisa uzņēmums, pašvaldības sociālais centrs, pašvaldības pakalpojumu maksājumu punkts, ģimenes ārsta prakses pieņemšanas vieta, parks.

Bērsteles ciems izveidojies vietā, kur agrāk pastāvēja Bērsteles muiža ar savu apbūvi un parku. Bērstelē atrodas Viesturu pagasta pārvalde, Kultūras nams, bibliotēka, interneta pieejas punkts, Pilsrundāles vidusskolas struktūrvienība Bērsteles skola, ģimenes ārsta prakses pieņemšanas vieta.

Viesturu ciems ar ap 200 iedzīvotājiem atrodas attālināti no novada administratīvā centra. Viesturu ciems izveidojies jau veidojoties kolhoza „Viesturi” administratīvajam centram. Pašlaik Viesturos atrodas Viesturu kultūras centrs ar bibliotēku, zāli kultūras pasākumu, amatierkolektīvu un pulciņu organizēšanai, sporta laukumu, interneta pieejas punktu.

Rundāles novada teritorijā atrodas arī mazāki ciemi ar nelielu iedzīvotāju skaitu- Jāņukrogs, Lepšas, Mazbērstele, Mazmežotne, Priedītes, Punslavas, Švirkale, Vecrundāle un Ziedoņi – Rundāles pagasta teritorijā, Tīrumi - Svitenes pagasta teritorijā un Vairogi - Viesturu pagasta teritorijā. Daļa no tiem - Mazbērstele, Švirkale, Tīrumi un Vairogi izveidojušies padomju laikā pie lopu fermām kā sava veida lauksaimnieciskās ražošanas centri, kuros tika būvētas vairākdzīvokļu mājas strādniekiem. Šobrīd fermas vairs nepastāv, taču cilvēki šajās vietās dzīvo. Pārsvarā lielākā daļa no tādos

centros dzīvojošiem cilvēkiem ir no atstumtības riskam pakļautām kategorijām (pensijas vecuma cilvēki, maznodrošinātie, daudz bērnu ģimenes, cilvēki ar funkcionāliem traucējumiem, u.tml.).

Vēsturiski Rundāles novada teritorijai bija (un ir) raksturīgas stipras un turīgas viensētas. To saimnieki 20. gs. 40. gados tika represēti un mājas atdotas iebraucējiem. Lielākā daļa no jaunajiem iemītniekiem iedalīto mājokli nav spējuši uzturēt pienācīgā stāvoklī. 20. gs. 90. gados pēc īpašumtiesību atgūšanas veco īpašnieku pēcnācējiem dzimtas mājas nācās pieņemt kritiskā stāvoklī.

Nozaru griezumā reģistrētos uzņēmumus novadā raksturo šāds procentuālais sadalījums: lauksaimnieciskā ražošana (~70%), mazumtirdzniecība (~7%), tūrisma pakalpojumi (~5%), autopakalpojumi un autoserviss (~4%), celtniecības pakalpojumi (4%), citas darbības nozares (~10%). Rundāles novadā galvenais zemes lietošanas veids ir lauksaimniecībā izmantojamā zeme (77,0 % no kopējās zemes platības), nākomais lielākais zemes lietošanas veids ir meži (14,7 % no kopējās zemes platības). Rundāles novada pašvaldības teritorija kopā ar Bauskas, Dobeles, Tērvetes un Jelgavas novadiem ir iekļauta nacionālās nozīmes lauksaimniecības teritoriju sarakstā.

Rundāles novadā atrodas teritorijas ar dažādām aizsardzības pakāpēm – dabas parka „Bauska” daļa (Natura 2000 teritorija), 7 mikroliegumi, Lielbērsteles parks, Svitenes muižas parks, Kaucminde un Bornsmindes muižu parki, Rundāles pils muzeja meža parka daļa, dižkoki, zemes ap kultūras pieminekļiem. 2009.- 2011. gadā Rundāles novada dome iesaistījās EEZ un Norvēģijas valdības divpusēja finanšu instrumenta līdzfinansētā projektā „Ilgtspējīga dabas resursu saglabāšana Zemgalē”. Zemgales plānošanas reģions, kā šī projekta vadošais partneris, balstoties uz Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta administrācijas pieredzi, organizēja „Sabiedriskā vides monitoringa programmu” izstrādāšanu (ar monitoringa grupas pārstāvi pētījuma ietvaros notika intervija).

Novadā ir vienas no auglīgākajām zemēm Latvijā, tas veicinājis lauksaimniecības nozares attīstību un lielākās daļas novada iedzīvotāju nodarbošanās saistīta ar lauksaimniecisko ražošanu. Tradicionāli pārsvarā tās ir intensīva graudkopība un rapšu audzēšana, ar nelielu lopkopības (piena) saimniecību skaitu un nedaudziem dārzeņu un ogu audzētājiem. Saražotā lauksaimniecības produkcija tiek pārdota nepārstrādātā veidā, tikai dažas saimniecības nodarbojas ar produkcijas pārstrādi. Mājražotāju attīstība atrodas sākumstadijā. Vienīgā bioloģiskā saimniecība Rundāles novada teritorijā ir SIA „Bio Dynamic”. Rundāles novadā neapstrādātu lauksaimniecībā izmantojamo zemes gabalu praktiski nav. Laika gaitā mainījusies attiecība starp mazām, vidējām un lielām zemnieku saimniecībām. Liels mazo saimniecību skaits, kas apstrādāja no 5 ha līdz 25

ha zemes, mainījies uz nedaudzām saimniecībām, kas apstrādā no 75 ha līdz 600 ha zemes. Vislielākā saimniecība ir Āra Burkāna z/s „Sējas”, kas apstrādā virs 2000 ha zemes. Rundāles novadā darbojas 268 lauksaimniecības uzņēmumi, kas saistīti ar senajām lauksaimniecības tradīcijām un auglīgo augsni. Tāpat reģistrēti mazumtirdzniecības uzņēmumi - 29, autopakalpojumi un autoserviss -17, tūrisma pakalpojumu sniedzēji-19, sadzīves pakalpojumu sniedzēji - 8, celtniecības uzņēmumi - 17 un citi -33.

Nozīmīgākie darba devēji Rundāles novadā ir lauksaimniecības uzņēmumi, zemnieku saimniecības, kuras varētu uzskatīt par jauniem attīstības punktiem, jo tās dod darbavietas apkārtējiem iedzīvotājiem, ražo lauksaimniecības produkciju, iesaista savus darbiniekus dažādās aktivitātes, aktīvi iesaistās ES fondu apgūšanā, piedāvā dažādus pakalpojumus. Novada teritorijā ir vairākas nelielas zemnieku saimniecības, kur darbā iesaista savus ģimenes locekļus un sezonas strādniekus. Bezdarbnieku skaits novadā 2014. gada sākumā bija 9.4%. Citi Rundāles novada teritorijā lielākie darba devēji ir: V A „Rundāles pils muzejs”, Rundāles novada dome, Pilsrundāles vidusskola ar struktūrvienībām Svitenē, Bērstelē un Mūzikas un mākslas skolu, Saulaines Profesionālā vidusskola. Rundāles novadā iespējams iegūt pirmsskolas, sākuma, pamata, vidējo, profesionālās ievirzes un profesionālo izglītību. Viens no svarīgākajiem notikumiem 2011. gadā bija jaunas Pilsrundāles vidusskolas struktūrvienības - Mūzikas un mākslas skola izveide un atklāšana. Pilsrundāles vidusskolas zāle tiek izmantota ne tikai skolas pasākumu organizēšanai, bet arī lielākiem novada sabiedriskajiem pasākumiem un sarīkojumiem. Līdz ar to Pilsrundāles vidusskolas zāle daļēji pilda Kultūras nama funkcijas, jo novada administratīvajā centrā Pilsrundālē tāda nav.

Rundāles novadā darbojas vairāk nekā 20 amatierkolektīvu, pulcinot ap 276 dalībniekus. Ar 2011. gada rudenī izveidoti divi jauni kolektīvi – Rundāles novada sieviešu koris „Runda” un Austrumu deju kolektīvs. Pašvaldībai ir izveidojusies sadarbība ar nevalstiskajām organizācijām – īpaši jauniešu biedrībām „Inicio”, „Mums pieder pasaule”, „Eureka”, kuras aktīvi piedalās novada rīkotajos pasākumos. Pasākumi tiek organizēti Rundāles novada domes Jaunajā zālē, Pilsrundāles vidusskolā, Rundāles pilī un parkā, Mežotnes pilskalnā, pie Baltās mājas, Gasūnu ģimenes mājā „Mežmales” un citur. Svitenes pagastā pasākumi notiek Svitenes tautas namā, Saules dārzā, Svitenes parkā, pie Svitenes skolas. Viesturu pagasta teritorijā amatierkolektīvi un radošās grupas darbojas Bērsteles kultūras namā, Bērsteles parkā un Viesturu kultūras centrā.

Atbilstošu telpu trūkums novadu iedzīvotāju aktivitātēm bieži tika minēts intervijās ar biedrību pārstāvjiem. Piemēram, Pilsrundāles bibliotēka izvietota daudzdzīvokļu dzīvojamajā mājā, bibliotēkas vajadzībām pielāgotā

dzīvoklī, kur lasītājiem izmantojamas trīs telpas. Kaut arī šis dzīvoklis atrodas pirmajā stāvā un ir viegli sasniedzams, bibliotēku iespējas realizēt vairākas idejas ir ierobežotas.

Novada teritorijā atrodas valsts iestāde un starptautiskas nozīmes kultūras piemineklis “Rundāles pils muzejs”, kas spēcīgi ietekmē novada attīstību, piesaistot ES līdzekļus restaurācijai un pils ansambļa attīstībai, dodot vairākas darbavietas vietējiem iedzīvotājiem, kā arī attīstības iespēju tūrisma apkalpošanas sfēras uzņēmējiem. Muzeja esamība Rundāles novadā nodrošina teritorijas atpazīstamību un pievilcību. Tie pārsvarā ir kultūras un sporta pasākumi. Ir novērots, ka teritorijas viesu lielāko daļu veido Rundāles pils muzeja apmeklētāji, kuri mērķtiecīgi brauc tikai uz pili un novadā uz ilgāku laiku neaizkavējas. Respondenti intervijās atzina, ka būtu jādodomā, kā vairāk piesaistīt tūristus, piedāvājot plašāku aktivitāšu spektru novadā un arī naktsmītnes iespējas.

Salīdzinājumā ar pārējiem diviem promocijas darbā pēfītajiem novadiem Rundāles novads ir bagāts ar daudziem vēsturiski nozīmīgiem kultūrvēsturiskiem objektiem, gan tādiem, kuriem piešķirts valsts aizsargājamā kultūras pieminekļa statuss, gan vietējas nozīmes pieminekļiem. Ievērojamākais no tiem ir Rundāles pils apbūves ansamblis ar parku. Tas ir vienīgais tūrisma objekts Rundāles novadā, kura apmeklēšanai ir noteikta maksa un kurš nepārtraukti atjauno un paplašina savu piedāvājumu apmeklētājiem. Rundāles pils apbūves ansamblis ir Latvijas mēroga tūrisma objekts ārpus Rīgas. Lielāko daļu no uz Rundāles pils muzeju organizētajām ekskursijām, pateicoties Rīgas tuvumam un samērā labiem autoceļiem, droši var nosaukt par 1 dienas ekskursijām. Tas nozīmē, ka ekskursanti mērķtiecīgi brauc tikai uz Rundāles pils muzeju un parku un tajā pašā dienā dodas atpakaļ, tādēļ pakalpojumu sfēra apkārt Rundāles pilij attīstās ļoti lēni un stihiski.

Apmeklētājiem apskatei ir pieejamas atsevišķas unikālas privātkolekcijas, ar kurām varētu lepoties ikviens novada iedzīvotājs: Edagara Gasūna Retro auto moto ekspozīcija un Ivetas Burkānes daiļdārzs „Sējas”. Citi nozīmīgi un interesanti objekti ar lielu attīstības potenciālu ir Svitenes muiža, Kaucmindes muiža ar parku (šobrīd gan atrodas privātīpašumā un netiek pienācīgi uzturēta), Bornsmindes muiža ar parku, Lielbērsteles parks, Bērsteles baznīca, Rundāles ūdensdzirnavas. Šo objektu attīstības pakāpe neatļauj iekļaut tos tūrisma aprītē, jo trūkst elementāras infrastruktūras un bieži vien elementāras apsaimniekošanas. Daļa no šiem objektiem atrodas privātīpašumā, un tie diemžēl netiek izmantoti un apsaimniekoti atbilstoši Latvijas Republikas likuma „Par kultūras pieminekļu aizsardzību” prasībām par kultūras pieminekļu uzturēšanu jau vairākus gadus.

Aktīvākie cilvēki apvienojas biedrībās un nodibinājumos, kas ir labs atbalsts pašvaldības darba organizēšanai ar noteiktām iedzīvotāju kategorijām. Lai pašvaldība efektīvāk varētu realizēt vietējo iedzīvotāju intereses un atbalstīt Rundāles novada iedzīvotāju brīvprātīgo iniciatīvu, 2014. gada 27. martā apstiprināja grozījumus domes nolikumā „Par finansiālā atbalsta piešķiršanu Rundāles novada sabiedrisko organizāciju darbībai”. Saskaņā ar pieņemto nolikumu katrai biedrībai ir iespēja sagatavot projektu, lai saņemtu līdz EUR 500,00 gadā biedrības sabiedriskajām aktivitātēm (Nolikums „Par finansiālā atbalsta piešķiršanu Rundāles novada sabiedrisko organizāciju darbībai”).

Pašvaldība atzīst, ka vairākkārtēju administratīvo reformu un teritorijas pārdalījumu rezultātā novada iedzīvotāji neveido kopējās tradīcijās balstītu un vienotu sabiedrību, bet veido atsevišķas, savstarpēji biežāk vai retāk komunicējošas grupas. Tas, ka novada iedzīvotāji ir faktiski fragmentāras grupas, ir uzsvērts arī novada attīstības programmā. Tur par atsevišķām sabiedrības grupām uzskatītas atsevišķu apdzīvoto vietu (Pilsrundāles, Svitenes, Bērsteles, Saulaines, Ziedoņu, Punslavu, Vecrundāles, Švirkales, Mazbērsteles, Viesturu un Vairoga) iedzīvotāju grupas, zemnieku saimniecības (lielās, kas apsaimnieko no 50 ha līdz 2000 ha zemes; vidējās zemnieku saimniecības, kas apsaimnieko no 5 ha līdz 50 ha zemes un mazās saimniecības, kas apsaimnieko no 1 ha līdz 5 ha zemes), izglītības iestāžu pedagogu un tehniskā personāla kolektīvi (Pilsrundāles vidusskolas ar struktūrvienībām, Saulaines profesionālā vidusskolas, bērnu dārzu „Mārupuķīte” un „Saulespuķe”), valsts aģentūra „Rundāles pils muzejs” (administrācijas, zinātniski-pētnieciskā sastāva, tehniskos un parka darbiniekus), uzņēmēji, pašvaldības darbinieki ar struktūrvienību darbiniekiem, viensētu īpašnieki ar ģimenēm (Rundāles novada attīstības programma 2012 - 2018 gadiem). Novada sabiedrības sadrumstalotība rada problēmas savstarpējai komunikācijai, kuru cēloņi slēpjas pagātnē. Kā risinājumu pašvaldība redz apzinātu un plānveidīgi organizētu komunikāciju pārvaldībā.

4.3. Kopienų iesaiste vietējās attīstības procesos

Šajā apakšnodalā analizēti gadījumu izpētē iegūtie empīriskie rezultāti, kas sniedz atbildes uz pētniecisko jautājumu par *formālām un neformālām kopienu iesaistes praksēm vietējās attīstības procesos, kuras identificējamās lauku novados*. Šāds jautājums tika izvirzīts tādēļ, ka iedzīvotāju iesaiste lēmumu pieņemšanā ir būtiska kopienu rīcības spējas kontekstā – iedzīvotāji tiek motivēti būt atbildīgiem par lēmumiem, kas tieši ietekmē viņu dzīves, kopīgi uzņemties atbildību par resursu izlietojumu, par

attīstības gaitas plānošanu un realizēšanu. Saistībā ar šo pētniecisko jautājumu autore izvirzījusi divus pieņēmumus.

Analizējot kopienu iesaisti vietējās attīstības procesos, jāapzinās, ka no vienas puses tas ir formāls un likumdošanas normās tiesiski regulēts process, kas pašvaldībām paredz nosacījumus, kādos gadījumos un kā uzklusāmi iedzīvotāju un viņu interešu grupu viedokļi, taču no otras – lauku kopienās, kur cilvēkiem mēdz būt cieši kontakti ar pašvaldības darbiniekiem, ir izveidojušās arī neformālas mijiedarbības prakses. Neoendogēnās attīstības pieeja uzsver neformālo prakšu lomu. Cieša pārvaldes struktūru sadarbība ar kopienu ir gan abpusējs pienākums, gan loģiska nepieciešamība, taču tas nekad nav vienkāršs un viegls process, jo kopienās pastāv dažādas interešu grupas, cilvēkiem ir atšķirīgas zināšanas un izpratnes līmenis gan par notiekošo, gan par reāli sasniedzamām lietām. Tāpat arī pārvaldes darbinieku vidū mēdz būt neizpratne, apātija, kas balstīta līdzšinējā negatīvā sadarbības pieredzē. Mēdz būt arī konfliktējošas situācijas, un iedzīvotāju protesti var apturēt ieceru realizēšanu. Ir daudz arī tādu gadījumu, kad iedzīvotāju ierosinājumi tiek uzklausti un realizēti.

Rundāles novadā novērots, ka uzņēmēji praksē vairāk sadarbojas ar valsts iestādēm, nevis ar pašvaldību. Pašvaldība sadarbojas ar uzņēmējiem tikai atsevišķos gadījumos. Ražojošo uzņēmumu (izņemot lauksaimniecības produkcijas ražotājus) Rundāles novadā nav. Lai uzsāktu dialogu starp pašvaldību un novada uzņēmējiem un veicinātu uzņēmējdarbības attīstību novada teritorijā, kopš 2010. gada ir iedibināta jauna tradīcija – organizēt Uzņēmēju forumu. Jau pirmajā sanāksmē 2010. gadā tika apspriestas iespējamās uzņēmējdarbības atbalsta formas, atzīmēti lielākie nodokļu maksātāji un sagatavota atskaite par īstenotiem un plānotiem projektiem. 2011. gadā Uzņēmēju forums notika Rundāles pilī. Papildus tradicionāli izskatāmajiem jautājumiem, tika analizētas tūrisma nozares attīstības iespējas novadā. Realizējot projektu „Konkurētspējīgas uzņēmējdarbības attīstība starp mūžizglītības un uzņēmēju sadarbību”, tiks izveidots uzņēmējdarbības atbalsta punkts Viesturu pagasta pārvaldes ēkā Bērstelē. Projektā tika organizētas fokusa grupu diskusijas dažādam sabiedrības grupām par uzņēmējdarbību, apmācības biznesa uzsācējiem, mārketinga apmācības jau esošiem uzņēmējiem, un nodrošināta pieredzes pārņemšana no citiem Zemgales Pieaugušo izglītības un Kompetenču attīstības centriem.

Respondenti pauda dažādus viedokļus un pieredzi par kopienas iesaisti un sadarbību ar pašvaldību. Atšķirības novērojamas pašvaldību pārstāvju un kopienas pārstāvju uzskatos. Intervijās tika minēti daudzi ļoti pozitīvi sadarbības piemēri horizontālā (starp iedzīvotāju grupām novadā un ārpus tā) un vertikālā līmenī (starp iedzīvotājiem, pārvaldes institūcijām, reģiona institūcijām), taču tika norādīts arī uz problēmām un

izaicinājumiem. Jautāti par iedzīvotāju iesaistes nepieciešamību, pašvaldību pārstāvji to nenoliedza, taču dalījās arī negatīvā pieredzē. Piemēram, Strenču novadā liela ES finansēta infrastruktūras projekta realizācija bija pat apdraudēta iedzīvotāju neizpratnes un protestu dēļ. Intervijas fragments 1. piemērā ilustrē šo situāciju.

1.piemērs. Vai iedzīvotājiem vienmēr IR jābūt iesaistītiem?

„[...] Man ir bijuši divi neveiksmīgi gadījumi. Varu pastāstīt, kā mani salauza. Es biju ļoti labā Vidzems plānošanas [reģionā] seminārā tieši par cilvēku iesaistīšanu lēmumu pieņemšanā, teritorijas plānošanā, un ar tādām labām domām un atziņām atbraucu atpakaļ. Domāju šīs metodes pielietot. Divas reizes pamēģināju, ļoti slikta pieredze, labāk nebūtu iedzīvotāji iesaistīti. Labāk būtu izdarīts darbs, un visiem būtu labums. Iedzīvotājiem ir maza izpratne, viņi nevēlas klausīties. Ūdensaizsargības projekta sakarā mums bija sanāksme, kur iedzīvotājiem tika izstāstīts, kā viss būs un kur viss tagad ies [ūdensaizsargības infrastruktūra] saskaņā ar apstiprinātiem teritoriāliem plānojumiem. Pēkšņi viena no iedzīvotājām uzskatīja, ka notekūdeņi grāvī (bet tie taču būs attīrīti!) piesārņos viņas teritoriju, kur viņai paredzēta rekreācijas zona un kaut kad nākotnē paredzēts kaut kādu dīķi rakt. Tagad tur laidīšot sērskābi iekšā! Un viņai bija ļoti liela ietekme, iedzīvotāji „pārmetās” viņas pusē, līdz ar to paildzinājās projekta tehniskā projekta izstrāde, par ko samaksājām neattiecināmās izmaksas, jo uzraugošā institūcija pateica, ka par ilgu. Beigās arī vides pārvalde atteicās no sava apstiprinājuma un lika mums izprojektēt [citu variantu], sadārdzinājās mūsu līdzfinansējuma daļa. Ļoti smagi atmaksājās. Un vēl viena līdzīga sapulce bija tāda. Tagad es domāju, ka vairs neiesaistīšu iedzīvotājus. Iedzīvotāji ir ievēlējuši Domi, lai Dome nolēm. Ir speciālisti, kas realizē, tad sabiedrībai ir labi. Sabiedrība vēl nav tam [iesaistei] gatava, tas ir tāds milzīgs darbs, mums pat kapacitātes tādas nav. Tāda ir mana pieredze. Tagad visi priecīgi, ka „ūdens projekts” ir realizēts, un to pašu būtu izdarījuši bez skandāliem. Kaimiņu novadā tas pats ir ar dolomīta atradnēm. Cilvēkiem neko nevajag, tikai saka, ka vajag darbavietas. Es vispār skatos ļoti skeptiski uz to [uz iesaisti]. Cilvēkiem nav izpratnes. Kā var tā būt, ka cilvēks, kam ir divas augstākās izglītības un strādā ļoti prestižā darbā, var pajautāt, ko šī tranzītiela viņam dos personīgi? Es vairs neatbildēju. Pirms tam es mēģināju. [...]”.

Citāts no intervijas ar I. Enci (Strenču novada pašvaldība)

Kaut gan pašvaldības pārstāve uzskata, ka principā iedzīvotāju iesaistei jābūt, viņas pieredze likusi pārdomāt, vai vienmēr iedzīvotāju domas tiešām ir jāņem vērā un viņi jāpiesaista lēmumu apspriešanā. Šīs pieredzes dēļ intervijā tika pausts viedoklis, ka iedzīvotājiem vajadzētu vairāk paļauties uz pašvaldības darbinieku un ekspertu kompetenci, citiem vārdiem: „[...] ja deputāti ir ievēlēti, jāļauj viņiem tos četrus gadus strādāt un lemt, sadarībā ar nozaru ekspertiem” (I. Ence, Strenču novada pašvaldība).

Riebiņu un Rundāles novadu gadījumos tik negatīva pieredze netika minēta, taču visos novados pašvaldību darbinieki ir saskārušies ar iedzīvotāju negatīvo attieksmi un pārmetumiem, savukārt „paldies” un atzinība izskan salīdzinoši retāk. Piemēram, Strenču un Riebiņu gadījumā pašvaldību mājas lapās forumos iedzīvotājiem bija iespējas paust savu viedokli, bet, tā kā bieži bija tikai negatīvi komentāri un pat nekorekti, tagad komentēšana atļauta tikai autorizējoties. Tātad var secināt, ka iedzīvotāju iesaiste procesu uzraudzīšanā notiek, taču publiski savu vērtējumu un atsauksmes viņi pauž pārsvarā neapmierinātības gadījumos. Intervijās tika norādīts, ka tieši neformālās sarunās iedzīvotāji biežāki izsaka atzinību par padarīto. Intervijā ar Rundāles novada pārstāvi izskanēja viedoklis, ka pašvaldībai vajadzētu ar iedzīvotājiem komunicēt vienkāršāk, kļūt pieejamākai, tika lietots apzīmējums „mīļākai un cilvēcīgākai”.

Faktu, ka novadu cilvēki tiešām tiek iesaistīti attīstības procesos un arī ikdienišķu problēmu risināšanā, apliecina pēlīto iniciatīvu pārstāvji. Galēnu pagasta biedrības „Mozaīka” pārstāve situāciju raksturoja šādi:

„Formāli iedzīvotāji tiek iesaistīti vietējās attīstības procesu plānošanā. Izstrādājot teritorijas attīstības plānu, notika iedzīvotāju aptauja, apspriešanas seminārs. Ir izveidota pagasta teritoriālā komisija no iedzīvotāju vidus, kuriem ir tiesības iniciēt domes lēmumus. Teritoriālajā pārvaldē domes deputāti pieņem vienu reizi mēnesī. Jāsaka, ka mūsu [Galēnu pagastā] teritoriālā komisija darbojas ļoti aktīvi – momentā pamana visādas nebūšanas. Viss atkarīgs no tā, cik paši iedzīvotāji ir gatavi visā iesaistīties, jo tas prasa laiku un arī liek uzņemties atbildību. Viegļāk jau ir brēkt, ka viss ir slikti un nepareizi.” (Inese Kunakova, biedrības „Mozaīka” valdes priekšsēdētāja)

Pilsrundāles bibliotēkas bibliotekāre, kura ir arī novada deputāte un darbojas vairākās vietējās iniciatīvās, dalījās pieredzē par to, kādas arī sociālas funkcijas veic bibliotēka, jo cilvēki nāk vienkārši aprunāties, pastāstīt par piedzīvotajām nebūšanām, rosina, ko varētu darīt, bērni nāk

aprunāties, jo mājās nesaņem vajadzīgo atbalstu. Ļoti bieži tas notiek neformālā gaisotnē:

„Jā, nāk [...] pēc palīdzības. Esmu deputātos. Nāk sūdzēties, - tur ir „točka”, ko varam darīt; kaķēni sadzimuši kāpņu telpā... Reizēm nevar saprast, vai nāk pie Aelitas, vai pie bibliotekāres, vai pie deputātes. Ierīkoju kladīti [...], nāca runāt par lietām, ko deputāti risina. Nāk [runāt] par rēķiniem, siltumu, sāku skaidrot, kā veidojas [apkures rēķini] un kādu informāciju sniedz rēķinos. Nāk runāt par skandāliem aiz sienām, durvju turēšana vaļā... tā jau ir ikdiens.” (Aelita Ramane, Pilsrundāle)

Situācijas apraksts liecina, ka aktīviem vietējiem iedzīvotājiem lokālajā kopienā jāuzņemas dažādas lomas un funkcijas. Ja indivīds darbojas arī novada domē vai pagasta pārvaldē (īpaši tad, ja šī pieredze ir jauna pašam indivīdam), viņam veidojas plašāks redzējums par procesiem lokalitātē un to virzību, kā arī ir dziļāks priekšstats un izpratne par iedzīvotāju vajadzībām, reālajām pašvaldības iespējām uz tām reaģēt. Notiek *mācīšanās darot*, turklāt iegūtās jaunās zināšanas un pieredze tiek nodotas tālāk pagasta iedzīvotājiem. Neformālās ciešās saites, kas pastāv, pirmkārt, starp lauku iedzīvotājiem un, otrkārt, bieži vien starp pagastu iedzīvotājiem un novadu deputātiem, ļauj savstarpējā pieredzē dalīties tieši un nepastarpināti, arī neformālāk.

Riebiņu novadā pagastos no iedzīvotāju vidus ir izveidotas pagastu teritoriālās komisijas, kurām ir tiesības iniciēt domes lēmumus. Šī iedzīvotāju iesaistes prakse lēmumu pieņemšanā novadā liecina par kopienas politiskās rīcībspējas stiprināšanu. Galēnu novada biedrības „Mozaīka” valdes priekšsēdētāja minēja, ka teritoriālajā pārvaldē domes deputāti pieņem iedzīvotājus vienu reizi mēnesī. Viņa secināja, ka „[...] mūsu [Galēnu novada] teritoriālā komisija darbojas ļoti aktīvi – momentā pamana visādas nebūšanas”. Intervējot citu Riebiņu novada pārstāvi – A. Putinu, senioru biedrības „Zilais lakatiņš” vadītāju, tika noskaidrots, ka līdztekus darbībai biedrībā viņa darbojas arī vienā no novada pagastu teritoriālajām komisijām. Tas vēlreiz apliecina, ka novados aktīvie cilvēki, kurus var dēvēt par atslēgciļvēkiem un īpaši tie, kuri darbojas NVO sektorā, mēdz būt iesaistīti vietējā pārvaldē (vai ir aktīvi sociālie partneri). Citos gadījumos intervijās atklājās, ka ar pienākumiem vietējās varas līmenī viņi ir bijuši saistīti savā dzīves laikā, pat ja pašreizējā darbības joma nav saistīta ar darbu pašvaldībā.

Lauku attīstības politikas kontekstā īpaši jāapskata LEADER programma kā instruments kopienas iesaistei vietējā attīstībā. Analizējot šo iniciatīvu, jāatsaucas gan uz intervētajiem ekspertiem, gan respondentu

viedokļiem pētītajos novados. Jāatceras, ka Latvijas lauku gadījumā pašvaldības kā sadarbības un attīstības aģents ir ļoti būtisks jebkurā jomā, jo nereti tikai tām ir resursi un iespējas līdzfinansēt vai informatīvi atbalstīt iedzīvotāju iniciatīvas. Īpaši pievērsties LEADER programmai nepieciešams arī tādēļ, ka ļoti daudzas promocijas darbā pēģito biedrību iniciatīvas ir tikušas realizētas praktiski tikai šīs programmas dēļ.

Eksperte partnerības „Lielupe” koordinatore L. Švānberga uzskata, ka visos reģionos Latvijā partnerības darbojas līdzīgi. Laiku pa laikam notiek pētījumi, kas analizē partnerību darbu. Saistībā ar iesaisti nereti aptaujās iedzīvotāji norāda, ka neko nav dzirdējuši par partnerību darbu vai tās neatpazīst. Par šādu pētījumu rezultātiem partnerību pārstāvji nereti izsakās skeptiski, piemēram, par secinājumiem, kas skaidro iedzīvotāju informētību par programmu:

„[...] nepatīk uzskats, ka ikvienam lauku cilvēkam jāzina par LEADER, ja kaut ko nezina, tad mēs neko neinformējam un cilvēki neko nezina. Nevar jau arī katrā lauku sētā iet un likt tiem cilvēkiem rakstīt projektus. Visi varbūt negrib, viņiem tas nav saistoši. Ir aktīvie cilvēki, kas nu raksta vairākus projektus, viņi jau nedara to savu personisko labumu gūšanai vai savas privātās dzīves uzlabošanai.” (L. Švānberga)

Runājot par vietējo rīcības grupu (VRG) veidošanos un to darbības prioritātēm, L. Švānberga atzina, lai arī partnerības pamatā ir kopienas attīstība, Latvijā partnerības veidojušās tādēļ, ka ir bijis ES finansējums. Viņa uzsvēra, ka daudzas idejas var realizēt pašu spēkiem, bet kaut ko lielāku var izdarīt tikai, ja ir finansējums un bieži vien tas ir jāmeklē no ārpusē. Bieži ir tā, ka viens cilvēks ir iniciatīvas iniciators un viņš pulcina ap sevi domubiedrus, dibina biedrību. Daudzos gadījumos biedrības dabū pašvaldības atbalstu, tāpēc nereti iznāk, ka pašvaldība ir obligāts partneris finansējuma dēļ. Eksperte Z. Dimanta piekrīt, ka LEADER Latvijā darbojas kā no apakšas uz augšu (*bottom-up*) vērsta attīstības pieeja, taču ir jūtama liela pašvaldību iesaiste. No vienas puses tas ir apsveicami, jo pašvaldības atbalsta to pagastu teritorijās realizētās iniciatīvas, piemēram, nodrošinot biedrību līdzfinansējuma daļu, kā arī pašas aktīvi sniedz projektu pieteikumus: *„[...] pašvaldības jau jūt, ko tam cilvēkam vajag”* (Z. Dimanta). No otras puses, ir partnerības, kur pašvaldības vēlas dominēt, jo ar savu lēmumu atbalstīt vai neatbalstīt kādu iniciatīvu var noteikt attīstības prioritātes. Pašvaldību ietekme var izpausties, izvērtējot, kurus projektus līdzfinansēt un kurus nē, taču pašvaldības apzinās, ka atbalstot vietējās iniciatīvas, iedzīvotāji gūst labumu un arī pašvaldību tēls tiek spodrināts, lai gan LEADER sākumā pašvaldības bijušas pat diezgan

skeptiskas. Z. Dimanta akcentēja, ka ES ir notikušas diskusijas par to, ka vajadzētu mazināt pašvaldību ietekmi partnerībās.

Ekspertes norādīja, ka nākamajā plānošanas periodā var veidoties jaunas partnerības (piemēram, kādas no esošajām lielajām partnerībām varētu sadalīties vai mazākās - apvienoties), un jebkurā gadījumā būs nepieciešams pašvaldību atbalsts. Vienas partnerību teritorijas ir pārāk lielas un ar pārāk mazu iedzīvotāju skaitu, savukārt Pierīgas partnerībām būtu jāapvienojas, jo līdzšinējā prakse, ka līdzekļi partnerībām tika piešķirti atkarībā no iedzīvotāju skaita, noveda pie situācijas, ka Pierīgas reģiona atbalstam salīdzinājumā ar citiem reģioniem piešķirts salīdzinoši vairāk līdzekļu. Z. Dimanta norādīja, ka nākamajā plānošanas periodā galvenie kritēriji varētu būt iedzīvotāju skaits un teritorijas lielums. Ja ņemtu vērā arī teritoriju attīstības indeksu, tad attiecīgi Latgales reģiona rīcībā nonāktu salīdzinoši lielāki resursi, bet tādām pavērsienam varētu būt arī pretinieki, jo: „[...] daudziem šķiet, ka šis reģions tiek atbalstīts pārāk daudz” (Z. Dimanta).

Jautāta par to, kā notiek vietējo attīstības stratēģiju izstrāde un apspriešana, Z. Dimanta atzīmēja, ka tas ir diezgan sarežģīts jautājums. Lai arī LR MK noteikumi noteica galvenos kritērijus, kādām šīm stratēģijām jābūt, sākotnējās partnerību stratēģijas tika izstrādātas ārkārtīgi dažādas, ļoti plašas un nekonkrētas, kas saturiski pārklājās ar pašvaldību plānošanas dokumentiem. L. Švānberga atzīmēja, ka līdzīgi kā visās partnerībās, arī partnerības „Lielupe” vietējās attīstības stratēģijas izveidē piedalījās vietējās pašvaldības, NVO un uzņēmēji. Latvijā 2007. un 2008. gadā LEADER projektos priekšroka bija biedrībām, tad arī biedrības bija aktīvākās visā šajā procesā. Iedzīvotājus par LEADER iespējām pagastos tiek informēti partnerības padomes pārstāvji, jo padomē ir pārstāvis no katra pagasta novadā.

Runājot par iedzīvotāju attieksmi attiecībā pret LEADER, eksperte Z. Dimanta atzina, ka vērojama liela ieinteresētība, jo projekta pieteikumu skaits katrā projektā kārta pieaudzis - dubultojies un pat trīskāršojies. Zināmā mērā pastāv bažas, vai nākamajā plānošanas periodā nemazināsies iedzīvotāju un projektu pieteicēju interese un entuziasms. Daļēji to var novērot jau tagad, jo Daugavpils partnerībā, kas tika izveidota vēl pirms LEADER programmas un bija ļoti aktīva, pēdējos gados var just zināmu atslābumu. Tas acīmredzot liecina par to, ka jāmainās cilvēkiem, kas darbojas partnerībā, vai arī LEADER kopumā daudzas lietas jādara citādi. Piemēram, tiek uzsvērts vēl neizmantotais uzņēmēju potenciāls, vajadzētu vairāk strādāt pie tā, lai LEADER iespējas izmantotu mazie uzņēmēji, piemēram, vietējo produktu popularizēšanā, pakalpojumu attīstīšanā un dažādošanā. Pēfītajos novados pašvaldību darbinieki apstiprina, ka pēdējos

gados stipri pieaugusi iedzīvotāju aktivitāte, biedrību veidošanās (tiesa, biedrības skaitliski parasti ir ļoti nelielas), projektu realizācija.

Kopumā var secināt, ka 1.1. pieņēmums par to, ka *līdztekus formālām kopienu iesaistes iespējām lēmumu pieņemšanas un realizēšanas procesos novados pastāv dažādas neformālas mijiedarbības un iesaistes prakses*, apstiprinās, jo tādas tika identificētas. Pētītajos novados tika identificētas šādas kopienas aģentu iesaistes un mijiedarbības prakses, kas daudzkārt līdzīgi izpaužas visos trijos analizētajos novados:

- atbilstoši likumdošanai tiek organizētas sabiedriskas apspriešanas novadu attīstības plānošanas dokumentu un stratēģiju izstrādē, lauku partnerību darbības stratēģiju izveidē (visos novados);
- pašvaldību mājas lapās ir paredzēta iespēja iedzīvotājiem uzdot savus jautājumus vai atstāt ierosinājums (forumi);
- tiek organizētas netradicionālas aktivitātes iedzīvotāju viedokļu un ideju apkopošanai, piemēram, Ideju talkas (Strenču un Riebiņu novados);
- iedzīvotāji ikdienā neformāli komunicē ar pašvaldības deputātiem un speciālistiem, komunikācijas pamatā bieži ir personīgā pazīšanās;
- pašvaldības realizē iedzīvotāju aptaujas;
- katrā novadā pašvaldība regulāri izdod novada ziņas, kur tiek publicētas visas aktualitātes un notikumi (visos novados, Riebiņu novadā šāds izdevums tiek izdots latviešu un krievu valodās un tas ir pieejams arī novada pašvaldības mājas lapā);
- Riebiņu novadā pagastos darbojas pagastu teritoriālās komisijas trīs cilvēku sastāvā, kas risina (apkopo) vietējo iedzīvotāju vajadzības;
- tiek organizēti uzņēmēju forumi, lai risinātu jautājumus tieši uzņēmējdarbības jomā (Rundāles novadā);
- dažādas tikšanās un diskusijas tiek organizētas arī projektos;
- būtisku jautājumu risināšanā tiek aptaujāti konkrēti novada pārstāvji, kas ir izraudzīti, zinot viņu līdzšinējo aktivitāti un iesaisti (Rundāles novadā pašvaldībā izveidots šāds iedzīvotāju saraksts, kas atvieglo komunikāciju ar kopienu; vajadzības gadījumā pašvaldības darbinieki uzrunā tieši šos cilvēkus);
- reizi nedēļā pašvaldība nodrošina transportu no novada nomalēm uz administratīvo centru, lai iedzīvotāji varētu saņemt pakalpojumus; šim aspektam nereti tiek pakārtoti arī citi – tiek organizēti pasākumi, lai cilvēki pie reizes varētu maksimāli izmantot dažādas iespējas (Riebiņu novads).

Jāsecina, ka neformālas mijiedarbības elementi ir klātesoši arī formālos pasākumos (sabiedriskajās apspriedēs, forumos), kas izteikti

raksturīgi mazos lauku novados, kur starp novada deputātiem, pašvaldības darbiniekiem, sabiedriskajām organizācijām, interešu grupām un indivīdiem bieži novērojamas arī ilgstošas personiskas attiecības. Turklāt, interviju laikā atklājās, ka vairāku biedrību vadītāji un aktīvisti tieši piedalās arī novada pārvaldes struktūrās (ir novada deputāti (Rundāles novadā), pagasta pārvalžu vadītāji (Riebiņu novadā), darbojas pagastu teritoriālajās komitejās (piemēram, Riebiņu novadā), ir pašvaldības darbinieki (Strenču novadā)) vai tajās darbojušies iepriekš.

1.2. pieņēmums *par kopienām kā lauku attīstības resursu Latvijā, kuru varētu izmantot plašāk un to iesaiste lēmumu pieņemšanā un vietējā attīstībā drīzāk ir formāla*, arī apstiprinās, lai gan apgalvojums par līdzdalības formālo raksturu varētu būt diskutabls. Līdzdalība ir formāla tad, ja tiek izmantoti formālās iesaistes instrumenti, taču raugoties pēc būtības šī līdzdalība un iesaiste formāla (faktiski notikusi, bet bez dziļas iesaistes) ir arī tad, kad iesaistes un mijiedarbības iespējas realitātē pastāv, bet to nozīme netiek novērtēta (gan no iedzīvotāju puses, gan pašvaldībām) vai šīs iespējas netiek pilnvērtīgi izmantotas. Piemēram, uz sabiedrisko apspriešanu ierodas tikai daži cilvēki. Kā apliecināja Strenču novada pašvaldības pārstāve, cilvēki ir ārkārtīgi kūtri: uz novada organizētu nopietnu diskusiju par aktualitātēm vērienīgu infrastruktūras projektu realizācijā un novada attīstības plānošanā ierados tikai pāris cilvēku:

„Oficiālajā sapulcē bija divi cilvēki, tie paši - pašvaldības darbinieki. Man bija iecere runāt arī par nākotni un tranzīceļa izbūvi” (I. Ence, Stranču novada pašvaldība).

I. Kunakova atzīst, ka NVO aptver aktīvāko iedzīvotāju daļu, līdz ar to šie cilvēki viennozīmīgi iesaistās attīstības procesos vairāk. Intervijā viņa atzīst:

„Viss atkarīgs no tā, cik paši iedzīvotāji ir gatavi visā iesaistīties, jo tas prasa laiku un arī liek uzņemties atbildību. Vieglāk jau ir brēkt, ka viss ir slikti un nepareizi. [...] Iedzīvotāji apzinās savu lomu lēmumu pieņemšanā, ja kaut kas neapmierina, tiek rakstīti iesniegumi, vākti paraksti, un, jāsaka, ka novada dome ieklausās iedzīvotājos. Diemžēl visus ierosinājumus finanšu trūkuma dēļ nevar realizēt (piemēram, ļoti daudz sūdzību ir par ceļiem). [...] Es domāju, ka iedzīvotāju iesaiste pieaug. Pašvaldība regulāri rīko dažāds aptaujas. Turklāt iedzīvotāji paši arvien labāk apzinās savas tiesības.” (I. Kunakova, Riebiņu novada biedrību „Mozaika” un „Galēnu kultūrvēsturiskais mantojums” pārstāve)

Savukārt atraktīvākam un neierasta formāta pasākumam, kas saistīts ar novadam būtiskiem jautājumiem un ideju radīšanu, iedzīvotājus var vieglāk piesaistīt. Strenču novadā biedrība „Šūpolēs” 2012.gadā noorganizēja Ideju talku, kuru vadīja moderatori un tika izmantotas netradicionālas darba metodes. Ekspertintervijās tika norādīts, ka šāda prakse Latvijas novados bijusi visai izplatīta. Strenču novadā uz šo pasākumu bija sanākuši daudz cilvēku, iespējams, tādēļ, ka bijuši īpaši personīgi uzaicināti, pasākums bija izvērties samērā jautrs, un gala rezultātā tika ģenerētas labas idejas, kas vēlāk tika iestrādātas novada investīciju plānā. Kā atzīst Iveta Ence, iespējams cilvēkiem nepieciešama ne tik nopietna gaisotne un neformālas aktivitātes, apspriežot arī nopietnus jautājumus, taču pašvaldība tādu pieeju īsti nevarot atļauties. Tomēr viņa saprot, ka iespējams pašvaldības darbiniekiem, jābūt atraktīvākiem, lai veidotu dialogu ar sabiedrību. Par Ideju talku intervijās stāstīja arī Riebiņu novadā, tur ieceres iniciatori bija jauniešu biedrība „Jaunie spāri”. Arī šajā novadā izskanējušās idejas ir ņemtas vērā, strādājot pie novada attīstības plānošanas.

Intervijās izskanēja viedoklis, ka pārāk liela iedzīvotāju iesaiste dažkārt ir apgrūtinājoša un pat traucējoša, jo iedzīvotājiem trūkst zināšanu un izpratnes gan par lielu projektu realizācijas gaitu, gan par to ietekmi uz vidi u.c. aspektiem (Strenču piemērs jau tika minēts iepriekš). Formālisms iedzīvotāju iesaistē novērojams arī tajos gadījumos, kad uz sabiedrisko apspriešanu iedzīvotāji reāli nevar ierasties, piemēram, transporta trūkuma dēļ. Eksperts V. Kudiņš norāda, ka iedzīvotāju iesaisti var ietekmēt ļoti praktiski iemesli: cilvēku laika resursi un profesionālās darbības joma. Piemēram, ja indivīds strādā pašvaldības iestādē, viņam būs daudz lielākas izredzes izbrīvēt laiku un iedalīties publiskā diskusijā, seminārā vai citā pasākumā, taču privātā sfērā strādājošajiem šīs iespējas sašaurinās. Rezultātā iespēja bijusi piedāvāta, taču tā noteiktai iedzīvotāju daļai nav bijusi pieejama.

Empīriskā pētījuma sākuma posmā intervētās ekspertes lauku attīstībā un lauku partnerību darbā Z. Dimanta un L.Švānberga atzīst, ka iedzīvotāji, iesaistoties LEADER aktivitātēs, apzinās, savu spēju ietekmēt vietējos attīstības procesus un lemt par savu nākotni. Gūstot pieredzi LEADER projektu rakstīšanā un realizēšanā, viņi iegūst prasmes, pieredzi un pārliecību par saviem spēkiem, kas dod stimulu un iedrošinājumu meklēt citas iespējas un izmantot citus ES instrumentus jauniem projektu pieteikumiem. Eksperte uzsvēra, ka viss ir atkarīgs no paša cilvēka, ja viņš ir gatavs censties, viņš meklēs palīdzību neskaidrību gadījumos un partnerības pārstāvji parasti ir ļoti pretimnākoši. Lai pieteiktu un realizētu savu ideju, jādibina biedrība, un šo iespēju izmanto arī uzņēmēji. Tas savukārt liecina, ka iespējams programmas realizācijā kaut kas nav līdz

galam pārdomāts, ja uzņēmējam jāmaina savs statuss (vai biedrības statuss uzņēmējam šķiet pievilcīgāks un ir izdevīgāks), lai iegūtu LEADER atbalstu.

Vērtēt partnerības rezultātus ir sarežģīti, jo ko lai vērtē? Viens rādītājs ir apgūtie ES līdzekļi un projektu intensitāte, bet te partnerībām var būt atšķirīgas pieejas – tās var atbalstīt skaitliski vairāk, bet finansiāli nelielus projektus, vai arī skaitliski mazāk, taču finansiāli apjomīgākas iniciatīvas. No otras puses svarīgs arī projektu tematiskais saturs un ietekme uz plašāku kopienu, piemēram, vai par LEADER līdzekļiem iegādāti tautas tērpi deju kolektīvam, izveidots bērnu rotaļu laukums, vai izveidots pakalpojumu centrs un ierīkotas tūrisma takas, kas varētu novadam piesaistīt jaunus apmeklētājus un tādējādi dot arī kādu ekonomisku labumu un atpazīstamību tālākā nākotnē.

Iedzīvotāju aktivitāte programmas realizācijā pēdējos gados pieaug, īpaši 2011. gadā, jo iedzīvotāji redz, ko var panākt ar LEADER instrumentu. Kā atzina ekspertes, ja cilvēki redz, ko kaimiņi ir paveikuši, tas ir stimuls darboties pašiem. Pēdējā laikā ļoti aktuālas ir māju apsaimniekotāju biedrības, jo iedzīvotāji sapratuši, ka pašiem apsaimniekojot savu mājokli, izmaksas ir uz pusi zemākas. L. Švānberga uzskatīja, ka LEADER programma sevi ir attaisnojusi kā labu instrumentu, kas var atbalstīt vietējo iedzīvotāju nelielās iniciatīvas, kuras citkārt nebūtu realizējamas. Tomēr viņa uzsver, ka nākamajā plānošanas periodā gribētos vairāk aktivizēt uzņēmējus, jo pašreiz uzņēmēju atbalsta intensitāte nav augsta. Par prioritāriem nākotnē noteikti būtu jāizvirza uzdevumi atbalstīt vairāk vietējo ekonomiku, mazo uzņēmējdarbību, pakalpojumus, mājražošanu. Ja lieli uzņēmēji un zemnieki gūst atbalstu arī no citiem atbalsta instrumentiem, tad mazajiem uzņēmējiem LEADER var būt ļoti noderīgs.

Pilnīgi neattīstīta joma lauku novados ir sociālā uzņēmējdarbība. Par iecerēm strādāt šajā virzienā Riebiņu novadā minēja biedrības „Jaunie spārni” pārstāve, savukārt Strenču novada pašvaldības pārstāve stāstīja par savu pieredzi, viesojoties Liverpūlē (Anglijā), kur sociālā uzņēmējdarbība ir ļoti attīstīta un tiek realizēta, saņemot ES fondu finansējumu. Viņa uzskata, ka Latvijā tā ir pilnīgi jauna un neapgūta joma.

Ekspertes partnerību darbībā minēja, ka iespējams, nākamajā plānošanas periodā vēl vairāk jāstrādā pie iedzīvotāju informētības par programmu un tās iespējām. Raksturojot iedzīvotāju informētību, LEADER procesa caurspīdīgumu un iedzīvotāju aktivitāti, LVAEI pētījuma rezultāti visās VRG kopumā liecina, ka iedzīvotāji, kuri ir aktīvāki, vairāk iesaistījušies, līdzdalīgi kopienas dzīvē, bijuši kopumā informētāki par LEADER un VRG (LVAEI, 2011, 5. lpp.). Z. Dimanta kā izaicinājumu nākamajam plānošanas periodam saskata darbu ar to teritoriju

iedzīvotājiem, kur šobrīd LEADER projekti praktiski nav realizēti. Kā piemēru viņa minēja partnerību Ogrē, kur pasīvajos pagastos mērķtiecīgi tiek meklēti aktīvi cilvēki, ar viņiem tiek strādāts, lai veidotos vietējās iniciatīvas. Arī LR ZM uzstādījums ir panākt programmas aktivitāšu pārklājumu visā valsts teritorijā.

Eksperte Z. Dimanta uzsver, ka programmas realizācijā ir vairākas līdz galam nepārdomātas un nesakārtotas lietas, kas būtu jārisina, jo skar iespējamo uzņēmēju atbalstu partnerībās. Iedzīvotāji paši neierosina, kas būtu maināms partnerības darbā un procedūrās, to pārsvarā dara partnerības vadība. Partnerības iesniedz priekšlikumus arī ministrijai par to, kā uzlabot situāciju. Piemēram, projekta pieteicējam ir ierobežojumi attiecībā uz pakalpojumu tirgu, jo tam jābūt orientētam uz vietējo patēriņu atbalstāmajā teritorijā, kas savukārt izslēdz plašāku klientu loku uz ko uzņēmējs varētu orientēties, paplašinot savu darbību un līdz ar to dodot ekonomisku labumu arī vietējam pagastam vai novadam. Cits ierobežojums ir atbalsts tikai pakalpojumu izveidošanai un jaunu radīšanai (piemēram, frizētavas), bet preču ražošanai nē. LR MK noteikumi nosaka, ka LEADER atbalsta pakalpojumu radīšanu un uzlabošanu vietējiem iedzīvotājiem, taču uzņēmējs savā darbībā neorientējas tikai uz pāris novadiem, līdz ar to veidojas pretruna. Tāpat traucē tas, ka projekta realizācijā tiek prasīts uzņēmēja līdzfinansējums, ko varētu izsniegt avansā. Līdz ar to būtu jārisina jautājums par priekš finansējuma piešķiršanu uzņēmējiem, jo uzņēmējus pašreiz atbaida fakts, ka visa nauda projekta realizēšanai ir jāaizņemas. Ja ES daļa tiktu izmaksāta avansā, tad būtu lielāka uzņēmēju ieinteresētība LEADER aktivitātēs. Programmas realizēšanā reizēm traucē nesakārtotas īpašuma lietas, piemēram, nav noslēgti nomas līgumi.

To, cik dibinātās biedrības ir aktīvas un kā iesaista cilvēkus, L. Švānberga vērtē dažādi. Viss ir atkarīgs no atslēgciņvēkiem un viņu aktivitātes. Ir dažādi piemēri: mēdz būt tā, ka vietējais iedzīvotājs ir nodibinājis biedrību un patiesi ir par tās darbību atbildīgs, taču ir arī tādi gadījumi, kad cilvēks ir izrādījis iniciatīvu, bet viss apsīkst. Gadās, ka aktīvais cilvēks aiziet projām no biedrības vai partnerības, tad aktivitātes izsīkst un neviens negrib tālāk uzņemties iniciatīvu. Tomēr daudzkārt ir novērojamas arī tādas situācijas, ja kāds ieinteresē vietējos iedzīvotājus un tiek realizēts projekts, pastāv liela iespējamība, ka tiks realizēti citi projekti arī nākotnē. Tā tas notiek, piemēram, Jelgavas novada Jaunsvirlaukas, Glūdas, Svētes un Līvberzes pagastos. Tur, kur pagastu iedzīvotāji ir mazāk aktīvi, LEADER projektus iesniedz pašvaldības, lai tomēr apgūtu finansējumu. Zemā iedzīvotāju aktivitāte skaidrojama ar to, ka nav izdevis atrast vai uzrunāt aktīvu un motivētu cilvēku vai arī trūkst pašu vietējo iedzīvotāju iniciatīvas. Tomēr L. Švānberga uzskata, ka katrā pagastā ir kāds aktīvs cilvēks, kurš ir spējīgs uzņemties iniciatīvu un kurš izjūt

aicinājumu darboties kopienas labā. Promocijas darbā pētītajos novados LEADER projektu aktivitāte ir augstāka Riebiņu novadā, jo novada pagastos darbojas aktīvas biedrības.

Reģionos aktīvākie ir tie cilvēki, kuri jau ir kaut kur iesaistījušies. Ekspertes nevarēja norādīt kādu konkrētu vai vairākas iedzīvotāju sociāli demogrāfiskās grupas, kuras būtu izteikti aktīvas. Projektus realizē dažādas vecuma un interešu grupas, nosacīti varētu teikt, ka sievietes ir nedaudz aktīvākas. Savukārt LVAEI veiktajā pētījumā secināts, ka sievietes ir vairāk iesaistītas VRG aktivitātēs un tās ir sociāli aktīvākas nekā vīrieši. Salīdzinot datus par iedzīvotāju aktivitāti un iesaistīšanos dažādās vecuma grupās, pētnieki secināja, ka sociāli aktīvāki, vairāk iesaistīti kopienas dzīvē ir iedzīvotāji vecumā no 31 līdz 50 gadiem, bet vismazāk iesaistīti, neaktīvāki ir tieši gados jaunākie pētījuma dalībnieki vecumā līdz 30 gadiem. Tāpat vērojams, ka respondenti ar vidējiem vai augstākiem ienākumiem bijuši vairāk iesaistīti, aktīvāki nekā personas ar zemiem ienākumiem, cilvēki ar augstāko izglītību un strādājošie, salīdzinājumā ar tiem, kuri mācās vai nestrādā un nemācās (LVAEI, 2011, 5. lpp.). To, vai indivīdam ir darbs un patstāvīgi ienākumi, L. Švānberga minēja kā būtisku faktoru, kas ietekmē cilvēku iesaisti partnerību darbā. Svarīgi, ka iniciators un aktīvais cilvēks ir nodarbināts, tātad ar patstāvīgiem ienākumiem (nereti pašvaldības darbinieks), jo pretējā gadījumā viņš var nebūt motivēts darboties sabiedrības labā.

Ir atsevišķas teritorijas, kur vairākās biedrībās iesaistās vieni un tie paši cilvēki un iesniedz projektus. Jelgavas novada Glūdas pagasts ir uzskatāms piemērs tam, kā viens cilvēks var izveidot vairākas biedrības. Tas saucas ar 1. attēlā prezentēto partnerības darbības shēmu, kur attēlota prakses kopienu pārklāšanās. Valsts lauku tīkla izstrādātajā LEADER intensitātes kartē var redzēt, ka tajos pagastos, kur jau kādi projekti ir realizēti, tiek īstenoti aizvien jauni. L. Švānberga akcentēja kādu būtisku momentu:

„Reizēm pārmet, ka vienas un tās pašas biedrības iesniedz projektus. Es nezinu, vai tas ir slikti. Tajā pašā laikā it kā netiek dota iespēja citiem. Bet viena un tā pati biedrība vienu gadu realizē projektu Svētes pagastā, citu gadu – Elejas pagastā. Viņi jau nerealizē tikai savus privātos mērķus. Projekti ir uz sabiedrisku labumu vērsti.” (L. Švānberga)

Šis piemērs labi raksturo sadarbību starp dažādiem pagastiem un to iedzīvotājiem, tātad notiek zināšanu un pieredzes apmaiņa, kas rada ieguvumu arī plašākai sabiedrībai. Tas vēlreiz norāda arī uz to, kāda loma ir atsevišķiem indivīdiem, kas var ietekmēt un virzīt vietējos attīstības

procesus. Eksperte minēja piemērus, kur viena pagasta centrā vairākos LEADER atbalstītajos projektos ir izdarīts, tas, ko ar vienu projektu vien realizēt nebūtu iespējams, rezultātā ieguvēji ir ļoti daudzi pagasta iedzīvotāji un LEADER mērķis sasniegts – iedzīvotāju dzīves kvalitāte uzlabota. Tas norāda uz spēcīgas prakses kopienas esamību, kura realizē vairākas iniciatīvas, piesaistot aizvien jaunus atbalstītājus.

L. Švānberga norādīja, ka uzņēmēji izrāda mazu iniciatīvu partnerības darbā, jo laukos mazie uzņēmēji ir norūpējušies paši par savas uzņēmējdarbības eksistenci un izdzīvošanu, tādēļ sabiedriskām un brīvprātīgā darba aktivitātēm (kādas pamatā ir līdzdarbošanās partnerības darbā) nav motivācijas. Uzņēmēji ir jāuzaicina, jo reti kurš grib pilnībā nodoties arī sabiedriskam darbam, turklāt ar to nevar nopelnīt. L. Švānberga minēja piemēru, ja ir ģimenes uzņēmums, tad vīrs strādā un sieva var vairāk laika veltīt izglītojošai darbībai kaut kādu laiku. Izņēmums varētu būt lauku tūrisma uzņēmēji. Lielie zemnieki partnerības darbībā neiesaistās, jo viņus šādas aktivitātes neinteresē. Viens no zemniekiem darbojas partnerības padomē kā padomdevējs un iesaistās projektu izvērtēšanā. Kad pēdējā laikā aktivizējies atbalsts mājražotājiem, arī lielo zemnieku ieinteresētība nedaudz pieaug, jo viņi jūt, ka var dalīties savā pieredzē. L. Švānberga atzīmē, ka programmas uzstādījumu par uzņēmēju iesaisti partnerības darbā nav viegli realizēt, jo grūti saskatīt, kur tieši viņus varētu iesaistīt.

Lai arī uzņēmēji var pretendēt uz LEADER atbalstu un viņi sākotnēji tika par to informēti, analizējot atbalsta intensitāti var konstatēt, ka iesniegto projektu ir maz. Tā kā viņi nav ieinteresēti ieguldīt laiku sabiedriski nozīmīgās aktivitātes (uz kopienu attīstību un labumu vērstās), jo ar to nevar nopelnīt, tad projektu iesniedzēji pārsvarā ir pašvaldības un biedrības. Programmas ietvaros netrūka aktivitātes uzņēmumu radīšanai, kur daudzi iesniedza dažādas mazās idejas. Ieraugot, ka 90% programmas atbalsta nonāk pie biedrībām, arī uzņēmēji mēģina dibināt biedrības un tādā veidā gūt atbalstu.

Līdztekus LEADER programmai Latvijā kopš 2010. gada tiek realizēta Eiropas Zivsaimniecības fonda atbalsta programma, kuras mērķis ir nozares un zivsaimniecības teritorijas attīstība. Arī šos līdzekļus realizē partnerības un sākotnēji tie tika izmantoti līdzīgos projektos kā LEADER programmā, taču situācija ir mainījusies un projektiem saturiski jābūt vairāk saistītiem ar zivsaimniecības nozari. Latvijai salīdzinājumā, piemēram, ar Igauniju ir pozitīva pieredze tajā ziņā, ka šī fonda apguvei netika veidotas jaunas struktūras, bet tika izmantotas jau esošās partnerības.

Eksperte L. Švānberga norādīja, ka LR Zemkopības Ministrija savulaik pārmetusi šādu nostāju, jo uzskatījusi, ka būtu precīzāk jānosaka, ko tieši teritorijā vajag attīstīt, piemēram, cik rotaļu laukumi nepieciešami, cik celiņi, cik kultūras nami vai peldvietas jāierīko. Pēc tam partnerībai

jānosaka sasniedzamie rādītāji. L. Švānberga uzskata, ka vieglāk programmas naudu apgūt tad, ja ir pieprasījums, taču LR Zemkopības Ministrija vēlētos rīkoties otrādi: partnerībām būtu jāizpēta situācija, jāapmāca vietējie iedzīvotāji un mērķtiecīgi jāvirza uz iepriekš noteikto aktivitāti, īpaši tajos virzienos, kur iepriekšējā projektu kārtā nav bijusi pietiekami liela aktivitāte. Tā kā tuvojās Dziesmu svētki, tad tikuši iesniegti daudzi ar kultūras jomu saistīti projekti, piemēram, daudzi kolektīvi vēlējās jaunus tērpus, bet, tā kā stratēģijā nav paredzēts tik liels atbalsts kultūrai un ministrija neļāva pārdalīt līdzekļus, visus šāda veida projektus atbalstīt nebija iespējams. L. Švānberga atzina, ka reizēm ir grūti pateikt, kur tad ir tas pareizais virziens, kā rīkoties, kādas jomas laukos vajadzētu attīstīt. Līdz ar to no ministrijas puses vērojama vēlme pēc drīzāk lejuvērstas (*top-down*) pieejas vietējās attīstības koordinēšanā, kas īsti nesaskan ar LEADER būtību. Noteikti varētu diskutēt par to, vai tomēr vēlamais risinājums nebūtu vidusceļa meklējums – uzklaustot vietējo cilvēku un attīstības aģentu viedokļus, izvirzīt prioritātes un noteikt galveno virzību no augšas.

Z. Dimanta uzsvēra, ka, gaidot jauno plānošanas periodu, tiek domāts par metodikas izstrādi partnerību rīcības stratēģiju izstrādē, jo tām jābūt integrētām pašvaldību plānošanas dokumentos un drīzāk jābūt kā rīcības plānam, neietverot milzīgos informāciju apjomus, kas jau ir pašvaldību attīstības stratēģijās. Lai šie dokumenti nedublētu viens otru, bet loģiski pakārtotos un panāktu vienotu redzējumu par teritorijas attīstību, vietējās attīstības stratēģijas ir jāizstrādā sadarbībā ar pašvaldībām un tām jābūt kā rīcības plāniem. Pretējā gadījumā pašvaldība un partnerība dara it kā vienu un to pašu.

Partnerību darbā (padomēs) darbojas arī tāda sociālo aģentu grupa kā uzņēmēji, tomēr viņu ieinteresētība ir minimāla un klātbūtne pārsvarā formāla. Situācija mazliet mainījiesies pēdējā laikā, kad aktualizējies atbalsts mājražotājiem, jo tad uzņēmēji, piemēram, lielie zemnieki piedalās projektu vērtēšanā un dod padomus projektu pieteicējiem. Kopumā situācija ir atkarīga no konkrētās teritorijas, un partnerību valdēs neaktīvie cilvēki tiek mainīti pret jauniem, aktīviem. Arī Valsts Lauku tīkla nostāja ir tāda, ka jāveido ciešāka sadarbība starp nozari (ar to saprotot lauksaimniecību un lauksaimnieku organizācijas) un partnerībām. „Sadarbība ar nozari” lauku attīstībā ir visai diskutabls formulējums, ņemot vērā jau teorētiskajā diskusijā apskatīto jautājumu par Eiropā divējādi traktēto lauku attīstību un pieeju šim jautājumam arī Latvijā. Pirmās izpratnes pamatā ir ideja par lauku attīstību, kas ir tieši saistīta ar lauksaimniecības nozares attīstību: tiek pieņemts, - ja attīstās lauksaimniecība, attīstās arī lauki (visai šaura izpratne par lauku attīstību). Otrās izpratnes pamatā lauku attīstība tiek skatīta plašāk, aptverot laukus kā dzīves telpu ar diversificētu ekonomiku un uzlabotu dzīves kvalitāti. Uz šo atšķirību izpratnē norāda arī V. Kudiņš.

Viņš piekrīt, ka Latvijas lauku attīstības politikā dominē lielo zemnieku saimniecību lobijs, tas atspoguļojas finansējuma sadalē un atbalsta pasākumos lauku attīstībai. Eksperts norāda, ja ES regulā nebūtu noteikti 5% lauku politikas ietvaros pieejamā finansējuma kopienu iniciatīvu atbalstam, tad visticamāk Latvijā nebūtu arī šo salīdzinoši nelielo resursu (lai arī to apjoms ir pieaudzis no 2,5% iepriekšējā plānošanas periodā). Taču nevar vainot tikai lauksaimnieku organizāciju lobiju vien, šī situācija parāda arī Latvijas lauku pilsoniskās sabiedrības „vājo balsi”. Lai arī Eiropā kopumā lauku politikā dominē zemnieku intereses, viņu ietekme un vides jautājumi, pārnozariski uz lauku attīstību politikas veidotāji raugās ļoti maz. Iepriekšējā plānošanas periodā lielākā daļa KLP naudas tika novirzīta politikas pirmajai asij, vecajās ES dalībvalstīs – otrajai asij, kura saistās ar vides jautājumiem. Eksperts domā, ka Eiropā, iespējams, kaut kāds limits lauksaimniecības attīstībā ir sasniegts (daudzviet vecajās ES dalībvalstīs lauksaimniecības zemju izmantošana ir sasniegusi maksimumu), un šīs nozares īpatsvars nacionālajās ekonomikās ir nostabilizējies, tādēļ KLP līdzekļi tiek novirzīti arī citām asīm. Latvijā šī situācija ir citāda, jo potenciāls lauksaimniecības attīstībai vēl ir, tādēļ arī tiek lobētas lauksaimniecības intereses. Līdztekus lauku attīstības politikai būtu rūpīgāk jāizsver kopējā reģionālās attīstības politika Latvijā, jādomā ilgtspējīgāk un jāpievērš uzmanība dažādām sociālām programmām, kuras diemžēl arī koncentrējas urbānajos attīstības centros.

Par konkrētām iedzīvotāju iniciatīvām saistībā ar kopienu rīcībspējas dimensijām izklāstīts nākamajā apakšnodaļā.

4.4. Kopienų rīcībspējas dimensiju analīze: prakses kopienas kā kopienu rīcībspējas izpausmes formas

Šajā apakšnodaļā analizēti pētījuma rezultāti, kas attiecināmi uz otro promocijas darba pētniecisko jautājumu, *kuru problēmu risināšanai dažādās dzīves darbības jomās Latvijas laukos identificējamās prakses kopienu prakses, apvienojot individuālas kopīgai rīcībai*. Kā jau apskatīts teorētiskajā izklāstā, kopienu rīcībspēju var analizēt gan saistībā ar kopienas organizatorisko struktūru (viens no šīs struktūras elementiem promocijas darba pētījumā ir prakses kopienas), gan rīcībspējas dimensiju kontekstā. Vispirms tiks raksturoti prakses kopienu gadījumi (uzskatāmībai par atsevišķiem gadījumiem izveidoti detalizētāki apraksti, kuri promocijas darbā izcelti kā piemēri), pēc tam analizētas rīcībspējas dimensijas.

Pirms detalizētākas iniciatīvu kā prakses kopienu analīzes jāpaskaidro fakts, ka ne gluži katra no pētītajām iniciatīvām varētu būt

uzskatāma par aktīvu prakses kopienu saskaņā ar teorētiskajā apskatā 3.3. apakšnodaļā minētajām pazīmēm (Wenger, 1998, 25-126). Tātad galvenās prakses kopienu pazīmes ir: uzturētas savstarpējas attiecības, iedzīvotāju iniciatīvās identificējami veidi, kā dažādas lietas tiek darītas kopā, kopienās pastāv ātra mijiedarbība (aktīva zināšanu un pieredzes apmaiņa, inovatīvu risinājumu ātra pārņemšana), ar kuru indivīdi saprotas „no pusvārda”, kopīga identitāte un zināšanas vienam par otru (savstarpējas ekspektācijas, kas pamatojas pieredzē, ko no kura kopienas locekļa var sagaidīt), īpaši artefakti, vietējās zināšanas, kopīgi stāsti, iekšējie joki, žargons un kopīgs diskurss, kas atspoguļo noteiktu perspektīvu attiecībā uz pasauli, u.c. Intervējot biedrību un iniciatīvu pārstāvjus novados, bija novērojams, ka vairāku biedrību darbībā visos trijos novados šīs pazīmes izpaužas ļoti spilgti, savukārt vairākas biedrības ir drīzāk formālas apvienības, kas izveidojušās specifiskam mērķim vai arī tur nenotiek aktīva mijiedarbība starp biedriem.

Analizējot procesu, kā biedrības un iniciatīvas veidojušās un darbojas, lielākajai daļai tās atbilst prakses kopienu teorijā aprakstītajām stadijām (Wenger, 1998b), kas prezentētas promocijas darba 3.3. apakšnodaļā, turklāt šobrīd prakses kopienas atrodas dažādos attīstības posmos. Praktiski visās pētītajās iniciatīvās sākotnējā stadijā potenciālie dalībnieki meklējuši domubiedrus (bieži tas ir bijis viens iniciators), kuri saskārušies ar līdzīgām problēmām, kuriem ir līdzīgas intereses vai redzējums par situācijas risinājumu. Šajā posmā ir meklēts vienojošais un kopīgais. Otrajā stadijā notikusi apvienošanās, cilvēki (dažkārt arī organizāciju pārstāvji) sanākuši kopā un apzinājušies savu potenciālu, definējuši iniciatīvu jeb kopīgo praksi (izmantojot prakses kopienu terminoloģiju), kas būs kopienas darbības pamatā (definēti mērķi un darbības jomas, izstrādātas darbības stratēģijas). Pētījumā identificējamās vismaz divas iedzīvotāju iniciatīvas, kas atrodas šajā attīstības stadijā (neformāla grupa, kas vēlas dibināt uz sociālām aktivitātēm orientētu biedrību) un 2013. gadā dibinātā biedrība „Rūentāle” Rundāles novadā, kas pamazāk uzsāk savas aktivitātes.

Visaktīvākā prakses kopienas dzīves stadija ir tā, kuras laikā tiek realizētas visas kopienas aktivitātes, tiek radīti artefakti, tiek attīstītas savstarpējās attiecības, notiek adaptēšanās izmaiņām, ko radījuši apkārtējie apstākļi u.tml.. Lielākā daļa aptaujāto biedrību un iniciatīvu atrodas šajā attīstības stadijā. Šeit kā ļoti aktīvas jāmin, piemēram, Strenču novada biedrība „Šūpolēs”, Riebiņu novada biedrības „Sīļukalna zilais lakatiņš”, „Mēs Rušonai”, „Jaunie spārni”, Sieviešu sociāli ekonomisko aktivitāšu centrs „Mozaika” un Galēnu kultūrvēstures biedrība, bet Rundāles novadā – Pilsrundāles bibliotēkas lasītāju klubs, jauniešu biedrības un senioru apvienība „Sudrabupe”. Strenču novadā ir ļoti aktīvas biedrības „Šūpolēs”

un „Cerību pakāpiens”. Lielākoties tās risina sociālos un kultūras dzīves jautājumus novados. Daži prakses kopienu piemēri turpmāk raksturoti detalizētāk.

Riebiņu novada Rušonas pagasta biedrības „Mēs Rušonai” gadījums (skat. 2. piemēru) labi parāda, kā vietējie iedzīvotāji spēj pašorganizēties konkrētas problēmas risināšanai un uzņemties iniciatīvu. Protestējot pašvaldības vēlmei tautas namu slēgt tā uzturēšanas grūtību dēļ, vietējie iedzīvotāji, nevēlēdamies zaudēt vietu, kur pulcēties un organizēt vietējās dzīves aktivitātes, spēja apvienoties biedrībā un gūt finansiālu atbalstu no ES Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA) sabiedriskā centra izveidei un uzturēšanai. Redzot iedzīvotāju aktivitāti un centienus, savu atbalstu šim projektam sniedza arī vietējā pašvaldība (Biedrība realizē projektu [..]).

2. piemērs. Riebiņu novada biedrības „Mēs Rušonai” gadījuma apraksts

Biedrība „Mēs Rušonai” tika dibināta 2010. gadā Riebiņu novada Rušonas pagastā kā aktīvu vietējo iedzīvotāju iniciatīva. Tās izveidi veicināja objektīvi apstākļi: novada pašvaldība bija nolēmusi slēgt Rušonas tautas namu, jo ēkai bija nepieciešams nopietns kapitālais remonts, taču tā realizācijai un nama uzturēšanai novada domei līdzekļu nebija. Tika rosināts visiem pašdarbības kolektīviem no tautas nama pārcelties uz skolas ēku, līdz ar to tautas nams, ko biedrības vadītājs D. Alžāns intervijā sauc arī par klubu, vairs netiktu izmantots. Intervijā viņš pastāstīja, kā tapa biedrība. „[...] *Bet mums, dejotājiem un pārējiem aktīvistiem, tas [tautas nams] bija ļoti mīļš, un tā skolas ēka mums pavisam nepatika. Kādā deju mēģinājumā izdomājām, ka iznomāsim to ēku, bet, lai to varētu izdarīt, bija jānodibina biedrība. Nodibinājām biedrību, un tad jau uzreiz [radās arī citas vajadzības] bija grīda jāatjauno, deju kolektīvam tautas tērpi bija vajadzīgi, un tad nolēmām, ka varētu to apvienot. Tad tas tā arī sākās. Dažu nedēļu laikā mēs to visu izdarījām: sarakstījām projektus un iznomājām telpu, kas nebija nemaz tik lēti.*” Par biedrības valdes priekšsēdētāju kļuva D. Alžāns, kurš tolaik bija bez darba un tādēļ varēja ieguldīt vairāk sava laika un, kā pats atzīst, arī personīgo resursu biedrības darbībā. Galvenās biedrības aktivitātes saistītas ar tautas nama, ko tagad sauc par sabiedrisko centru, atjaunošanu, iekārtošanu, uzturēšanu un aktivitāšu piedāvājumu vietējiem pagasta iedzīvotājiem. Promocijas darba autorei, Kopienas nedēļas semināra ietvaros 2014. gada 27. oktobrī viesojoties šajā ēkā, bija iespēja novērot, kā D. Alžāns un I. Šuksta (biedrības „Jaunie spārni”

vadītāja) ar lepnumu izrādīja un stāstīja par sasniegto, un patiesi varēja just, ko lokalitātei nozīmē šī sakārtotā un joprojām funkcionējošā vieta.

Darbošanās biedrībā un projektu rakstīšana visiem iesaistītajiem vietējiem iedzīvotājiem bija jauna pieredze un izaicinājums. Ne visi iesniegti projekti uzreiz guva atbalstu, taču ir vairāki, kas ļāvuši piesaistīt LEADER programmas un Hipotēku bankas finansējumu. „Sākumā vispār nebija saprašanas, kas tas projekts tāds ir. Pirmos divus projektus mums palīdzēja sarakstīt, es pat vairs neatceros, kas, bet tad bija tāda iespēja, ka varēja iestāties tādos kā projektu rakstīšanasursos. Tajā laikā es uzrakstīju vēl vienu projektu, kas bija kā noslēguma darbs [kursos], tas projekts „aizgāja”, jo bija par reālu vajadzību – par kluba grīdu. Palīgus vajag [par projektu realizēšanu], jo tas ir ļoti apjomīgs darbs, prasa ļoti daudz laika, saskaņošanas” (D.Alžāns). Projektu ietvaros sabiedriskajā centrā ir ielikta jauna parketa grīda, uzlikts jauns jumta segums, nomainīt logi, iekārtota atsevišķa telpa ar garderobi, iegādāti spēļu galdi, kur, piemēram, jaunieši var pēc skolas pavadīt savu laiku, izveidota dejotājiem tik nozīmīgā spoguļu siena, iegādāts dators un projektors, lai uz vēl vecā palikušā ekrāna pagasta iedzīvotājiem varētu demonstrēt filmas. Daudz izdarīts un remontēts ir arī pašu spēkiem, tātad ieguldot personīgos līdzekļus, prasmes un laiku. Ar projekta starpniecību iegūti līdzekļi vienas subsidētas darbavietas izveidei, un līdz ar to sabiedriskajam centram ir savs saimnieks, kas rūpējas par kārtību. Projektu realizācijā piedalās visi pašdarbības kolektīvi un brīvprātīgie vietējie iedzīvotāji, arī uzņēmēju atbalsts ir jūtams. Biedrības pieredze liecina, ja iedzīvotāji un citi vietējie sociālie aģenti saprot un novērtē iniciatīvas mērķi, tad atbalsts ir. Kopīgi tiek rīkotas talkas un pie nama labiekārtošanas tiek piesaistīti visi, kam ir atbilstošās prasmes, piemēram, būvniecībā. Interesanta ir novada pašvaldības attieksme, kas kopumā ir pozitīva: „Kad tas viss „aizgāja”, kad sākās aktīvāka darbība, tad sāka palīdzēt arī pašvaldība, novads sāka piešķirt līdzekļus”, secināja biedrības vadītājs.

D.Alžānam, strādājot biedrībā, pēc laika radās iespēja iegūt darbu pagasta pārvaldē. Tas savukārt jau radīja jaunas iespējas un izpratni biedrības darbībā. Vienlaikus vadītājs atzīst, ka biedrības darbība nedaudz norimusi, jo personīgi viņam vairs tai neatliek tik daudz laika. Šis aspekts sasauca ar teorētiskajā diskusijā un pētījumu apskatā jau secināto par atslēgas cilvēka lomu vietējos procesos un prakses kopienu darbībā. Biedrība attīstījusi ciešu sadarbību ar novada jauniešu biedrību „Jaunie spārni”, taču plašāku sadarbību un saites ārpus vietējās kopienas māv plānots veidot.

Avoti: intervija ar D. Alžānu, Riebiņu novada laikraksts „Novadnieks”

Biedrības „Mēs Rušonai” vadītājs intervijā atzīmēja, ka biedrības darbība pārsvarā ir orientēta uz šī tautas nama sakārtošanu, uzturēšanu un labiekārtošanu, lai vietējiem pašdarbības kolektīviem būtu kur darboties. Secīgi tiek rakstīti dažādi projekti, kurus praktiski realizēt palīdz pagasta iedzīvotāji (fiziski strādājot tautas nama remontēšanā). Biedrības darbības analīze liecina, ka tai piemīt prakses kopienām raksturīgās pazīmes, tajā notiek pieredzes un zināšanu apmaiņa, mērķu sasniegšanai tiek izmantots vietējais cilvēkkapitāls un resursi, taču vienlaikus tiek piesaistīta arī ārēja kompetence un resursi. Rezultātā ieguvēji ir gan biedrības (prakses kopienas) biedri, gan citi pagasta iedzīvotāji, kuri aktīvi atbalsta biedrības centienus un izmato sabiedriskajā centrā piedāvātās iespējas.

Pētījumā bija identificējas arī tādas iniciatīvas, kuras vairs nav aktīvas, kaut arī formāli pastāv un joprojām darbojas kā zināšanu pārneses centrs, kur kopienas biedri var gūt atbalstu. Tāda ir, piemēram, lauksaimnieku biedrība Rundāles novadā, kura gan formāli pastāv, bet savu sākotnējo uzstādījumu – attīstīt kooperāciju starp lauksaimniekiem - nav īsti realizējusi.

Saskaņā ar teoriju visbeidzot seko tāds posms kopienas dzīvē, kurā kopienas loma ir krietni mazinājusies un varētu teikt, ka prakses kopiena ir „dzīva” tikai tās biedru atmiņās kā nozīmīga viņu identitātes daļa, atmiņas par kopieni tiek uzturētas stāstot stāstus, saglabājot artefaktus, krājot piemiņas lietas. Neviens no pētītajām kopienu iniciatīvām neatbilda šādam raksturojumam.

Praktiski visas pētītās iniciatīvas, kuras atbilst prakses kopienu raksturojumam, pēc iekšējās struktūras atbilst 3.3. attēlā parādītajam dalījumam. Katra iniciatīva novados darbojas tikai tādēļ, ka to veidojuši viens vai vairāki (daži) enerģiski un aktīvi līderi, kas spējuši pulcināt domubiedrus. Tie tad arī veido prakses kopienas aktīvo daļu, savukārt tie, kuri nav pat formāli biedrības biedri, tomēr piedalās rīkotajās aktivitātēs un pasākumos, veido perifēro prakses kopienas daļu. Novados vairākos gadījumos novērojama situācija, kāda attēlota 3.4. attēlā – prakses kopienas mēdz pārklāties tādēļ, ka to biedri mēdz būt dalībnieki vairākās iedzīvotāju iniciatīvās, pat tās vadīt (piemēram, Riebiņu novada Galēnu pagastā divās biedrībās „Mozaika” un Galēnu kultūrvēstures biedrība darbojas vieni un tie paši aktīvākie abu biedrību biedri). Tas saskan ar rīcībspējas teorētisko modeli, kur vieni un tie paši cilvēki darbojas vairākās kopienās. Tāda situācija parādīta 3. piemērā.

Prakses kopienu robežas dažkārt ir caurlaidīgas, - kopienu darbībā var piedalīties tie, kuri formāli nav biedrības biedri (izteikti tas ir jauniešu biedrībās). Ja vien tā nav specifiski orientēta organizācija (kā lauksaimnieku organizācija Rundāles novadā vai plostnieku biedrība Strenčos), biedrību

darbā un aktivitātēs bieži piedalās iedzīvotāji, kuriem ar to nav formālu saistību.

3. piemērs. Riebiņu novada Sieviešu sociāli ekonomisko aktivitāšu centra „Mozaīka” gadījuma apraksts

Biedrība „Sieviešu sociāli ekonomisko aktivitāšu centrs „Mozaīka”” Riebiņu novada Galēnu pagastā tika izveidota 2001.gadā pēc toreizējās pagasta vadītājas iniciatīvas ar mērķi realizēt konkrētu projektu – sociālās mājas ierīkošanu, ko toreiz finansēja Kopienas fondi. Līdz ar to biedrības pamatdarbības virzieni ir gan sociālais darbs, gan sieviešu pašapziņas celšana, gan izglītojoši pasākumi. Organizācijai izveidojoties, to dibināja 15 biedri, kuriem būtībā nebija īpašu kopēju interešu. Biedrības valdes priekšsēdētāja Inese Kunakova atzīst, ka biedrība darbojas periodiski, realizējot dažādus projektus (sociālās mājas labiekārtošana, organizācijas biedru apmācības, nodarbības sociālās atstumtības riska grupām, rokdarbi utt.). 2014. gadā biedrība pabeidza divu LEADER projektu realizāciju, kuru ietvaros tika iegādāti tautas tērpi folkloras kopai un izveidots bruģakmens stāvlaukums pie vietējās baznīcas. Interesanti, ka novada iedzīvotāji ir apmierināti ar redzamajiem rezultātiem, toties viņi netiek īpaši informēti, ka tieši „Mozaīka” šīs aktivitātes veic. Biedrības prasmes sagatavot projektu pieteikumus un tos realizēt, biedrības vadītāja vērtē kā pietiekamas, nepieciešamības gadījumā tiek lūgts atbalsts Preiļu NVO centram, Preiļu rajona partnerībai un novada domei.

Biedrība darbošanās neregularitāti ietekmē fakts, ka zināmu konkurenci radījusi citas pagasta biedrības darbība. Tā ir Galēnu kultūrvēstures biedrība, turklāt aktīvākie dalībnieki darbojas abās biedrībās. Domājot par biedrības „Mozaīka” nākotni, tās vadītāja izsakās šādi: „*Par cik domājams, ka Galēnu kultūrvēstures biedrība tā arī paliks aktīvākā biedrība, tad „Mozaīka” būs kā biedrība atsevišķu projektu realizācijai. Vienkārši darbināt divas biedrības vieniem un tiem pašiem cilvēkiem nav pa spēkam*” (I. Kunakova).

Biedrībai ir izveidojusies laba sadarbība ar pašvaldību, Riebiņu novada dome piešķir līdzfinansējumu visiem NVO projektiem, nekad neatsaka arī cita veida palīdzību, piemēram, nepieciešamības gadījumā piešķir telpas vai transportu. „Mozaīka” ir Preiļu rajona partnerības biedrs un ir partnerības padomē. Sadarbība notiek arī ar Preiļu NVO centru, un „Mozaīkas” telpās tiek realizētas arī dažādas Preiļu NVO centra projektu aktivitātes (semināri, kursi u.t.t.). Tas ir nozīmīgi no kopienai ārējo saišu veidošanas viedokļa.

Avots: intervija ar I. Kunakovu

Saistībā ar otro pētniecisko jautājumu izvirzīti divi pieņēmumi. Gan iepriekš veiktie pētījumi par lauku partnerību darbību, gan intervijas ar izraudzīto novadu kopienu pārstāvjiem un ekspertiem apstiprina 2.1. pieņēmumu, ka *Latvijas lauku kopienās galvenokārt tiek realizēta kultūras un sociālā rīcībspēja, risinot tās vajadzības, kurām netiek saņemts pietiekošs valsts vai pašvaldības institūciju atbalsts*. Analizējot kopienu iniciatīvas pēc to satura un ievirzes, iniciatīvas var iedalīt vairākās grupās atkarībā no tā, kas un kā tās ir atbalstījis (kur ir gūts finansējums projektu realizēšanai):

1. LEADER projekti;
2. neformālo grupu iniciatīvas, ko finansiāli atbalsta novadu mazo grantu shēmas;
3. novadu biedrību iniciatīvas un projekti, kurus finansiāli atbalstījuši citi ārēji resursi (Sabiedrības integrācijas fonds, Nīderlandes KNHM fonds, Borisa un Ināras Teterovu fonds, Pasaules Brīvo latviešu apvienība, Latvijas vides aizsardzības fonds, Hipotēku banka u.c.).

Šis aspekts tiks ņemts vērā, analizējot kopienu rīcībspējas dimensijas. Analīze parāda, ka projekti dominē tieši kultūras un sociālajā jomā. Kā uzskatāmus rīcībspējas sociālās un kultūras dimensijas izpausmes piemērus var minēt Rušonas tautas nama pārveidi par sabiedrisko centru Riebiņu novadā (skat. 2. piemēru) un Galēnu pagasta sieviešu sociāli ekonomisko aktivitāšu centra „Mozaika” darbību (skat. 4. piemēru). Jāatzīmē, ka lielākā daļa pētīto iniciatīvu saistāmas tieši ar kultūras un sociālo rīcībspējas dimensiju.

LEADER projekti tiek realizēti lauku partnerībās. Lauku partnerības izstrādā vietējās rīcības stratēģiju, balstoties uz tās teritorijā esošās plašākās kopienas aktuālām vajadzībām un mērķiem, respektējot kopienas iespējas un resursus. Partnerības iekšējās vides elementi kā iespējas, resursi, vērtības, kapitāls un citi ietekmē arī kopienas rīcībspēju – spēju kopienas resursus un iespējas pārvērst reālos rezultātos. Prakses kopienas jeb partnerību kontekstā iniciatīvu grupas (parasti biedrības, kas izstrādā un realizē projektus) apvieno vietējos cilvēkus un organizācijas (bieži vien novadu pašvaldības), kas darbojas saskaņā ar vietējās rīcības stratēģiju un tiecas uz rezultātu – projekta realizēšanu. Ārējā vide kā, piemēram, ekonomiskā situācija valstī vai LR MK noteikumi un likumdošana var ietekmēt kopienas rīcībspēju, savukārt rezultātiem ir ietekme uz ārējo vidi (piemēram, gan pozitīvi sasniegumi, gan neveiksmes var likt pārskatīt partnerību darbību regulējošās normas un atbalsta kārtību) un uz iniciatīvas grupu jeb prakses kopienu turpmāko darbību (piemēram, gan var motivēt un iedrošināt rakstīt un pieteikt jaunus projektus LEADER programmā, gan izmantot esošo pieredzi citu instrumentu piedāvāto iespēju

apguvē). Tāpat sasniegtie rezultāti vai to trūkums var likt pārskatīt vietējās rīcības stratēģiju, piemēram, izvirzot citas prioritātes vai precīzāk definējot rīcības plānu.

Analizējot kopienu rīcībspēju saistībā ar LEADER partnerību aktivitātēm tās sociālās, kultūras, ekonomiskās un politisko dimensiju kontekstā, jāatzīst, ka visvairāk lauku partnerībās realizētajos projektos izpaužas sociālā un kultūras dimensija, jo daudzi partnerību projekti ir saistīti tieši ar šīm jomām. Pēdējā plānošanas periodā daudzi LEADER projekti visā Latvijā ir vērsti uz kultūras, sporta un sociālajām aktivitātēm. Tas ir daļēji tādēļ, ka pašā plānošanas perioda sākumā akcents tika likts uz sociālo jautājumu risināšanu, pēc tam Lauku atbalsta dienests un LR ZM vērsa uzmanību uz nepieciešamību vairāk realizēt ekonomiskus projektus, taču tas sagādā lielas grūtības. Z. Dimanta atzina, ka ir bijušas diskusijas par to, kas tad īsti ir LEADER un vai šai programmai jārisina sociālie jautājumi vai, piemēram, jā rūpējas par infrastruktūras objektu izbūvi? Tomēr projektu atlasē ir svarīgi ņemt vērā, ka ar dzīves kvalitātes uzlabošanu var sasaistīt praktiski jebko, kas vietējiem cilvēkiem šķiet svarīgs, kā arī būtisks aspekts ir vietējo iedzīvotāju aktivizēšana. Ja šie abi nosacījumi izpildās, tad konkrētā iniciatīva ir LEADER programmas ietvaros atbalstāma. Partnerības atbalsta daudzus projektus kultūras un sociālajā jomā, ko LR ZM mēdz pārņemt, gaidot lielāku ekonomiska rakstura projektu īpatvaru, taču eksperte L. Švānberga šajā nesaskata nekādas problēmas, jo ar LEADER palīdzību iedzīvotāji var risināt viņiem aktuālus jautājumus, kam citkārt nebūtu iespējams iegūt finansējumu. Rezultātā ir sakārtota apkārtējā vide, ierīkotas atpūtas vietas un centri, un, ja pakalpojumi tiek sniegti, tad programma savu mērķi ir sasniegusi:

„Ja var dabūt pakalpojumu, sakārot vidi, kāpēc nē, kam gan tas instruments domāts?” (L. Švānberga).

Var uzskatīt, ka LEADER instruments palīdz risināt vietējiem iedzīvotājiem aktuālas sociālas problēmas, kuru risināšanā, piemēram, valsts vai pašvaldība nav spējusi paveikt pietiekami daudz vai tai trūkst līdzekļu. Tomēr daudzos gadījumos iedzīvotāji vēlas realizēt savas iniciatīvas, piemēram, kultūras jomā. To atzīst abas intervētās ekspertes un skaidri parāda visos trijos novados intervētie respondenti. Uz jautājumu par to, kā tiek izvirzītas projektu prioritātes, L. Švānberga atklāja, ka sākotnēji tika domāts par konkrētiem darbības virzieniem katrā no projektu kārtām, piemēram, tika izsludināta pieteikšanās projektiem par brīvo laiku, kultūru vai apkārtnes sakopšanu, taču šobrīd tiek atbalstīti dažādi projekti, jo galvenais princips ir, lai paši iedzīvotāji izrāda iniciatīvu.

Jautāta par to, kurš no Latvijas reģioniem ir aktīvāks LEADER līdzekļu apguvē, eksperte Z. Dimanta uzskatīja, ka visas partnerības darbojas labi, tomēr ir vērojamas reģionālās iezīmes. Piemēram, Kurzemē ir daudz projektu ar „pievienoto vērtību”, kas vērsti arī uz ekonomisko attīstību un vides sakārtošanu: Kuldīgā izveidota velosistēma (pirmā Latvijā) ar izvietotām zīmēm, sakārtota ezera piekraste (izveidotas laipas makšķerēšanai), izveidots jauniešu multimediju centrs, kur jaunieši mācās spēlēt instrumentus, ir ļoti aktīva Liepājas partnerība. Savukārt Latgalē ir daudz sociālo projektu un aktuāla ir kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšana, bet Vidzemē ļoti domā par vietējo produktu zīmolu popularizēšanu. Arī Zemgalē ir ļoti daudz kultūras un sociālās jomas projektu. Daudzviet LEADER palīdz risināt brīvā laika pavadīšanas iespējas, piemēram, iedzīvotāji ir aktīvi bērnu rotaļu laukumu ierīkošanā, jauniešu centru vai pulcēšanās vietu izveidē. Sociālās aprūpes projektus parasti piesaka pašvaldības. Projektos tiek realizētas visai tradicionālas idejas, taču ir arī unikālāki piemēri, piemēram, Jelgavas novada Vilcē ir izveidots sadzīves pakalpojumu centrs, kas darbojas kā biedrība, un Elejā tika izveidota jauniešu māja, kur bērnu nama bērni vecumā no 16 gadiem uzsāk patstāvīgu dzīvi un sāk paši par sevi rūpēties.

Būtisks jautājums ir par to, cik daudz cilvēku gūst labumu no konkrētā projekta realizācijas. Piemēram, novados, kur ir neliels iedzīvotāju blīvums, ir maz to cilvēku, kuri varētu izmantot radītās iespējas. Ir situācijas, kad pieteikto projektu grūti realizēt, jo nav cilvēku atbalsta. Projektu pieteikšanā un realizācijā reizēm vērojamas interesantas attiecības starp vietējiem iedzīvotājiem, kuri konkrētajā teritorijā dzīvo jau ilgi, un tiem, kas ir ienācēji. Vietējie ir vīzdegunīgāki, negrib kaut ko darīt, vairāk tiecas aprunāt, bet ar laiku šī attieksme mainās.

Politisko kopienas rīcības spējas dimensiju raksturo iedzīvotāju iesaistīšanās lēmumu pieņemšanas procesos un to organizāciju darbībā, kas spēj ietekmēt kopienas dzīvi. LVAEI veiktajā Latvijas iedzīvotāju aptaujā konstatēts, ka respondenti novados ir samērā skeptiski par savām iespējām ietekmēt pašvaldības lēmumus un tikai 12% pilnībā vai drīzāk piekrīt, ka spēj ietekmēt pašvaldības lēmumus, kas ietekmē respondenta dzīvi, savukārt 29% drīzāk un 34% pilnībā nepiekrīt. Pētījuma autori secina, ka tas liecina par iedzīvotāju atsvešinātību no vietējās varas un raksturo iedzīvotāju aktivitāti, gatavību un spēju iesaistīties dzīves apstākļu uzlabošanā. Ar to daļēji tiek skaidrota iedzīvotāju samērā nelielā interese un zināšanas par Lauku attīstības politiku, LEADER programmu un tās iespējām. Tāpat respondentiem nav lielas pārliecības, ka VRG godprātīgi strādā visu iedzīvotāju interesēs, jo šādam viedoklim piekrituši tikai 12% aptaujāto. (LVAEI, 2011a, 19.-20. lpp.) Strādājot partnerībā, vietējie iedzīvotāji spēj

ietekmēt lēmumus, ja darbojas partnerības padomē vai NVO un izvirza savus priekšlikumus.

LVAEI pētījumā par VRG vietējās rīcības stratēģijām konstatēts, ka tikai dažās stratēģijās ir fokuss uz iedzīvotāju skatījumā būtisko ekonomisko attīstību (LVAEI, 2011b, 4. lpp.). Atsaucoties uz ekspertu intervijām, to varētu skaidrot ar sākotnējo LEADER programmas realizācijas uzstādījumu Latvijā orientēties uz sociālo jautājumu risināšanu. Intervēto novadu kopienu pārstāji faktiski apstiprināja, ka kultūras aktivitātes, antropogēnās vides labiekārtošana un sociālās vajadzības dominē biedrību un neformālo iniciatīvas grupu projektos. LVAEI veiktajā iedzīvotāju aptaujā 2011. gadā respondentiem tika lūgts brīvi formulēt vajadzības un jomas, kur nepieciešams atbalsts. Galvenās bija šādas:

- dažādi sociālās un, galvenokārt, ekonomiskās dzīves uzlabojumi, kā arī pārvaldības uzlabošana dzīves vietā, nepieciešamība aktivizēt ekonomisko dzīvi, atbalstīt uzņēmējdarbību, radīt jaunas darbavietas;
- ceļu infrastruktūra, iekļaujot ceļu būvi, rekonstrukciju un remontu, atjaunotas ietves un gājēju celiņus, arī ceļu tīrīšanu;
- dažādi sadzīves pakalpojumi un ērtības (piemēram, kafejnīcu, bankomātu, sabiedrisko transportu, mājokļu uzlabošana);
- dažādi ar apkārtnes sakopšanu, atpūtas vietu ierīkošanu saistīti darbi (LVAEI, 2011a, 38. lpp.).

L. Švānberga uzsvēra, partnerību stratēģijas parasti izstrādātas pietiekami elastīgi, lai dotu iespēju daudzveidīgām projektu idejām. Reizēm iedzīvotāju idejas ir tādas, kuras neatbilst arī šādai elastīgai stratēģijai, tāpēc nevar tikt atbalstītas, tāpat iedzīvotājiem trūkst izpratnes par idejas realizācijas iespējām:

„Kad izsludina projektus, tad cilvēki izsaka idejas kā no sapņu grāmatas, taču neapzinās, kā to realizēt un kas tam būs nepieciešams. [...] Iedzīvotāji aptaujās raksta, kas tik būtu vajadzīgs: atpūtas vietas, frizētava utt., bet tā ir liela utopija, jo nevar to visu uzturēt, neatmaksājas. Ja cilvēkam vajag ceļu, tad mēs jau to nevaram par tādām naudām nodrošināt. Tāpēc aptaujājot cilvēku viedokļus, mēs stratēģijā iekļāvām praktiski visu (brīvais laiks, kultūra, izglītība).” (L. Švānberga)

Kopienas rīcībspēju lauku partnerībās var analizēt gan saistībā ar kopienas organizatorisko struktūru, gan līdzdalības un iesaistes procesiem kopienā. Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūta veiktajā pētījumā tiek secināts, ka VRG „nav patiesas vietējās kopienas to socioloģiskajā nozīmē, tās apvieno aktīvākos, uzņēmīgākos cilvēkus un palīdz tiem apgūt un nostiprināt projektu sagatavošanas un realizācijas

iemaņas, samērā atrauti no vietējās kopienas dzīves. Īpaši skaidri tas iezīmējas pēc ATR, kad ne visi viena novada pagasti darbojas vienā VRG” (LVAEI, 2011a, 5. lpp.). Interesanti, ka arī Valsts Lauku tīkla nodaļas izveidotas un šobrīd darbojas saskaņā ar iepriekšējo administratīvi teritoriālo Latvijas dalījumu 26 rajonos. Minētā pētījuma autori secina, ka iedzīvotāju informētība par projektu konkursiem, kā arī VRG un vietējās rīcības stratēģijas atpazīstamība nav liela, lai gan projektu rezultātus vērtē pozitīvi (turpat). Tam nepiekrīt intervētās ekspertes (un viņuprāt daudzu VRG pārstāvji), uzskatot, ka daudz tiek strādāts pie iedzīvotāju informēšanas, par ko liecina pieaugošais projekta pieteikumu skaits katrā nākamajā projektu kārtā. Turklāt Z. Dimanta atzīmēja, ka pagastos un novados, runājot ar iedzīvotājiem, reti tiek lietots pētījuma aptaujā ietvertais jēdziens „vietējās rīcības grupa” un pat „partnerība”, kas arī varējis iedzīvotājus samulsināt. Tā vietā parasti tiek runāts par LEADER programmu un biedrībām, kuras var realizēt projektus.

Novadu mazo grantu shēmu atbalstītās iniciatīvas tiek realizētas ar vietējo pašvaldību finansiālu atbalstu. Novadu pašvaldības savu iespēju robežās cenšas atbalstīt iedzīvotājus, piešķirot neformālo grupu iniciatīvām līdz dažiem simtiem EUR līdzekļus nelielu ieceru realizēšanai. No pētītajiem gadījumiem šāda pieredze ir Riebiņu un Rundāles novados, savukārt Strenču pašvaldības pārstāve atzina, ka Strenču novadam trūkst līdzekļu šādam atbalstam:

„Citas pašvaldības pašas izsludina konkursus, tās atbalsta iniciatīvas, mums diemžēl ļoti ierobežotas finansiālas iespējas. Ja kāds iedod finansējumu no malas, tad jau pašvaldība iedod to mazāko finansējuma daļu. Ir pašvaldības, kur ir otrādi. Pašvaldības iedod lielāko daļu, bet iedzīvotāji pieliek to mazāko. Daudzdzīvokļu māju labiekārtošanai, piemēram, lielās pilsētās to dara” (I. Ence, Strenču novada pašvaldība).

Pašvaldību mazo grantu shēmas ir labs risinājums tām nelielajām iedzīvotāju iniciatīvām, kuru realizēšanai nav nepieciešama formāla institūcija (piemēram, biedrība), tādēļ to labprāt izmanto tie iedzīvotāji, kuri nevēlas uzņemties formālas saistības biedrībās.

Analizējot šo grantu projektu mērķus un saturu (informācija par tiem ir pieejama novadu mājas lapās, novadu domju lēmumos, novadu laikrakstos), jāsecina, ka šeit dominē kultūras un vides labiekārtošanas jautājumu risināšana, piemēram, mājas pagalmu sakārtošana un labiekārtošana, pavasarī kopīgi lietojama ceļa seguma atjaunošana ciematā u.tml. Tātad šajās iniciatīvās izpaužas kopienas vides rīcībaspēja, sakārtojot novada teritoriju. Tā kā pieejamās naudas summas nav lielas, tad lielus

projektus realizēt nav iespējams, taču tie palīdz risināt aktuālus sasāpējušus jautājumus. Piemēram, Riebiņu novadā Galēnu pagastā Gribolvas ciemā, kur dzīvo tikai daži desmiti iedzīvotāju, realizējot mazos projektus ar Preiļu rajona partnerības un Riebiņu novada domes atbalstu, ir uzstādījuši māju norādes zīmes, izveidojuši savu atpūtas laukumu, bērnu rotaļu laukumu, ir iekopuši un uztur kārtībā puķu dobi pie ceļu krustojuma. Pagasta padome izsludināja konkursu par sakoptāko kāpņu telpu un gandrīz visu māju iedzīvotāji savas kāpņu telpas izremontēja. Šo iniciatīvu pagastā uzskata par ļoti veiksmīgu, kuru iesaka turpināt. Ciemā triju daudzdzīvokļu māju iedzīvotāji, pateicoties mazo grantu projektiem un Riebiņu novada domei, labiekārtoja un apzaļumoja pagalmu, ierīkoja bērnu rotaļu laukumu, izveidoja volejbola laukumu. I.Kunakova intervijā norādīja, ka iedzīvotāji labprātāk iesaistās savu personīgo problēmu risināšanā („mana kāpņu telpa”, „mana puķu dobe” utt.), bet diezgan grūti motivējami rīcībai kopējam labumam. Tad ir vajadzīgas specifiskas iesaistes formas, jāuzrunā katrs individuāli, ar afišu vien nepietiek. Tomēr pozitīvi ir tas, ka vienreiz pamēģinājuši realizēt kādu projektu, iedzīvotāji ieiet zināmā azartā un katru gadu tiecas realizēt jaunas idejas.

Analizējot kopienu rīcībspēju, būtisks aspekts ir, vai vietējie iedzīvotāji paši spēj saskatīt iespējas, kā viņi var līdzdarboties kopienas dzīves kvalitātes uzlabošanā. Intervijās respondentiem bija visai grūti nodefinēt tos problēmu laukus, kuros varētu efektīvāk izmantot vietējos resursus un vēl vairāk iesaistīt vietējo iedzīvotāju potenciālu. Vairākās intervijas tika akcentēta vides sakārtošana (gan dabas, gan antropogēnās vides sakārtošana), piemēram, Riebiņu novadā tika uzsverts, ka ceļu (pareizāk sakot – ceļmalu) uzturēšanā vietējie iedzīvotāji varētu līdzdarboties aktīvāk, izcērtot krūmus ceļu malās vismaz savos īpašumos. Vēl viena aktuāla problēma ir daudzdzīvokļu māju nesakārtotās kāpņu telpas un pagalmi, kur iedzīvotāji tiešā veidā varētu uzņemties atbildību par tīrību un kārtību. Iespējams, ka attieksmi pret apkārtni un koplietošanas telpām un attiecīgi arī rīcībspējas vides dimensiju ietekmē etniskais faktors, jo cilvēkiem ar dažādu etnisko identitāti un kultūras īpatnībām mēdz atšķirties priekšstati par skaistuma un tīrības nozīmi sabiedriskajās vietās, ir dažāda attieksme un atbildība par to, kas ir privāts, un kas - kopīgs. Interesanti, ka Sedas pilsētā kāpņu telpu nekārtība intervijās tika īpaši uzsvērta.

Līdztekus jau minētajām iniciatīvu realizēšanas iespējām kopienas izmanto arī **ciņu fondu un institūciju atbalstu** saviem projektiem. Kopienu biedrības aktīvi iesaistās dažādu ārēju resursu piesaistē un iespēju izmantošanā, meklējot projektu realizēšanas iespējām nepieciešamo finansējumu. Biežāk izmantotās iespējas ir tās, ko piedāvā Sabiedrības integrācijas fonds, Nīderlandes KNHM fonds, Borisa un Ināras Teterevu

fonds, Pasaules Brīvo latviešu apvienība, Latvijas vides aizsardzības fonds, Hipotēku banka. Arī šo fondu atbalstītās iniciatīvas kopienās ir vairāk vērsts uz sociālām un kultūras aktivitātēm. Galēnu kultūrvēstures biedrības pārstāve raksturoja savas biedrības pieredzi:

„Galēnu kultūrvēstures biedrībā regulāri tiek realizēti dažādi projekti – gadā trīs līdz četri. Ir piesaistīts finansējums gan sabiedriskā centra telpu remontam, gan dažāda aprīkojuma iegādei, esam mācījušies paši un mācījuši iedzīvotājus datorpamatiem, uzņēmējdarbības pamatiem, rokdarbiem, angļu valodas pamatiem., organizējam bērnu vasaras nometnes. Pamatarbbs, protams, ir kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšana – popularizējam mūsu izcilo novadnieku, dzejnieku un filosofu Robertu Mūku. Pateicoties biedrības aktivitātēm, esam saņēmuši mantojumā lielu kolekciju ar R.Mūka manuskriptiem, grāmatām, personiskajām mantām, kas sadarbībā ar novada domi nu jau ir pārtapusi valsts akreditētā muzejā. Katru gadu organizējam skolēnu jaunrades darbu konkursu, piedalās skolēni no visas Latvijas (aptuveni 250 katru gadu). Šogad [2014.gadā] būs jau 9.konkurss. Vakar notika Latgales skolēnu radošās darbnīcas jaunrades spēju attīstībai, piedalījās apmēram 80 bērni. Visām šīm aktivitātēm piesaistām finansējumu: realizēti SIF, KKF, KIF, LVAF, LEADER, PBLA finansēti projekti. Turklāt piesaistām arī ziedojumus gan R.Mūka kapa pieminekļa izveidei, gan katru gadu jaunrades darbu konkursam balvu fondam. Galēnu kultūrvēstures biedrība ir pazīstama gan tuvā, gan tālā apkārtnē. Jāpiebilst, ka algotu darbinieku biedrībai nav, visi darbojas brīvprātīgi.”
(I. Kunakova, Galēnu kultūrvēstures biedrība)

Galēnu kultūrvēstures biedrības pozitīvo pieredzi atzinīgi novērtēja V. Kudiņš, viens no intervētajiem ekspertiem. Līdzīgi piemēri tika minēti arī Rundāles un Strenču novados.

Saistībā ar otro pētniecisko jautājumu tika izvirzīts vēl viens – 2.2. pieņēmums, ka *ekonomisko problēmu risināšanai lauku kopienās nepietiekoši tiek izmantots kopienas iekšējais potenciāls.*

Jāatzīmē, ka ekonomiskās situācijas uzlabošana, līdz ar to kopienas ekonomiskās rīcībspējas stiprināšana, ir ļoti sāpīgs jautājums lauku novados Latvijā. Intervijās tikai daži respondenti un reizēm ar grūtībām varēja minēt idejas, kā ekonomiskā rīcībspēja kopienu līmenī izpaužas vai, kas vēl būtiskāk, kas būtu darāms, lai stiprinātu kopienu ekonomisko kapacitāti. Apzinoties, ka visi laukos nevar būt uzņēmēji un arī pašnodarbinātie, pašvaldību pārstāvji tomēr uzsvēra, ka svarīgi izmantot vietējos resursus jaunu uzņēmumu veidošanai, ko savukārt apgrūtina iepējamo klientu vai

noietu tirgus atrašanas grūtības, reizēm arī lielāku attīstības centru un pilsētu tuvums, uz kuriem aizplūst novada darbaspēks. Riebiņu novadā vairākās intervijās tika uzsvērts, ka novadā ir liels potenciāls tūrisma attīstīšanai skaisto un bagāto dabas resursu dēļ, kas būtu izmantojami rekreācijai. Arī Rundāles novadā varētu paplašināt tūrisma nozari, pārdomājot, kā piesaistīt ceļotājus uz vairākām dienām Attiecībā uz ražojošiem uzņēmumiem, to struktūra un darbības jomas novados atšķiras. Piemēram, Rundāles novadā dominē lauksaimnieciskā ražošana un praktiski nav brīvu lauksaimniecības zemju, savukārt Strenču novadā ir daudz uzņēmumu, kas darbojas mežu un kokapstrādes jomā, kā arī ieguves rūpniecībā. Riebiņu novadā ir daudz nelielu uzņēmumu, kas nodarbina nedaudz darbinieku un nav lieli nodokļu maksātāji.

Kopienas attīstība ilgtermiņā saistāma ar tās ilgspēju, ko svarīgi apzināties gan politikas plānošanas, gan vietējā līmenī. A. Damberga ar līdzautoriem piedāvā šādu ilgspējīgas kopienas skaidrojumu: „Ilgspējīga kopiena - nav atkarīga no ārēja atbalsta, tiek galā ar un atveseļojas pēc stresiem un triecieniem, saglabājot ilgtermiņa dabas resursu produktivitāti un nodrošinot kopienas locekļiem līdzvērtīgas iespējas; saglabā vai stiprina savas spējas un vērtības šodien, un to darīs arī nākotnē, saglabājot neizsīkstošu dabas resursu bāzi; apvieno sevī spējas, vērtības (kā materiālos, tā arī sociālos resursus) un aktivitātes, kas nepieciešamas iztikas līdzekļu nodrošināšanai” (Damberga et al, 2007, 9. lpp.). Līdzīgi kopienu ilgspējīgu attīstību skaidro arī viens no intervētajiem ekspertiem V. Kudiņš, uzsverot, ka ilgspējīga kopiena ir cilvēku grupa ar kopīgām teritoriālām interesēm, kurai ir skaidri kopīgi mērķi, kas zina, kā šos mērķus sasniegt, pašorganizējoties, pārstrukturizējot savus resursus un tikai tad piesaistot jaunus (ārējus). Šis skatījums atbilst kopienu rīcības spējas būtībai. Detaizētāku eksperta skatījumu uz kopienu ekonomisko rīcības spēju Latvijas laukos ilgspējas kontekstā atspoguļo intervijas fragments.

Ilgspēja un kopienu ekonomiskā rīcības spēja

- **V.K.**[...] *Mēs mēģinājām no kopienām „vilkt” ārā, ko nozīmē ilgspēja – no prakses uz teoriju. Ko tās dara, lai veicinātu ilgspēju? Tad kopienas parādīja, ka redz šīs ekonomiskās darbības nepieciešamību, taču, kad jānonāk līdz darbībai, tad tālāk par socializēšanos un kultūras aktivitātēm netiekam.*
- **L.P.** **Kāpēc? Vai visos reģionos ir līdzīgi?**
- **V.K.** *Jā, visos līdzīgi, vismaz toreiz tā bija. [...] Sākumā [kopienas] attīsta savu sociālo un cilvēkkapitālu, tad kopienas vairāk fokusējas uz šo lietu piepildīšanu, kļūst pašpietiekamas, tad to sāk likt kopienu ekonomikas un biznesa pamatos. Ir kopienas, kur rada kaut kādus*

produktus, bet ir daudz arī tādu, kur kaut ko rada, bet nav gatavi pārdot, drīzāk uzdāvinās. Nav gatavi radīt tirgum, jo nav pārlicības par produkta kvalitāti, jāsaskaras ar vērtējumu. Kā tas būs, ka vērtēs un teikts, ka nav kvalitātes? Tas var traumēt. Otrkārt, daudz ko [produktus] rada hobija līmenī, bet negrib ražošanu attīstīt kā biznesu, jo tad sāksies ruīna. Labāk reizi gadā kaut ko uztaisīt. Ir bailes un neprasme piešķirt lietām vērtību un to pārdot, bet tas mainās, pēdējā laikā pievēršas vairāk vietējām ekonomiskajām aktivitātēm. Cita lieta: cik mēs zinām, kas notiek vietējā līmenī (kaimiņš kaimiņam pārdod sieru vai gaļu, bet neveidojas uzņēmums)?

- **L.P. Kopienu ekonomikas daļa.. uzņēmums strādā kopienai? Kas tas ir?**

- **V.K.** *Tas ir stāsts par vietējo resursu apzināšanu un ilgtspējīgu izmantošanu. Kopienai jāsaprot, kur kopienā nāk ienākumi, kur ir izdevumi. Ja bilance ir negatīva, tad jāskatās, kā kaut ko mainīt. Cilvēkiem svarīgi „salikt” uz papīra un redzēt, kā tas viss veidojas [par resursu kartēšanu]. Tad jāpieņem lēmumi, vai tā vietējā skolotāja vai bibliotēkare ir vajadzīga, arī pašvaldība var pieņemt lēmumu. „Pagastvecis” ir tikai izpildītājs, bet cilvēki vēl domā, ka pagasta pārvaldes vadītājs vēl kaut ko ietekmē, bet reāli vairs nē. Dažos ciemos var redzēt, ka šie cilvēki veido vietējās NVO, piesaistot vietējo inteliģenci un citus aktīvus cilvēkus. Tie ir pamatā projekti. [Viņi] Popularizē iedzīvotāju forumus, tas ir veids, kā ciemi darbojas. Tam visam ir vajadzīgs laiks, lai cilvēki saprastu rīcības iespējas; tas nedod ēst momentā. Tādus pasākumus rīko lielākoties pašvaldība, jo [pašvaldību cilvēki] var „aizmukt” uz semināru (ja, piemēram, strādā veikalā, nevari aiziet uz brīdi).[..]*

Fragments no intervijas ar V. Kudiņu (Latvijas Lauku forums)

Jautāti nosaukt ekonomiskas ievirzes iedzīvotāju iniciatīvu piemērus, respondenti to varēja izdarīt tikai dažos gadījumos. Piemēram, Riebiņu novadā pēdējā gada laikā atbalstīti divi mājražotāji, savukārt biedrība, kas apvieno privāto mežu īpašniekus, praktiski vairs nepastāv (promocijas darba autorei neizdevās iegūt kādas konkrētas ziņas gan par tās iespējamajiem biedriem, gan darbību un aktivitātēm). Rundāles novada lauksaimnieku biedrība, kas bija izveidota ar mērķi kooperēties zemniekiem, kuri apsaimnieko līdz 100 ha zemes, faktiski pastāv vairs tikai formāli, jo tās biedri nav spējuši vienoties kopīgām aktivitātēm, nav saskatījuši tajā iespējas. Lielie un turīgie zemnieki savukārt par līdzdalību tādā novada biedrībā neinteresējas, jo ir citu, daudz ietekmīgāku lauksaimnieku organizāciju biedri.

Kopumā var secināt, ka kopienu ekonomiskā rīcībspēja novados būtu stiprināma, nav daudz iniciatīvu, kas veicinātu iedzīvotāju vai uzņēmēju kooperēšanos pērtītajos novados, tādēļ var apgalvot, ka šis pieņēmums apstiprinās.

4.5. Kopienų rīcībspēju ietekmējošie faktori

Analizējot kopienu rīcībspēju, ir svarīgi apzināties, kādi kopienai iekšēji un ārēji faktori to ietekmē gan pozitīvi, gan negatīvi, tādēļ pētījumā tika izvirzīts trešais pētnieciskais jautājums, *kādi faktori ietekmē kopienu rīcībspēju*.

Saskaņā ar teorētiskajām atziņām, rīcībspēju ietekmē gan kopienas iekšējie faktori, gan ārējie; tie nereti ir cieši saistīti. Rīcībspēju ietekmējošos faktoros var analizēt arī saistībā ar rīcībspējas struktūrelementiem: izdevībām (iespējām), spējām un rīcību. 3.1. pieņēmums tika formulēts šādi: *kopienu rīcībspēju būtiski ietekmē individuālie faktori un pieejamie ārējie resursi kopienu iniciatīvu realizēšanai*. Faktiski šis pieņēmums ietver gan iekšējo, gan ārējo faktoru nozīmi, nosakot nozīmīgākos katrā faktoru grupā. Tā kā promocijas darbā veikts kvalitatīvs pētījums, tad faktoru nozīmīgums tiek secināts no intervijām ar respondentiem un ekspertiem. Interviju dati liecina, ka ļoti bieži tieši individuālās īpašības, piemēram, uzņēmība, zināšanas un prasmes, pieredze iepriekšējos darbos, arī etniskā piederība ietekmē kopienas rīcībspēju.

Ļoti nozīmīgs rīcībspējas aspekts ir zināšanas un prasmes. Ekspertiem tika jautāts par prasmēm, kādas iedzīvotājiem nepieciešamas vai kādu trūkst, darbojoties, piemēram, partnerībās. Rakstot projektu pieteikumus, iedzīvotāji cenšas iedziļināties dokumentācijā un vajadzības gadījumā konsultējas ar partnerības speciālistiem, jau pieredzējušie projektu pieteicēji paši mēdz palīdzēt tiem, kuri projekta pieteikumu sagatavo pirmo reizi. Partnerībā tiek organizēti izglītojoši semināri. L. Švānberga dalījās pieredzē par darbu ar mājražotājiem, kuri var pretendēt uz programmas papildus piešķirto finansējumu. Eksperte atzīst, ka daudziem mājražotājiem nav prasmju plānot savus izdevumus, viņi pat necenšas plānot un iedziļināties, trūkst uzņēmības un vēlmes saprast, kaut arī process jau nav tik sarežģīts. Veidojas savdabīga pretruna:

„Cilvēkiem, kas realizē saimniecisko darbību, vajadzētu to prast un uzņemties, bet viņiem tas tiešām sagādā lielas grūtības” (L. Švānberga).

Eksperte novērojusi, ka mājražotāji nevēlas savstarpēji kooperēties un sadarboties, līdz ar to var apgalvot, ka izveidot prakses kopienu savstarpēji konkurējošu uzņēmēju vidū varētu būt samērā liels izaicinājums. Kopienu rīcībspēju var veicināt ārēji stimuli, par to liecina pašvaldības pārstāves stāstītais:

„Lai realizētu projektu, bija jāveido neformālas iniciatīvu grupas. Tad izrādījās, ka daudzos „snauž” kaut kas iekšā. Kad viens bija ko izdarījis, tad izrādījās, ka citi arī grib un nākamajā reizē radās ļoti daudz tādu projektu. Viens no iedzīvotājiem pēc tam teica: „Vai tad tiešām, lai mēs šo izdarītu, mums vajadzēja nolikt priekšā nolikumu, kā tas ir darāms?”” (I. Ence, Strenču novada pašvaldība)

Par kopienu prasmēm vērtējoši izteicās arī citi eksperti un intervēto iniciatīvu un pašvaldību pārstāvji. Kopumā var secināt, ka kopienām vēl aizvien trūkst prasmju sevi pozicionēt, par sevi un iecerēm pārliecinoši izstāstīt, definēt un formulēt savas vajadzības un mērķus, grūti apzināties savu iespēju potenciālu. Taču vienlaikus intervijās vērojama pārliecība, ka gadu gaitā darbojoties, prasmes uzlabojas un paplašinās zināšanas, jo notiek pieredzes uzkrāšana un apmaiņa. Pamazām nostiprinās arī saistošās un sasaistošās saites kopienā un ārpus tās ar ļoti dažādiem sociāliem aģentiem.

Kopienas rīcībspēju ietekmē arī aktīvo iedzīvotāju kapacitāte un noslodze, jo bieži vien vieni un tie paši cilvēki darbojas daudzās aktivitātēs un organizācijās, līdz ar to veidojas pat iekšēja konkurence:

„Viens no iemesliem, kāpēc „Mozaīka” darbojas neregulāri, ir tas, ka Galēnos ir otra biedrība – Galēnu kultūrvēstures biedrība, kura darbojas ļoti aktīvi. Daļa biedru (aktīvāko) ir abās biedrībās” (I. Kunakova, Galēnu kultūrvēstures biedrība, biedrība „Mozaīka”).

Saistībā ar kopienu ilgtspēju un ekonomisko rīcībspēju eksperti ir skeptiski. Tiek atzīts, ka kopienām trūkst prasmju definēt savas vajadzības un mērķus. Kopumā vērtējot situāciju Latvijā, eksperti norāda, ka šādu prasmju un redzējuma trūkst ne tikai novadu iedzīvotājiem, bet arī pašiem pašvaldību pārstāvjiem (deputātiem, vadītājiem), kuru uzdevums faktiski ir iezīmēt attīstības vīziju, noteikt prioritātes un ceļus, kā uz šo vīziju virzīties. Izrādās, ka pašvaldību pārstāvji paši nereti vieglprātīgi izturas pret novada attīstības plānošanas dokumentiem, varētu pat teikt, ka tiem netic, nav gatavi mērķtiecīgi strādāt saskaņā ar tiem. Par to liecina V. Kudiņa pieredze:

„[...] laikam nekur valstī nav viegli būt mērķtiecīgākiem un fokusētākiem, gribam visu un visiem. No otras puses – svarīgi pašam noticēt, ka tā nav spēle, bet reāla lieta. Bija pārsteigums vienā seminārā Pašvaldību savienībā attiecībā uz pašvaldību attīstības programmām: paši [pašvaldību pārstāvji] neticēja, ka programmām ir kaut kāda jēga! Šobrīd arī finansējums vairāk tiek piesaistīts tieši programmām.” (V. Kudiņš, Latvijas Lauku forums)

3.2. pieņēmums, ka aktīvākās sociāli demogrāfiskās grupas laukos prakses kopienu izveidē ir sievietes un jaunieši, turklāt prakses kopienas darbību un ilgtspēju būtiski ietekmē tās līderis, pētījuma gaitā ir apstiprinājies viennozīmīgi. Lai arī intervijās lielākoties respondenti nepiekrīta, ka tieši minētās grupas ir tās aktīvākās, iniciatīvu sastāvs un iniciatīvu atbalstītāju loks par to liecina ļoti skaidri. Arī eksperti norādīja, ka patiešām sievietes un jaunieši ir aktīvās sociālās kategorijas laukos.

„Tās pamatā ir sievietes, bet tad akcents vairāk tiek likts uz procesu, nevis rezultātu. Kas tad notiek ar vīriem? Viņi īsti neierauga savu vietu, tas ir risks kopienu attīstībai. Rīcībspējas analīzē dzimumu līdztiesības faktors varētu būt kā indikators. Varbūt rūpes par sevi, vietu, bērniem vairāk [gulstas] uz sievietēm. Laukos katrs ir vērtība, kur iedzīvotāju blīvums ir tik mazs.” (V. Kudiņš, Latvijas Lauku forums)

Jauniešu un senioru aktivitāte ne visos pagastos novērojama vienlīdz spēcīgi, viens no indikatoriem šajā ziņā ir formālu organizāciju esamība novadā. Ja Rundāles novadā darbojas vairākas jauniešu biedrības, tad Strenču novadā tādas netika identificētas, arī senioru biedrības aktīvi darbojas atsevišķos Riebiņu un Rundāles pagastos, bet Strenču novadā to ir ļoti maz. I. Kunakova raksturoja, ka, piemēram, Galēnu novadā aktīvākas ir sievietes darbības vecumā, savukārt pensionāri un jaunieši nav aktīvi arī tāpēc, ka viņiem nav savu organizāciju. Varētu teikt arī otrādi – jauniešiem un senioriem nav savu organizāciju, jo šīs grupas nav aktīvas. Rīcībspēju laukos ietekmē arī etniskais faktors. Tas īpaši jūtams, ja etniskās grupas veido mazākas noslēgtākas kopienas, tādējādi praktiski neiesaistoties novada dzīvē (Sedas gadījums Strenču novadā, Silajāņu pagasts Riebiņu novadā). Nelatvieši, īpaši krievu tautības iedzīvotāji, intervijās tiek raksturoti kā mazāk aktīvi, jo viņi:

„[...]dzīvo kompaktā kopienā, kas labi zina savas tiesības, bet bez pašiniciatīvas savu problēmu risināšanai – visu gaida gatavu, kad pašvaldība izdarīs.” (I. Kunakova, Galēnu novads)

Par attālinātu attieksmi no nelatviešu puses pret novadā (Latvijā) notiekošo izteicās respondenti, raksturojot situāciju Sedas mazpilsētā, kur vēsturiski izveidojies liels nelatviešu īpatsvars un tagad sabiedrība arī ļoti noveco. Vecie cilvēki, kuriem Latvijā nav vēsturisko sakņu un kuru bērni tagad dzīvo vai nu ārpus Latvijas, vai citur mūsu valstī, jūtas diezgan nomākti, neieinteresēti vietējos procesos, dzīvo atmiņās un vairāk orientējas uz to sociāli informatīvo telpu, ko rada nelatviskie mediji ārpus Latvijas. Rezultātā cilvēkiem bieži nav priekšstats par to, kas Latvijā vai novadā notiek.

Līdera milzīgo lomu iniciatīvu darbībā novērtēja visi respondenti, viņi norādīja, ka tā ir izšķiroša. Par atslēgciņvēku un līderu nozīmi liecina pētīto iniciatīvu apraksti. Nereti līdera lomu uzņemas cilvēki, kuri novadā vai pagastā ir jaunpniecēji, tād cilvēki, kuriem izveidojies savs priekšstats un skatījums par konkrēto teritoriju, tās vidi, tradīcijām un cilvēkiem, ir savs redzējums, kāda veida iniciatīvas un pārmaiņas būtu nepieciešamas. Šie cilvēki pamana to, pie kā vietējie ir pieraduši vai uzskata par pašsaprotamu. V.Kudiņš to formulēja šādi:

„Tas ir stāsts par tavu izvēli: ja tu esi piedzimis kādā vietā un to pieņēmis un nezini, ka var būt citādi, vienkārši dzīvo un uzskati, ka tā ir normāli. Cilvēks, kurš pieņēmis lēmumu tur braukt dzīvot [jaunpniecējs izvēlējies konkrētu vietu par dzīvesvietu], ir gatavs kaut ko mainīt un veidot. Ir jaunas ģimenes, kas pārceļas [uz novadien].” (V. Kudiņš, Latvijas Lauku forums)

Pētījuma gaitā tika secināts, ka liela daļa respondentu ir novadā (pagastā, mazpilsētā) jaunpniecēji, kuri ir izrādījuši iniciatīvu uzņemties dažādu iniciatīvu realizēšanu. Ne vienmēr jaunpniecējiem vietējie uzticas uzreiz, uzticēšanās jānopelna pat vairāku gadu garumā. Interesants ir fakts, ka ievērojamai daļai pētīto iniciatīvu tās vadītāji vai aktīvākie cilvēki izrādījās tieši jaunpniecēji kopienā.

4.4. un 4.5. tabulā apkopotu galvenie kopienu rīcībspēju ietekmējošie faktori, turklāt vieniem un tiem pašiem faktoriem dažādās situācijās var būt gan rīcībspēju veicinoša loma, gan kavējoša. Faktori identificējami individuālā līmenī un kopienas līmenī, turklāt atsevišķi faktori darbojas abos. Faktori identificēti, balstoties uz interviju materiālu, promocijas daba autores novērojumiem kopienās (Paula, 2015 April), kopienu iniciatīvu un prakses kopienu analīzi. Ekspertiem un respondentiem, identificējot rīcībspēju ietekmējošos faktorus, daudzkārt bija līdzīgi viedokļi, savukārt eksperti minēja arī specifiskākus argumentus, balstoties uz savu pieredzi kopienu darbā visā Latvijā. Intervijās tika pausts viedoklis, ka daudzos gadījumos lauku iedzīvotāji un vietējās pašvaldības,

Īpaši tās, kuras atrodas tālu no Rīgas, cīnās par izdzīvošanu bez skaidras vīzijas, kā lauku teritorijas attīstīsies nākotnē. Vēlreiz atsaucoties uz V. Kudiņu, ilgtspējīgu kopienu attīstība nozīmē, ka cilvēki ar kopīgām teritoriālām interesēm ir skaidri definējuši mērķus, kā tos sasniegt pašorganizējoties un pārstrukturējot vietējos resursus un tikai tad piesaistot ārējos resursus. Šī definējuma pamatideja ir, ka kopienai pašai jāspēj definēt mērķus, mērķtiecīgi izmantot resursu un savus pūliņus virzīt uz konkrētiem rezultātiem. Šajā nozīmē rīcībspējas un ilgtspējīgas attīstības definīcijas ietver kopīgus pamatargumentus. Diemžēl esošajā situācijā kopienas laukos ir pārāk atkarīgas no ārējiem resursiem; tas ierobežo spēju attīstīt ilgtspējīgas ilgtermiņa stratēģijas, kuras balstītos uz vietējiem un ārējiem resursiem un iespējām. Vienlaikus jāatzīst milzīgā ārējo resursu nozīme esošajā situācijā, kas ļāvusi kopienām realizēt daudzas ieceres, bet no otras puses – radījusi arī zināmu atkarību.

Jāatzīmē, ka vieni un tie paši ārējie faktori kopienas rīcībspēju var ietekmēt gan pozitīvi, gan negatīvi. Piemēram, ja lauku novads atrodas tuvu reģiona centram (republikas nozīmes pilsētai), tas rada risku, ka no novada aizplūst aktīvie cilvēki, pastāv risks, ka novads pārvēršas par pašīvu teritoriju bez savas attīstības perspektīvas. No otras puses lielāka attīstības centra tuvums rada papildus iespējas gan resursu, gan iespēju ziņā, līdz ar to novads var attīstīties kopsolī ar urbāno teritoriju.

4.4. tabula

Ārējie faktori, kas ietekmē kopienu rīcībspēju laukos

Faktori ar pozitīvu ietekmi	Faktori ar negatīvu ietekmi
• ES Strukturālo fondu un Lauku attīstības programmas ietvaros piedāvātie atbalsta instrumenti (LEADER) • Pašvaldību finansiālā atbalsta pieejamība nelielu grantu veidā (parasti dažu simtu eiro vērtībā) • Starptautiskās sadarbības iespējas • Rīgas vai reģionālā centra tuvums • Uzlabojumi reģionālajā vai nacionālajā ekonomikā, labākas darba iespējas	• Ne visai veiksmīga administratīvi teritoriālā reforma, kas novedusi pie nepārdomātas pakalpojumu infrastruktūras • Nepārdomātas nozaru politikas, kas pakļauj izdzīvošanas draudiem mazākas pašvaldības • Pārāk sarežģītas birokrātiskās procedūras, lai pieteiktos projektu finansējumam • Nelabvēlīgi darba tirgus apstākļi un augsts bezdarba līmenis reģionā • Pārāk spēcīgas vai pārāk vājas kaimiņos esošās kopienas un pašvaldības

Avots: autores pētījums

Iekšējie faktori, kas ietekmē kopienu rīcībspēju laukos

Faktori ar pozitīvu ietekmi	Faktori ar negatīvu ietekmi
<i>Indivīda līmenī</i>	
• Lokālais patriotisms un vietas piesaiste • Vēlēšanās sadarboties un veltīt laiku kopienas labumam, gatavība brīvprātīgajam darbam • Vēlēšanās būt noderīgam (īpaši veco cilvēku gadījumā) • Iepriekšējā pieredze cilvēku vadīšanā un organizēšanā • Atslēgciļvēki kā virzošais spēks • Laba izglītība un specifiskas prasmes • Panākumi un iepriekšējā pieredze sabiedriskās aktivitātēs, personīgajā dzīvē, iepriekšējā darba dzīvē • Brīvā laika, finanšu u.c. resursu esamība	• Valodas barjeras, kultūras un reliģiskās atšķirības, kas noved pie nesaprašanās un grūtībām vienoties • Vietas piesaistes trūkums • Negatīva iepriekšējā pieredze • Zināšanu un prasmju trūkums ieraudzīt un izmantot dažādas iespējas • Ierobežota infrastruktūras pieejamība (transporta, pakalpojumi, resursi) • Neuzticēšanās no vietējo puses (īpaši jaunpienācēju gadījumā) • Cīņa par varu, konkurence par ietekmi • Nevēlēšanās uzņemties atbildību, risku
<i>Kopienas līmenī</i>	
• Savstarpēja uzticēšanās, sociālais kapitāls kopienā un ārpus tās (saistošās un sasaistošās saites) • Lokālais patriotisms un vietas piesaiste kā kopienas vērtība • Entuziasti jaunienācēji, kuri ienes jaunas idejas un ar prasmēm motivēt, pārliecināt vietējos; ienācējiem svarīga uzticamība • Vietējo pašvaldību piedāvātās finansējuma iespējas nelielu grantu veidā • Pašvadības atbalsts un ekspertīze • Dabas un kultūras mantojuma esamība • Atslēgciļvēki kā virzošais spēks • Jaunpienācēji kopienā kā nozīmīgs jaunu ideju, sociālo kontaktu, zināšanu un pieredzes resurs	• Nelabvēlīga sociāli demogrāfiskā situācija • Jauniešu un darba meklētāju emigrācija • Uzticēšanās trūkums, saistošo un sasaistošo saišu trūkums gan kopienā, gan ārpus tās • Fokusēšanās uz problēmu risināšanu, nevis iespēju saskatīšanu • Dialoga trūkums un/vai iekšēja konkurence starp kopienas grupām • Vēsturiski nostiprinājušās vēsas attiecības starp etniskām grupām vai citām grupām kopienā • Resursu trūkums, atslēgciļvēku kā virzošā spēka trūkums • Iedzīvotāju vecumstruktūra • Lokālā apātija, vietējie konflikti, piemēram, starp pašvaldību un neformāliem kopienas līderiem • Kopīgas izpratnes un nākotnes vīzijas trūkums, neskaidrības par prioritātēm un līdzekļiem, bailes no pārmaiņām

Avots: autores pētījums

4.6. Lauku kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis un tā izmantošanas iespējas

Lai izvērtētu promocijas darbā izstrādāto lauku kopienu rīcībspējas analīzes modeli, tika izvirzīts ceturtais pētnieciskais jautājums, *kādi ierobežojumi un priekšrocības identificējamās, praktiski izmantojot promocijas darba ietvaros izstrādāto kopienu rīcībspējas analīzes teorētisko modeli*. Uzsākot pētījumu, autore iecere bija aprobēt modeli, raksturojot kopienu rīcībspēju noteiktā lauku teritorijā un par analīzes vienību izraugoties teritoriālu kopienu jeb novadu. Viens no uzdevumiem bijapētījuma gaitā konstatēt, kas modelī pilnveidojams. Tādēļ empīriskajā pētījumā tika izvēlēta gadījuma izpētes pieeja un pētījumam izraudzīti trīs lauku novadi dažādos Latvijas reģionos. Izmantojot izstrādāto rīcībspējas analīzes modeli, tika identificēti vairāki tā pielietošanas ierobežojumi un arī priekšrocības. Lai gan modelis paredz, ka dziļākai rīcībspējas analīzei kopienās izmantojami kvantitatīvi un kvalitatīvi dati, autore promocijas darba ietvaros fokusējās uz kvalitatīviem rīcībspējas analīzes aspektiem. Kā kvantitatīvi un salīdzinoši rādītāji izmantojami valstī aprobētie aktuālie indeksi, kas raksturo dažādus ar teritoriālo attīstību un nozaru attīstību saistītos aspektus. Lauku kopienu rīcībspējas kontekstā jāatzīmē nesen izstrādātais teritoriju kopienu rīcībspējas indekss (Šķiņķis u.c, 2015), kas ļauj salīdzināt kopienas Latvijā novadu griezumā.

Pētījuma gaitā tika konstatēts, ka Latvijas situācijā lauku novads ir pārāk liela un heterogēna teritoriāla vienība, lai uz to attiecinātu kopienas jēdzienu, tādēļ lietderīgāk kopienu rīcībspēju analizēt pagastu vai blīvāk apdzīvotu vietu, piemēram, ciemu, mazpilsētu vai pat to daļu (apkaimes) līmenī. Tas pamatojams ar vairākiem argumentiem. Pirmkārt, svarīgi ņemt vērā, vai tiek analizēta teritoriāla kopiena, vai interešu kopiena, kuras daļēnīki var nebūt vienas un tās pašas teritoriālās vienības iedzīvotāji. Tas atklājās, sīkāk analizējot pētījumā aplūkoto prakses kopienu darbību: vienās prakses kopienās darbojas tā paša pagasta vai ciema iedzīvotāji, savukārt citas apvieno viena novada dažādu teritoriālo vienību cilvēkus, turklāt kopienu biedri var pārstāvēt arī, piemēram, kaimiņu novadus. Otrkārt, novadu izveides process nereti ir bijis sarežģīts, atsevišķās vietās iedzīvotājiem joprojām nav viegli pieņemt, ka konkrētas teritorijas ir apvienojušās vienā novadā, līdz ar to vēl nav izveidojusies kopīga identitāte un piederības sajūta vienam novadam. No tā izriet, ka kopienai raksturīgās iezīmes kā piederības sajūta, tīklošanās, „mēs” un „viņi” attiecības identificējamās un attiecināmas drīzāk uz mazākām novada teritorijas vienībām. Treškārt, pētniekam svarīgi respektēt to, kā paši iedzīvotāji uztver kopienas jēdzienu (vai viņi paši identificē sevi kā kopienai piederīgus).

Pētījuma gaitā tika konstatēts, ka Latvijā kopienas jēdziens nav iesakņojies, ikdienas komunikācijā tas tiek lietots reti, lai arī piederība vietējai sabiedrībai un darbošanās tās labā pastāv. Tas norāda uz to, ka analizējot rīcībspēju kopienās, pēc iespējas precīzāk jānodedinē tās robežas.

Lai arī pētījuma autore uzskata, ka novads ir drīzāk pārāk liela vienība kopienu rīcībspējas analīzei, vienlaikus jāuzsver, ka modelis ir piemērojams arī novada rīcībspējas raksturošanai, lai noskaidrotu, cik lielā mērā sociālie aģenti dažādās novada teritoriālajās vienībās ir spējīgi un gatavi izmantot pašvaldības piedāvātās iespējas, kā arī tās iespējas, ko piedāvā reģionālā vai nacionālā attīstības politika un tai atbilstošie kopienu atbalsta instrumenti, kā notiek ārēju resursu piesaiste un attiecību veidošana, cik lielā mērā novada teritoriālās struktūrvienības ir savstarpēji integrētas novada iekšienē, kādas ir sasaistošās un saistošās saites starp sociālajiem aģentiem un mazākās kopienās u.c.

Nozīmīgs rīcībspēju ietekmējošs faktors ir arī vietējo attīstības aģentu ārējās saites un darbība rīcībspējas dimensijās ārpus kopienas robežām, kas vēlāk dod ieguldījumu, zināšanas un pieredzi arī vietējās teritorijas attīstībā un prakses kopienu darbībā. Tādēļ analizējot kopienu rīcībspējas dimensijas būtu jāiegūst daudz papildus informācijas, ko daļēji varētu realizēt, veicot iedzīvotāju un institūciju aptaujas. Tā kā rīcībspējas analīzē tiek apskatītas prakses kopienas, grūtības var sagādāt šādu kopienu identificēšana, ko pastiprina fakts par neformālu iniciatīvu identificēšanas grūtībām. To var atrisināt, piemēram, iegūstot informāciju no kopienas atslēgciļvēkiem, jo vietējie iedzīvotāji laukos pārsvarā zina un pazīst aktīvākos kopienas locekļus un pazīst arī viņu iniciatīvas. Pētījums liecina, ka daudzas neformālas iniciatīvas pāraug formālās struktūrās, jo tas ir veids, kā iedzīvotāji nostiprina savu rīcībspēju.

Saistībā ar ceturto pētniecisko jautājumu tika izvirzīts 4.1. pieņēmums: *promocijas darba ietvaros izstrādātais kopienas rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis raksturo kopienu rīcībspēju dinamiku, tādēļ tas ir piemērotāks longitudināliem pētījumiem.* Analizējot pētījuma rezultātus un lauka darba norisi, var secināt, ka šis pieņēmums apstiprinās. Kopienu rīcībspējas analīzes modelis ir lietderīgs, lai kopienu attīstību un tās rīcībspēju analizētu ilgākā laika posmā un salīdzinātu, pirmkārt, kopienu pašu ar sevi dažādos laika periodos, bet arī lai gūtu salīdzinošu priekšstatu par dažādām kopienām. Tomēr jāatceras, ka rīcībspējas analīzes modelis ir aprakstošs, katra kopiena ir unikāla ar savu vēsturi, pieredzi, sociālajām un ekonomiskajām īpatnībām, resursiem un skatījumu par nākotnes perspektīvām un attīstību. Arī viena novada ietvaros pagasti, ciemi un mazpilsētas mēdz būt ļoti atšķirīgi, tādēļ kvalitatīvi rīcībspējas aspekti ir ļoti būtiski, tos papildina kvantitatīva informācija. Kopienu attīstībā plaši tiek izmantotas dažādas kopienu iesaistes metodes

un paņēmienu, piemēram, kopienā balstīta pētījuma, etnogrāfiskā pētījuma vai līdzdalības rīcībepētījuma gadījumā. Ierobežojošs faktors šādai padziļinātai izpētei varētu būt patērētā laika daudzums, izaicinājumi iegūt vietējo iedzīvotāju uzticēšanos, ko savukārt var risināt, pētījumā iesaistot pašus kopienas locekļus. Kopienas rīcībepējas analīze kā metodoloģiska pieeja vietējās kapacitātes izvērtēšanā gūst īpašu nozīmi un vērtību tieši tad, ja šajā procesā aktīvi piedalās paši kopienas locekļi. Tas ir nozīmīgi gan no datu ieguves viedokļa, gan analīzes mērķa un rezultātu izmantošanas perspektīvas. Vietējās zināšanas par procesiem kopienā ir neatsveramas, pētnieks tām pietuvoties var novērojot, intervējot kopienas locekļus, līdzdarbojoties kopienas aktivitātēs. Kopienas rīcībepējas analīze var būt nodrošinātīga gan kopienas aktīvisitiem, gan vietējās attīstības plānotājiem politiskā un praktiskā līmenī.

4.2. pieņēmums ir šāds: *izmantojot kopienas rīcībepējas analīzes teorētisko modeli dažādu kopienas rīcībepējas salīdzināšanas nolūkos, jāņem vērā katras kopienas unikālitate, kā arī tas, ka modelis ir aprakstošs.* Dziļāku priekšstatu par kopienas rīcībepēju var gūt, ja kopienas analīze tiek veikta, pētniekam cieši sadarbojoties ar kopienas. Tas ļauj dziļāk iepazīt un izprast kopienas rīcībepējas kvalitatīvos aspektus, rada pareizāku priekšstatu par to procesu cēloņiem un sekām, kurus var raksturot, izmantojot kvantitatīvus datus. Piemēram, kvantitatīvi dati var liecināt par biedrību skaita pieaugumu novadā, kas būtu vērtējams pozitīvi, savukārt dziļāk iepazīstot situāciju, var secināt, ka atsevišķas organizācijas iekšēju nesaskaņu rezultātā ir sadalījušās un tadēļ radušās jaunas. Rezultātā biedrību skaita pieaugums nav vērtējams viennozīmīgi pozitīvi, piemēram, situācijā, kad ir ierobežoti cilvēkresursi vai konkurences cīņa par vieniem un tiem pašiem resursiem novadā. Atbilstoši teorētiskajam pamatojumam un rīcībepējas analīzes modeļa elementiem (3.3. attēls), pētījumā tika identificētas gan iedzīvotāju iespējas realizēt savas ieceres dažādās jomās vietējās attīstības kontekstā, gan raksturotas sociālo aģentu prasmes un spējas šīs iespējas izmantot. Analizējot prakses kopienas darbību, tika raksturota vietējo iedzīvotāju rīcība (aktivitātes) dažādu rīcībepējas dimensiju aspektā (sociālā, kultūras, vides, ekonomiskā un politiskā) dažādos novados. Atbilstoši 3.4. attēlā prezentētajam skatījumam par prakses kopienām kā rīcībepējas izpausmes formām novados tika identificētas dažādas prakses kopienas, kuras darbojas gan kā neformālas iniciatīvas, gan formālu struktūru (biedrību) ietvaros. Modelis paredz dažāda veida kvantitatīvu un kvalitatīvu datu iegūvi, to izmantošanu un analīzi, lai raksturotu dažādas rīcībepējas dimensijas. Šim nolūkam ir pieejama nacionālā līmeņa statistika par iedzīvotāju sociāli demogrāfiskajiem rādītājiem, migrāciju, uzņēmumu darbību, NVO sektoru u.c. Tomēr jāatzīst, ka grūtības sagādā kvantitatīvas informācijas trūkums,

kas ļautu izvērtēt specifiskākus rīcībspējas aspektus. Piemēram, novados nav informācijas par darbaspēka iekšējo migrāciju novadā vai to, cik daudz novada iedzīvotāju dodas strādāt citur un kādās nozarēs, kā arī cik daudz strādājošo novadā ieplūst no citām vietām. Šāda veida statistika dotu priekšstatu par kopienas ekonomisko rīcībspēju, lai arī šādus datus iegūt būtu visai sarežģīti (risinājums būtu iedzīvotāju aptaujas veikšana pārskata jeb rīcībspējas analīzes periodā, savukārt tas palielina pētnieciskās izmaksas un prasa vairāk cilvēkresursus). Līdzīgi var apgalvot, ka trūkst kvantificējamu datu par iedzīvotāju līdzdalību lokālajos pasākumos, piemēram, intervēto iniciatīvu pārstāvji varēja minēt tikai aplēses par to, cik daudz un kas apmeklē viņu organizētos pasākumus. Vienlaikus jāatzīst, ka ļoti jāpārdomā, vai un cik bieži būtu vērts tērēt resursus papildus datu ieguvei, kurus analīzes nolūkos vajadzētu izmantot līdztekus jau regulāri apkopotajai salīdzināmai statistikai nacionālā, reģionālā un pašvaldību (novadu) līmenī. Datu pieejamība un nepieciešamība atkarīga no analizējamās rīcībspējas dimensijas un mērķa, kādam nolūkam izpēte ir nepieciešama.

DISKUSIJA UN SECINĀJUMI

Promocijas darba autore sasniedza pētījuma mērķi un realizēja izvirzītos uzdevumus: konceptualizēts kopienu rīcībspējas jēdziens, izveidots kopienu rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis un tas aprobēts, veicot gadījumu izpēti. Autore guvusi apstiprinājumus visiem izvirzītajiem pieņēmumiem un tādējādi rastas atbildes uz pētnieciskajiem jautājumiem.

Kopienas kā vietējās attīstības aģents laukos. Daudzi sociālie zinātnieki diskutē par kopienas jēdziena lietderīgumu mūsdienu sabiedrībā, tomēr kopienas kļūst par aizvien nozīmīgāku sociālu aģentu, ko respektē attīstības plānotāji un vietējie lēmumu pieņēmēji, turklāt ne tikai formālu politikas īstenošanas prasību dēļ. Mūsdienu situācijā, saskaroties ar dažādiem sociāliem, ekonomiskiem, politiskiem un vides izaicinājumiem, daudzi cilvēkdrošības aspekti tiek analizēti dažādos līmeņos, sākot ar individuālo un beidzot ar globālo. Neapšaubāmi arī kopienu līmenis šeit ieņem būtiski lomu, jo gan pētījumi, gan praktiskās situācijas liecina, ka cilvēku sociālie tīkli vai to trūkums kļūst par aizvien nozīmīgāku faktoru drošības un kolektīvās ilgtspējas kontekstā. Latvijā nav daudz pētījumu, kas būtu orientēti uz kopienām specifisku jautājumu izpēti, tāpēc šī joma pētniecībā būtu attīstāma. Kopienas jēdziens ārpus akadēmiskās vides Latvijā vēl nav visai pierasts un iesakņojies. To salīdzinoši maz izmanto paši kopienu pārstāvji, lauku cilvēki. Autores veiktais pētījums liecina, ka lauku novadi nereti ir pārāk lielas teritorijas, lai uz tām attiecinātu kopienas jēdzienu, jo novadi mēdz būt ļoti heterogēni, iekšēji neviendabīgi, tādēļ kopienu rīcībspējas novērtēšanas kontekstā ir lietderīgi par kopienām uzskatīt nelielas novada daļas, kas reizēm var būt pat ciemu, ciematu, pagastu daļas jeb apkaimes. No cita skatupunkta raugoties, kopienās mēdz būt iekšēji konflikti, norobežošanās, konkurējošas interešu grupas, pretrunīgi vērtējami līderi; citiem vārdiem sakot, apakšgrupu veidošanās un dažādība ir normāla kopienu iezīme.

Kopienu iesaisti vietējā attīstībā aktualizē endogēnā un neoendogēnā pieeja, paredzot instrumentus kopienu iniciatīvu atbalstam un veicināšanai. Uzreiz jāatzīmē, ka augšupvērsta kopienu līmeņa aktivitātes nereti ir iniciētas no augšas (piemēram, politikas veidotājiem) vai aizgūtas no citu kopienu (arī citu valstu) pieredzes, kas nav slikti, bet ne vienmēr tieši pārnesamas jaunā situācijā, specifiskās vidēs. Šajā kontekstā svarīgi saprast, kā lauku attīstība tiek definēta nacionālā līmenī, kādi attīstības mērķi un uzdevumi definēti novados. Pētījumā veikto interviju rezultāti liecina, ka Latvijā nacionālā līmenī trūkst

skaidras lauku attīstības vīzijas. Lauku attīstību nereti izprot saistībā tikai ar tradicionālajām lauku ekonomikas nozarēm, lauksaimniecisko ražošanu. Ir gadījumi, kad arī vietējās varas pārstāvji pašvaldību attīstības dokumentus uztver ar skepsi un netic mērķtiecīgas stratēģiskas virzības iedzīvināšanai realitātē. Analizējot kopienu iesaisti lauku attīstībā un to reālās iespējas ietekmēt dažādus lokālus un plašākus procesus, jāsecina, ka tās bieži ieņem pasīvu, nogaidošu pozīciju, vai arī nesaskata savas izdevības. Šādai situācijai var būt dažādi iemesli: pieredzes trūkums, kopienas organizāciju trūkums vai to pasivitāte, cilvēkresursu un citu resursu trūkums, atbalsta nepietiekamība, nekompetence, nespēja pielāgoties, pasivitāte un apātija. Citos gadījumos izdevības tiek saskatītas, vismaz apzinātas, taču ne izmantotas, piemēram, to pašu iepriekšminēto iemeslu dēļ. Īpaši tas attiecināms uz kopienu ekonomisko rīcībspēju. Pētījumā atklājās arī ļoti daudz pozitīvu piemēru, kā iedzīvotāji pašorganizējas, lai risinātu lokalitātei aktuālus jautājumus. Īpaši tas novērojams kultūras un sociālajā jomā. Jāsecina, ka laukos notiek ļoti daudz interesantu iniciatīvu, kuras būtu vērts apzināt, pētīt un popularizēt kā labās prakses piemērus, lai parādītu, ka pretēji publiskajā telpā dominējošam uzskatam par dziļo bezcerību laukos vietējie iedzīvotāji neformālu un formālu iniciatīvu ietvaros realizē sociālus projektus, veido vietēja līmeņa atbalsta struktūras sociāli mazaizsargātajiem iedzīvotājiem, uztur lokālo kultūras dzīvi, nodarbojas ar uzņēmējdarbību, veido sociālās saites ar citām kopienām Latvijā un ārzemēs. Var apgalvot, ka darbojas ļoti daudz prakses kopienu, caur kuru darbību novados kopienu rīcībspēja izpaužas, taču to devums plašāk bieži nav zināms. Lauku kopienas dažādos reģionos un pat novadu ietvaros Latvijā ir ļoti atšķirīgas, tādēļ plānojot lauku attīstību un kopienu iesaisti lēmumu pieņemšanas procesos un attīstības virzīšanā šis aspekts ir jārespektē.

Kopienų rīcībspējas jēdziena konceptualizācija un rīcībspējas novētesana. Balstoties uz literatūras studijām, autore secina, ka rīcībspējas jēdziens pēdējās desmitgadēs ieguvis aizvien lielāku popularitāti sociālo zinātnieku un praktiķu vidū. Autoru darbos iezīmējas iedzīvotāju un organizāciju kapacitātes problēmas kopienu līmenī saistībā ar vietējās attīstības virzīšanu, tiek meklēti risinājumi, kā rīcībspēju definēt un novērtēt, kā stiprināt vietējo attīstības aģentu kapacitāti. Tomēr jāatzīst, ka līdzšinējo literatūras studiju ietvaros promocijas darba autorei izdevies rast visai maz vispārīnāmu paraugu, kā novērtēt kopienu rīcībspēju dažādās tās dimensijās. Līdzšinējie mēģinājumi ir fokusēti uz specifiskām jomām, piemēram, vides resursu menedžments, veselības joma, vides drošība. Lielāks uzsvars tiek likts uz kapacitātes kā rīcībspējas potenciāla veidošanu un attīstīšanu, ne tik

daudz uz pašu rīcībspēju kā jau iegūtu un funkcionējošu kopienas iezīmi, ko varētu vērtēt no kopienas snieguma pozīcijām. Tautas attīstības pārskatos rīcībspējas jēdziena definīcija un teorētiskās nostādnes balstās uz A. Sena rīcībspējas pieeju (*capability approach*). Tā kā A. Sena teorētiskā un metodoloģiskā pieeja rīcībspējai ir vairāk orientēta uz indivīda līmeni, analizējot, kādas iespējas dažādās jomās indivīdam paveras konkrētā sabiedrībā, tad promocijas darbā izveidots konceptuāls ietvars rīcībspējas analīzei kopienu līmenī. Lai varētu izveidot teorētisku pamatojumu lauku kopienu rīcībspējai lauku attīstības kontekstā, autore savus argumentus un pieņēmumus balstījusi teorētiskajās atziņās un pētījumos par lauku attīstību (konkrēti par lauku attīstības teorētiskajiem modeļiem), kopienu attīstības pieejām, kopienas kapacitātes (rīcībspējas) veidošanu, sociālo kapitālu, sociālo dzīvotspēju un prakses kopienām. Izstrādātais modelis ir pielietojams, izvērtējot dažādas rīcībspējas dimensijas.

Izveidotajam kopienu rīcībspējas analīzes modelim ir vairāki ierobežojumi un arī priekšrocības, kuras tika identificētas pētījuma laikā u rezultātu analīzes ietvaros. Pirms modeļa izmantošanas, skaidri jānodefīnē kopienas robežas, jo to robežas var būt visai neskaidras arī lauku kontekstā. Kopienu rīcībspējas analīzei nepieciešami dažādi kvantitatīvi un kvalitatīvi dati, taču problēmas var radīt datu trūkums novadu un vēl sīkāku administratīvu vienību, kā arī pašu kopienu līmenī, lai nodrošinātu metodoloģisko triangulāciju visu kopienas dimensiju analīzē. Izmantojami dažādi datu avoti, taču speciālu datu ieguvei veicamas iedzīvotāju aptaujas. Dziļākai kopienas izpētei lietderīga ir kopienas licekļu iesaiste pētniecībā. Prakses kopienu teorija ir veiksmīgi izmantojama, lai izskaidrotu kā kopienu līmenī cilvēki sadarbojas, dalās zināšanās, izmanto resursus un iesaistās lauku attīstības procesos. Rīcībspējas analīze izmantojama dažādu sociālo aģentu vajadzībām, lai izstrādātu precīzākas attīstības stratēģijas. Modelis ir piemērojams longitūdināliem pētījumiem gan Latvijā, gan ārpus tās, respektējot kopienu lokālās īpatnības un piemērojot (pārskatot) rīcībspējas analīzes kritērijus visām rīcībspējas dimensijām.

Kopienu rīcībspēja laukos. Mūsdienu pieeja integrētai ilgtspējīgai lauku attīstībai Eiropā paredz lielāku kopienu iesaisti attīstības procesu virzīšanā. Dzīvotspējīgi lauki nav iedomājami bez dzīvotspējīgām kopienām lauku teritorijās. Lauku iedzīvotāju individuālos lēmumus, kā arī ģimeņu lēmumus palikt un veidot savu dzīvi laukos būtiski ietekmē kā ekonomiskie, tā sociālie apsvērumi. Iedzīvotāju un īpaši jauniešu piesaisti lauku teritorijām nevar nodrošināt vienīgi ar ekonomiskiem instrumentiem (piemēram, nodarbinātības iespējām), jo iedzīvotājiem ir svarīgi arī citi dzīves aspekti: sakārtota ceļu un sociālā infrastruktūra, izglītības, atpūtas un kultūras pasākumu

iespējas gan bērniem, gan pieaugušajiem, sociālo un veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība un kvalitāte, sakārtota un droša dabas vide, kultūrvēsturiskais mantojums konkrētā teritorijā. Iedzīvotājiem, kuriem ir ilgstošas vēsturiskas un dzimtas saknes viņu dzīvesvietā, kā arī spēcīgas saites ar vietējiem iedzīvotājiem un kopienas struktūrām, ir daudz grūtāk pamest dzīvi laukos. Kopienų dzīvotspēju un rīcībspēju būtiski ietekmē arī ciešas sociālās un ekonomiskās saites (resursu plūsmas) starp laukiem un vietējiem attīstības centriem, piemēram, mazpilsētām. Ilgtspējīga lauku attīstība ir cieši saistīta ar visām rīcībspējas dimensijām, jo tās ir savstarpēji saistītas. Pētītajos novados ir spēcīgi attīstīta kopienų rīcībspējas sociālā un kultūras dimensija. Ekonomiskā kopienų rīcībspējas dimensija Latvijas lauku novados ir vāji attīstīta. Lai to varētu stiprināt, pašvaldībās veicināma publiskā privātā partnerība un sociālā uzņēmējdarbība, lai domātu par mazāk aizsargāto sociālo kategoriju iedzīvotāju vajadzību apmierināšanu un integrēšanu darba tirgū. Publiskā privātā partnerība Latvijā ir tikai attīstības sākumposmā, taču tai ir liels potenciāls, tādēļ pašvaldībām būtu jāmeklē sadarbības risinājumi ar privāto sektoru ne tikai novadā, bet ārpus tā robežām. Lai stiprinātu kopienų rīcībspēju un vietējās aktivitātēs iesaistītu pēc iespējas vairāk cilvēku, jārespektē dažādu sociālu grupu sociāli kulturālās atšķirības. Ja vietējo pašvaldību un NVO līmenī ir patiesa vēlme rūpēties par iedzīvotāju integrāciju (iesaisti) vietējās kopienų procesos un novada dzīvē, tad būtu jāmeklē tādi instrumenti, ar kuru palīdzību tiktu uzrunātas un iesaistītas dažādas etniskās un sociālās grupas.

Kopienų rīcībspēju pozitīvi ietekmē vietējais patriotisms, vietas piesaiste, augsts cilvēkkapitāla līmenis, sociālais kapitāls (saistošās un sasaistošās saites), vēlme un gatavība veikt brīvprātīgo darbu, laba izglītība un īpašas prasmes, atslēgciļvēku esamība, kas darbojas kā virzošais spēks, pašvaldību atbalsts un pieredze. Daudzos gadījumos tieši jaunpienācējai novadā kļūst par virzošo spēku pārmaiņām. Kopumā vērtējot, pašvaldības ir ļoti nozīmīgs aģents, kas ietekmē kopienų rīcībspēju.

Kopienų rīcībspēju negatīvi ietekmē dažādi ārēji un iekšēji faktori, piemēram, nelabvēlīga sociāli ekonomiskā situācija kopienā, iedzīvotāju un darba meklētāju emigrācija, saistošo un sasaistošo sociālo saišu trūkums, vēsturiski izveidojušās rezervētas attiecības starp grupām kopienā un ārpus tās, valodas barjera, kultūras un reliģijas atšķirības, atslēgas cilvēku trūkums, kā arī nepārdomāta attīstības politika reģiona un nacionālā līmenī.

Autorei izvirza **dažus priekšlikumus kopienām un politikas veidotājiem**. Politikas veidošanas līmenī Latvijā nav vienotas un skaidras izpratnes par kopienų jēdzienu. Ir lietderīgi definīciju paplašināt, lai arī funkcionālas (interesu) kopienų varētu gūt lielāku finansiālu atbalstu no

kopienām paredzētām programmām. Arī lauku attīstības kontekstā kopienas jēdziens ir vairāk saistīts ar teritoriālo piederību, līdz ar to atbalsta ieguve ir piesaistīta konkrētai teritorijai (uzskatāms ir LEADER piemērs).

Rietumeiropā, Ziemeļamerikā un citos pasaules reģionos valstu pieredze ir tāda, ka kopienu attīstības jomā tiek izglītoti īpaši speciālisti, kuri palīdz sagatavot un realizē kopienu attīstības projektus. Šādu speciālistu loma nebūtu saskatāma tikai projektu un iniciatīvu realizācijā. Viņu uzdevums, izmantojot kopienu attīstības pieejas, ir palīdzēt vietējām kopienām apzināties savus resursus un iespējas, novērtēt savu potenciālu un stiprās puses, apzināties riskus, definēt mērķus un kopīgi reaģēt uz dažādiem izaicinājumiem. Šāda speciālista klātesamība var būtiski ietekmēt kopienu rīcībspēju, tādēļ būtu nepieciešams domāt par studiju programmas izveidi kopienu attīstībā, kurā izglītotu speciālistus lauku pašvaldībām. Darbu ar lauku kopienām iespēju robežās jau veic pašvaldību darbinieki (parasti projektu vadītāji, lauku attīstības speciālisti), taču tas neietilpst viņu pamatpienākumos. Pētījuma rezultāti liecina, ka pašvaldības darbinieku iesaiste ir atkarīga gan no viņu līdzšinējās profesionālās un dzīves pieredzes, gan izpratnes. Daļēji šīs funkcijas pilda NVO pārstāvji, taču viņiem ir savas intereses konkrētā darbības jomā. Kopienu attīstības speciālista uzdevums būtu veicināt plašāku skatījumu uz vietējo attīstību un palīdzēt pašvaldību speciālistiem aktivizēt vietējos iedzīvotājus, kā arī palīdzēt realizēt dažādas iniciatīvas.

Pašvaldību līmenī būtu lietderīgi izmantot dažādas kopienu attīstības metodes, piemēram, resursu kartēšanu un vajadzību novērtēšanu. Lai arī Latvijā var identificēt atsevišķas vietas, kur tas notiek, šī prakse nav izplatīta. Vērtīga būtu sadarbības veidošana starp vairākiem novadiem lielāku projektu realizēšanā, ja vienam novadam trūkst kapacitātes. Ilgtspējīgākai attīstībai ir būtiska vietējo resursu un kapacitātes izmantošana.

PATEICĪBAS

Liels paldies darba zinātniskajai vadītājai profesorei Aijai Zobenai par ilggadīgu sadarbību pētniecībā, iedrošinājumu un atbalstu, sākot ar maģistra studijām un beidzot ar promocijas darba izstrādi.

Paldies kolēģiem LLU ESAF SOHU par sadarbību, atbalstu un uzmundrinājumu ikdienas darba gaitās un doktora studijās, īpaši Gintai Kronbergai un Andai Grīnfeldei!

Paldies visiem respondentiem un ekspertiem, kuri piedalījās pētījumā un dalījās savā pieredzē.

Paldies Skaidrītei Urževicai par darba literāro redakciju latviešu valodā un Inesei Ozolai par literāro redakciju angļu valodā.

Paldies Latvijas Universitātei par iespēju izmantot Eiropas Sociālā fonda projekta „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē” finansiālo atbalstu doktora studijās un promocijas darba tapšanā.

Vissirnīgākais paldies ģimenei par pacietību, sapratni un atbalstu!

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

- Adger, W.N. (2000). Social and ecological resilience: are they related? *Progress in Human Geography*, 24 (3), 347-364.
<http://dx.doi.org/10.1191/030913200701540465>
- Alkire, S. (2005). Why the Capability Approach? *Journal of Human Development*, 6(1), 115-135.
<http://dx.doi.org/10.1080/146498805200034275>
- Alsop, R., Bertelsen, F.M., & Holland, J. (2006). *Empowerment in Practice: from Analysis to Implementation*. Washington: The World Bank.
- Baldock, D., Dwyer, J., Lowe, P., Petersen, J.E., & Ward, N. (2001). *Development: Towards A Sustainable Integrated Rural Policy In Europe*. A Ten-Nation Scoping for WWF and the GB Countryside Agencies (Countryside Agency, Countryside Council for Wales, English Nature and Scottish Natural Heritage). Retrieved from <http://www.ieep.eu/assets/78/naturedevelopment.pdf>, skat. 05.08.2014.
- Baltiņa, L. (2011). Uz vietu balstīta pieeja ES reģionālās politikas efektivitātes uzlabošanai. *Latvijas Universitātes raksti. Ekonomika*, 766, 106.-120.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2001). *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press.
- Beckett, D., & Hager, P. (2002). *Life, Work and Learning: Practice in Postmodernity*. London: Routledge.
- Benington, J., & Geddes, M. (2001). Introduction: social exclusion, partnerships and local governance – new problems, new policy discourses in the European Union. In J. Benington, & M. Geddes (Eds.). *Local Partnerships and Social Exclusion in the European Union* (pp. 1-14). London and New York: Routledge.
- Bennett, K., Carroll, T., Lowe, P., & Phillipson, J. (Eds.) (2002). *Coping with crisis in Cumbria: the Consequences of Foot and Mouth Disease* (Research Report). University of Newcastle. Retrieved from <http://www.ncl.ac.uk/cre/publish/pdfs/rr02.01a.pdf>, skat. 05.08.2014.
- Bently, G., & Pugalis, L. (2014). Shifting Paradigms: People-centred Models, Active Regional Development, Space-blind Policies and Place-based Approaches. *Local Economy*, 29(4-5), 283-294.
<http://dx.doi.org/10.1177/0269094214541355>
- Bhattacharyya, J. (2004). Theorizing Community Development. *Journal of the Community Development Society*, 34(2), 5-34.
<http://dx.doi.org/10.1080/15575330409490110>
- Biedrības „Preiļu rajona partnerība” Vietējās attīstības stratēģijas ieviešanas norise. LEADER ieguldījums izaugsmei un ilgtspējīgā attīstībā. 2009.-2011. gads. Izgūts no

- <http://www.preilupartneriba.lv/faili/upload/BUKLETS%202.pdf>, skat.1.05.2015.
- Bite, D. (2012). *Pašvaldību sadarbība Latvijā* (Promocijas darbs). Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa.
- Blackshaw, T. (2010). *Key Concepts in Community Studies*. London: SAGE Publications.
- Bowen, A.G. (2005). Local-Level Stakeholder Collaboration: A Substantive Theory of Community-Driven Development. *Community Development*, 36(2), 73-88. <http://dx.doi.org/10.1080/15575330509490176>
- Bosworth, A., & Atterton, J. (2012). Entrepreneurial In-migration and Neendogenous Rural Development. *Rural Sociology*, 77(2), 254–279. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1549-0831.2012.00079.x>
- Böcher, M. (2008). Regional Governance and Rural Development in Germany: the Implementation of LEADER+. *Sociologia Ruralis*, 48(4), 372-388. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00468.x>
- Brager, G., Specht, H., & Torczyner, L.J. (1987). *Community organizing* (2nd ed.). New York: Columbia University Press.
- Brennan, M.A., Flint, G.C., & Luloff, A.E. (2009). Bringing Together Local Culture and Rural Development: Findings from Ireland, Pennsylvania and Alaska. *Sociologia Ruralis*, 48(1), 97–112. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00471.x>
- Brown, L.D. & Schafft, A.K. (2014). *Rural People and Communities in the 21st Century. Resilience and Transformation*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Brown, S. J. & Duguid, P. (1996). Organizational Learning and Communities of Practice: Toward a Unified View of Working, Learning, and Innovation. In M. D. Cohen, & L. S. Sproull (Eds.). *Organizational Learning* (pp. 58-82). London: SAGE Publications.
- Bruckmeier, K., & Tovey, H. (2008). Knowledge in Sustainable Rural Development: from Forms of Knowledge to Knowledge Process. *Sociologia Ruralis*, 48 (3), 313-329. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00466.x>
- Bulderberga, Z. (2014). *Pilsētu – lauku mijiedarbības izvērtējums Latvijas reģionos* (Promocijas darba kopsavilkums). Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes Ekonomikas un reģionālās attīstības institūts.
- Burt, S. R. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press.

- Bush, R., Dower, J., & Mutch, A. (2002). *Community Capacity Index Manual*. (2nd version). Queensland: Centre for Primary Health Care.
- Castells, M. (1996). *The Information Age: The Rise of the Network Society* (Volume 1). Oxford: Basil Blackwell.
- Centrālās statistikas pārvaldes datu bāze. Izgūts no <http://www.csb.gov.lv/>
- Chaskin, R.J., Brown, P., & Venkatesh, S. (2001). *Building Community Capacity*. New York: Walter de Gruyter.
- Cimdiņa, A. & Raubiško, I. (2012). *Cilvēks un darbs Latvijas laukos. Sociālantropoloģisks skatījums*. Rīga: Zinātne.
- Cimdiņa, A. & Raubiško, I. (Sast.). (2012). *Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos*. Rīga: Zinātne.
- Clark, D., Southern, R., & Beer, J. (2007). Rural Governance, Community Empowerment and the New Institutionalism: A Case Study of the Isle of Wight. *Journal of Rural Studies*, 23, 254–266. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2006.10.004>
- Clout, D.H. (2012). The Countryside: Towards a Theme Park? In D. Stone (Ed.). *The Oxford Handbook of Postwar European History*. <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199560981.013.0028>
- Coakes, E., & Clarke, S. (Eds.) (2006). *Encyclopedia of Communities of Practice in Information and Knowledge Management*. Hershey, London, Melbourne, Singapore: Idea Group Reference.
- Coleman, S. J. (1987). Norms as Social Capital. In G. Radnitzky, & P. Bernholz (Eds.). *Economic Imperialism: The Economic Approach Applied Outside the Field of Economics* (pp. 133-155). New York: Paragon House Publishers.
- Coleman, S. J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, Supplement, S95-S120. <http://dx.doi.org/10.1086/228943>
- Colley, H., Hodkinson, P. & Malcom, J. (2002). *Non-formal Learning: Mapping the Conceptual Terrain* (A Consultation Report). Leeds: University of Leeds Lifelong Learning Institute. Retrieved from http://infed.org/archives/e-texts/colley_informal_learning.htm, skat. 5.05.2015.
- Cox, K.R., & Mair, A. (1988). Locality and Community in the Politics of Local Economic Development. *Annals of the Association of American Geographers*, 78(2), 307- 325. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8306.1988.tb00209.x>
- Creswell, W.J. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.

- Crow, G. (2008). Recent Rural Community Studies. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(2), 131–139. <http://dx.doi.org/10.1080/13645570801940848>
- Csurgó, B., Kovách, I., & Kučerová, E. (2008). Knowledge, Power and Sustainability in Contemporary Rural Europe. *Sociologia Ruralis*, 48(3), 292–312. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00461.x>
- Damberga, A. (Red.) (2007). Apkaimes attīstības rokasgrāmata. Valmieras novada fonds. Izgūts no http://kopienufondi.lv/res/docs/ApkaimesGramata_web2.pdf, skat. 02.05.2015.
- Danga, I. (2006). *No iedzīvotāju foruma līdz kopienu filantropijai: iespējas un pieredze Latvijā* (Rokasgrāmata). Talsu novada fonds. Izgūts no http://providus.lv/article_files/1427/original/RokasgramataIneseDanga.pdf?1331563393, skat. 13.05.2015.
- Dargan, L., & Shucksmith, M. (2008). LEADER and Innovation. *Sociologia Ruralis*, 48(3), 274–291. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00463.x>
- Daugavietis, J. (2015). *Amatiermāksla Latvijā: kopienas attīstība un kultūrpolitika* (Promocijas darbs). Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa.
- DeFillipps, J., & Saegert, S. (2012). Communities Develop: The Question is, How? In J. DeFillipps, & S., Saegert (Eds.). *The Community Development Readers* (2nd ed.) (pp. 1-7). New York: Routledge.
- Deiviss, S., Slī, B., & Tisenkopfs, T. (1997). *Sociālie un ekonomiskie apstākļi Latvijas laukos: Ziņojums Latvijas valdībai un Pasaules Bankai*. Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts.
- Delanty, G. (2003). *Community. Key Ideas*. London: Routledge.
- Denzin, N. K. (1978). *Sociological Methods: A Sourcebook*. New York: McGraw-Hill.
- Dewey, J. (1916/1966). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: The Free Press.
- Dimza, V. (2003). *Inovācijas pasaulē, Eiropā, Latvijā*. Rīga: LZA Ekonomikas institūts.
- Duguid, P. (2005). “The Art of Knowing”: Social and Tacit Dimensions of Knowledge and the Limits of the Community of Practice. *The Information Society*, 21 (2), 109–118. <http://dx.doi.org/10.1080/01972240590925311>
- Dzenovska, D. (2012). *Aizbraukšana un tukšums Latvijas laukos: starp zudušām un iespējamām nākotnēm*. Rīga: Biznesa augstskola Turība.

- Eade, D. (2007). Capacity Building: Who Builds Whose Capacity? *Development in Practice*, 17(4-5), 630-639. <http://dx.doi.org/10.1080/09614520701469807>
- EB Wenger-Tryner. Slide: Levels of Participation. Retrieved from <http://wenger-trayner.com/resources/slide-forms-of-participation/>, skat. 22.06.2015.
- EC Directorate-general for Agriculture and Rural Development (2010). *Situation and Prospects for EU Agriculture and Rural Areas. December 2010*. Retrieved from http://ec.europa.eu/agriculture/publi/situation-and-prospects/2010_en.pdf, skat. 5.08.2014.
- Eiropas Komisija (2014). Sabiedrības virzīta vietējā attīstība. Izgūts no http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/community_lv.pdf, skat. 20.05.2015.
- El Harizi, K., & Klemick, H. (2007). *Measuring and Accounting for Community Capabilities in Kordofan, Sudan* (IFPRI Discussion Paper 00730). Retrieved from <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ifpridp00730.pdf>, skat. 28.03.2012.
- Elkjaer, B. (1999). In Search of a Social Learning Theory. In M. Easterby-Smith, J. Burgoyne, & L. Araujo (Eds.). *Organizational Learning and the Learning Organization: Developments in Theory and Practice* (pp. 75-91). London: SAGE Publications.
- Erjavec, K., Erjavec, E., & Juvančič, L. (2009). New Wine in Old Bottles: Critical Discourse Analysis of the Current Common EU Agricultural Policy Reform Agenda. *Sociologia Ruralis*, 49(1), 41–55. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00477.x>
- Estivill, J. (2001). A New Approach to Partnership: The Spanish Case. In J. Benington, & M. Geddes (Eds.). *Local Partnerships and Social Exclusion in the European Union* (pp. 152-169). London and New York: Routledge.
- European Commission. Agriculture and Rural Development. Retrieved from http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_en.htm, skat. 22.04.2014.
- European Commission (2013). Overview of CAP Reform 2014-2020. *Agricultural Policy Perspectives Brief, No5*, December 2013.
- European Commission (2014). *Community-led Local Development*. Retrieved from http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/community_en.pdf, skat. 21.05.2015.
- European Funding Network (2012). Community Led Local Development – An Essential Element in the Delivery of the New European

- Structural Funds. Retrieved from http://europeanfundingnetwork.eu/policy/cohesion-policy-2014-2020/CLLD_CASE_STUDIES_FINAL.pdf, skat. 21.05.2015.
- Flap, H. (2002). No Man is an Island: the Research Programme of a Social Capital Theory. In O. Favereau, & E. Lazega (Eds.). *Conventions and Structures in Economic Organization: Markets, Networks and Hierarchies* (pp. 29-59). Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- Flick, U. (2006). *An Introduction to Qualitative Research* (3rd ed.). London: SAGE Publications.
- Flora, C.B., Flora L.J., & Fey, S. (Eds.) (2003). *Rural Communities: Legacy and Change* (2nd ed.). Boulder, USA, Oxford, UK: Westview Press.
- Flora, C.B., Flora, L.J., Spears, J., Swanson, L., Lapping, M., & Weinberg, M. (1992). *Rural Communities: Legacy and Change*. Boulder, CO: Westview Press.
- Fukuyama, F. (2000). *Social Capital and Civil Society*. International Monetary Fund Working Paper, WP/00/74. <http://dx.doi.org/10.5089/9781451849585.001>
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Fulkerson, M.G., & Thomas, R.A. (2013). Urbanization, Urbanormativity, and Place-Structuration. In M.G. Fulkerson, & R.A. Thomas (Eds.). *Studies in Urbanormativity: Rural Community in Urban Society* (pp. 5-30). Lanham: Lexington Books.
- Gagnon, Y.C. (2010). *The Case Study as Research Method: A Practical Handbook*. Québec: Prsress de l'Université du Québec.
- Galdeano-Gómez, E., Aznar-Sánchez, J.A., & Pérez-Mesa, J.C. (2011). The Complexity of Theories on Rural Development in Europe: An Analysis of the Paradigmatic Case of Almera (South-east Spain). *Sociologia Ruralis*, 51(1), 54-78. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2010.00524.x>
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Glass, J., Price, F.M., Warren, C. & Scott, A. (eds) (2013). *Lairds, Land and Sustainability. Scottish Perspectives on Upland Management*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual*. New York: Doubleday.
- Grandberg, L., Andersson, K. & Kovách, I. (2015). *Evaluating the European Approach to Rural Development*. Farnham, Burlington: Ashgate.

- Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380. <http://dx.doi.org/10.1086/225469>
- Gray, B. (1985). Conditions Facilitating Interorganizational Collaboration. *Human Relations*, 38, 912-931. <http://dx.doi.org/10.1177/001872678503801001>
- Halhead, V. (2005). *The Rural Movements of Europe*. Brussels, Belgium: PREPARE – Partnership for Rural Europe. Retrieved from http://www.preparenetwork.org/files/differ/rural_movments_of_eu_rope_part_1.pdf, skat. 25.05.2015.
- Herslund, L. (2007). *Rural diversification and change in the Baltic countryside: rural inhabitants and businesses in Latvia and Estonia - a local perspective*. (PhD Thesis). København: Institute of Geography. (Skrifter / Geografisk Institut; No. A14). Retrieved from http://curis.ku.dk/ws/files/12487734/Lise_Herslund.pdf, skat. 11.06.2015.
- Iedzīvotāju skaits pašvaldībās. Izgūts no http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/images/statistika/iedzivotaju%20reg.statistika%2001072014/ISPV_Pasvaldibas_iedzivotaju_skaits_pagasti.pdf, skat. 13.09. 2014.
- Inkeles, A. (2000). Measuring Social Capital and its Consequences. *Policy Sciences*, 33, 245 – 268. http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4757-6531-1_2
- Jenkins, R. (2008). *Social Identity* (3rd ed.). London and New York: Routledge.
- Jollivet, M. (1982). A Typological Method for the Study of Rural Society. In H. Mendras, & I. Mihailescu (Eds.). *Theories and Methods in Rural Community Studies* (pp. 3-21). Oxford: Pergamon Press.
- Juska, A., Poviliunas, A., Ziliukaite, R., & Geguziene, V. (2008). Rural Intelligentsia and Path Dependency in Post-socialist Civic Organising: The Case of Lithuania. *Sociologia Ruralis*, 48(3), 93-117. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2007.00454.x>
- Kaufman, H. F. (1959). Toward an Interactional Conception of Community. *Social Forces*, 38, 8-17. <http://dx.doi.org/10.2307/2574010>
- Kārkliņa, R. (2012a). Lauku kopienu, pašvaldību un valsts iestāžu sadarbība attīstības plānošanā. No A. Cimdiņa, & I. Raubiško (Sast.). *Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos* (67.-87. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Kārkliņa, R. (2012b). Vai laukos ir pilsoniskā sabiedrība? No B. Bela, & B. Zepa (Zin.red.). *Identitātes. Kopienas. Diskursi* (47.-60.lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Keck, M., & Sakdapolrak, P. (2013). What is Social Resilience? Lessons Learned and Ways Forward. *Erdkunde*, 67 (1), 5–19. <http://dx.doi.org/10.3112/erdkunde.2013.01.02>

- Kelemen, E., Megyesi, B., & Kalamász, N.I. (2008). Knowledge Dynamics and Sustainability in Rural Livelihood Strategies: Two Case Studies from Hungary. *Sociologia Ruralis*, 48(3), 257-273. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00467.x>
- Kilpatrick, S., Barrett, M., & Jones, T. (2003). *Defining Learning Communities* (Discussion Paper D1/2003, CRLRA Discussion Paper Series ISSN 1440-480X). University of Tasmania. Retrieved from <http://olms1.cte.jhu.edu/olms/data/resource/6018/Defining%20Online%20Communities.pdf>, skat. 28.04.2012.
- Kilpatrick, S., & Falk, I. (1999). *Benefits for All: How Learning for Farming Can Build Social Capital in Communities* (Discussion Paper D6/1999, CRLRA Discussion Paper Series). University of Tasmania. Retrieved from http://www.researchgate.net/profile/Sue_Kilpatrick/publication/242181511_BENEFITS_FOR_ALL_HOW_LEARNING_FOR_FARMING_CAN_BUILD_SOCIAL_CAPITAL_IN_COMMUNITIES/links/0c96052d36bef1f868000000.pdf, skat. 28.04.2012.
- Kilpatrick, S., Falk, I., & Harrison, L. (1998). *Learning in Rural Communities: A Response to Rapid Economic Change* (Discussion Paper D13/1998, CRLRA Discussion Paper Series). University of Tasmania. Retrieved from http://www.researchgate.net/profile/Sue_Kilpatrick/publication/251796041_LEARNING_IN_RURAL_COMMUNITIES_A_RESPONSE_TO_RAPID_ECONOMIC_CHANGE/links/0c96052d36beeb a122000000.pdf, skat. 28.04.2012.
- Kováč, I. (2000). LEADER, a New Social Order, and the Central- and East-European Countries, *Sociologia Ruralis*, 40(2), 181–189. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00140>
- Krawchenko, T. (2014). Bringing Municipalities into Rural Community and Economic Development: Cases from Atlantic Canada. *The Journal of Rural and Community Development*, 9(3), 78-96.
- Kretzmann, J. P., & McKnight, J. L. (1993). *Building Communities from the Inside Out: A Path Toward Finding and Mobilizing a Community's Assets*. Chicago: ACTA.
- Krūzmētra, M. (Zin. red.) (2009). *FEM: Sieviešu uzņēmējdarbības attīstība*. Jelgava: LLU.
1. Latvijas Lauku kopienu parlaments. Izgūts no <http://www.laukuforums.lv/1-latvijas-lauku-kopienu-parlaments.html>, skat. 13.09.2014.

- Latvijas administratīvi teritoriālā iedalījuma karte. Izgūts no http://www.varam.gov.lv/lat/darbibas_veidi/pasv/, skat. 15.05.2015.
- Latvijas Lauku kopienu parlamenta rezolūcija. Izgūts no http://www.laukuforums.lv/uploads/1/9/7/0/19707845/_llkp_rezolu_cijas_izpilde_biedribas.pdf, skat. 13.09.2014.
- Latvijas lauku telpas attīstība un tās iespējamie nākotnes scenāriji. Informatīvs materiāls diskusijām. Kādiem būt Latvijas laukiem? (2012). Izgūts no <http://www.laukutikls.lv/informativie-materiali/lauksaimnieciba-un-lauku-attistiba>, skat. 13.09.2014.
- Latvijas pilsētu un lauku teritoriju mijiedarbības izvērtējums. Gala ziņojums. (2009). VRAA, SIA „Konsorts” pētījums. Rīga: VRAA. Izgūts no http://www.vraa.gov.lv/uploads/petnieciba/petijumi/Pilsetu_lauku_mijiedarbiba_GALA_Zinojums.pdf, skat. 28.03.2015.
- Latvijas Republikas Lauksaimniecības un lauku attīstības likums. Izgūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=87480>, skat. 14.04.2015.
- Latvijas Republikas Zemkopības Ministrija. Latvijas Lauku attīstības programma 2007.-2013. gadam. Izgūts no http://www.zm.gov.lv/doc_upl/LAP_8_versija_SFC.pdf, skat. 13.11.2011.
- Latvijas Republikas Zemkopības ministrija (2014). Latvijas lauku attīstības programma 2014.-2020. gadam. Izgūts no https://www.zm.gov.lv/public/files/CMS_Static_Page_Doc/00/00/00/39/25/LAP_2014_20_10032014.pdf, skat. 17.04.2014.
- Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lāce, I. (2014a). Cilvēks un vieta: tēmas nozīmīgums Latvijas socioloģijā. No A. Zobena (Zin.red.). *Ad locum: vieta, identitāte un rīcībspēja* (20.- 40. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Lāce, I. (2014b). Telpas sociālā izpratne un vietas piederība. No J. Rozenvalds, & A. Zobena (Zin.red.). *Daudzveidīgās un mainīgās Latvijas identitātes* (315.-326. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- LEADER pieejas īstenošana 2014-2020. Izgūts no <http://www.lad.gov.lv/lv/atbalsta-veidi/projekti-un-investicijas/leader/leader-pieejas-istenosana-2014-2020/>, skat. 05.05.2015.
- Lendvay, M. (2013, August). Rethinking rural community resilience. In Proceedings of the XXV ESRS Congress *Rural resilience and vulnerability: the rural as locus of solidarity and conflict in times of crisis*. Florence, Italy. (pp. 121-122). Retrieved

- from http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publication_s_files/4285/esrs2013_eproceedings.pdf, skat. 3.10.2014.
- Lewenstein, B. (2005). Toward Civic Visions of Local Communities. *Polish Sociological Review*, 150, 103-120. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/41274917>, skat. 14.06.2015.
- Liotārs, Ž.F. (2008). *Postmodernais stāvoklis. Pārskats par zināšanām*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs.
- Lowe, P., Murdoch, J., & Ward, N. (1995). Networks in Rural Development: Beyond Exogenous and Endogenous Models. In J.D. van der Ploeg & G. Van Dijk (Eds.). *Beyond Modernization: the Impact of Endogenous Rural Development* (pp.87-106). Assen: Van Gorcum.
- LVAEI (2011a). Lauku attīstības programmas 2007.-2013. gadam 3. un 4. ass pasākumu ietekme uz Latvijas lauku iedzīvotāju dzīves kvalitāti. Izgūts no <http://www.lvaei.lv/upload/Petijums%20par%20soc.datiem..pdf>, skat.18.04.2014.
- LVAEI (2011b). Lauku attīstības programmas 2007.-2013. gadam VRG novērtējums Nr.UBE-2011-0074-B. Izgūts no http://www.lvaei.lv/upload/VRG_analize__2011.pdf, skat. 18.04.2014.
- Mabry, L. (2008). Case Study in Social Research. In P. Alasuutari, L. Bickman & J. Brannen (Eds.). *The SAGE Handbook of Social Research Methods* (pp. 214-227). London: SAGE.
- MacLeod, M.A. & Emejulu, A. (2014). Neoliberalism With a Community Face? A Critical Analysis of Asset-Based Community Development in Scotland. *Journal of Community Practice*, 22(4), 430-450. <http://dx.doi.org/10.1080/10705422.2014.959147>
- Mansuri, G., & Rao, V. (2004). Community-Based and -Driven Development: A Critical Review. *The World Bank Research Observer*, 19(1), 1-39. <http://dx.doi.org/10.1093/wbro/lkh012>
- Margarian, A. (2013). A Constructive Critique of the Endogenous Development Approach in the European Support of Rural Areas. *Growth and Change*, 44(1), 1-29. <http://dx.doi.org/10.1111/grow.12000>
- Marsden, T. (2009). Mobilities, Vulnerabilities and Sustainabilities: Exploring Pathways from Denial to Sustainable Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 49(2), 113-131. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2009.00479.x>
- Marsden, T., Eklund, E., & Franklin, A. (2004). Rural Mobilization as Rural Development: Exploring the Impacts of New Regionalism in

- Wales and Finland. *International Planning Studies*, 9(2-3), 79-100.
<http://dx.doi.org/10.1080/1356347042000311712>
- Māstrihtas un Amsterdamas līgumi. Izgūts no
http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/lv/FTU_1.1.3.pdf, skat.
 13.09.2014.
- McAreavey, R. (2008). Researcher and Employee: Reflections on Reflective Practice in Rural Development Research. *Sociologia Ruralis*, 48(4), 389–407. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00459.x>
- McManus, P., Walmsley, J., Argent, N., Baum, S., Bourke, L., Martin, J., Pritchard, B., & Sorensen, T. (2012). Rural Community and Rural Resilience: What is important to farmers in keeping their country towns alive? *Journal of Rural Studies*, 28, 20-29.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2011.09.003>
- Maskell, P., Eskelinen, H., Hannibalsson, I., Malmberg, A., & Vatne, E. (1999). *Competitiveness, Localised Learning and Regional Development: Specialisation and Prosperity in Small Open Economies*. London and New York: Routledge.
- Mathie, A., & Cunningham, G. (2003). From Clients to Citizens: Asset-Based Community Development as a Strategy for Community-Driven Development. *Development in Practice*, 13(5), 474-486.
<http://dx.doi.org/10.1080/0961452032000125857>
- Mernagh, M., & Commins, P. (1997). *In From the Margins. Rural Inclusion and Rural Development in the Europe of the New Millenium*. Dublin: Research and Development Unit, SICCDA.
- Midgley, J.L, Shucksmith, D.M., Birnie, R.V., Geddes, A., Bayfield, N., & Elston, D. (2005). Rural development policy and community data needs in Scotland. *Land Use Policy*, 22, 163–174.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.landusepol.2003.08.007>
- Moseley, J.M., Cherrett, T., & Cawley, M. (2001). Local Partnerships for Rural Development: Ireland’s Experience in Context. *Irish Geography*, 34(2),176-193.
<http://dx.doi.org/10.1080/00750770109555786>
- Moseley, J.M. (2003). *Rural Development: Principles and Practice*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Moseley, J.M. (Ed.) (2003). *Local Partnerships for Rural Development: the European Experience*. Wallingford: CABI Publishing.
- Murdoch, J. (2000). Networks – a new paradigm of rural development? *Journal of Rural Studies*, 16(4), 407-419.
[http://dx.doi.org/10.1016/s0743-0167\(00\)00022-x](http://dx.doi.org/10.1016/s0743-0167(00)00022-x)
- Narayan, D. (2005). Conceptual Framework and Methodological Challenges. In D. Narayan (Ed.). *Measuring Empowerment: Cross-*

- disciplinary Perspectives* (pp. 3-38). Washington: World Bank Publications.
- Newby, H. (1980). *An Introduction to Sociology. Block 3: Comparison and Change: Community*. Milton Keynes: Open University Press.
- Niklass, M., & Rasnača, L. (2014). Ekonomiskā rīcībspēja. No J. Rozenvalds, A. Zobena (Zin.red.). *Daudzveidīgās un mainīgās Latvijas identitātes* (173.-194. Lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Nolikums „Par finansiālā atbalsta piešķiršanu Rundāles novada sabiedrisko organizāciju darbībai”. Izgūts no http://www.rundale.lv/uploads/filedir/Kultura/nolikums_so_atbalstamkonsol.pdf, skat. 14.09.2014.
- North, C. D. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge, USA: Cambridge University Press.
- Novada avīze. Izgūts no <http://www.riebini.lv/lv/riebiunovada>, skat. 24.05.2015.
- Noya, A., Clarence, E., & Craig, G. (Eds.) (2009). *Community Capacity Building: Creating a Better Future Together*. Paris: OECD.
- Nussbaum, C.M. (2003). Capabilities as Fundamental Entitlements: Sen and Social Justice. *Feminist Economics*, 9(2 – 3), 33 – 59. DOI: 10.1080/1354570022000077926
- Ņikišins, J. (2014). Politiskā rīcībspēja un līdzdalība: teorētiskie un metodoloģiskie izaicinājumi. No A. Zobena (Zin.red.). *Ad locum: vieta, identitāte un rīcībspēja* (89.-110. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- OECD (2001). *Local Partnerships for Better Governance*. Paris: OECD.
- Offe, C. (1996). *Trust and knowledge, rules and decisions*. Washington: George-town University (mimeo).
- O’Hara, P. (1998). *Action on the Ground: Models of Practice in Rural Development*. Galway: Irish Rural Link.
- O’Hara, K., Alani, H., & Shadbolt, N. (2002, August). Identifying Communities of Practice: Analysing Ontologies as Networks to Support Community Recognition. In Proceedings IFIP World Computer Congress. Information Systems: The E-Business Challenge. Montreal, Canada. Retrieved from <http://oro.open.ac.uk/20060/1/OHara-IFIP-WCC-2002-camera-ready.pdf>, skat. 20.05.2015.
- Ohmer, L.M., & DeMasi, K. (2009). *Consensus Organizing. A Community Development Workbook. A Comprehensive Guide to Designing, Implementing, and Evaluating Community Change Initiatives*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.

- Oliver, P. (2002). Natural Resource and Environmental Management Partnerships: Panacea, Placebo or Palliative. *Coast to Coast 2002*, 333-336.
- Ostrom, E. (1999). Social Capital: A fad or a Fundamental Concept. In P. Dasgupta, & I. Serageldin (Eds.). *Social Capital: A Multifaceted Perspective* (pp. 172-214). Washington: The World Bank.
- Ostrom, E., & Ahn, K. T. (2003). Introduction. In E. Ostrom, & T.K. Ahn (Eds.). *Foundations of Social Capital* (pp. xi-xxxix). Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: An Elgar Reference Collection.
- Otoo, S., Agapitova, N., & Behrens, J. (2009) *The Capacity Development Results Framework: A strategic and results-oriented approach to learning for capacity development*. The World Bank.
- Owen, S. (2002). Locality and Community: Towards a Vehicle for Community-Based Decision Making in Rural Localities in England. *The Town Planning Review*, 73(1), 41-61. <http://dx.doi.org/10.3828/tpr.73.1.3>
- Ozoliņa, Ž., Reinholde, I., & Rudzīte, L. (2014). *Praktiskās vadlīnijas cilvēkdrošības koncepcijas ieviešanai kopienu līmenī, tajā skaitā nevalstiskajās organizācijās*. Rīga: Latvijas Pilsoniskā alianse, Latvijas Platforma Attīstības sadarbībai.
- Paula, L. (2015, April). Capability of Communities as Precondition for Sustainability of Rural Areas. In J. Kuis (Ed.). Proceedings of the International Scientific Conference *Economic Science for Rural Development 2015*, 38. Jelgava, Latvia. (pp. 203-212).
- Paula, L. (2014). Etnisko kopienu rīcībspēja prakses kopienu pieejas skatījumā. No A. Zobena (Zin.red.). *Ad locum: vieta, identitāte un rīcībspēja* (111.-131. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Paula, L. (2013, August). Factors Affecting Capability of Rural Communities. In Proceedings of the XXV ESRS Congress *Rural resilience and vulnerability: the rural as locus of solidarity and conflict in times of crisis*. Florence, Italy. (pp.35-36). Retrieved from http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publications_file/s/4285/esrs2013_e proceedings.pdf, skat. 3.03.2015.
- Paula, L. (2008, April). Partnerships as Communities of Practice in Latvia. In V. Majerová (Ed.). Collection of Papers of International Conference *Countryside – our World*. Kutná Hora, Czech Republic. (pp. 468-477).
- Paula L., Bite D., & Kronberga G. (2011). Prakses kopienas zināšanu pārnēsē. *Latvijas Universitātes raksti. Socioloģija*, 769, 21.-35.
- Paula, L., Järvinen, M., Karhu, K., Pyysiäinen, J., Kolstrup, C.L., Pinzke, S., & Löfqvist, L. (2013). *Good Practices and Innovations in the*

- Equine Sector: Current Trends and Future Opportunities*. Report of the INTERREG III project 'Equine industries promoting economically competitive and innovative regions' (INNOEQUINE). Retrieved from: <http://www.llu.lv/getfile.php?id=62884>, skat. 3.02.2015.
- Paula, L., & Zobena, A. (2007). Partnerība – inovatīvs diskurss Latvijas lauku attīstībā. *Latvijas Universitātes raksti*, 714, 72.- 85.
- Pea, R.D. (1993). Distributed intelligence and designs for education. In G. Salomon (Ed.). *Distributed cognitions: Psychological and educational considerations* (pp.47 – 87). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Pemberton, J., & Stalker, B. (2006). Aspects and Issues of Communities of (Mal)practice. In E. Coakes, & S. Clarke. *Encyclopedia of Communities of Practice in Information and Knowledge Management* (pp. 6-11). Hershey, Londodn, Melburne, Singapore: Idea Group Reference.
- Peters, R. (Ed.) (2012). *LEADER and Cooperation*. EU Rural Review: A Publication from the European Network for Rural Development. No.11.
- Plānošanas reģionu, republikas pilsētu un novadu attīstības pamatrādītāji. Izgūts no http://www.vraa.gov.lv/lv/analitiska_darbiba/statistika/develop/, skat. 14.09.2014.
- Ploeg, J.D. van der, & Dijk, G. (Eds.). (1995). *Beyond Modernization: the Impact of Endogenous Rural Development*. Assen: Van Gorcum.
- Ploeg, J.D. van der, & Long, A. (Eds.). (1994). *Born from within: Practice and Perspectives of Endogenous Rural Development*. Assen: Van Gorcum.
- Ploeg, J.D. van der, Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Marsden, T., de Roest K., Sevilla-Guzman, E., & Ventura, F. (2000). Rural Development: from Practices and Policies towards Theory. *Sociologia Ruralis*, 40(4), 391-408. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00156>
- Polanyi, M. (1967). *The Tacit Dimension*. Routledge & Kegan Paul.
- Practical Methods. Direct Observations and Windshield Surveys. Retrieved from https://www.aap.org/en-us/about-the-aap/committees-councils-sections/council-on-community-pediatrics/documents/community_windshield_surveys.pdf, skat. 05.05.2015.
- Prager, K., Nienaber, B., Neumann, B., & Phillips, A. (2015). How Should Rural Policy be Evaluated if it Aims to Foster Community Involvement in Environmental Management? *Journal of Rural*

- <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.12.006>
- Putnam, D. R., & Goss, A. K. (2002). Introduction. In R. D. Putnam (Ed). *Democracies in Flux: the Evolution of Social Capital in Contemporary Society* (pp. 3-19). Oxford, USA: Oxford University Press.
- Putnam, D. R., Leonardi, R., & Nanetti Y. R. (1993). Social Capital and Institutional Success: Dilemmas of Collective Action. In R.D. Putnam. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* (pp. 261-283). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Pylkkänen, P., & Hyyryläinen, T. (2004). Mainstreaming of the LEADER Method into Rural Development Policies in Finland. *Maaseudun uusi aika* 4(12), English Supplement, 22–32.
- Quaranta, G., Wilson, G., Salvia, R., & Kelly, C. (2013, August). Resilience and rural change: conflict or synergy? In Proceedings of the XXV ESRS Congress *Rural resilience and vulnerability: the rural as locus of solidarity and conflict in times of crisis*. Florence, Italy. (pp.123-124). Retrieved from http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publications_file/s/4285/esrs2013_e proceedings.pdf, skat. 14.10.2014.
- Rasnača, L. (2011). *Darba tirgus attiecības Latvijas mazajās pilsētās un laukos* (Promocijas darba kopsavilkums). Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa.
- Ray, C. (1998). Culture, Intellectual Property and Territorial Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 3-20. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00060>
- Ray, C. (2000). Endogenous Socio-economic Development in the European Union: Issues of Evaluation. *Journal of Rural Studies*, 16,447-458. [http://dx.doi.org/10.1016/S0743-0167\(00\)00012-7](http://dx.doi.org/10.1016/S0743-0167(00)00012-7)
- Ray, C. (2001). *Culture economies*. Centre for Rural Economy, Newcastle University. Retrieved from <http://www.ncl.ac.uk/cre/publish/Books/CultureEconfinal.pdf>, skat. 05.05.2015.
- Ray, C. (2006). Neo-endogenous Development in the EU. In P. Cloke, T. Marsden, & P. Mooney (Eds.). *The Handbook of Rural Studies* (pp. 279-291). London, England: SAGE Publications. <http://dx.doi.org/10.4135/9781848608016.n19>
- Reagans, R., & McEvily, B. (2003). Network Structure and Knowledge Transfer: The Effects of Cohesion and Range. *Administrative Science Quarterly*, 48, 240-267. <http://dx.doi.org/10.2307/3556658>
- Riebiņu novada attīstības programma 2012.-2018.gadam. Izgūts no <http://www.riebini.lv/lv/pasvaldiba/teritorijas>, skat. 13.09.2014.

- Riebiņu novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2012-2030, 1. redakcija. Izgūts no http://www.riebini.lv/upload/Strateegija/riebini_ias_15102012_1.r edakcija.pdf, skat. 13.09.2014.
- Riebiņu novads. Sēžu lēmumi. Izgūts no <http://www.riebini.lv/lv/sulmumi/>
- Robeyns, I. (2005). The Capability Approach: a Theoretical Survey. *Journal of Human Development*, 6(1), 93-117. <http://dx.doi.org/10.1080/146498805200034266>
- Robins, L. (2008). Perspectives on Capacity Building to Guide Policy and Program Development and Delivery. *Environmental Science and Policy*, 11, 687-701. <http://dx.doi.org/10.1016/j.envsci.2008.07.003>
- Rundāles novada attīstības programma 2012 - 2018 gadiem. Izgūts no http://www.rundale.lv/uploads/filedir/rundales_novada_ap_2012_201815011426.pdf, skat. 13.09.2014.
- Rundāles novada attīstības stratēģija 2014.-2030. gadam. Izgūts no http://rundale.lv/uploads/filedir/Saitosie/ilgtspējīgas_attistibas_strategija.pdf, skat. 13.09.2014.
- Rundāles novads. Domes lēmumi. Izgūts no <http://www.rundale.lv/domes-lemumi>
- Rušonas iedzīvotājiem savs sabiedriskais centrs. Ziņu arhīvs. Preiļu rajona laikraksts „Novadnieks”. Izgūts no http://www.novadnieks.lv/index.php?start_from=1470&archive=&subaction=&id=&menu=news, skat. 22.05.2015.
- Sabiedrības integrācijas fonds (2011). Pārskats par NVO sektoru Latvijā. Rīga: SIA Dardedze Hologrāfija.
- Salamon, S. (2008). Describing the Community in Thorough Detail. In A.R. Cnaan, & C. Milofsky (Eds.). *Handbook of Community Movements and Local Organizing* (pp. 146-162). New York: Springer.
- Scott, M. (2013). Resilience: a Conceptual Lens for Rural Studies? *Geography Compass*, 7(9), 597-610. <http://dx.doi.org/10.1111/gec3.12066>
- Scott, M. (2004). Building Institutional Capacity in Rural Northern Ireland: the Role of Partnership Governance in the LEADER II Programme. *Journal of Rural Studies*, 20(1), 49-59. [http://dx.doi.org/10.1016/s0743-0167\(03\)00042-1](http://dx.doi.org/10.1016/s0743-0167(03)00042-1)
- Schouten, A.H.M., van der Heide, M.C., Heijman, J.M.W., & Opdam, F.M.P. (2012). A resilience-based policy evaluation framework: Application to European rural development policies. *Ecological Economics*, 81, 165-175. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2012.07.004>

- Schuller, T., Baron, S. & Field, J. (2000). Social Capital: A Review and Critique. In S. Baron, J. Field, & T. Schuller (Eds.). *Social Capital: Critical Perspectives* (pp. 1-38). Oxford: Oxford University Press.
- Schumacher, E. F. (1973). *Small is Beautiful: a Study of Economics as if People Mattered*. London: Vintage Books.
- Sen, A. (1999). *Commodities and Capabilities*. 2nd ed. Delhi New York: Oxford University Press.
- Shepherd, A. (1998). *Sustainable Rural Development*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Shucksmith, M. (2000). Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: Perspectives from LEADER in the UK. *Sociologia Ruralis*, 40(2), 208–218. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00143>
- Skocpol, T., Munson, Z., Camp, B., & Karch, A. (2002). Patriotic Partnerships: Why Great Wars Nourished American Civic Voluntarism. In I. Katznelson, & M. Shefter (Eds.). *Shaped by War and Trade: International Influences on American Political Development* (pp. 134-180). Princeton: Princeton University Press.
- Skerratt, S. (2013). Enhancing the Analysis of Rural Community Resilience: Evidence from Community Land Ownership. *Journal of Rural Studies*, 31, 36-46. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrurstud.2013.02.003>
- Slee, B. (1994). Theoretical Aspects of the Study of Endogenous Development. In J.D.van der Ploeg, & A. Long (Eds.). *Born from within: Practice and Perspectives of Endogenous Rural Development* (pp. 184-194). Assen: Van Gorcum.
- Slee, B., & Snowdon, P. (1997). Effective Partnership Working. *Good practice in Rural Development No.1*. Edinburgh: Scottish Office.
- Strenču novada attīstības programma 2013.-2020.gadam. Esošās situācijas apraksts. Izgūts no http://www.strencunovads.lv/docs/1026/Projekti/Projekti%202012/Strencu_novada_AP_-_1_esosas_situacijas_apraksts-gala.pdf, skat. 14.09.2014.
- Summers, G.F. (1986). Rural Community Development. *Annual Review of Sociology*, 12, 347-371. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.soc.12.1.347>
- Sveiby, K.E. (1996). Transfer of Knowledge and the Information Processing Professions. *European Management Journal*, 14(4), 379-338. [http://dx.doi.org/10.1016/0263-2373\(96\)00025-4](http://dx.doi.org/10.1016/0263-2373(96)00025-4)
- Sztompka, P. (1999). *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Šimanska, I., Neilande, J., Bite, K., & Pīpiķe, R. (2013). *Pārskats par NVO sektoru Latvijā 2013*. Rīga: Latvijas Pilsoniskā alianse.
- Šķiņķis, P., Vilka, I., Cimdiņš, R. & Usča, M. (2015). Rīcības spējas novērtēšana teritorijās. No A. Zobena, I. Ijabs (Zin.red.). *Jaunas pieejas sociālās attīstības mērīšanā: cilvēki, teritorijas, pašvaldības* (281.-306. lpp.). Rīga: Latvijas Universitāte.
- Šoster, G. (2011). Perspectives of Civil Society in European Rural Development. In G. Šoster, & V. Halhead (Eds.). *Rural Parliaments: Emerging Participative Democracy* (pp. 9-21). Brussels, Ljutomer: PREPARE Network.
- Šūmane, S. (2010). *Lauku inovācija: jaunu attīstības prakšu veidošana. Bioloģiskās lauksaimniecības piemērs* (Promocijas darbs). Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļa.
- The Aspen Institute Rural Economic Policy Program. *Measuring Community Capacity Building*. Retrieved from <http://www.aspeninstitute.org/publications/measuring-community-capacity-building>, skat. 28.04.2012.
- The Cork Declaration. Retrieved from http://ec.europa.eu/agriculture/rur/cork_en.htm, skat. 5.08.2014.
- The History of the CAP. Retrieved from http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/index_en.htm, Skat. 05.05.2015.
- Thompson, M. (2005). Structural and Epistemic Parameters in Communities of Practice. *Organization Science*, 16(2),151-164. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1287/orsc.1050.0120>, skat. 2.06.2015.
- Tisdell, C. A. (1993). *Environmental Economics: Policies for Environmental Management and Sustainable Development*. Cambridge: University Press.
- Tisenkopfs, T. (1999). Rurality as a Created Field: Towards an Integrated Rural Development in Latvia? *Sociologia Ruralis*, 39 (3), 411-430. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00116>
- Tisenkopfs, T., & Šūmane, S. (2004a). Komunikācijas procesi Latvijas lauku kopienu attīstībā. *Latvijas Universitātes Raksti. Sociālās zinātnes*, 663, 183-207.
- Tisenkopfs, T., & Šūmane, S. (2004b). Rural Community Initiatives in the Latvian Countryside. In I. Alanen (Ed.). *Mapping the Rural Problematic in the Baltic Countryside. Transition Processes in the Rural Areas of Estonia, Latvia and Lithuania* (pp. 219-248). Ashgate.
- Tisenkopfs, T., & Šūmane, S. (2003a). *Partnerības veidošanās lauku kopienās: Rīcības izpētes tematiskais pārskats Nr. 1* (Pārskats par rīcības izpēti 2002. gadā). Baltijas Lauku partnerības

- programma, Britu Starptautiskās Attīstības Departamenta projekts lauku un reģionālās attīstības veicināšanai Baltijas valstīs. Npublicēti pētījuma materiāli.
- Tisenkopfs, T., & Šūmane, S. (2003b). *Lauku partnerības programma: Gala pārskats*. Baltijas Lauku partnerības programma, Britu Starptautiskās Attīstības Departamenta projekts lauku un reģionālās attīstības veicināšanai Baltijas valstīs. Npublicēti pētījuma materiāli.
- Tisenkopfs T., & Zobena A. (2003). *General characteristics of food supply chains in Latvia. Start-document for the first SUS-CHAIN project co-ordination meeting 5, 6, 7, March 2003*. Rīga: Baltic Studies Centre.
- Tomoney, J. (2010). *Place-based Approaches to Regional Development: Global Trends and Australian Implications. A Report for the Australian Business Foundation*. Sydney: Australian Business Foundation Limited.
- Tovey, H. (2008). Introduction: Rural Sustainable Development in the Knowledge Era. *Sociologia Ruralis*, 48(3), 185–199. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00460.x>
- Tönnies, F. (1955, 1887). *Gemeinschaft und Gesellschaft*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Turvey, R. (2006). Development from within: an Evaluative Research on Economic Development Strategies. *GeoJournal*, 67, 207-222. <http://dx.doi.org/10.1007/s10708-007-9047-2>
- Uphoff, N. (2005). Analytical Issues in Measuring Empowerment at the Community and Local Levels. In D. Narayan (Ed.). *Measuring Empowerment: Cross-disciplinary Perspectives* (pp. 219-248). Washington: World Bank Publications.
- Valsts reģionālās attīstības aģentūra (2013). *Attīstības centru ietekmes areālu noteikšana un analīze. Plānošanas reģionu, republikas pilsētu un novadu pašvaldību attīstības raksturojums* (Pētījuma noslēguma ziņojums). Rīga: VRAA. Izgūts no http://www.vraa.gov.lv/uploads/documents/petnieciba/petijumi/regionu_attist_final_2012.pdf, skat. 18.04.2014.
- Walker, B., & Salt, D. (2006). *Resilience Thinking: Sustaining Ecosystems and People in a Changing World*. Washington: Island Press.
- Wenger, E. (2003). *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge, USA: Cambridge University Press.
- Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning as a Social System*. Retrieved from <http://www.co-i-l.com/coil/knowledge-garden/cop/index.shtml>, skat. 22.10.2010.

- Wenger, E., McDermott, R., & Snyder, M.W. (2002). *Cultivating Communities of Practice*. Harvard: Harvard Business School Press.
- Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. *World Bank Research Observer*, 15 (2), 225-49. <http://dx.doi.org/10.1093/wbro/15.2.225>
- Yin, R.K. (2003). *Case Study Research: Design and Methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Zautra, A., Hall, J., & Murray, K. (2008). Community Development and Community Resilience: An Integrative Approach. *Community Development*, 39(3), 130-147. <http://dx.doi.org/10.1080/15575330809489673>
- Zepa, B., & Kļave, E. (Red.). (2011). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2010/2011. Nacionālā identitāte, mobilitāte un rīcībspēja*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.
- Zēverte-Rivža, S., & Paula, L. (2014, April). Innovations in the equine sector in Latvia. In G. Mazure (Ed.). Proceedings of the international scientific conference *Economic Science for Rural Development 2014*, 35, (pp. 246-254).
- Zobena, A. (Galv.red.) (2005). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos*. Rīga: ANO Attīstības programma, LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.
- Zobena, A., Ijabs, I. (Zin.red.) (2015). *Jaunas pieejas sociālās attīstības mērīšanā: cilvēki, teritorijas, pašvaldības*. Rīga: Latvijas Universitāte
- Zobena, A., & Lāce, I. (2012). Pakalpojumu nozīme Latvijas lauku iedzīvotāju ikdienas dzīves telpā un mobilitātē. No A. Cimdīņa, & I. Raubiško (Sast.). *Dzīve – Attīstība – Labbūtība Latvijas laukos* (177.-202. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Zobena, A., & Paula, L. (2014). Nacionālā un vietas identitāte: lauku kopienu rīcībspējas faktori. No J. Rozenvalds, & A. Zobena (Zin.red.). *Daudzveidīgās un mainīgās Latvijas identitātes* (327.-336. lpp.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Zwiers, S., Markantoni, M., & Strijker, D. (2013, August). Place attachment versus resilience: the influence of place attachment on resilience building in rural communities. In Proceedings of the XXV ESRS Congress *Rural resilience and vulnerability: the rural as locus of solidarity and conflict in times of crisis*. Florence, Italy. (pp.127-128). Retrieved from http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publications_file/s/4285/esrs2013_e proceedings.pdf, skat.15.10.2014.

PIELIKUMI

Vadlīnijas daļēji strukturētajām intervijām ar pašvaldību pārstāvjiem

I Iedzīvotāju iesaiste vietējās attīstības procesos un sadarbībā ar pašvaldību

1. Lūdzu, raksturojiet **novada iedzīvotāju iesaisti** vietējās attīstības procesu 1) plānošanā, 2) realizēšanā, 3) uzraudzīšanā! Kādas ir sadarbības un informācijas apmaiņas formas (formālas, neformālas, īpaši šajā novadā izveidojušās utt.) starp pašvaldību un novada iedzīvotājiem katrā no šiem posmiem?
2. Vai ir novērojamas **atšķirības iesaistes un sadarbības ziņā** pagastu/konkrētu iedzīvotāju grupu (pēc vecuma, dzimuma, izglītības, ienākumu līmeņa, tautības, nodarbošanās u.c.) griezumā? Vai ir kādas īpaši aktīvas iedzīvotāju formālas grupas (piemēram, sabiedriskas organizācijas) un neformālas grupas?
3. Miniet, lūdzu, **piemērus (jebkādā jomā)**, kur iedzīvotāju iesaiste un iniciatīva būtu uzskatāmi vainagojusies ar pozitīvām pārmaiņām un panākumiem, kas nes labumu (sociālu, ekonomisku, a vidi saistītu, pieredze u.c.) ne tikai konkrētās iniciatīvas realizētājiem, bet arī plašākai kopienai (pagastam, mazpilsētai, novadam)? Vai ir arī kādi neveiksmes stāsti?
4. Vai **iedzīvotāji apzinās savu lomu un ieguldījumu lēmumu pieņemšanā**? Kā vērtējama iedzīvotāju atsaucība uz pašvaldības rosinājumiem paust savu viedokli, vērtējumu vai piedāvāt risinājumus novadam/ pagastam aktuālos jautājumos, un otrādi – kā vērtējama pašvaldības atsaucība attiecībā pret iedzīvotāju vajadzībām?
5. Vai **iedzīvotāju iesaiste** pēdējo gadu laikā pieaug, nemainās, mazinās? Kas tiek darīts, lai iedzīvotājus motivētu? Kā varētu vērtēt iedzīvotāju pieredzi un prasmes komunicēt ar pašvaldību, formulēt savas vajadzības, izprast vietējo attīstības procesu būtību un to saistību ar situāciju blakus esošajos novados/ reģionā/ valstī?
6. **Ar kādiem izaicinājumiem novads saskāries** krīzes un pēckrīzes gados? Vai iedzīvotāji tos apzinās un palīdz risināt?
7. **Kuras sociāli ekonomiskas vai cita veida problēmas novadā**, Jūsuprāt, **būtu risināmas**, vairāk izmantojot vietējos resursus, cilvēkresursus, īpašu uzmanību pievēršot iedzīvotāju pašiniciatīvai un aktīvai iesaistei? Miniet, lūdzu, pozitīvus piemērus (ja tādi ir)!

II Atbalsts iedzīvotāju iniciatīvām un iedzīvotāju aktivitāte

1. Lūdzu, raksturojiet **novadā pieejamās/ piedāvātās iespējas dažādu iedzīvotāju iniciatīvu atbalstam**:
 - cik sen un kādas iespējas novada iedzīvotājiem ir pieejamas šobrīd (projektu finansēšana/ līdzfinansēšana no pašvaldības budžeta, LEDAER, cita veida programmas utt.), kādas, iespējams, ir bijušas pieejamas iepriekš;
 - kurām iedzīvotāju grupām ir pieejams atbalsts un vai ir kādas prioritāri atbalstāmās iedzīvotāju grupas;
 - vai ir kādas prioritārās darbības jomas (jauniešu aktivitātes, uzņēmējdarbības veicināšana, vides sakopšana u.tml.).
2. **Cik aktīvi tiek izmantotas** dažādas iespējas? Kas cilvēkus motivē būt aktīviem?
3. **Kādi faktori**, Jūsaprāt, **veicina un kādi - kavē** iedzīvotāju aktivitāti izmantot piedāvātos atbalsta instrumentus?
4. **Kā vērtējamas** iedzīvotāju/ iedzīvotāju grupu/ sabiedrisko organizāciju **prasmes un zināšanas** noformulēt savas vajadzības, idejas, sagatavot projektu pieteikumus un tos realizēt? Kas sniedz atbalstu?
5. Vai ir novērojama situācija, ka aktīvāki **parasti mēdz būt vieni un tie paši cilvēki vai organizācijas**? Vai vieni un tie paši cilvēki mēdz iesaistīties/ būt redzamāki vairākās formālās organizācijās/ projektos un iniciatīvās, pārstāvēt dažādu grupu intereses?
6. Raksturojiet, lūdzu, **iedzīvotāju/ sabiedrisko organizāciju prasmes piesaistīt arī novadam ārējus resursus** (finansējumu, cilvēkresursus, pieredzi un zināšanas, sadarboties ar partneriem reģionā, citviet valstī, ārzemēs utt.) savu ieceru realizēšanai!
7. Kā Jūs kopumā vērtētu **iedzīvotāju iniciatīvu rezultātus un to ilgspēju**?

III Piederība kopienai

1. Kā Jūs raksturotu **iedzīvotāju piederības sajūtu kopienai** (novadam) - patriotismu, identificēšanos ar novadu/ reģionu? Kā novadā jūtas jaunienācēji un vai viņu aktivitāte ir tikpat liela kā ilglaicīgiem novadniekiem?
2. Vai iedzīvotājus darboties **motivē** vēlme darboties ne tikai savās interesēs, bet arī kopienas labā?

Vadlīnijas daļēji strukturētajām intervijām ar biedrību/ iedzīvotāju iniciatīvu pārstāvjiem

I Biedrības/ iniciatīvas izveide un tās darbība

1. Pastāstiet, lūdzu, *par biedrību*, kuru vadāt: kad un kāpēc tā tika izveidota, kādi ir tās darbības mērķi, kā radās šī iniciatīva (vai to rosināja paši iedzīvotāji vai ideja nāca no „ārpuses” utt.)!
2. Raksturojiet, lūdzu, *biedrības biedrus/ iniciatīvas dalībniekus*: cik daudz to ir, kādas ir viņu intereses un motivācija iesaistīties organizācijas darbībā, kā mainās viņu skaits un iesaiste laika gaitā, vai ir kādi ļoti aktīvi dalībnieki utt.? Kā cilvēki tek motivēti iesaistīties organizācijas darbībā?
3. Kādas ir *biedrības aktivitātes*, cik bieži un kur tās notiek (pagastā, novadā, sadarbībā ar citām organizācijām un/ vai pašvaldību utt.)? Kādas novada iedzīvotāju vajadzības vai aktuālus jautājumus organizācija ar savu darbību palīdz risināt? Vai jūtat, ka esat guvuši kādus labus panākumus/ rezultātus? Vai ir kādas ieceres, kas nav realizējušās un kādēļ?
4. Raksturojiet *biedrības iekšējo vidi*: struktūru, tradīcijas, komunikācijas veidus, savstarpējās attiecības utt.!
5. Kā *biedrības/ iniciatīvas darbību vērtē* pagasta/ novada iedzīvotāji, pašvaldība? Vai ir bijušas arī kādas domstarpības, neizpratne no iedzīvotāju vai institūciju puses?
6. Kā Jūs vērtētu savas *organizācijas sadarbību* ar citām organizācijām novadā, neformālām iedzīvotāju grupām, pašvaldību? Vai ir kāda sadarbība arī ārpus novada (ar citiem novadiem, pašvaldībām, līdzīgām organizācijām (reģionā, citviet Latvijā, ārzemēs) utt.)? Ja jā, kādos jautājumos? Ja nē, vai esat par to domājuši? Vai ir kādi veiksmīgas (un arī neveiksmīgas) sadarbības piemēri?
7. Vai Jūs vai citi *biedrības biedri darbojaties arī kādās citās organizācijās*/ ir aktīvi neformālās grupās (novadā, ārpus tā)? Vai varētu teikt, ka parasti vieni un tie paši cilvēki ir aktīvi vienmēr, bet ir kādi, kuri ir pasīvu?
8. Kādu Jūs redzat savu *organizāciju tuvākā nākotnē, pēc ilgāka laika*? Kā tā varētu attīstīties, ko vēl varētu darīt? Kāds varētu būt tās devums pagastam/ novadam?

II Iedzīvotāju iesaiste vietējās attīstības procesos

1. Balstoties uz savu pieredzi, lūdzu, raksturojiet **pagasta/ novada iedzīvotāju iesaisti** vietējās attīstības procesu 1) plānošanā, 2) realizēšanā, 3) uzraudzīšanā! Kādas ir sadarbības un informācijas apmaiņas formas starp pašvaldību un novada iedzīvotājiem katrā no šiem posmiem?
2. Vai, Jūsaprāt, ir novērojamas **atšķirības iesaistes un sadarbības ziņā** pagastu/ konkrētu iedzīvotāju kategoriju (pēc vecuma, dzimuma, izglītības, ienākumu līmeņa, tautības, nodarbošanās u.c.) griezumā? Vai novadā ir kādas īpaši aktīvas iedzīvotāju formālas grupas (piemēram, sabiedriskas organizācijas) un neformālas grupas?
3. Vai **iedzīvotāji apzinās savu lomu un ieguldījumu lēmumu pieņemšanā**? Balstoties uz savu pieredzi, lūdzu, raksturojiet iedzīvotāju atsaucību uz pašvaldības rosinājumiem paust savu viedokli, vērtējumu vai piedāvāt risinājumus novadam/ pagastam aktuālos jautājumos, un otrādi – kā vērtējama pašvaldības atsauce attiecībā uz iedzīvotāju vajadzībām?
4. Vai **iedzīvotāju iesaiste** pēdējo gadu laikā pieaug, nemainās, mazinās? Kas tiek darīts, lai iedzīvotājus motivētu? Kā varētu vērtēt iedzīvotāju pieredzi un prasmes komunicēt ar pašvaldību, formulēt savas vajadzības?
5. **Kuras sociāli ekonomiskas vai cita veida problēmas novadā**, Jūsaprāt, **būtu risināmas**, vairāk izmantojot vietējos resursus, cilvēkresursus, īpašu uzmanību pievēršot iedzīvotāju pašiniciatīvai un aktīvai iesaistei? Miniet, lūdzu, pozitīvus piemērus (ja tādi ir)!

III Atbalsts iedzīvotāju iniciatīvām un iedzīvotāju aktivitāte

1. Lūdzu, balstoties uz savu līdzšinējo pieredzi, raksturojiet **novadā pieejamās/ piedāvātās iespējas dažādu iedzīvotāju iniciatīvu atbalstam**: kādas Jums zināmās iespējas novada iedzīvotājiem ir pieejamas šobrīd (projektu finansēšana/ līdzfinansēšana no pašvaldības budžeta, LEDAER, cita veida programmas utt.), kādas, iespējams, ir bijušas pieejamas iepriekš, vai ir kādas prioritārās darbības jomas (jauniešu aktivitātes, uzņēmējdarbības veicināšana, vides sakopšana u.tml.)?
2. Kā Jūs vērtētu, **cik aktīvi pagastā/ novadā tiek izmantotas** dažādas iespējas? Kas cilvēkus motivē būt aktīviem?

3. ***Kādi faktori***, Jūsaprāt, ***veicina un kādi - kavē*** iedzīvotāju aktivitāti izmantot piedāvātos atbalsta instrumentus? Kā tas izpaužas saistībā ar Jūsu vadīto organizāciju?
4. ***Kā Jūs vērtētu*** savas organizācijas ***prasmes un zināšanas*** noformulēt savas vajadzības, idejas, sagatavot projektu pieteikumus un tos realizēt? Kas sniedz atbalstu?
5. Balstoties uz savu līdzšinējo pieredzi, kā Jūs raksturotu ***iedzīvotāju/ sabiedrisko organizāciju prasmes piesaistīt arī novadam ārējus resursus*** (finansējumu, cilvēkresursus, pieredzi un zināšanas, sadarboties ar partneriem reģionā, citviet valstī, ārzemēs utt.) savu ieceru realizēšanai?
6. Kā Jūs kopumā vērtētu ***iedzīvotāju iniciatīvu rezultātus un to ilgtspēju***? Kāds ir organizācijas biedru ieguvums no dalības organizācijā, kāds ir kopējais ieguvums pagastam/ novadam?

IV Piederība kopienai

1. Kā Jūs raksturotu ***pagasta/ novada iedzīvotāju piederības sajūtu kopienai*** (novadam) - patriotismu, identificēšanos ar novadu/ reģionu? Kā tas izpaužas Jūsu organizācijas biedru vidū? Kā novadā jūtas jaunienācēji un vai viņu aktivitāte ir tikpat liela kā ilglaicīgiem novadniekiem, vai otrādi?
2. Vai piederība kopienai iedzīvotājus ***motivē*** vēlme darboties ne tikai savās interesēs, bet arī kopienas labā?

Ekspertinterviju vadlīnijas

I Eksperta pieredze kopienu darbā

1. Lūdzu, pastāstiet par sevi un *savu pieredzi* darbā ar kopienām!
2. Kā Jūs *definētu kopienas jēdzienu* Latvijas kontekstā? Vai kopienas jēdziens Latvijā ir iesakņojies: pašu kopienu līmenī, pašvaldību līmenī, politikas veidotāju līmenī? Kā cilvēki laukos to izprot?

II Organizācijas izveide un tās darbība

1. Pastāstiet, lūdzu, *par organizāciju*, kuru vadāt: kad un kāpēc tā tika izveidota, kādi ir tās darbības mērķi, kā radās šī iniciatīva?
2. Kādas ir *organizācijas aktivitātes*, cik bieži un kur tās notiek (pagastā, novadā, sadarbībā ar citām organizācijām un/ vai pašvaldību utt.)? Kādas kopienu vajadzības vai aktuālus jautājumus organizācija ar savu darbību palīdz risināt? Vai jūtat, ka esat guvuši kādus labus panākumus/ rezultātus? Vai ir kādas ieceres, kas nav realizējušās un kādēļ?
3. Kā organizācijas *darbību vērtē* pašas kopienas, citi sadarbības partneri, līdzīgas organizācijas?
4. Kādu Jūs redzat savu *organizāciju tuvākā nākotnē, pēc ilgāka laika*? Kā tā varētu attīstīties, ko vēl varētu darīt? Kāds varētu būt tās devums pagastam/ novadam?

III Kopienu iesaiste vietējās attīstības procesos

1. Lūdzu, raksturojiet, **kādas ir kopienas** dažādos Latvijas reģionos?
2. Balstoties uz savu pieredzi, lūdzu, raksturojiet *pagasta/ novada iedzīvotāju iesaisti* vietējās attīstības procesu 1) plānošanā, 2) realizēšanā, 3) uzraudzīšanā! Kādas ir sadarbības un informācijas apmaiņas formas starp pašvaldību un novada iedzīvotājiem katrā no šiem posmiem?
3. Vai, Jūsaprāt, ir novērojamas *atšķirības iesaistes un sadarbības ziņā* pagastu/ konkrētu iedzīvotāju kategoriju (pēc vecuma, dzimuma, izglītības, ienākumu līmeņa, tautības, nodarbošanās u.c.) griezumā? Vai novadā ir kādas īpaši aktīvas iedzīvotāju formālas grupas (piemēram, sabiedriskas organizācijas) un neformālas grupas?
4. Vai *iedzīvotāji apzinās savu lomu un ieguldījumu lēmumu pieņemšanā*? Balstoties uz savu pieredzi, lūdzu, raksturojiet iedzīvotāju atsaucību uz pašvaldības rosinājumiem paust savu viedokli, vērtējumu vai piedāvāt risinājumus novadam/ pagastam aktuālos jautājumos, un otrādi – kā vērtējama pašvaldības atsaucība attiecībā uz iedzīvotāju vajadzībām?

5. Vai **iedzīvotāju iesaiste** pēdējo gadu laikā pieaug, nemainās, mazinās? Kas tiek darīts, lai iedzīvotājus motivētu? Kā varētu vērtēt iedzīvotāju pieredzi un prasmes komunicēt ar pašvaldību, formulēt savas vajadzības?
6. **Kuras sociāli ekonomiskās vai cita veida problēmas laukos**, Jūsaprāt, **būtu risināmas**, vairāk izmantojot vietējos resursus, cilvēkresursus, īpašu uzmanību pievēršot iedzīvotāju pašiniciatīvai un aktīvai iesaistei? Miniet, lūdzu, pozitīvus piemērus (ja tādi ir)!

IV Atbalsts iedzīvotāju iniciatīvām un iedzīvotāju aktivitāte

1. Lūdzu, balstoties uz savu līdzšinējo pieredzi, raksturojiet **kopienām pieejamās/ piedāvātās iespējas dažādu iedzīvotāju iniciatīvu atbalstam!**
2. Vai pašvaldībās būtu nepieciešami **kopienas attīstības speciālisti**?
3. Kā Jūs vērtētu, **cik aktīvi pagastā/ novadā tiek izmantotas** dažādas iespējas? Kas cilvēkus motivē būt aktīviem?
4. **Kādi faktori**, Jūsaprāt, **veicina un kādi - kavē** iedzīvotāju aktivitāti izmantot piedāvātos atbalsta instrumentus? Kā tas izpaužas saistībā ar Jūsu vadīto organizāciju?
5. **Kā Jūs vērtētu** kopienas **prasmes un zināšanas** noformulēt savas vajadzības, idejas, sagatavot projektu pieteikumus un tos realizēt? Kas sniedz atbalstu?
6. Balstoties uz savu līdzšinējo pieredzi, kā Jūs raksturotu **iedzīvotāju/ sabiedrisko organizāciju prasmes piesaistīt arī novadam ārējus resursus** (finansējumu, cilvēkresursus, pieredzi un zināšanas, sadarboties ar partneriem reģionā, citviet valstī, ārzemēs utt.) savu ieceru realizēšanai?
7. Kā Jūs kopumā vērtētu **iedzīvotāju/kopienas iniciatīvu rezultātus un to ilgtermiņu**? Kāds ir to kopējais ieguvums pagastam/ novadam?
8. Kā Jūs raksturotu **pagasta/ novada iedzīvotāju piederības sajūtu kopienai** (novadam) - patriotismu, identificēšanos ar novadu/ reģionu? Kā novados jūtas jaunienācēji un vai viņu aktivitāte ir tikpat liela kā ilglaičīgiem novadniekiem, vai otrādi?
9. Vai iedzīvotājus **motivē** vēlme darboties ne tikai savās interesēs, bet arī kopienas labā?

V Rīcībspējas analīzes teorētiskais modelis un rīcībspējas dimensijas

Ekspertiem tika prezentēts promocijas darba ietvaros izstrādātais rīcībspējas analīzes modelis un lūgts viņu viedoklis. Diskusijas par rīcībspējas dimensijām un to analīzi.

4. pielikums

Plānošanas reģionu un pētīto novadu attīstības pamatrādītāji

	Platība, km ²	Iedz. skaits 2014. g. sākumā	Iedz. blīvums 2014. g. sākumā, cilv./km ²	Iedz. skaita izmaiņas no 2009. g. sākuma līdz 2014. g. sākumam, %	Demogrāfiskā slodze 2014. g. sākumā	Iedzīvotāju sadalījums pa vecuma grupām 2014. g. sākumā, %		
						līdz darbspējas vecumam	līdz darbspējas vecumam	līdz darbspējas vecumam
Rīgas reģions	10 437	1 092 442	104,7	-0,9	547,2	14,6	64,6	20,8
Vidzemes reģions	15 246	220 280	14,4	-6,7	531,5	13,4	65,3	21,3
Kurzemes reģions	13 596	284 405	20,9	-6,0	548,9	14,6	64,6	20,9
Zemgales reģions	10 733	265 966	24,8	-5,9	523,3	14,5	65,6	19,9
Latgales reģions	14 550	317 200	21,8	-7,8	523,7	12,8	65,6	21,6
Latvija	64 562	2 180 293	33,8	-3,9	539,4	14,2	65,0	20,8
Rundāles novads	231	4067	17,6	-7,1	506,3	13,4	66,4	20,3
Riebiņu novads	630	5780	9,2	-8,9	500,5	11,3	66,6	22,0
Strenču novads	375	3855	10,3	-10,0	605,6	12,2	62,3	25,5
Visos novados	63 845	1 057 239	16,6	-4,5	526,5	14,4	65,5	20,1

	Iedz. enākuma nodokļa ieņēmumi pašvaldību budžetos uz 1 iedz. 2013.gadā, euro	Bezdarba līmenis 2014.g. sākumā, %	Ekonomiski aktīvo tirgus sektora statistikas vienību skaita sadalījums atbilstoši komercdarbības formai, 2012.gadā					Skaits uz 1000 iedz.	Individuālo komersantu un komercsabiedrību skaits uz 1000 iedz., 2012.g.
			Kopā	Pašnodarbinātās personas	Individ. komersanti	Komersabsabiedrības	Zemnieku un zvejnieku saimniecības		
Rīgas reģions	589,7	4,3	85 124	21 208	3 015	59 078	1 823	78,0	56,9
Vidzemes reģions	391,1	7,4	15 450	6 932	804	4 776	2 938	68,1	24,6
Kurzemes reģions	422,4	7,7	17 706	7 813	1 353	6 065	2 475	60,7	25,4
Zemgales reģions	433,1	6,9	14 880	6 001	1 154	5 141	2 584	54,6	23,1
Latgales reģions	319,5	12,6	18 383	9 581	1 331	4 717	2 754	56,2	18,5
Latvija	489,4	6,6	15 153	51 535	7 657	79 777	12 574	68,6	39,6
Rundāles novads	306,5	9,4	255	90	13	36	116	61,3	11,8
Riebiņu novads	196,1	16,2	602	370	12	37	183	100,8	8,2
Strenču novads	340,2	8,8	146	54	6	47	39	35,9	13,0
Visos novados	416,3	8,1	69 117	29 908	3 741	23 064	12 404	63,9	24,8

Avots: Plānošanas reģionu, republikas pilsētu un novadu attīstības pamatrādītāji, http://www.vraa.gov.lv/lv/analitiska_darbiba/statistika/develop/

Piezīmes. Platība – CSP dati. Iedzīvotāju skaits, to blīvums un izmaiņas, demogrāfiskā slodze un iedzīvotāju sadalījums pa vecuma grupām – VRAA aprēķini pēc PMLP datiem, iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumi pašvaldību budžetā uz vienu iedzīvotāju – VRAA aprēķini, izmantojot Valsts kases un PMLP datus, bezdarba līmenis – VRAA aprēķini, izmantojot NVA un PMLP datus, ekonomiski aktīvās tirgus sektora statistikas vienības – VRAA aprēķini, izmantojot CSP un PMLP datus.

Pašvaldību budžeta ieņēmumi 2013. gadā

	Iedzīvotāju skaits 2014.g. sākumā	Pamatbudžeta ieņēmumi		Pamatbudžeta ieņēmumi			Iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumi	
		kopā, euro	uz 1 iedz., euro	kopā, euro	uz 1 iedz., euro	% no pamatbudžeta	kopā, euro	kopā, euro
Republikas pilsētās	1123054	1 094 729 554	975	743 261 994	662	68	626 941 778	uz 1 iedz., euro
Rundāles novads	4067	3 735 533	918	1 649 278	406	44	1 246 681	558
Riebiņu novads	5780	5 021 199	869	1 391 392	241	28	1 133 222	307
Strenču novads	3855	5 176 397	1 343	1 445 981	375	28	1 311 514	196
Novados	1057239	1 056 769 929	1 000	504 513 523	477	48	440 098 601	340

	Nekustamā īpašuma nodokļa ieņēmumi		Transferti			Speciālā budžeta ieņēmumi	
	kopā, euro	uz 1 iedz., euro	kopā, euro	uz 1 iedz., euro	% no pamatbudžeta	kopā, euro	uz 1 iedz., euro
Republikas pilsētās	109 835 220	98	256 695 494	229	23	10 028 594	9
Rundāles novads	402 597	99	1 588 537	391	43	73 968	18
Riebiņu novads	258 170	45	3 195 743	553	64	256 227	44
Strenču novads	134 467	35	2 943 327	764	57	99 245	26
Novados	62 869 080	59	459 774 415	435	44	28 443 292	27

Avots: Pašvaldību budžeta ieņēmumi 2013. gadā,

http://www.vraa.gov.lv/lv/analitiska_darbiba/statistika/develop/

Piezīme: iedzīvotāju skaits - PMLP dati; pašvaldību budžeta ieņēmumi - Valsts kases dati

**Iedzīvotāju skaita izmaiņas Rundāles, Strenču un Riebiņu novados
2010. - 2014. gadā**

1. tabula

**Iedzīvotāju skaita izmaiņas Rundāles novadā no 2010. līdz 2014. gadam
(uz 01.07.)**

Admin. teritor. vienība	2010.g.	2011.g.	2012.g.	2013.g.	2014.g.	
Rundāles pagasts	2174	2126	2102	2081	2048	-126
Svītenes pagasts	957	947	933	919	898	-59
Viesturu pagasts	1128	1118	1118	1101	1073	-55
Rundāles novads	4259	4191	4153	4101	4019	-240

Avots: LR IM Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes dati

2. tabula

**Iedzīvotāju skaita izmaiņas Strenču novadā no 2010. līdz 2014. gadam
(uz 01.07.)**

Admin. teritor. vienība	2010	2011	2012	2013	2014	
Jērcēnu pagasts	550	546	519	493	456	-94
Plāņu pagasts	691	693	696	677	641	-50
Seda	1547	1527	1500	1469	1413	-66
Strenči	1404	1391	1336	1295	1270	-134
Strenču novads	4192	4157	4051	3934	3780	-344

Avots: LR IM Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes dati

3. tabula

**Iedzīvotāju skaita izmaiņas Riebiņu novadā no 2010. līdz 2014. gadam
(uz 01.07.)**

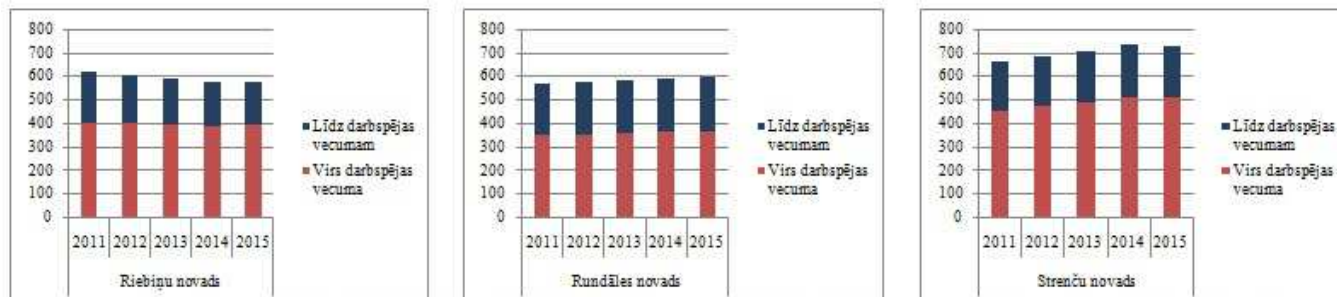
Admin. teritor. vienība	2010	2011	2012	2013	2014	
Galēnu pagasts	962	941	919	902	893	-69
Riebiņu pagasts	1528	1497	1479	1466	1422	-106
Rušonas pagasts	1692	1665	1655	1602	1572	-80
Silajāņu pagasts	507	502	496	481	455	-52
Sīļukalna pagasts	625	606	595	577	558	-67
Stabulnieku pagasts	865	872	854	826	819	-46
Riebiņu novads	6179	6083	5998	5854	5719	-460

Avots: LR IM Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes dati

Iedzīvotāju dabiskā un mehāniskā kustība, demogrāfiskā slodze Riebiņu, Rundāles un Strenču novados

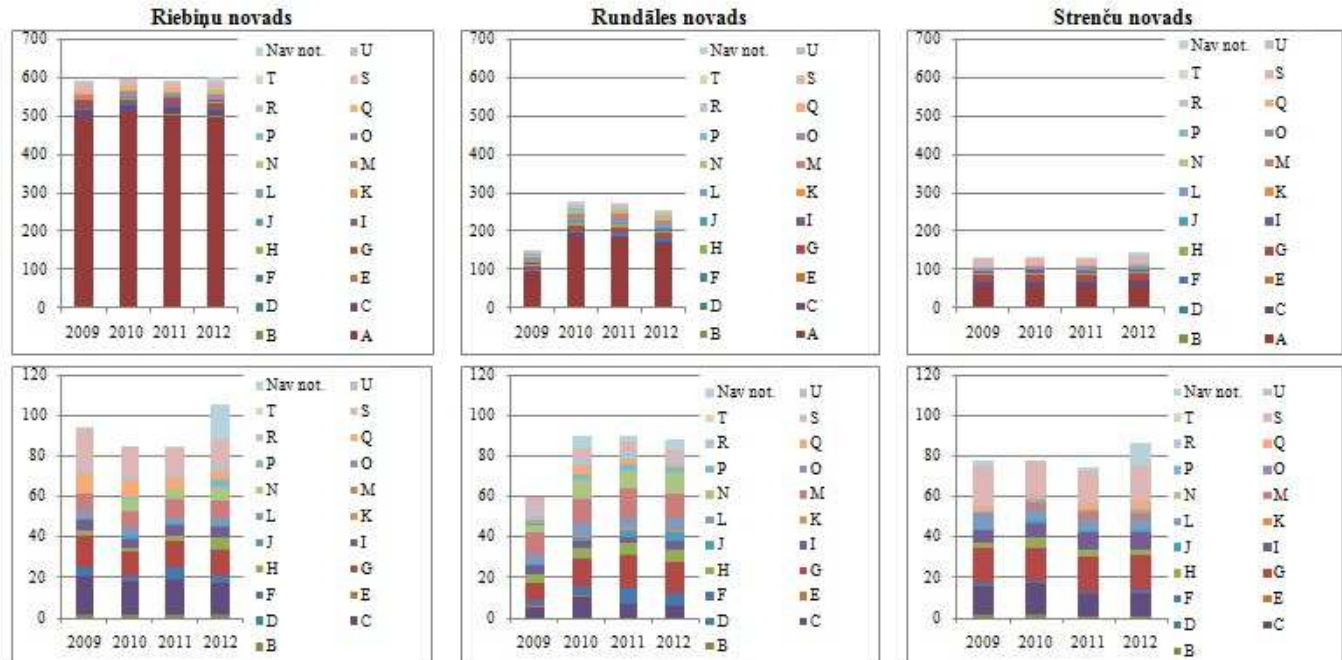

1. att. Iedzīvotāju dabiskās un mehāniskās kustības saldo, % no iedzīvotāju skaita kopējām izmaiņām (autores veidots attēls pēc CSP datiem)

2. att. Demogrāfiskā slodze, skaits uz 1000 darbības vecuma iedzīvotājiem (autores veidots attēls pēc CSP datiem)

Ekonomiski aktīvās statistiskās vienības NACE2 nozaru dalījumā, skaits (autores veidots attēls pēc CSP datiem)

NACE2 nozaru klasifikācija

- A Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība
- B Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde
- C Apstrādes rūpniecība
Elektroenerģija, gāzes apgāde, siltumapgāde un gaisa
- D kondicionēšana
- E Ūdens apgāde; notekūdeņu, atkritumu apsaimniekošana un sanācija
- F Būvniecība
Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu un motociklu
- G remonts
- H Transports un uzglabāšana
- I Izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi
- J Informācijas un komunikācijas pakalpojumi
- K Finanšu un apdrošināšanas darbības
- L Operācijas ar nekustamo īpašumu
- M Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi
- N Administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība
- O Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana
- P Izglītība
- Q Veselība un sociālā aprūpe
- R Māksla, izklaide un atpūta
- S Citi pakalpojumi
- T Mājsaimniecību kā darba devēju darbība; pašpatēriņa preču ražošana un pakalpojumu sniegšana individuālajās mājsaimniecībās
- U Ārpusteritoriālo organizāciju un institūciju darbība